

GOSPODAR PRSTENOVA

KNJIGA TREĆA

I. poglavlje

BOROMIROV ODLAZAK

Aragorn je pohitao uzbrdo. Od vremena do vremena saginjao se do zemlje. Hobiti gaze lagano i tragove njihovih stopala nije čak ni graničaru lako pratiti, ali nedaleko od vrha naišao je na izvor i u mokroj travi spazio ono što je tražio.

"Dobro sam uočio tragove" reče sam sebi. "Frodo je otrčao do vrha brijega. Da mi je znati što je tamo ugledao? Ali vratio se istim putem kad je opet sišao s brijega."

Aragorn se dvoumio. Poželio je otići do visoke stolice ne bi li ondje otkrio nešto što će mu pomoći da se snađe, ali nije imao vremena. Ipak, iznenada poskoči i pojuri do vrha po velikim kamenim pločama pa uza stube. Zatim sjedne na visoku stolicu i pogleda oko sebe. Ali učini mu se da se smračilo i da je svijet pred njim mutan i dalek. Okrenuo se od sjevera uokrug do sjevera, ali nije ništa vidio do dalekih brda, samo je u daljini opet opazio ptičurinu nalik na orla kako se polagano, u širokim krugovima, spušta na zemlju.

Još dok je tako gledao, začuo je svojim dobrim sluhom neke zvukove što dopiru odozdo iz šuma, sa zapadne strane rijeke. Ukoči se. Bijahu to nečiji povici, a među njima, na svoj užas, prepozna prodorne glasove orkâ. Tada se odjednom oglasi veliki rog čiji su se odjeci odbijali od brda i odzvanjali u dolinama nadglasavajući svojim snažnim dozivanjem huku vodopada.

"Boromirov rog!" usklikne. "U nevolji je!" Pojuri niza stube i pohita po stazi. "Jao! Danas me prati zla kob, što god učinim, okrene se na zlo. Gdje li je Sam?"

Dok je jurio nizbrdo, povici su bivali sve glasniji a rog se glasao sve očajnije. Krici orkâ bijahu jarosni i prodorni, a rog iznenada utihne. Aragorn pojuri niz posljednji obronak, ali prije nego što je stigao do podnožja brijega, glasovi umuknu, a kad udari nalijevo i potrči prema njima, jenjali su i uskoro ih više nije čuo. Isukavši svoj blistavi mač i uzviknuvši: "*Elendil! Elendil!*" stušiti se između drveća.

Otrprilike milju daleko od Parth Galena, na malom proplanku blizu jezera, zatekao je Boromira. Sjedio je naslonjen na debelo stablo, kao da otpočiva. Ali Aragorn opazi da je proboden mnogobrojnim crnoperim strijelama; svejednako je držao mač u ruci, ali slomljen blizu balčaka; uza nj je ležao njegov rog, raspolučen. Mnogo je orka ležalo posječeno oko njega i do njegovih nogu.

Aragorn klekne do njega. Boromir otvori oči i zausti da mu nešto kaže. Napokon polako progovori:

"Htio sam Frodu oduzeti Prsten. Žao mi je. Skupo sam to platio." Pogled mu odluta do palih neprijatelja; bilo ih je najmanje dvadesetak. "Otišli su polutani! Zarobili ih orci. Mislim da nisu poginuli. Orci su ih svezali." Ušuti i umorno sklopi oči. Čas zatim ponovo prozbori: "Zbogom, Aragorne! Idi u Minas Tirith i spasi moj narod! Ja nisam uspio."

"Jesi!" reče Aragorn, pa ga uhvati za ruku i poljubi u čelo. "Pobijedio si. Malo ih je izvojevalo takvu pobjedu. Budi bez brige! Minas Tirith neće pasti." Boromir se osmjehne. "Na koju su stranu otišli? Jesu li i Froda odveli?" upita ga Aragorn.

Ali Boromir ne izusti više ni riječi.

"Jao!" uzvikne Aragorn. "Tako ode nasljednik Denethora, gospodara Kule Stražare! Kakav nemili kraj! Sva se družba raspala. Ja nisam uspio u svom naumu. Iznevjerio sam Gandalfovo povjerenje. Što ću sada? Boromir mi je stavio na dušu da pođem u Minas Tirith, i ja to želim od sveg srca, ali gdje je Prsten i njegov nositelj? Kako ću ih naći i spasiti naš pothvat?"

Klečao je još neko vrijeme poguren od plača, svejednako držeći Boromira za ruku. Tako su ga zatekli Legolas i Gimli. Oni su došli sa zapadnih obronaka brijega, tiho, prikradajući se između drveća kao u lovu. Gimli je držao sjekiricu u ruci a Legolas svoj dugački bodež: sve je strijele bio potrošio. Kad su došli do proplanka, zastali su u čudu, a onda su časak stajali oborenih glava od žalosti jer im je bilo jasno što se zbilo.

"Jao!" uzvikne Legolas pristupajući Aragornu. "Progonili smo i pobili mnoge orke u šumi, ali bilo bi bolje da smo ostali ovdje. Krenuli smo ovamo tek kad smo začuli rog... a to je bilo kasno, čini mi se. Nisi li i ti smrtno ranjen?"

"Boromir je mrtav" reče Aragorn. "Ja sam ostao neozlijeđen jer nisam bio ovdje s njim. Poginuo je braneći hobite dok sam ja bio gore na brijegu."

"Hobite!" uzvikne Gimli. "Pa gdje su onda? Gdje je Frodo?"

"Ne znam" umorno će Aragorn. "Boromir mi je rekao, prije nego što je izdahnuo, da su orci svezali hobite i da misli da nisu poginuli. Ja sam ga bio poslao za Merryjem i Pippinom, ali ga nisam pitao jesu li Frodo ili Sam bili s njim; nisam ga pitao na vrijeme. Sve što sam danas učinio okrenulo se na zlo. Što ćemo sada?"

"Najprije moramo pokopati pokojnika" odgovori Legolas. "Ne možemo ga ovdje ostaviti da leži kao strвина među ovim odvratnim orcima."

"Onda se moramo požuriti" reče Gimli. "On ne bi volio da se ovdje dugo zadržavamo. Moramo krenuti u potjeru za orcima dok god ima nade da je itko od naše družine živ zarobljen."

"Ali ne znamo je li Prstenonosac s njima ili nije" pripomene Aragorn. "Nećemo ga valjda napustiti? Ne bismo li morali najprije njega potražiti? Pred nama je teška odluka!"

"Hajde onda da najprije učinimo ono što moramo" reče Legolas. "Nemamo vremena ni alata da pokopamo našeg sudruga kako treba, ni da podignemo humak nad njim. Možemo mu samo podići mogilu od kamenja."

"To bi bio dug i mukotrpan posao: najbliže nam je kamenje tek na obali rijeke" reče Aragorn. "Radije ćemo da spustiti niz vodopad Rauros i predati Anduinu. Rijeka Gondor bar će se pobrinuti da mu zla stvorenja ne obeščaste kosti."

Na brzinu su pretražili leševe orkâ i nabacali na gomilu njihove mačeve, raskoljene šljemove i štitove.

"Gledajte!" uzvikne Aragorn. "Evo nam putokaza!" Pa dohvati s gomile strašnog oružja dva bodeža, sa sječivom u obliku lista, ukrašena zlatom i srebrom, a tražeći dalje, pronađe i korice, crne, optočene malim crvenim draguljima. "Ovo nije oružje orkâ!" reče. "Ovo su nosili hobiti. Orci su ih zacijelo opljačkali, ali su se bojali zadržati bodeže znajući kakvi su: izrađeni u Westernesu i začarani da donesu propast Mordoru. E pa, sad znamo, ako su nam prijatelji još živi, da su ostali bez oružja. Uzet ću ove stvari iako nema mnogo nade da ću im ih ikad vratiti."

"A ja ću pokupiti sve strijele koje nađem jer mi je tobolac prazan" reče Legolas.

Tražeci po gomili oružja i po zemlji, pronađe ih poprilično neoštećenih i dužih od strijela kakve su orci obično rabili. Sve ih pomno razgleda. Aragorn razgleda pobijene i reče:

"Ovdje ih ima mnogo koji nisu iz Mordora. Neki su od njih sa sjevera, iz Maglenog gorja, ako ja išta znam o orcima i njihovim pasminama. A ima ih i kakve nikad nisam vidio. Oprema im je sasvim drukčija od one kakvu nose orci!"

Bijahu tu četiri goblina - ratnika višeg stasa, crnomanjasti, kosih očiju, debelih nogu i krupnih šaka. Bili su naoružani kratkim mačevima širokih sječiva, a ne krivim sabljama kao orci; imali su lukove od tisovine, po dužini i obliku nalik na ljudske lukove. Na štitovima su imali čudnovat znak: malu bijelu šaku usred crnog polja; na čelu željeznih kaciga nosili su runu "S" izrađenu od neke bijele kovine.

"Nikad nisam vidio ove znakove" reče Aragorn. "Što li znače?"

"S' znači Sauron" odgovori Gimli. "To bar nije teško pročitati."

"Neće biti!" ustvrdi Legolas. "Sauron se ne služi vilin-runama."

"Ne koristi se ni svojim pravim imenom niti dopušta da mu ga pišu ili izgovaraju" opet će Aragorn. "I ne služi se bijelom bojom. Orci u službi Barad-dûra nose znak Crvenog oka." Časak je stajao zamišljen. "Bit će da 'S' znači Saruman" nastavi napokon. "U Isengardu se sprema neko zlo i Zapad više nije siguran. Posrijedi je ono čega se Gandalf bojao: izdajica Saruman doznao je na neki način za naše putovanje. Po svoj prilici zna i da je Gandalf nastradao. Progonitelji iz Morije možda su izmakli budnosti Lóriena, ili su zaobišli tu zemlju i došli do Isengarda nekim drugim putem. Orci brzo putuju. A Saruman doznaje novosti na razne načine. Sjećate li se onih ptica?"

"E pa, nemamo sad vremena odgonetavati zagonetke" reče gimli. "Hajde da odnesemo Boromira!"

"Ali nakon toga ćemo morati odgonetavati zagonetke ako želimo odabrati pravi smjer" odvrati Aragorn.

"Možda pravog smjera i nema?" reče Gimli.

Patuljak dohvati svoju sjekiricu i odsiječe nekoliko grana, pa ih povežu tetivama lukova i na taj okvir prostru svoje plašteve. Na tim grubo izrađenim nosilima odnesu mrtvo tijelo svoga suputnika do rijeke, s trofejima iz njegova posljednjeg boja koje su izabrali da ga prate. Nije to bilo daleko, ali nije bilo ni lako jer je Boromir bio visok i krupan čovjek.

Aragorn je ostao na obali čuvati nosila, a Legolas i Gimli se brže-bolje vrate do Parth Galena. Bijaše to oko milju ili nešto dalje pa im je trebalo vremena da se vrate hitro veslajući u dva čamca uz samu obalu.

"Nešto se čudno dogodilo!" reče Legolas. "Ostala su nam samo dva čamca. Od trećeg nema ni traga ni glasa."

"Jesu li i tamo bili orci?" upita ih Aragorn.

"Nismo vidjeli njihovih tragova" odgovori Gimli. "Oni bi bili uzeli ili uništili sve čamce, pa i prtljagu."

"Ja ću još razgledati teren kad stignem tamo" reče Aragorn.

Tad polože Boromira usred čamca koji će ga odnijeti niz vodu. Sivu kukuljicu i vilin-plašt smotaju i podmetnu mu pod glavu. Počešljaju mu dugu crnu kosu i namjeste je na ramenima. Zlatni pojas iz Lóriena blistao mu oko struka. Kacigu su stavili do njega, a na krilo mu metnuli raskoljeni rog, balčak i krhotine mača; pod noge mu

polože neprijateljske mačeve. Zatim povežu pramac za krmu drugog čamca i povuku ga u vodu. Veslali su tužno uz obalu, skrenuli u brzu maticu i prošli pokraj zelene tratine Parth Galena. Pred njima bijahu obasjani strmi obronci Tol Brandira: bilo je oko sredine popodneva. Ploveći na jug, ugledaju vodenu prašinu Raurosa kako se diže i sjaji pred njima, kao zlačana izmaglica. Iako nije bilo ni daška vjetra, zrak je titrao od tutnjave i grmljavine vodopada.

Ojađeni, puste niz vodu pogrebni čun u kojem je ležao Boromir, miran, spokojan, klizeći niz njedra tekuće vode. Preuzme ga struja dok su oni veslima zadržavali svoj čamac. Prošao je pokraj njih i polako zaplovio dalje smanjujući se malo-pomalo dok se nije pretvorio u tamnu točku na pozadini od zlačana svjetla, a onda odjednom iščezne. Rauros je jednako tutnjao. Rijeka je odnijela Boromira, sina Denethorova, više ga nikad nisu vidjeli u Minas Tirithu kako stoji izjutra na Bijeloj kuli. Ali u Gondoru su, u potonjim danima, još dugo kazivali kako je vilin-čun otplovio niz vodopad i zapjenušene virove i odnio ga preko Osgiliatha, i pokraj mnogih utoka Anduina, daleko sve do Velikog mora, obnoć, pod zvijezdama.

Časkom su trojica suputnika pošutjela gledajući za njim. Tad Aragorn prozbori: "Izgledat će ga s Bijele kule, ali se on neće vratiti iz gorja ni s mora."

Zatim polako zapjeva:

*Kroz Rohan preko močvara i polja, gdje raste trava dugih vlati
Zapadni Vjetar lagano stiže i do zidina čvrstih svrati.
"Novosti kakve sa zapadnih strana, nosiš mi noćas o litalice?
Da li pod zrakom Mjeseca-svata Boromira ti vidje lice?"
"Vidjeh ga kako sedmim brzecem gazi i vodom širokom sivom,
Vidjeh ga kako pustim zemljama jaše i ne više očinjim vidom.
U sjeverne sjene je pod zvijezdama zašo, te trag mu izgubih stog,
Vjetar Sjeverac možda je čuo zov mu kad dune u rog."
"O Boromire! S najviše kule sam spram zapada gledao sve dokle pogled mi seže,
Al tvojega lika ne vidjeh kročit iz pustih zemalja, plemeniti kneže!"*

Zatim Legolas zapjeva:

*Dah morskih pučina ponijet će južnjak preko pješćanih dina i stijenja,
Noseći kliktaj galeba bijela što tek pred dverima jenja.
"Novosti kakve sa južnih strana večeras nosiš s uzdahom tvojim?
Gdje Boromir vrli noćiva sada, da l tegobno kroči? Za njeg se bojim!"
"Ne pitaj mene gdje li je sada. Toliike kosti tu nanose struje,
Gdje bijele leže na pržini žala, il trule pod hridi za oluje,
Toliki su ljudi niz Anduin prošli tražeći mora od davnih dana,
O njima pitaj vjetra Sjeverca što nosi vijesti sa sjevernih strana."
"O Boromire! Pod dverima Južnim ka moru put se pust pruža spram daljina
Al njime ti nisi stigo ni s galeba krikom sa sinjih pučina."*

Tad opet Aragorn zapjeva:

*Kroz Kraljeva vrata stiže Sjeverac s hukom vodopada,
 Bistar i leden on zavija noću kroz tornjeve snenog grada.
 "Novosti kakve sa sjevernih strana носиš mi obnoć, o vjetre moćni?
 O Boromiru, ratniku hrabrom što izbiva dugo, pričat mi počni!"
 "Pod Amon Henom poklič mu čuh, gdje s Orcima zametnu boj,
 A danas Rauros, vodopad zlatni u zagrljaj prima ga svoj.
 Napuknut štit i slomljen mač kraj vode uz odar mu leže,
 Dok ponosnog čela i spokojnog lica na počinak vječni on liježe."
 "O Boromire, s najvišeg tornja straža će motrit licem spram sjevernih strana
 Spram Raurosa, zlatnoga slapa, od danas do vječnosti svakoga dana."*

To bijaše kraj pjesme. Zatim okrenu čamac i zaveslaju svom snagom uz vodu, prema Parth Galenu.

"Meni ste ostavili istočnjak" reče Gimli "ali ja o njemu neću ni pisnuti."

"Tako i treba" odvrati aragorn. "U Minas Tirithu trpe istočnjak, ali ga ne pitaju za vijesti. Nego, sad kad je Boromir otišao dalje svojim putem, moramo se mi na brzinu odlučiti na koju ćemo stranu.

Pregleda zelenu tratinu, brzo ali temeljito, saginjući se često do zemlje.

"Ovdje nije bilo orkâ" reče. "Ništa se drugo ne može pouzdano utvrditi. Svi su naši tragovi ovdje, jedni preko drugih. Ne bih mogao reći da li se koji hobit vratio ovamo otkad smo krenuli u potragu za Frodom." Zatim se vrati do obale, do mjesta gdje je potočić curkao u rijeku. "Ovdje se lijepo vide nečiji tragovi" reče. "Jedan je hobit zagazio u rijeku i vratio se, ali ne bih znao reći koliko je vremena odonda prošlo.

"Pa kako onda glasi vaša odgonetka?" upita ga Gimli.

Aragorn mu ne odgovori odmah nego se vrati do logorišta i razgleda prtljagu.

"Nedostaju dvije naprtnjače, jedna je od njih svakako bila Samova, prilično velika i teška. Evo vam mog odgovora. Frodo je otišao odavde čamcem, a s njim i njegov sluga. Bit će da se Frodo vratio dok nas nije bilo. Ja sam sreo Sama dok se penjao uzbrdo, i rekao sam mu neka pođe za mnom, ali me on očito nije poslušao. On je pogodio što mu gospodar smjera pa se vratio ovamo prije nego što je Frodo otišao. Frodu ipak nije bilo lako ostaviti Sama ovdje.

"Ali zašto je nas ostavio, i to bez riječi?" upita ga Gimli. "To je čudno!"

"I hrabro" dometne Aragorn. "Mislim da je Sam imao pravo. Frodo nije htio povesti sa sobom ni jednog prijatelja u smrt u Mordoru. Nešto se dogodilo otkako je otišao od nas, nešto što je nadvladalo u njemu strah i sumnju."

"Možda je nabasao na potjeru orkâ pa je pobjegao?" reče Legolas.

"Jamačno je pobjegao, ali mislim da nije pobjegao od orkâ" opet će Aragorn.

Ipak, nije rekao zašto se Frodo odjednom predomislio i pobjegao. Dugo je još tajio Boromirove posljednje riječi.

"E pa, jedno je bar sada jasno" reče Legolas. "Frodo više nije na ovoj strani rijeke, jer samo je on mogao uzeti onaj treći čamac. I Sam je s njim: samo je on mogao uzeti svoju naprtnjaču."

"Onda se trebamo odlučiti" reče Gimli "hoćemo li uzeti ovaj preostali čamac i poći za Frodom, ili ćemo pješice krenuti u potjeru za orcima? I u jednom i u drugom slučaju nemamo mnogo nade. Izgubili smo već dragocjene sate."

"Čekajte da porazmislim!" reče Aragorn. "Samo da odaberem ono pravo i da izmijenim zlu kob današnjeg nesretnog dana!" Časak je šutke stajao. "Ja bih ipak krenuo za orcima" napokon izusti. "Vodio bih bio Froda do Mordora i išao bih s njim do kraja; ali kad bih ga sad tražio u ovoj divljini, prepustio bih zarobljenike na milost i nemilost neprijateljima. Srce mi napokon jasno govori: sudbina Prstenonosca nije više u mojim rukama. Naša je družina odigrala svoju ulogu. Ipak, mi koji smo preživjeli ne smijemo napustiti svoje suputnike dok je u nama još snage. Hodite! Idemo! Ostavite ovdje sve što vam nije prijeko potrebno! Jurit ćemo dalje danonoćno!"

Izvukli su posljednji čamac iz vode i odnijeli ga do drveća. Ostavili su pod njim stvari koje im neće trebati i koje neće ponijeti sa sobom. Tad napuste Parth Galen. Popodne se gasilo kad su došli do proplanka na kojem je Boromir poginuo. Odatle su krenuli dalje tragovima orkâ. Nije bilo teško otkriti ih.

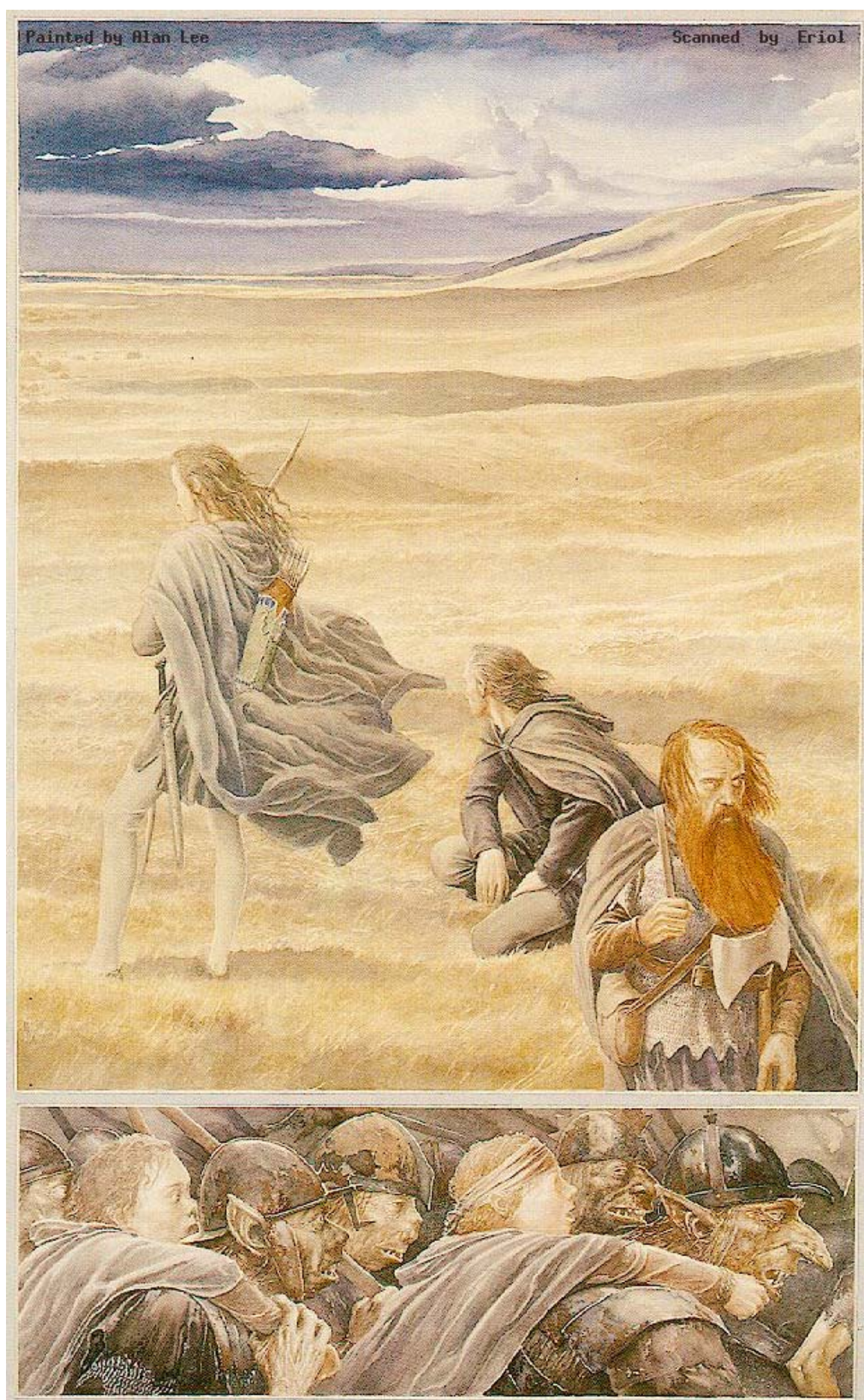
"Ni jedan drugi narod ne izgazi tako sve oko sebe" reče Legolas. "Reklo bi se da uživaju sjeći i gaziti čak i ono raslinje koje im ne stoji na putu."

"Pa ipak se vrlo brzo kreću" reče Aragorn "i ne posustaju lako. Poslije ćemo možda morati potražiti put po tvrdoj, goloj zemlji."

"E pa, idemo za njima!" reče Gimli. "I patuljci se mogu brzo kretati i ne posustaju brže od orkâ. Ali ova će naša potjera dugo potrajati jer su nam daleko izmakli."

"Da" potvrdi Aragorn "svima će nam biti potrebna izdržljivost patuljaka. Nego, hajdemo! S nadom ili bez nade, idemo tragom naših neprijatelja. Jao si ga njima ako budemo brži od njih! Tako ćemo ih goniti da će se našoj potjeri čudom čuditi sva tri roda: vilenjaci, patuljci i ljudi. Tri lovca, naprijed marš!"

Poskoči kao jelen i pohita između drveća. Vodio ih je sve dalje i dalje, neumorno i hitro, sad kad je najposlije donio odluku. Ostavili su za sobom šumu oko jezera. Penjali se uz duge kose, tamne i oštih bridova naspram neba zarumenjenog suncem na zalasku. Smrkavalo se. Iščeznuli su kao sive sjene u kamenom krajoliku.

II. poglavlje

ROHANSKI JAHAI

S umrak se zgusnuo. Izmaglica je ležala za njima dolje među drvećem i lebdjela nad blijedim rubovima Anduina, ali je nebo bilo vedro. Zvijezde su izašle. Polumjesec je plovio na zapadu, a sjene stijenja crnjele se. Stigli su do podnožja stjenovitih brda i koračali sporije, jer nije više bilo lako pratiti trag. Ovdje su se brda Emyu Muila protezala od sjevera prema jugu u dva dugačka, razbacana lanca. Zapadne strane i jednog i drugog lanca bile su strme i nepristupačne, ali su istočni obronci bili blaži, izbrazdani mnogim gudurama i uskim jarugama. Svu noć verala su se tri putnika po toj koščatoj zemlji uspinjući se do vrha prvog i najvišeg lanca pa onda silazeći u mrak dugačke, vijugave doline na drugoj strani.

Tu, još u prohladnom satu pred zoru, otpočnuli su nakratko. Mjesec je već bio davno zašao pred njima, zvijezde sjale nad njima; prva zraka svjetla nije se još bila pomolila na tamnim brdima iza njih. Aragorn se našao u nedoumici: tragovi orkâ doveli su ih bili u dolinu, ali su tu odjednom nestali.

"Što mislite, na koju su stranu krenuli?" upita ga Legolas. "Na sjever da se dohvate izravnog puta do Isengarda, ili do Fangorna, ako im je to cilj, kao što vi mislite? Ili na jug, da izbiju na Entwash?"

"Koji im god cilj bio, neće krenuti na rijeku" reče Aragorn. "A osim ako u Rohanu stvari ne stoje vrlo loše i ako Saruman nije znatno povećao svoju moć, krenut će najkraćim putem preko polja do Rohirrima. Idemo na sjever!"

Dolina se protezala kao kameno korito između grebenastih brda, a po dnu je među kamenjem tekao potočić. Zdesna je stajala namrgođena litica, a slijeva se dizali suri obronci, mutni i sjenoviti u kasnoj noći. Hodali su tako milju ili nešto više na sjever. Aragorn je, sagnut nad zemljom, tragao među udolinama i jarugama koje su vodile do zapadnoga lanca. Legolas je nešto isprednjačio. Iznenada vilenjak uzvikne a ostali dotrče do njega.

"Već smo sustigli neke od onih koje progonimo" reče on. "Pogledajte!"

Pokaže na nešto i oni opaze da su ono što su u prvi mah smatrali kamenovima koji leže podno obronka zapravo nagomilana trupla. Pred njima je ležalo pet mrtvih orkâ. Bili su smrskani teškim udarcima, a dvojica su ostala bez glave. Zemlja je bila mokra od njihove krvi.

"Evo vam još jedne zagonetke!" reče Gimli. "Ali za odgonetku je potrebno danje svjetlo, a toliko ipak ne možemo čekati."

"Kako god ovo tumačili, čini mi se da nam ulijeva nadu" reče Legolas. "Neprijatelji su orkâ po svoj prilici naši prijatelji. Živi li tkogod u ovim brdima?"

"Ne živi" odgovori Aragorn. "Rohanski jahači malokad dolaze ovamo, a Minas Tirith je daleko. Možda je neka ljudska družina bila ovdje u lovu, tko zna zašto. Ipak, ne vjerujem ni u to."

"Nego što misliš?" priupita ga Gimli.

"Mislim da su neprijatelji doveli sa sobom ovamo svoje neprijatelje" odvrati Aragorn. "Ovo su ovdje bili sjeverni orci koji su došli izdaleka. Među pobijenima nema ni jednog od onih krupnih, sa čudnim oznakama. Bit će da su se posvađali, što

nije ništa neobično u tog odvratnog soja. Možda su se pograbili oko toga kojim putem valja produžiti dalje."

"Ili možda oko zarobljenika?" reče Gimli. "Nadajmo se da nisu i oni ovdje negdje stradali."

Aragorn je pretražio tren u široku krugu, ali nije našao nikakve druge tragove okršaja. Nastavili su put. Nebo je na istoku već pomalo blijedjelo; zvijezde su se gasile i polako se širilo sivo svjetlo. Nešto dalje na sjeveru naišli su na zavalu u kojoj je majušni potočić, rušeći se i krivudajući, usjekao kamenitu stazu do doline. Oko nje je raslo grmlje a sa strane busenje trave.

"Konačno!" usklikne Aragorn. "Evo tragova koje tražimo! Uz ovu vododerinu orci su nakon svoje raspre krenuli dalje."

Progonitelji se hitro okrenu i pođu po novoj stazi. Skakutali su čilo s kamena na kamen, kao da su okrijepljeni noćnim počinkom. Naposljetku stignu do sljemena suroga brda, iznenadni povjetarac puhne im u kosu i zahvati plašteve: prohladni vjetrić u osvit dana.

Kad su se osvrnuli za sobom, ugledali su preko rijeke daleka zažarena brda. Rumeni obod sunca dizao se preko grebena tamnoga kraja. Pred njima je na zapadu bilo sve mirno, bezoblično i sivo, ali još dok su gledali, noćne su se sjene rasplinule i povratile se boje probuđene zemlje: zelenilo je poteklo preko širokih rohanskih livada; bijele su magle treperile u vodotocima; a daleko na lijevoj strani, na stotinjak milja, ocrtavalo se modro i grimizno Bijelo gorje, čiji su vrhunci, crni kao ugljen, bili na vrhu pokriveni blistavim snijegom obasjanim jutarnjim rumenilom.

"Gondor! Gondor!" usklikne Aragorn. "Da sam te bar nanovo ugledao u nekom sretnijem trenutku! Još me put ne vodi na jug do tvojih bistrih potoka."

*O Gondore, o Gondore, među gorjem i pučinom,
Gdje Zapadni vjetar puše, a svjetlost nad krošnjom srebrnom
Pada poput sjajne kiše po vrtovima drevnih kraljeva.
O gordi bedemi, o bijele kule, o krilata kruno sa zlatnog prijestolja!
O Gondore! O Gondore! Da li će se ljudi opet diviti pod krošnjom srebrnom,
Da li će zapadni vjetar opet puhati i pučinom?*

"A sad hajdemo dalje!" reče odvajajući pogled od juga i svrćući ga na zapad i sjever, prema putu kojim moraju dalje.

Greben na kojem su stajali spuštao se strmo pod njihovim nogama. Dolje, na dubini od dvadesetak metara, nalazila se široka i neravna izbočina koja se naglo završavala rubom okomite litice: bijaše to istočni zid Rohana. Tu je bio kraj Emyrn Muila, i pred njima su se sad sterale, dokle je god sezao pogled, zelene ravnice rohanskih jahača.

"Gledajte!" uzvikne Legolas upirući prstom u blijedo nebo nad njima. "Evo opet onog orla! Visoko, visoko leti. Čini se da odlazi iz ovog kraja na sjever. Kako samo brzo leti! Gledajte!"

"Ne, čak ga ni ja ne mogu vidjeti, dobri moj Legolase" reče Aragorn. "Mora da je zbilja visoko. Da mi je znati kakva mu je zadaća, ako je to ona ista ptičurina koju

sam već vidio. Nego, gledajte tamo! Tamo je nešto što nam je bliže i preče; nešto što se kreće ravnicom!"

"Mnogo ih je" reče Legolas. "To je velika četa pješaka, ali ništa više ne bih mogao reći, čak ne vidim ni kakva je to vrsta bića. Daleko su od nas: možda i trideset pet milja, teško je procijeniti na ovoj ravnici."

"Ja ipak mislim da nam ne treba više nikakav trag da bismo znali kuda treba ići" reče Gimli. "Hajdemo što prije potražiti stazu kojom ćemo sići dolje."

"Ne vjerujem da ćeš naći stazu kojom ćeš stići dolje brže od orkâ" napomene Aragorn.

Sad su progonili neprijatelje upol bijela dana. Činilo se da orci odmiču najbrže što mogu. Progonitelji su od vremena do vremena nalazili predmete koje su orci ostavili za sobom ili odbacili: torbe za hranu, koru i okrajke tvrdog sivog kruha, poderan crni plašt, tešku cipelu potkovanu čavličima i razvaljenu na kamenju. Trag ih je vodio na sjever, uz greben strmine, a na kraju su došli do duboka usjeka koji je izdubao potok što je bučno žuborio. Staza se spuštala tom uskom vododerinom kao strme stuba do ravnice.

Na dnu su, začudo iznenada, izbili na rohansku travu. Bibala se kao zeleno more sve do podnožja Emyrn Muila. Potok je nestao u duboku raslinju od potočarki i vodena bilja, čuli su ga kako žubori u zelenim rovovima, niz duge, blage obronke prema močvarama doline Entwash. Reklo bi se da su ostavili zimu za sobom pripijenu uz brda. Ovdje je zrak bio blaži i topliji i pomalo mirišljiv, kao da se proljeće već budi i sokovi iznova teku u travi i lišću. Legolas duboko udahne zrak, kao da ispija velik gutljaj nakon duga žeđanja u goletima.

"Ah, taj svježi miris!" usklikne. "Ovo je bolje od dugog spavanja. Potrčimo!"

"Lake noge mogu ovdje hitro trčati" reče Aragorn. "Možda i brže od potkovanih orkâ. Sad imamo priliku smanjiti razmak što nas dijeli od njih!"

Išli su jedan za drugim kao lovački psi na svježem tragu, a oči im gorjele od nestrpljenja. Gotovo ravno na zapad orci su ostavili za sobom svoj ružni široki trag; u prolazu su izgazili i zacrnili slatku rohansku travu. Uskoro Aragorn nešto uzvikne i skrene u stranu.

"Stanite!" poviče. "Nemojte još ići za mnom!"

Hitro otrči nadesno od glavnog traga, jer je opazio otiske stopala koji vode na tu stranu odvajajući se od ostalih, tragove malih bosih nogu. Međutim, nisu se baš mnogo udaljili kad su ih sustigli tragovi orkâ koji su se također odvojili od glavnog traga i sprijeda, i straga, a onda opet naglo skrenuli natrag i izgubili se na izgaženom mjestu. Na najudaljenijoj točki Aragorn se sagne i podigne nešto iz trave, a onda se trkom vrati.

"Da, sasvim se lijepo vide otisci hobitskog stopala" reče. "Pippinovi, mislim. On je nešto manji od onog drugoga. A pogledajte ovo!"

Podigne uvis predmet koji bljesne na suncu. Izgledao je kao netom propupali list bukve, lijep i neobičan u toj ravnici bez drveća.

"Kopča od vilin-plašta!" uzviknu uglas Legolas i Gimli.

"Ne pada lišće lóriensko bez razloga" reče Aragorn. "Ni ovaj list nije slučajno otpao, nego je odbačen kao znak svakome tko bi mogao naići ovuda. Mislim da je Pippin upravo zato i skrenuo s puta."

"Onda je bar on živ!" reče Gimli. "I još se umije služiti svojom glavom, pa i nogama. To nas može samo ohrabriti. Potjera nam nije uzaludna."

"Nadajmo se da nije preskupo platio svoju smionost" pripomene Legolas. "Hajdemo! Idemo dalje! Boli me duša kad pomislim kako ta vesela mlada stvorenja gone kao stoku."

Sunce se uspelo do podneva i onda polako zaplovilo niz nebo. Lagani oblaci pristizali su s mora na dalekom jugu a vjetar ih je razgonio dalje. Sunce je potonulo. Straga su iznikle sjene i pružile dugačke ruke s istoka. Progonitelji nisu posustajali. Prošao je čitav dan od Boromirove pogibije a orci su još bili daleko pred njima. U ravnici ih nije više bilo nigdje na vidiku. Kad su ih noćne sjene već opkolile, Aragorn zastane. Samo su dva puta toga dana bili nakratko otpočinuli. Oko trideset pet milja odvajalo ih je od istočnog zida pokraj kojeg su bili stajali u zoru.

"Pred nama je teška odluka" reče. "Hoćemo li se odmarati preko noći, ili ćemo ići dalje dok imamo snage i volje?"

"Ako se i naši neprijatelji ne odmaraju, ostavit će nas daleko za sobom zastanemo li ovdje prenoćiti" reče Legolas.

"Pa valjda se i orci moraju odmarati na putu?" napomene Gimli.

"Iako malokad putuju po suncu pod otvorenim nebom, sad upravo tako putuju" reče Legolas. "Zacijelo se neće odmarati noću."

"Ali ako idemo dalje noću, kako ćemo im pratiti trag?" opet će Gimli.

"Trag vodi ravno, ne skreće ni lijevo ni desno, koliko ja vidim" ustvrdi Legolas.

"Možda bih vas i ja mogao voditi naslijepo u mraku" reče Aragorn. "Ali ako zastranimo, ili ako oni skrenu s puta, mogli bismo mnogo vremena izgubiti dok opet izjutra ne pronađemo trag."

"Osim toga" prihvati Gimli "samo po danu možemo vidjeti da li nečiji tragovi slučajno vode u stranu. Ako koji zarobljenik pobjegne, ili ako ga odnesu na istok, recimo, do Velike rijeke, prema Mordoru, mogli bismo proći pokraj tih tragova a da ih i ne primijetimo."

"To je istina" reče Aragorn. "Ali, ako sam dobro protumačio sve ono što smo vidjeli na onom mjestu, orci Bijele kule nadvladali su ostale pa se cijela družina zaputila u Isengard. To potvrđuje i ovaj smjer kojim sada idu."

"Ipak, bilo bi brzopleto vjerovati da znamo što oni smjeraju" pripomene Gimli. "A što bi bilo kad bi koji zarobljenik pobjegao? U mraku bismo prošli pokraj tragova koji su nas odveli do kopče."

"Orci će sad biti još dvostruko oprezniji a zarobljenici još umorniji" reče Legolas. "Neće više bježati, osim ako im mi ne pomognemo. Teško je reći kako bismo im mogli pomoći, ali najprije ih moramo sustići."

"Pa ipak, ni ja, patuljak koji je mnogo putovao, i koji je izdržljiviji od mnogih svojih sunarodnjaka, ne bih mogao prevaliti cijeli put do Isengarda bez odmora" opet će Gimli. "I mene boli duša, i ja bih volio ranije krenuti, ali moram se sad malo odmoriti da bih poslije mogao brže hodati. A ako se već odmaramo, bolje će biti da se odmaramo u gluho doba noći."

"Rekao sam da smo pred teškom odlukom" ponovi Aragorn. "Kako ćemo okončati ovu raspravu?"

"Ti nas vodiš" reče Gimli "i ti si vičan potjerama. Ti treba da odlučiš."

"Meni srce govori da produžim dalje" reče Legolas. "Ali moramo ostati zajedno. Prihvatit ću tvoju odluku."

"Prepuštate odluku nekom tko je dosad donosio same loše odluke" opet će Aragorn. "Otkako smo prošli kroz Argonath, nisam imao sreće u svojim odlukama." Ušutio je i zagledao se u sjever i zapad, u noć koja se već dugo spuštala. "Nećemo dalje po mraku" presudi napokon. "Čini mi se da je prevelika opasnost da izgubimo trag ili neke druge putokaze. Da je mjesečina malo jača, koristili bismo se njome, ali mjesec, na žalost, rano zalazi, i još je mlad i slab."

"Noćas ga ionako nema" promrmlja Gimli. "Da nam je bar Gospodarica dala svjetlo kakvo je poklonila Frodu!"

"To će svjetlo ipak biti potrebnije tamo gdje se nalazi" reče Aragorn. "U njegovim rukama leži sudbina našeg pothvata. Naša je uloga neznatna u velikim djelima našeg doba. Možda je ova naša potjera uzaludna od samog početka pa je moja odluka ne može ni pokvariti ni popraviti. E pa, ja sam odlučio. Hajde da iskoristimo ovo vrijeme što najbolje možemo."

Izvalivši se na zemlju, odmah je zaspao jer nije spavao od one noći koju su bili proveli u sjeni Tol Brandira. Pred zoru se probudio i ustao. Gimli je još spavao dubokim snom, ali Legolas je već bio na nogama zagledan u tamu na sjeveru, zamišljen i nijem kao mlado stablo u noći bez vjetra.

"Odmakli su nam daleko, daleko" turobno reče okrećući se Aragornu. "Znam negdje u dubini srca da se oni nisu noćas odmarali. Sad bi ih još samo orao mogao stići."

"Ipak ćemo i dalje ići za njima koliko budemo mogli" odvrati Aragorn. Sagnuvši se, probudi patuljka. "Hajde! Moramo dalje!" reče mu. "Trag će se zatrti."

"Ali još je mrak" prigovori Gimli. "Čak ih ni Legolas ne bi mogao vidjeti s brežuljka dok ne svane."

"Bojim se da ih više ne bih mogao vidjeti ni s brijega ni iz ravnice, ni po mjesečini ni upol bijela dana" reče Legolas.

"Gdje nam oči zataje, možda će nam zemlja prenijeti neku poruku" opet će Aragorn. "Tlo vjerojatno stenje pod njihovim mrskim nogama."

Ispruživši se po zemlji, prisloni uho na travu. Ležao je nepomično toliko dugo da Gimli pomisli da je pao u nesvijest ili iznova zaspao. Zarudjela je zora, domalo se oko njih rasprostrlo sivo svjetlo. Napokon Aragorn ustane pa su mu prijatelji mogli vidjeti lice: bilo je blijedo i izduženo, a pogled zabrinut.

"Glasi zemlje mutni su i zbrkani" reče. "Ništa ne hodi po njoj na mnogo milja uokrug. Slabo se čuju i daleko su stope naših neprijatelja. Ali glasna su konjska kopita. Sjećam se da sam ih čuo još dok sam spavao na zemlji: konje kako galopiraju odlazeći na zapad. Da mi je znati što se zbiva u ovom kraju!"

"Hajdemo!" reče Legolas.

Tako je počeo treći dan potjere. Za svih dugih sati naoblake i hirovita sunca jedva da su zastali, sad hodajući sad trčeći, kao da nikakav umor ne može zapretati vatru koja gori u njima. Malokad bi izustili koju riječ. Prolazili su kroz široku osamu a vilin-plaštevci blijedjeli im naspram sivozelenih livada; čak i na prohladnom podnevnom suncu opazile bi ih malo čije oči, osim vilenjačkih, dok se ne bi približili.

Višeput su u srcu zahvaljivali Gospodarici Lóriena što ih je obdarila *lembasom*, koji su jeli i koji im je ulijevao novu snagu i dok su trčali.

Cijelog ih je dana trag neprijateljski vodio sve dalje i dalje, na sjeverozapad, bez prekida i skretanja. Kad se dan opet primaknuo kraju, došli su do dugih obronaka bez drveća, zemlja se uzdizala i bujala prema crti niskog grbavog humlja pred njima. Trag je orkâ bivao sve slabiji kako je zavijao na sjever prema humlju, tlo je postajalo sve tvrđe a trava sve kraća. Daleko na lijevoj strani krivudala je rijeka Entwash, srebrna nit na zelenom tlu. Nigdje nije bilo ni žive duše. Aragorn se višeput čudio kako nigdje nema ni traga od životinja ili ljudi. Prebivališta rohanskih jahača bila su uglavnom mnogo milja dalje na jugu, podno šumovitih izdanaka Bijeloga gorja, sada zastrtog izmaglicom i oblacima; pa ipak, gospodari konja nekad su držali mnogobrojne čopore i ergele u Eastemnetu, tom istočnom kraju svoga kraljevstva, kuda su se pastiri često kretali živeći u taboru i pod šatorom, čak i u zimsko doba. Ali sad je sav taj kraj bio pust i vladala je tišina koja se nije doimala mirnodopski.

U suton su se ponovo zaustavili. Sad su već dva puta po trideset pet milja bili prevalili po rohanskoj ravnici i zid Emyñ Muila izgubio se za njima u sjenama na istoku. Mlađak je sjao na magličastom nebu, ali je davao malo svjetla a zvijezde su bile zastrte velom.

"Sad sam pogotovo protiv odmaranja i zastoja u potjeri" reče Legolas. "Orci jure pred nama kao da ih sam Sauron goni bičevima. Bojim se da su se već dokopali šume i mračnih brda i da zamiču već u sjenu drveća."

Gimli zaškrguće zubima i reče:

"Ovo je gorak kraj našim nadanjima i trudu!"

"Možda je kraj nadanjima, ali nije i trudu" reče Aragorn. "Nećemo sad natrag iako sam mrtav umoran." Zagleda se u put kojim su došli, u noć što pada na istoku. "Nešto se čudno zbiva u ovom kraju. Ne vjerujem ovoj tišini. Ne vjerujem čak ni ovom blijedom mjesecu. Zvijezde slabašno trepere, a ja sam umoran kao što sam malokad bio, umoran kao što ne bi smio biti graničar kad je na dobru tragu. Nekakva posebna volja daje našim neprijateljima snagu a pred nas postavlja nevidljivu zapreku: umor, više u srcu nego u udovima."

"Pravo kažeš!" reče Legolas. "Ja to osjećam još odonda kad smo sišli s Emyñ Muila. Ta volja nije za nama nego pred nama."

I on pokaže rukom u daljinu preko rohanske zemlje, na zapad koji je tamnio pod mjesečevim srpom.

"Saruman!" promrmlja Aragorn. "Ali neće nas odvratiti od puta! Ipak, moramo se još jednom zaustaviti, vidite da se čak i mjesec skriva za oblake. A nas put vodi dalje na sjever između humlja i močvare, čim se razdani."

Opet je Legolas bio prvi na nogama, ako je uopće spavao.

"Buđenje! Buđenje!" razvikao se. "Zora rudi. Čudne nas stvari čekaju na okrajku šume. Ne znam jesu li dobre ili zle, ali nas pozivaju. Buđenje!"

Ostala dvojica poskaču na noge pa gotovo odmah krenu dalje. Polako su se primicali pobrđu. Kad su stigli do njega ostao je još sat vremena do podneva: zeleni obronci dizali se do golih grebena što su se protezali u ravnoj crti prema sjeveru. Pod nogama im je bilo suho tlo i niska trava, ali je dugačak pojas uljubljene zemlje, desetak milja širok, ležao između njih i rijeke što se protezala duboko do tamnih čestara trske i

rogoza. Točno na zapad od najjužnijeg obronka nalazio se velik krug trave iskidane i izgažene mnogobrojnim nogama. Odatle je trag orkâ vodio dalje, na sjever, duž suhih rubova brda. Aragorn je zastao i pomno razgledao tragove.

"Ovdje su se neko vrijeme odmarali" reče "ali je čak i trag koji odavde vodi star. Bojim se, Legolase, da tvoje srce ima pravo. Rekao bih da je prošlo tri puta po dvanaest sati otkako su orci stajali ovdje gdje mi sada stojimo. Ako su i dalje jednako išli, onda su jučer o zalasku sunca stigli do granica Fangorna."

"Ja ne vidim u daljini na sjeveru i zapadu ništa drugo do trave što se gubi i izmaglici" reče Gimli. "A da li bismo vidjeli šumu kad bismo se popeli na ova brda?"

"Šuma je još daleko pred nama" odgovori Aragorn. "Ovi bregovi se, ako se ne varam, protežu još oko dvadeset pet milja na sjever, a sjeverozapadno od Entwasha leži još širok prostor od svojih četrdeset pet milja."

"Pa hajdemo onda dalje!" reče Gimli. "Noge mi moraju zaboraviti na sve ove puste milje. Kad mi srce ne bi bilo ovako teško, bile bi mi i noge ornije."

Sunce se klonilo zapadu kad su se napokon približili kraju pobrđa. Satima su hodali bez odmora. Sad su se kretali sporo, a Gimli se pogrbi. Koliko god patuljci bili izdržljivi u radu ili na putu, ova je beskrajna hajka počela ostavljati trag na njemu otkako mu se sva nada ugasila u srcu. Aragorn je stupao za njim, mrk i nijem, saginjući se ovda-onda da promotri neki trag ili znak na zemlji. Samo je Legolas svejednako koračao lako kao i prije, jedva dotičući nogama travu, ne ostavljajući za sobom nikakvih otisaka. U vilenjačkoj popudbini nalazio je svu hranu koja mu je bila potrebna, a spavao je, ako bi to ljudi uopće smatrali spavanjem, odmarajući um na čudnim stazama vilenjačkih snova, čak i onda dok bi hodao otvorenih očiju na svjetlu ovoga svijeta.

"Popnimo se na ovaj zeleni brijeg!" reče. Krenuli su umorni za njim uz dugi obronak i naposljetku se popeli do vrha. Bijaše to okrugao brežuljak, gladak i ogoljen, stajao je sam za sebe, na najsjevernijem dijelu pobrđa. Sunce je zalazilo i večernje sjene padale su poput zastora. Bili su posve sami u sivom bezobličnom svijetu, neoznačenom i neizmjernom. Samo negdje daleko na sjeverozapadu nazirala se još gušća tama naspram svjetla što se gasilo: Magleno gorje i šuma u njegovu podnožju.

"Ne vidim ništa po čemu bih se ovdje mogao ravnati" reče Gimli. "E pa, sad ćemo se opet morati zaustaviti i nekako pregrmjeti ovu noć. Sve je hladnije!"

"Vjetar puše od snjegova na sjeveru" pripomene Aragorn.

"A pred jutro će zapuhati istočnjak" ustvrdi Legolas. "Ali odmarajte se ako baš morate. Ipak, nemojte se još odricati svake nade. Ne znamo što će biti sutra. Jutro je često pametnije od večeri."

"Tri puta je već sunce izašlo otkako smo krenuli u potjeru a da nismo ništa pametniji nego što smo bili" zaključio Gimli.

Noć je bivala sve hladnija. Aragorn i Gimli spavali su na mahove, a kad god bi se probudili, ugledali bi Legolasa kako stoji pokraj njih ili šeta amo-tamo pjevušeći tiho za se nešto na svom jeziku, a dok je on pjevao, bijele zvijezde pomaljale su se na tvrdom, crnom nebeskom svodu. Tako je prošla noć. Zajedno su gledali zoru gdje se polako širi na nebu, sada golom i bez oblaka, dok nije napokon izašlo sunce, bljedo i

jasno. Zapuhao je istočnjak i odagnao svu maglu; širok i pust kraj ležao je oko njih na oštrom svjetlu.

Pred sobom na istoku vidjeli su vjetrovito pobrđe Rohanske pustopoljine koje su već prije više dana bili spazili s Velike rijeke. Sa sjeverozapada prikradala se tamna šuma Fangorn; njeni sjenoviti okrajci bijahu još tridesetak milja daleko od njih, a udaljeniji obronci gubili su se u dalekom plavetnilu. Iza njih je u daljini blistala, kao da plovi na sivu oblaku, bijela glavica visokog Methedrasa, posljednjeg vrha Maglenog gorja. Entwash mu je tekao u susret iz šume, tok mu je na ovom mjestu bio brz i uzak a obale duboko usječene. Trag orkâ skretao je s pobrđa prema rijeci.

Prateći svojim ostrim očima trag do rijeke, a onda rijeku sve do šume, Aragorn je na dalekom zelenilu spazio sjenu, tamnu mrlju što se brzo kretala. Opet legne na zemlju i pozorno oslušne. Ali pokraj njega je stajao Legolas zaklanjajući svoje sjajne vilin-oči dugom tankom šakom. On nije vidio sjenu nego sitne prilike konjanika, mnogo konjanika, kojima su vršci kopanja blistali na jutarnjem suncu poput treperenja sićušnih zvijezda izvan domašaja smrtnih očiju. Daleko iza njih dizao se crn dim u tankim kovrčastim pramenovima.

Na pustim pašnjacima vladala je tišina, Gimli je čuo kako vjetar ćarlija u travi.

"Jahači!" vikne Aragorn i skoči na noge. "Mnogo jahača na hitrim konjima dolazi nam u susret."

"Da" potvrdi Legolas "ima ih stotinu i pet. Kosa im je žuta a koplja sjajna. Predvodnik im je vrlo visok."

Aragorn se nasmiješi i reče:

"Oštre su oči u vilenjaka!"

"Nisu! Jahači su tek nešto više od petnaest milja daleko odavde" ustvrdi Legolas.

"Bili oni petnaest milja daleko ili samo jednu milju, ne možemo im izbjeći na ovoj ledini" reče Gimli. "Hoćemo li ih ovdje pričekati ili ćemo produžiti dalje?"

"Pričekat ćemo ih" odluči Aragorn. "Umoran sam a nismo uspjeli u svojoj hajci. Ili su bar drugi bili brži od nas, jer ovi konjanici jašu natrag tragom orkâ. Možda ćemo od njih dobiti kakve novosti."

"Ili koplja" ubaci Gimli.

"Vidim tri prazna sedla, ali ne vidim hobite" opet će Legolas.

"Nisam ja rekao da ćemo saznati dobre vijesti" reče Aragorn. "Ali, bile one dobre ili loše, pričekat ćemo ih ovdje."

Tri sudruga tada pođu s brežuljka na kojem su mogli biti laka meta naspram blijedog neba, i spuste se polako niz sjeverni obronak. Zaustave se iznad samog podnožja, umotaju se u plašteve i šćućure se jedan do drugoga na uveloj travi. Vrijeme je prolazilo sporo i tromo. Vjetar je bio svjež i prodoran. Gimli se uzvrpolji.

"Što ti, Aragorne, znaš o tim jahačima?" upita ga. "Hoćemo li ovdje sjediti i čekati naprasnu smrt?"

"Ja sam bio nekad kod njih" odgovori mu Aragorn. "Ponositi su i svojeglavi, ali su iskreni i velikodušni u misli i na djelu, smioni ali ne i okrutni, mudri iako neobrazovani, ne pišu knjige ali pjevaju razne pjesme, poput djece ljudske prije mračnih godina. Ali ne znam što se ovdje zbilo u posljednje vrijeme, ni kako se sada rohanski jahači drže prema izdajici Sarumanu i Sauronovim prijetnjama. Oni su stari prijatelji gondorskog naroda iako nisu srodnici. Nekoć davno, u godinama koje je

prekrio zaborav, Eorl mlađi doveo ih je sa sjevera i oni bi prije bili u rodu s Bardinzima iz Dôlja, i s Beorninzima iz šume, među kojima se još može vidjeti visokih i plavokosih ljudi, kakvi su i rohanski jahači. U najmanju ruku ne vole orke.

"Ali Gandalf je govorio nešto o tome kako navodno plaćaju danak Mordoru" reče Gimli.

"Ja ne vjerujem u to ništa više nego što je vjerovao i Boromir" odgovori Aragorn.

"Uskoro ćete saznati pravu istinu" reče Legolas. "Eno ih, nisu više daleko."

Naposljetku je čak i Gimli začuo iz daljine topot konja u galopu. Konjanici su se, idući za tragom, odvojili od rijeke i primakli se pobrđu. Jurili su na konjima kao vjetar.

Povici jasnih, snažnih glasova odzvanjali su pašnjacima. Iznenada dojezde uz gromoglasnu tutnjavu, a predvodnik prođe podno brežuljka i skrene vodeći četvu na jug uz zapadni rub pobrđa. Iza njega je jahala duga povorka ljudi u oklopu, hitrih, blistavih, strašnih i lijepih.

Konji su im bili veliki, snažni i dobro građeni; siva im je dlaka blistala, dugački repovi vijorili se na vjetru, griva im je bila spletena na ponositim vratovima. Ljudi koji su jahali na njima dobro su im pristajali: bili su visoki i dugih udova; kosa im bila plava kao lan i padala iz laganih kaciga lepršajući u dugim pletenicama za njima; lica im bila stroga i napeta. U rukama su držali dugačka jasenova koplja, oslikane štitove nosili su zabačene na leđima, dugi mačevi bijahu im zadjenuti za pojaseve, a uglačane pancirne košulje visile im do koljena.

Jahali su uzagrepce u parovima i, premda bi se ponetko od vremena do vremena uspravio u stremenima i zirnuo naprijed i na obje strane, činilo se da ne primjećuju tri neznanca kako nijemo sjede na zemlji i motre ih. Četa umalo da nije prošla pokraj njih kadli iznenada Aragorn ustane i dovikne im na sav glas:

"Što ima novo na sjeveru, rohanski jahači?"

Začudno hitro i vješto zaustavili su konje, okrenuli se i jurnuli prema njima. Uskoro su se tri sudruga našla opkoljena konjanicima koji su u trku jahali oko njih, uz obronak iza njih pa opet dolje, okolo-naokolo, primičući im se sve više i više. Aragorn je stajao bez riječi a ostala su dvojica sjedila nepomično pitajući se što li će se sad zbiti.

Odjednom se jahači zaustave bez riječi i povika. Čestar od kopalja bijaše uperen u strance; neki od konjanika držali su u rukama lukove a strelice im već bile na tetivama. Tad jedan od njih istupi naprijed – visok čovjek, viši od ostalih; s kacige mu se vio bijeli konjski rep poput perjanice. Primaknuo im se toliko da mu se vrh koplja zaustavi na jednu stopu od Aragornovih prsa. Aragorn se nije ni maknuo.

"Tko ste vi, i što radite u ovom kraju?" upita ih jahač na zajedničkom zapadnjačkom jeziku, po načinu i tonu sličnom govoru Boromirovu, čovjeku iz Gondora.

"Ja sam Strider" odgovori Aragorn. "Dolazim sa sjevera. Progonim orke."

Jahač skoči s konja. Predavši koplje čovjeku koji mu je prišao i sjahao do njega, isuče mač i stane licem u lice s Aragornom motreći ga oštrim pogledom, pomalo u čudu. Napokon iznova prozbori:

"Ja sam u prvi mah pomislio da ste i vi orci" reče. "Ali sad vidim da niste. Valjda i ne znate mnogo o njima kad ih na ovaj način progonite. Bilo ih je mnogo, i bili su hitri i dobro naoružani. Da ste ih sustigli, pretvorili biste se iz lovaca u lovinu. Ali nešto mi je čudno kod vas, Strideru." I ponovo upre svoje bistre, sjajne oči u graničara. "To ime nije uobičajeno za čovjeka. A čudna vam je i odjeća. Da niste iznikli iz trave? Kako ste izmakli našim pogledima? Da niste vilenjaci?"

"Nismo" odgovori Aragorn. "Samo je jedan od nas vilenjak, Legolas iz šumskog carstva u dalekom Mrkodolu. Ali proputovali smo kroz Lothlórien i nosimo sa sobom darove i milost Gospodarice."

Jahač ih ponovo pogleda u čudu, ali mu pogled otvrdne.

"Znači da u Zlatnoj šumi zaista živi Gospodarica o kojoj se govori u starim pričama?" reče. "Kažu da malo tko izmakne njenim mrežama. Čudno je ovo doba! Ali ako ste u njezinoj milosti, onda možda i vi pletete mreže i čarobirate." Iznenada odmjeri Legolasa i Gimlija hladnim pogledom. "A zašto vi ništa ne govorite, šutljivci?" priupita ih.

Gimli ustane i ustoboči se pred njim, maši se rukom za držak svoje sjekirice i sijevne tamnim očima.

"Recite mi najprije kako se vi zovete, gospodaru konja, pa ću ja vama reći kako se ja zovem i štošta drugo" reče.

"Što se toga tiče" reče jahač piljeći s visoka u patuljka "stranac treba da se prvi predstavi. Ali dobro, ja sam Éomer, sin Eómundov, a inače sam Treći zapovjednik Jahačke marke."

"E pa, onda, Éomere, sine Eómundov, Treći zapovjedniče Jahačke marke, dopustite da vas Gimli, sin patuljka Glóina, upozori da se klonite ludih riječi. Govorite ružno o nečemu što je ljepše od svega što sami možete zamisliti. Opravdati vas može samo vaša nerazumnost."

Éomer sijevne očima, a rohanski jahači srdito zarogobore i zbiju se upirući koplja preda se.

"Odsjekao bih ti glavu, skupa s bradom, gospodine patuljče, samo kad bi ti bila bar malko više nad zemljom" reče Éomer.

"Nije on tu sam" reče Legolas napinjući luk i namještajući strelicu rukama koje su se kretale brže nego što ih je oko moglo pratiti. "Poginuli biste prije nego što biste mu zadali udarac."

Éomer zamahne mačem i možda bi sve pošlo po zlu da Aragorn ne skoči među njih i podigne ruku.

"Oprostite, Éomere!" uzvikne. "Kad saznate još nešto više, shvatit ćete čime ste rasrdili moje sudrugove. Mi ne snujemo nikakvo zlo Rohanu niti ikome od vašeg življa, ni ljudima ni konjima. Zar nećete poslušati što vam imamo kazati prije nego što udarite na nas?"

"Dobro" reče Éomer i spusti mač. "Ali putnicima u Jahačkoj marki bilo bi bolje da ne budu tako oholi u ovim danima sumnje. Najprije mi recite svoje pravo ime."

"Najprije vi meni recite u čijoj ste vi službi" reče mu Aragorn. "Jeste li prijatelj ili neprijatelj Saurona, mračnog gospodara Mordora?"

"Ja sam u službi samo gospodara Marke, kralja Théodena, sina Thengelova" odgovori Éomer. "Mi nismo u službi daleke Crne zemlje, ali nismo još ni u otvorenom ratu s njom. Ako bježite od nje, onda će biti najbolje da napustite ovu zemlju. Na svim

našim granicama ima nemira i mi smo ovdje ugroženi, a želimo samo biti slobodni i živjeti kao što smo do sada živjeli, čuvajući svoje i ne služeći ni jednom stranom gospodaru, ni dobrom ni zlom. U boljim vremenima dočekivali smo goste dobrodošlicom, ali u današnje doba dočekujemo nezvane goste spremno i odlučno. Da čujemo! Tko ste vi? U čijoj ste *vi* službi? Po čijoj zapovijedi progonite orke u našoj zemlji?"

"Ja nisam ni u čijoj službi" odgovori mu Aragorn "ali Sauronove sluge progonim u koju god zemlju zašli. Malo ih ima među smrtnicima koji znaju o orcima više od mene, a ne progonim ih sad na ovaj način zato što sam tako htio. Orci koje progonimo zarobili su dvojicu mojih prijatelja. U ovakvoj nevolji čovjek bez konja ići će za njima i pješice, i neće ni od koga tražiti dopuštenje da ide njihovim tragom. Isto tako neće brojiti glave neprijatelja izuzev mačem. A ja nisam nenaoružan."

Aragorn odgrne svoj plašt. Vilin-tok bljesne kad dohvati mač, a sjajno sječivo Andúрила zasja poput iznenadnog plamena kad ga isuče.

"Elendil!" usklikne on. "Ja sam Aragorn, sin Arathornov, a zovu me i Elessar, Vilin-kamen, Dúnadan, i nasljednik sam Isildura, sina Elendilova iz Gondora! Hoćete li mi pomoći, ili ćete me napasti? Brzo se odlučite!"

Gimli i Legolas zagledaju se iznenađeno u svoga sudruga jer ga još nikad nisu vidjeli takvog. Reklo bi se da je porastao u njihovim očima a da se Éomer smanjio. Na njegovu živahnom licu nazreli su načas moć i velebnost kamenih kraljeva. Legolasu se umah učini da je na Aragornovu čelu zasjala blistava kruna.

Éomer ustukne pred njim a na licu mu se pojavi izraz strahopoštovanja. Obori gorde oči.

"Ovo je doista čudno doba" promrmlja. "Snovi i legende niču iz trave. Recite mi, gospodaru" nastavi "kojim ste poslom ovdje? I što znače one vaše mračne riječi? Odavno je već Boromir, sin Denethorov, otišao od nas u potragu za odgovorom, a konj kojeg smo mu posudili vratio se bez jahača. Kakvu nam to kob donosite sa sjevera?"

"Kob odluke" odgovori mu Aragorn. "Evo što možete kazati Théodenu, sinu Thengelovu: pred njim je otvoren rat, uz Saurona ili protiv njega. Nitko više ne može živjeti kako je dosad živio, a malo će ih sačuvati ono što nazivaju svojim. Ali poslije ćemo porazgovarati o tim velikim događajima. Ako budem ikako mogao, doći ću sam do kralja. Sad sam u velikoj nevolji i tražim pomoć, ili bar obavijesti. Čuli ste da progonimo četu orkâ koja je odvela sa sobom naše prijatelje. Što nam možete reći o tome?"

"Da ih više ne morate progoniti" reče Éomer. "Mi smo pobili te orke."

"A što je s našim prijateljima?"

"Naišli smo samo na orke."

"Ali to je zbilja čudno" reče Aragorn. "Jeste li možda pregledali pobijene? Zar nije bilo drugih leševa osim orkâ? Naši su prijatelji bili mali, puka djeca u vašim očima, bosonogi ali odjeveni u sivo."

"Među pobijenima nije bilo ni patuljaka ni djece" reče Éomer. "Prebrojili smo sve pobijene i orobili ih, a onda smo lešine nabacali na gomilu i zapalili ih, prema našem starom običaju. Eno, još se dimi pepeo!"

"Ne govorimo o patuljcima ni o djeci" napomene Gimli. "Naši su prijatelji bili hobiti."

"Hobiti?" ponovi Éomer. "A što su to hobiti? Čudno ime."

"Čudno ime za čudan soj" reče Gimli. "Ali nama su bili dragi. Valjda ste i vi u Rohanu čuli za one riječi što su uznemirile Minas Tirith? Riječ je bila o polutanima. Ti su vam hobiti polutani."

"Polutani!" nasmije se jahač što je stajao uz Éomera. "Polutani! Pa to je samo neki mali narod o kojem se priča u starim pjesmama i dječjim pričama na sjeveru. Zar mi živimo u legendama ili na zelenoj zemlji upol bijela dana?"

"Čovjek može živjeti i u jednom i u drugom svijetu" otpovrne Aragorn. "Jer oni što dolaze poslije nas napraviti će od našeg doba legende, a ne mi. Zelena zemlja, kažete? To je pravi predmet legende iako hodate po njoj upol bijela dana!"

"Vrijeme leti" reče onaj jahač ne obazirući se na Aragorna. "Moramo pohitati na jug, gospodaru! Ostavimo ove divljake njihovim tlapnjama. Ili da ih svežemo i odvedemo do kralja?"

"Šuti Éothaine!" odgovori mu Éomer na njihovu jeziku. "Ostavi me časkom na miru. Reci *éoredu* nek se postroji na stazi i nek se sprema da krenemo u Entwade."

Éothain se gundajući povuče i obrati se ostalima. Uskoro se svi skupa udalje i ostave Éomera nasamo sa trojicom suputnika.

"Čudno je, Aragorne, sve to što ste rekli" reče. "Ipak, jasno je da govorite istinu: ljudi iz Marke nikad ne lažu, zato ih nije lako ni obmanuti. Ali niste još rekli sve. Ne biste li mi sad rekli nešto više o svom poslu kako bih mogao prosuditi što mi je činiti?"

"Ja sam prije više tjedana krenuo iz Imladrisa, kako se to mjesto u pjesmi zove" odgovori Aragorn. "Sa mnom je pošao i Boromir iz Minas Tiritha. Moja je zadaća bila da odem u taj grad sa sinom Denethorovim kako bih pomogao njegovu narodu u ratu protiv Saurona. Ali družina s kojom sam putovao imala je drugi cilj, o kojem vam sad ne mogu govoriti. Vodio nas je Gandalf Sivi."

"Gandalf!" usklikne Éomer. "Gandalf Sivoskuti dobro je poznat u Marki, ali moram vas upozoriti da njegovo ime nije više lozinka za kraljevu milost. On je od pamtivijeka bio dobro došao u ovoj zemlji, dolazio je kad god je htio, u svako godišnje doba ili svakih nekoliko godina. Uvijek je donosio glase o čudnim događajima: bio je glasnik zla, kako danas neki kažu. I doista, od njegova posljednjeg dolaska ljetos kola su krenula nizbrdo. Tad su počele naše nevolje sa Sarumanom. Do tada smo mislili da nam je Saruman prijatelj, ali je Gandalf došao i upozorio nas da se u Isengardu spremaju za iznenadni rat. Rekao je da je i sam bio zatočen u Orthancu i da se jedva spasio, i tražio je pomoć. Ali Théoden ga nije htio slušati pa je on otišao od nas. Ne izgovarajte Gandalfovo ime glasno pred Théodenom! On se ljuti na njega. Jer Gandalf je uzeo konja zvanog Shadowfax, najdragocjenijeg od svih kraljevih konja, predvodnika *mearasa*, koje smije jahati samo gospodar Marke. Jer praotac je te rase bio Éorlov veliki konj koji je razumio ljudski govor. Prije sedam noći vratio se Shadowfax, ali se kralj i dalje ljuti zato što je konj divalj i nitko ga ne smije taknuti."

"Znači da se Shadowfax vratio sam s Dalekog sjevera?" reče Aragorn. "Jer tamo se Gandalf rastao s njim. Ali, na žalost, Gandalf više neće na konja! Pao je u tamu u rudnicima Morije, i neće se više vratiti."

"To je tužna vijest" reče Éomer. "Bar za mene, i za mnoge druge, ali ne i za sve, kao što ćete se uvjeriti kad posjetite kralja."

"Ta je vijest bolnija nego što itko u ovoj zemlji može pojmiti, premda će možda još mnoge kosnuti prije nego što prođe ova godina" reče Aragorn. "Ali kad velikani

padnu, manji moraju preuzeti vodstvo. Mene je zapalo da vodim našu družinu na dugom putu od Morije. Prošli smo kroz Lórien – o kojem bi bilo dobro da saznate pravu istinu prije nego što opet budete o njemu govorili – pa onda mnogo milja niz Veliku rijeku do vodopada Raurosa. Tamo su Boromira ubili orci koje ste vi pobili."

"Sve su vaše vijesti loše!" zdvojno uzvikne Éomer. "Strašan je udarac ta smrt za Minas Tirith i za sve nas. To je bio častan čovjek! Svi su ga redom hvalili. Malokad je dolazio u Marku jer je vječito vojevao na istočnim granicama, ali ja sam ga jednom vidio. Više mi je nalikovao na Eorlove hitre sinove nego na ozbiljne ljude u Gondoru, i vjerojatno bi postao velik zapovjednik svoga naroda da je malo dulje poživio. Ali mi nismo iz Gondora dobili glas o toj nesreći. Kad je poginuo?"

"Tek je četvrti dan kako je poginuo" odgovori mu Aragorn. "Od te smo večeri neprestano na putu od sjene Tol Brandira."

"Pješice?" uzvikne Éomer.

"Da, ovakvi kao što nas vidite."

Éomer razrogači oči od čuda.

"Strider je preskromno ime za vas, sine Arathornov" reče. "Ja bih vas nazvao Krilonogim. O tom pothvatu trojice prijatelja trebalo bi da se pjeva u mnogim dvoranama. Prevalili ste stotinu trideset i pet milja u manje od četiri dana! Žilav je Elendilov rod! Ali što sad, gospodaru, želite da ja učinim? Moramo se brže-bolje vratiti do Théodena. Pazio sam što govorim pred svojim ljudima. Istina je da još nismo u otvorenom ratu sa Crnom zemljom, a ima i nekih osoba oko kralja koje mu daju kukavičke savjete, ali rat je na pomolu. Nećemo se odreći našeg savezništva s Gondorom i pomagat ćemo im u njihovoj borbi: to vam kažem ja i svi koji su sa mnom. Meni je povjerena ova Istočna Marka, oblast Trećeg zapovjednika, i ja sam maknuo oдавde sva naša stada i pastire, povukao sam ih iza Entwasha, a ovdje sam ostavio samo stražare i hitre izvidnike."

"Onda vi ne plaćate danak Sauronu?" upita ga Gimli.

"Ne plaćamo niti smo ga ikad plaćali" ustvrdi Éomer sijejavajući očima. "Ali doprlo mi je do ušiju da se ta laž širi na sve strane. Prije nekoliko godina poglavar Crne Zemlje želio je kupiti od nas konje po visokoj cijeni, ali mi nismo udovoljili toj njegovoj želji zato što on upotrebljava životinje u zle svrhe. Onda je on poslao orke na nas da pljačkaju sve što uzmognu, birajući uvijek crne konje: malo nam je ostalo crnih konja. Zato i jesmo u grdnoj zavadi s orcima. Ali sad nam je glavna briga Saruman. On svojata svu ovu zemlju, i mi već mnogo mjeseci ratujemo s njim. On je uzeo u službu orke, i jahače vukova, i zle ljude, i zauzeo je prolaz prema nama tako da će nas po svoj prilici opkoliti i s istoka i sa zapada. Zlo je i naopako imati posla s takvim neprijateljem: on vam je čarobnjak, lukav i previjan, i može se prurušiti u razne likove. Kažu da se mota amo-tamo u liku starca s kukuljicom i plaštem, vrlo sličan Gandalfu, kakva ga se mnogi još sjećaju. Njegove se uhode provuku kroz svaku mrežu, a njegove ptice zloslutnice putuju nebom. Ne znam kako će se sve ovo završiti, ali ne sluti na dobro, jer mi se čini da nisu svi njegovi prijatelji u Isengardu. Ako dođete na kraljev dvor, vidjet ćete i sami. Hoćete li poći s nama? Da se možda uzalud ne nadam da ste mi poslani da mi pomognete u dvojbi i nevolji?"

"Doći ću kad budem mogao" odgovori mu Aragorn.

"Dođite odmah!" opet će Éomer. "Nasljednik Elendilov bit će zaista velika potpora sinovima Eorlovim u ovo zlo doba. I u ovom se času bje bitka na

Westemnetu, koja bi se, na žalost, mogla završiti loše po nas. Zapravo sam odjahao na sjever bez kraljeva dopuštenja, jer za mog izbjivanja ne ostaje mnogo stražara čuvati njegov dvor. Ali izvidnici su mi prije tri noći javili da se približava četa orkâ od Istočnog zida, i da neki od njih nose Sarumanove bijele oznake. Pomislio sam da se dogodilo ono od čega sam najviše strepio, da su se Orthanc i Crna kula udružili, pa sam poveo svoj *éored*, svoj osobni odred, u potjeru za njima. Stigli smo ih preksinoć blizu granice Entwooda, opkolili ih i zapodjeli boj s njima jučer u zoru. Izgubio sam, na žalost, petnaest ljudi i dvanaest konja! Jer orkâ je bilo više nego što smo računali. Pridružili su im se još i neki koji su došli sa zapada preko Velike rijeke: trag im možete vidjeti malo sjevernije od ovoga mjesta. A neki su došli i iz šume, veliki orci koji su također nosili znak Bijele šake Isengarda: taj je soj jači i okrutniji od svih ostalih. Ipak smo ih sve nadvladali, ali smo se predugo zadržali na putu. Trebaju nas na jugu i na zapadu. Zar nećete s nama? Imamo i slobodnih konja, kao što vidite. Bit će još posla za vaš mač. A našlo bi se posla i za Gimlijevu sjekiricu i za Legolasov luk, ako mi njih dvojica mogu oprostiti one moje nepromišljene riječi na račun Gospodarice šume. Govorio sam jednostavno onako kako govore svi u mojoj zemlji, iako bih rado naučio nešto pametnije."

"Hvala vam na lijepim riječima" reče Aragorn. "Srce me vuče da pođem s vama, ali ne mogu napustiti prijatelje dok god ima bar malo nade."

"Nema više nade" otpovrne Éomer. "Nećete naći svoje prijatelje na sjevernim granicama."

"Ali nisu ostali ni za nama. Nedaleko od Istočnog zida našli smo jasan znak da je bar jedan od njih bio tamo još živ. Ali između zida i pobrđa nismo našli nikakva traga koji bi vodio u stranu, ni lijevo ni desno, osim ako ja nisam potpuno ishlapio."

"Pa što onda mislite da se dogodilo s njima?"

"Ne znam. Možda su pobijeni i spaljeni skupa s orcima, ali vi kažete da to ne može biti, pa se i ja nadam da se to nije dogodilo. Mogu samo nagađati da su ih odveli u šumu prije samog okršaja, možda još i prije nego što ste ih vi opkolili. Možete li se zakleti da se nitko nije tamo izvukao iz vaše mreže?"

"Zakleo bih se da se nijedan ork nije spasio pošto smo ih ugledali" odgovori Éomer. "Stigli smo do okrajka šume prije njih, a ako se nakon toga itko živ probio kroz naš obruč, onda to nije bio ork nego samo netko tko ima vilenjačke moći."

"Naši su prijatelji bili odjeveni isto ovako kao i mi" reče Aragorn "a vi ste prošli bili pokraj nas upol bijela dana a da nas niste primijetili."

"Na to sam zaboravio" reče Éomer. "Teško je biti siguran u bilo što među tolikim čudesima. Cijeli je svijet postao čudnovat. Vilenjak i patuljak putuju obdan zajedno po našim pašnjacima; ljudi razgovaraju s Gospodaricom šume a ipak ostaju živi; mač koji je slomljen u davna vremena, prije nego što su oci naših otaca dojahali u Marku, vraća se u rat! Kako čovjek može prosuditi što mu je činiti u ovakvim vremenima?"

"Onako kako je oduvijek prosuđivao" odgovori mu Aragorn. "Dobro i zlo nisu se promijenili od lanjske godine, niti su pak jedno za vilenjake i patuljke, a nešto drugo za ljude. Na čovjeku je da ih luči, u Zlatnoj šumi kao i u svom domu."

"To je živa istina" potvrdi Éomer. "Ali ja ne sumnjam u vas ni u ono što mi srce želi. Ipak, ne mogu učiniti sve kako bih htio. Mi ne smijemo po našem zakonu pustiti strance da se kreću po našoj zemlji kako hoće dok im to sam kralj ne dopusti, a to

pogotovo vrijedi u ovim opasnim vremenima. Zamolio sam vas da se vratite sa mnom drage volje, a vi nećete. Mrsko mi je pak zapodijevati boj stotine protiv trojice."

"Ja mislim da se vaš zakon ne odnosi na ovakav slučaj" reče Aragorn. "Osim toga, ja nisam ovdje stranac; bio sam višeput u ovoj zemlji i jahao sam s rohanskom vojskom, doduše pod drugim imenom i u drugom ruhu. Vas nisam do sada vidio jer ste mladi, ali sam razgovarao s vašim ocem Éomundom, i s Théodenom, sinom Tengelovim. Nikad u prošlosti ne bi nijedan visoki zapovjednik ove zemlje silio čovjeka da odustane od potrage kao što je ova moja. Bar je moja dužnost jasna, da idem dalje. No, sine Éomundov, odluka napokon mora pasti! Pomozite nam, ili nas barem pustite da slobodno nastavimo put. Ili pokušajte provesti vaš zakon. Ako pokušate, nećete se svi vratiti u rat ni svom kralju."

Éomer časkom pošuti a onda prozbori:

"Obojici nam se žuri. Moja četa jedva čeka da krenemo dalje, a vaše se nade svakim satom sve više smanjuju. Evo kako sam odlučio. Možete krenuti dalje; štoviše, posudit ću vam i konje. Samo nešto tražim od vas: kad okončate tu svoju potragu, uspješno ili bezuspješno, vratite se s konjima preko Entwadea do Meduselda, do visokog doma u Edorasu gdje Théoden trenutačno stoluje. Tako ćete dokazati da vas nisam krivo procijenio. Ovime ja jamčim, možda i svojom glavom, da ćete održati riječ. Nemojte me iznevjeriti!"

"Neću" reče Aragorn.

Mnogi su se čudom čudili i bacali prijeko i sumnjičave poglede kad je Éomer izdao zapovijed da se slobodni konji posude strancima, ali se samo Éothen usudio otvoreno prigovoriti.

"To može biti u redu kad je riječ o ovom navodnom velikašu iz Gondora" rekao je. "Ali tko je čuo da se konj iz Marke daje u ruke jednom patuljku?"

"Nitko" odgovori mu Gimli. "I budite bez brige, nitko neće ni čuti za tako nešto. Ja ću radije hodati nego sjediti na tako velikoj životinji, pa makar mi je dali drage volje ili preko volje."

"Ali moraš sad jahati, da nas ne zadržavaš" reče Aragorn.

"Hajde, prijatelju dragi Gimli, sjedit ćeš iza mene" predloži Legolas. "Tako će biti sve u redu, nećeš morati posuđivati konja niti se baktati s njim."

Aragornu dovedu velikog, zagasitosivog konja i on ga uzjaše.

"Zove se Hasufel" reče Éomer. "Neka te dobro nosi, i neka ti donese više sreće nego što je donio svom pokojnom gospodaru Gárulfu!"

Legolasu su doveli manjeg i lakšeg konja, ali plahog i vatrenog. Zvao se Arod. Legolas ih zamoli da skinu s njega sedlo i uzde.

"Meni to ne treba" reče pa skoči lako na njega. Na njihovo veliko čudo, Arod je bio pitom i poslušan pod njim i kretao se tamo-amo na svaku njegovu riječ: tako vilenjaci umiju postupati sa svim dobrim životinjama. Gimlija su posjeli iza njega, a on se grčevito uhvatio za nj, ne osjećajući se mnogo lagodnije od Sama Gamgeea u čamcu.

"Zbogom, i našli ono što tražite!" dovikne im Éomer. "Vratite se što brže, pa neka nam mačevi ubuduće zajedno blistaju!"

"Ja ću sigurno doći" reče Aragorn.

"I ja" dobaci Gimli. "Nesporazum oko Gospodarice Galadriel još postoji među nama. Moram vas još naučiti uljudno govoriti."

"Vidjet ćemo" otpovrne Éomer. "Svašta se već dogodilo pa ne bi bilo čudo ni da naučim lijepo govoriti o jednoj lijepoj gospi pod nježnim udarcima sjekire jednog patuljka. Zbogom!"

I tako se rastanu. Rohanski su konji bili vrlo brzi. Kad se malo poslije Gimli osvrnuo za sobom Éomerova je četa bila već sasvim sitna u daljini. Aragorn se nije obazirao: pratio je trag jureći sve dalje, s glavom priljubljenom uz Hasufelov vrat. Uskoro su stigli do obale Entwasha i naišli na onaj drugi trag koji je Éomer spomenuo i koji je dolazio s istoka, od Pustopoljine.

Aragorn je sjahao i pretražio teren, a onda opet uskočio u sedlo i krenuo u prvi mah na istok držeći se jedne strane i pazeći da ne izbriše tragove. Zatim je ponovo sjahao i pregledao tlo hodajući gore-dolje.

"Tu se nema bogzna što vidjeti" reče kad se vrati. "Glavni je trag sav izbrisan prolaskom konjanika na povratku; kad su odlazili tamo, vjerojatno su prolazili bliže rijeci. Ali ovaj trag koji vodi na istok svjež je i jasan. Nema nikakvih drugih koji bi vodili na drugu stranu, prema Anduinu. Sad se moramo sporije kretati i paziti da se ne odvaja trag ni na jednu stranu. Bit će da su orci ovdje već znali da ih progone. Možda su pokušali skloniti zarobljenike prije nego što ih progonitelji sustignu."

Dok su tako dalje jahali, naoblačilo se. Niski sivi oblaci nadvili se nad Pustopoljinu. Izmaglica zastrla sunce. Sve su se više približavali šumovitim obroncima Fangorna, koji su polako tamnjeli kako se sunce klonilo zapadu. Ni slijeva ni zdesna nije bilo tragova, ali su ovda-onda nailazili na pojedine orke pale na mjestu gdje su se zatekli u bijegu, sa sivoperim strelicama zabijenim u leđa ili u šiju.

Naposljetku, dok se popodne gasilo, došli su do okrajka šume, a na proplanku među prvim stablima naišli na tragove velike paljevine: pepeo je bio još vruć i dimio se. U blizini je ležala velika hrpa kaciga i žičanih košulja, raskoljenih štitova i slomljenih mačeva, lukova i sulica i druge ratne opreme. Na kolac u sredini bijaše nabijena velika goblinska glava, a na njenoj razmrskanoj kacigi još se razabirala bijela oznaka. Nešto dalje, nedaleko od rijeke, gdje je rijeka navirala iz okrajka šume, stajao je netom podignut humak: svježa zemlja pokrivena nedavno nabačenim busenjem, a oko njega pobodeno petnaest kopaljca.

Aragorn je sa suputnicima pretražio bojište uzduž i poprijeko, ali se svjetlo gasilo i ubrzo se spustila večer, mutna i maglovita. Do noći nisu našli ni traga od Merryja i Pippina.

"Zasad ne možemo ništa više" tužno će Gimli. "Naišli smo na mnogo zagonetaka otkako smo došli do Tol Brandira, ali je ovu najteže odgonetnuti. Ja bih rekao da su hobitske spaljene kosti izmiješane s kostima orka. Bit će to bolna vijest za Froda ako poživi da je čuje, a i za onog starog hobita koji ga čeka u Rivendellu. Elrond je bio protiv toga da oni pođu s nama."

"Ali Gandalf nije" reče Legolas.

"Gandalf je odlučio da i sam pođe s nama, i prvi je izgubio glavu" odvrati Gimli. "Iznevjerila ga je njegova sposobnost predviđanja."

"Gandalfova odluka nije se temeljila na predviđanju sigurnosti, ni za sebe ni za druge" reče Aragorn. "Ima stvari koje je bolje započeti nego odustati od njih, iako

mogu loše završiti. Ali ja ne idem još odavde. Kako bilo da bilo, moramo ovdje dočekati zoru."

Malo dalje od bojišta utaborili su se ispod razgranata stabla: izgledalo je kao kesten, a ipak je još na njemu bilo mnogo širokih smeđih listova, poput suhih šaka s dugačkim ispruženim prstima; turobno su šumili na noćnom povjetarcu.

Gimli je drhturio. Bili su ponijeli samo po jedan gunj.

"Hajdemo naložiti vatru" reče. "Nije me više briga za opasnost. Neka orci nagrnu kao noćni leptiri na svijeću!"

"Ako oni nesretni hobiti lunjaju po šumi, možda će ih vatra privući ovamo" reče Legolas.

"Mogla bi privući i druge stvorove, ne samo orke i hobite" pripomene Aragorn. "Ovdje smo blizu brdske granice izdajice Sarumana. A i na samom smo rubu Fangorna, gdje kažu da je pogibeljno dirati u drveće."

"Ali rohanski su jahači ovdje jučer podigli veliku lomaču" reče Gimli "i posjekli drveće da bi mogli naložiti vatru, kao što se vidi. Pa ipak su nakon obavljenog posla lijepo ovdje proveli noć."

"Njih je bilo mnogo" reče Aragorn "i oni se ne boje gnjeva Fangorna jer malokad dolaze ovamo, i ne prolaze ispod drveća. Ali nas će put vjerojatno voditi duboko u šumu. Zato se pripazite! Nemojte sjeći stabla!"

"Nije ni potrebno" odvrati Gimli. "Jahači su ostavili za sobom dovoljno trijeski i granja, a ima i suharaka koliko hoćeš."

I ode skupljati drva pa se pozabavi potpaljivanjem i loženjem vatre. Aragorn je ostao sjediti naslonjen leđima na veliko stablo, pogružen u misli. Legolas je pak stajao sam na proplanku zagledan u duboku sjenu šume i nagnut naprijed, kao da osluškuje nečije glasove iz daljine.

Kad je patuljak naložio malu, jarku vatru, tri se sudruga primaknu i posjedaju oko nje zaklanjajući svjetlo svojim prilikama zaodjevenim kukuljicama. Legolas pogleda u granje što je virilo nad njima.

"Gledajte!" usklikne. "Drvo se veseli vatri!"

Možda su im razigrane sjene obmanule oči, ali se doista suputnicima učini da se grančice savijaju amo-tamo ne bi li se primaknule plamenovima, a gornje se grane dotle prigibaju. Smeđe je lišće bilo kruto na njima i trljalo se jedno o drugo kao mnoštvo hladnih ispucanih ruku što se griju na vatri.

Zavladala je tišina jer se odjednom osjetila velebna, mrka nazočnost mračne i nepoznate šume, tako blizu njih, puna tajanstvene svrhe. Nakon nekog vremena ponovo prozbori Legolas:

"Celeborn nas je upozorio da ne zalazimo duboko u Fangorn. Znaš li možda zašto, Aragorne? Kakve je ono priče Boromir čuo o ovoj šumi?"

"Ja sam čuo mnoge priče u Gondoru i drugdje" reče Aragorn "ali da nije bilo Celebornovih riječi, mislio bih da su to same puste priče koje su ljudi izmislili dok je pravo znanje padalo u zaborav. Već sam htio i tebe pitati, što je istina od svega toga. Ako šumski vilenjak ne zna što je istina, kako će onda znati čovjek?"

"Ti si putovao više od mene" reče Legolas. "Ja nisam u svojoj zemlji ništa o tome čuo, osim pjesama u kojima se kazuje kako su tu nekad davno prebivali

Onodrimi koje ljudi zovu enti; jer Fangorn je stara šuma, čak i po vilenjačkom računu."

"Jest, stara je" prihvati Aragorn "stara je kao i ona šuma pokraj Grobnog humlja, ali je i mnogo veća od nje. Elrond kaže da su te dvije šume srodne, da su to posljednja uporišta velikih prašuma iz starog doba, po kojima su prvorodeni lunjali dok su ljudi još spavali. Ali Fangorn čuva i neku svoju tajnu. Što je to, ja ne znam."

"A ja i ne želim znati" reče Gimli. "Neka se ništa živo u Fangornu ne uznemiruje zbog mene!"

Pošto su izvukli ždrijeb kojim će redoslijedom stražariti, prvi je na stražu morao Gimli. Ostala dvojica legnu. Gotovo su istog časa zaspali.

"Gimli!" izusti još Aragorn pospanim glasom. "Nemoj zaboraviti da je pogibeljno odsjeći granu ili granicu sa stabla u Fangornu! I nemoj odlaziti daleko tražiti suharke. Neka se radije vatra ugasi! Probudi me ako se što dogodi!"

Nato je usnuo. Legolas je već nepomično ležao, lijepe mu ruke bile sklopljene na prsima, a oči otvorene, stapajući u sebi živu noć s dubokim snom, kako obično spavaju vilenjaci. Gimli je sjedio skutren uz vatru zamišljeno prelazeći prstom po oštrici sjekirice. Stablo je šumilo. Nikakvog drugog zvuka nije bilo čuti.

Iznenada Gimli digne pogled i, na samom rubu svjetlosti vatre, opazi pogrbljena starca oslonjena na štap i umotana u široku kabanicu; šešir široka oboda bio je nabio na oči. Gimli skoči na noge, odviše zgranut da bi uzviknuo, iako mu je istog časa sijevnulo u glavi da ih je Saruman uhvatio na spavanju. Probudeni njegovim naglim trzajem, i Aragorn i Legolas usprave se i zagledaju. Starac nije progovorio ni riječi niti dao kakva znaka od sebe.

"No, oče, što možemo učiniti za vas?" reče Aragorn skaćući na noge. "Pridite i ogrijte se ako vam je hladno!"

I pođe prema njemu, ali starac nestane. Nigdje u blizini nije bilo ni traga od njega, a nisu se usuđivali previše udaljiti od vatre. Mjesec je bio zašao, i bio je mrak kao u rogu. Iznenada Legolas vrisne:

"Konji! Konji!"

Konja više nije bilo. Išćupali su svoje kolčiće iz zemlje i izgubili se. Tri su sudruga stajala još neko vrijeme nepomično i bez riječi, ojađeni ovim novim udarcem zle kobi. Bili su na rubu Fangorna i beskrajne milje dijelile su ih od rohanskih jahača, jedinih prijatelja u ovoj prostranoj i opasnoj zemlji. Dok su tako stajali, učini im se da daleko u noći čuju njištanje i rzanje konja. Zatim ponovo zavlada muk, osim hladnog šuma vjetra.

"E pa, nema ih više" napokon će Aragorn. "Ne možemo ih naći ni uhvatiti: ako se sami ne vrate, ostat ćemo bez njih. Krenuli smo pješice, a još uvijek imamo noge."

"Noge!" reče Gimli. "Ali njih ne možemo pojesti, a ne možemo više ni hodati."

"Još prije nekoliko sati nisi htio sjesti na rohanskog konja" nasmije se Legolas. "Na kraju ćeš još postati i jahač."

"Ne bih rekao da ću imati prilike" odvrati Gimli. Nakon nekog vremena proslijedi: "Ako želite znati što ja mislim, onda ću vam reći da mislim da je ono bio Saruman. Tko bi drugi mogao biti? Sjećate se što nam je rekao Éomer: *Mota se amotamo kao starac zaogrnut kukuljicom i plaštem*. Upravo je tako rekao. Sad nam je

odveo konje ili ih poplašio, pa smo ostali bez njih. A čekaju nas još i druge nevolje, pazite što vam kažem!"

"Baš ću paziti" otpovrne Aragorn. "Ali ja sam isto tako zapazio da je onaj starac nosio šešir na glavi, a ne kukuljicu. Ipak, ne sumnjam da imaš pravo i da nam ovdje prijeti opasnost, danonoćno. Ali zasad ne možemo ništa nego se odmarati, bar dok nas ostavljaju na miru. Sad ću ja, Gimli, na stražu. Preče mi je razmišljanje od spavanja."

Noć je sporo protjecala. Legolas je smijenio Aragorna, a Gimli Legolasa, smjene su prolazile a da se ništa nije dogodilo. Starac se više nije pojavio niti su se konji vratili.

III. poglavlje

URUK-HAI

Pippin je usnio mračan i ružan san: činilo mu se da čuje svoj vlastiti tanki glas kako odjekuje kroz crne rovove: Frodo! Frodo! Ali umjesto Froda, na stotine gnusnih lica orkâ cerile su mu se iz sjene, na stotine gnusnih ruku hvatale ga sa svih strana. Gdje je Merry?

Probudi se. Hladan povjetarac puhao mu je u lice. Ležao je na leđima. Večer je padala i nebo se nad njim mračilo. Kad se okrenuo, pojmio je da san nije bio mnogo gori od jave. Zapešća, noge i gležnjevi bijahu mu vezani konopcima. Do njega je ležao Merry, blijed u licu, s prljavom krpom svezanom preko čela. Posvuda oko njih sjedili su ili stajali mnogobrojni orci.

Polako u Pippinovoj bolnoj glavi složilo se sjećanje i odvojilo od sjenki sna. Naravno, on i Merry bili su pobjegli u šumu. Što ih je uopće spopalo? Zašto su onako odjurili ne obazirući se na starog Stridera? Dugo su trčali vičući – ne sjeća se više koliko daleko ni dugo, a onda su odjednom naletjeli na skupinu orkâ, koji su stajali na mjestu i osluškivali, i činilo se da ne vide Merryja i Pippina sve dok im nisu takoreći uletjeli u ruke. Tad su zaurrali a drugi goblini, deseci njih, iskočili su između drveća. Merry i on isukali su mačeve, ali se orci nisu htjeli boriti nego su samo gledali da ih uhvate, čak i kad je Merry nekolicini odsjekao ruke i šake. Dobri stari Merry!

Onda je Boromir dotrčao između drveća. On je nagnao orke da se bore. Mnogo ih je pobio a ostali su utekli. Ali nisu odmakli daleko kad su ih iznova napali, najmanje stotinu orkâ, neki od njih vrlo krupni, i zasuli ih strelicama: sve na Boromira. Boromir je zapuhao u svoj veliki rog tako da se orilo po svoj šumi, i orci su se u prvi mah pomeli i povukli, ali kad osim jeke nije bilo drugog odziva, navalili su još žešće na njih. Pippin se nije gotovo ničeg više sjećao. Posljednje što je upamtio bio je Boromir kako stoji naslonjen na drvo i čupa iz sebe strelicu; zatim je iznenada pao mrak.

"Rekao bih da sam dobio udarac u glavu" reče sam sebi. "Da mi je znati da li je siroti Merry teško ranjen? Što je bilo s Boromirom? Zašto nas orci nisu ubili? Gdje smo, i kamo idemo?"

Nije znao odgovoriti na sva ta pitanja. Bilo mu je hladno u mučno.

"Da Gandalf bar nije uspio nagovoriti Elronda da nas pusti da pođemo s družinom!" pomisli. "Kakva je bila korist od mene? Bio sam im svima samo na teret: putnik, komad prtljage. A sad sam otet i isto tako samo komad prtljage orkâ. Nadam se da će Strider ili netko drugi doći po nas! Ali smijem li se tome uopće nadati? Ne bi li to poremetilo sve naše planove? Kad bih se bar mogao osloboditi!"

Batrgao se malo, ali zalud. Jedan od orkâ koji je sjedio u blizini nasmijao se i rekao nešto svom sudrugu na njihovu odvratnu jeziku.

"Odmaraj se dok možeš, budalo mala!" reče potom Pippinu na zajedničkom jeziku, koji je iz njegovih usta zvučao gotovo isto tako odvratno kao i njihov materinski jezik. "Odmaraj se dok možeš! Uskoro ćemo te natjerati da hodaš do besvijesti. Prije nego što se vratimo kući, poželjet ćeš da nisi ni imao noge."

"Da je bilo po momemu, poželio bi da si izgubio glavu" reče onaj drugi. "Ja bih te natjerao da skvičiš, bijedni štakoru!" Sagne se nad Pippina prinoseći svoje žute

očnjake njegovu licu. U ruci je držao crn nož s dugačkom, škrbavom oštricom. "Budi s mirom jerbo ću te inače ovime pošakljati!" prosikće. "Ne svraćaj pažnju na sebe jerbo bih ja mogao zaboraviti što nam je naređeno. Prokleti bili ti Isengardani! *Uglúk u bangronk sha pushdug Saruman-glob búbosh skai*" on prijeđe na dug i srdit govor na svom materinskom jeziku, koji malo-pomalo zamre u gundanju i režanju.

Prestrašeni Pippin ležao je nepomično, iako su ga zapešća i gležnjevi sve više boljeli, a kamenje ispod njega žuljalo mu leđa. Pozorno je osluškivao sve što je mogao čuti ne bi li prestao misliti na sebe. Oko njega se razlijevali razni glasovi, a premda je govor orkâ neprestano zvučao kivno i bijesno, učini mu se da je izbili nešto kao svađa, koja je bivala sve žešća.

Na svoje veliko čudo, ustanovi da razumije štošta od onoga što se govori; mnogi su se orci služili običnim jezikom. Zacijelo su to bili pripadnici triju posve različitih plemena, pa se nisu međusobno razumjeli. Vodila se srdita raspra o tome što im je činiti: na koju stranu da krenu, i što da učine sa zarobljenicima.

"Nemamo vremena da ih ubijemo kako treba" reče jedan od njih. "Na ovom putovanju nemamo vremena za zabavu."

"Tome nema pomoći" odvrati drugi. "Ali zašto ih ne bi ubili na brzinu, zašto ih ne bi odmah ubili? Ti su nam prokletnici samo na smetnju, a žuri nam se. Nadolazi večer, i treba krenuti dalje."

"Takva je naredba!" progundā treći od njih dubokim glasom. "*Pobijte sve, samo NE polutane; njih dotjerajte ŽIVE što prije!* Meni je tako naređeno."

"A što će nam oni?" upita nekoliko njih u isti mah. "Zašto da ih dovedemo žive? Zar će nam pružiti tako dobru zabavu?"

"Ne! Ja sam čuo da jedan od njih nešto ima, nešto što je potrebno za rat, neku vilenjačku smicalicu ili tako nešto. Svakako će obadvojica biti preslušani."

"To je sve što znaš? Pa zašto ih ne bi pretresli da vidimo što nose? Možda bi našli nešto što bi i nama dobro došlo?"

"Vrlo zanimljiva primjedba" naruga se netko blažim glasom od ostalih ali opakijim. "Možda ću ovo morati još prijaviti? Zarobljenici se NE smiju pretresati ni pljačkati: tako je *meni* naređeno."

"I meni" dobaci onaj s dubokim glasom. "*Živi i onakvi kako ih zarobite, bez pljačkanja.* Tako je i meni naređeno."

"Ali nama nije naređeno!" opet će jedan od onih ranijih glasova. "Došli smo vamo čak od rudnika da ubijemo, i osvetimo svoje. Ja bi ih pobio pa se onda vratio na sjever."

"Možeš ti željeti što hoćeš" napomene onaj što je režao. "Ja sam Uglúk. Ja ovdje zapovijedam. I vraćamo se najkraćim putem u Isengard."

"Je li naš gospodar Saruman ili Veliko Oko?" priupita ga onaj opaki glas. "Najbolje da se odmah vratimo u Lugbúrz."

"To bi još nekako išlo kad bi mogli prijeći preko Velike rijeke" javi se još jedan glas. "Ali nema nas toliko da bi smjeli otići dolje do mostova."

"Ja sam prešao preko rijeke" opet će onaj opaki. "Na sjeveru, na istočnoj obali, čeka nas krilati nazgûl."

"Može biti, može biti! Onda bi ti lijepo odletio s našim zarobljenicima i pobrao nagradu i slavu u Lugbúrz, a nas ostavio da klipšemo kako znamo i umijemo kroz

ovu konjarsku zemlju. Ne, nego se moramo svi skupa držati zajedno. Ovo je opasan kraj: pun opakih pobunjenika i razbojnika."

"Da, moramo se držati zajedno" progunda Uglúk. "Ali ja ne vjerujem vama malim prascima. Vi nemate petlje kad ste izvan svoga svinjca. Da nije bilo nas, svi bi se vi bili razbježali. Mi smo pravi borci Uruk-hai! Mi smo ubili velikog ratnika. Mi smo uhvatili ove zarobljenike. Mi smo sluge Sarumana Mudrog, Bijele Ruke: Ruke koja nam daje ljudsko meso da jedemo. Mi smo došli iz Isengarda i doveli vas ovamo, i mi ćemo vas odvesti natrag putem koji sami odaberemo. Ja sam Uglúk. Ja sam rekao svoje."

"Rekao si, Uglúk, i više nego što je trebalo" podrugne mu se onaj opaki glas. "Ne znam kako će se to svidjeti onima u Lugbúrz. Možda će pomisliti da Uglúkova ramena treba osloboditi od te nadute glave. Možda će se upitati otkud mu takve čudne misli? Da nisu možda od Sarumana? Što on misli, tko je on, da poduzima nešto na svoju ruku s onim svojim prljavim bijelim oznakama? Možda će se na kraju složiti sa mnom, Grishnákhom, svojim pouzdanim glasnikom; a ja, Grishnákh, reći ću samo ovo: Saruman je budala, i to podmukla izdajica i budala. Ali Veliko Oko ga prati. *Prasci*, je li? Kako vam se, narode, dopada što vas nazivaju *prascima* njuškala prljavog malog čarobnjaka? Kladio bi se da jedu meso orkâ."

Odgovore mu mnogi glasni povici na jeziku orkâ i zvonki zveket oružja. Pippin se oprezno prevrne ne bi li vidio što će dalje biti. Njegovi su stražari otišli od njega da se umiješaju u kavgu. U polumraku spazi krupnog, crnog orka, vjerojatno Uglúka, kako stoji pred Grishnákhom, niskom, krivonogim stvorom, plećatim, vrlo dugačkih ruku koje su mu visile gotovo do zemlje. Oko njih je bilo mnogo malih goblina. Pippin pomisli da su to oni koji su došli sa sjevera. Isukali su bodeže i mačeve, ali su se ustručavali napasti Uglúka.

Uglúk se prodere i do njega dotrči više orkâ gotovo njegova rasta. Tad Uglúk iznenada, bez upozorenja, skoči i sa dva hitra zamaha odsiječe glave dvojici svojih protivnika. Grishnákh se skloni u stranu i iščezne u sjeni. Ostali ustuknu, a jedan od njih zakorači unatrag i sruši se psujući preko Merryjeve izvaljene prilike.. ali to mu je vjerojatno spasilo glavu jer Uglúkove pristaše preskoče preko njega i sasijeku drugog orka svojim širokim mačevima. Bijaše to onaj stražar sa žutim očnjacima. Stropoštao se pravo na Pippina svedjednako grčevito držeći u ruci svoj dugi, nazubljeni bodež.

"Odložite oružje!" drekne Uglúk. "I da ne bude više nikakvih gluposti! Sad ćemo krenuti ravno na zapad pa niza stuba! A odande opet ravno do podbrđa, pa uz rijeku do šume. I nećemo se više zaustavljati! Je li jasno?"

"E, sad, ako ovom ružnom tipu zatreba još samo malo vremena da zavede red u svojoj jedinici, ugrabit ću i ja priliku" pomisli Pippin. Ukazao mu se tračak nade. Oštrica crnog bodeža porezala mu je mišicu i kliznula dolje, do zapešća. Osjetio je kako mu krv kaplje na šaku, ali je osjećao i hladan dodir čelika na koži.

Orci su se spremali krenuti dalje, ali su se neki sjevernjaci još skanjivali, pa su Isengardani posjekli još dvojicu prije nego što su ih sve pokorili. Mnogo su psovali i motali se tamo-amo. Trenutačno nitko nije pazio na Pippina. Noge su mu bile čvrsto sputane, ali su mu ruke bile svezane samo oko zapešća, na trbuhu. Mogao ih je micati zajedno iako su bile vrlo čvrsto vezane. Odgurne mrtvog orka od sebe, a onda, susprežući dah, uzme prevlačiti uzlom konopca gore-dolje po oštrici bodeža. Bodež je

bio oštar a mrtva ga je šaka čvrsto držala. Prerezao je uže! Brže-bolje ga dohvati prstima i ponovo labavo sveže u dvije petlje pa ga namakne na šake. Zatim se ukipi.

"Pokupite te zarobljenike!" drekne Uglúk. "I pazite kako postupate s njima! Ako ne budu živi kad se vratimo, još će nekome odletjeti glava."

Jedan ork zgrabi Pippina kao vreću, provuče glavu između njegovih svezanih šaka, uhvati ga za mišice i povuče ih naniže dok mu se Pippinovo lice ne nađe pripijeno uz šiju, a onda otkasa s njim. Drugi postupi isto tako s Merryjem. Ork je u svojim šakama nalik na šape držao Pippinove mišice u željeznom stisku; nokti su mu se zarili u meso. Pippin sklopi oči i ponovo utone u ružne snove.

Iznenada ga ponovo tresnu o kamenito tlo. Bijaše tek početak noći, ali se tanki mjesec već klonio zapadu. Bili su na rubu litice što bijaše nadvijena nad more blijede izmaglice. U blizini je šumio slap.

"Izvidnici su se napokon vratili" reče jedan ork.

"Pa što ste otkrili?" zareži Uglúk na njih.

"Samo jednog konjanika koji je otišao na zapad. Sad više nema nikog na vidiku."

"Vjerujem da nema. Ali dokle? Budale! Morali ste ga ubiti. Sad će taj dići uzbunu. Ujutro će već znati za nas oni prokleti konjari. Sad ćemo morati još dvaput brže putovati."

Nečija se sjena nagne nad Pippina. Bijaše to Uglúk. "Sjedi!" zapovijedi mu ork. "Mojim je momcima dojadilo da te tegle. Sad ćemo morati silaziti pa ćeš i ti s nama pješačiti. Nemoj nam samo praviti poteškoće. Nemoj se derati, i nemoj pokušavati pobjeći. Mi već imamo načina da te kaznimo, a da opet ostaneš upotrebljiv našem gospodaru."

Presiječe remenje oko Pippinovih nogu i gležnjeva, podigne ga uvis za kosu i osovi na noge. Pippin se sruši, a Uglúk mu ugura čaturicu među zube i izlije niz grlo tekućinu, koja ga je pekla: osjetio je kako nešto vruće i žestoko teče kroza nj. Nije više osjećao bolova u nogama i gležnjevima. Mogao je stajati.

"A sad onog drugog!" reče Uglúk.

Pippin je gledao za njim kako odlazi do Merryja, koji je ležao u blizini, i kako ga udara nogom. Merry jaukne. Ščepavši ga grubo, Uglúk ga posjedne na zemlju i strgne mu zavoj s glave. Zatim mu namaže ranu nekom tamnom mašću iz drvene kutijice. Merry je vrištao i očajnički se otimao. Orci su pljeskali rukama i tulili.

"Neće da uzme lijek" rugali su mu se. "Ne zna što mu dobro čini. Aj! Bit će još zabave!"

Ali trenutno Uglúku nije bilo do zabave. Žurilo mu se i morao je udobrovoljiti svoje nevoljne pratioce. Vidao je Merryja kako to orci čine, i lijek je brzo djelovao. Kad je silom izlio iz čaturice tekućinu niz hobitovo grlo, presjekao mu je spone na nogama i osovio ga na noge, Merry je ostao stajati, blijed ali mrk i prkosan, i živ živcat. Posjekotina na čelu nije ga više boljela, ali mu je smeđ ožiljak na tom mjestu ostao do kraja života.

"Zdravo, Pippine!" pozdravi Merry sudruga. "I ti si pošao s nama na ovaj mali izlet? A gdje ćemo prenoćiti i doručkovati?"

"Prestani već jednom!" dobaci mu Uglúk. "Neću više ništa da čujem! Jezik za zube! Nema više pričanja. Sve ćemo nepodopštine prijaviti na kraju puta, a On će već

znati kako da vas kazni. Bez brige, čekaju vas prenoćište i doručak: još više nego što vam želudac može podnijeti."

Banda orkâ počela je silaziti niz usku jarugu što je vodila u ravnicu obavijenu izmaglicom. Merry i Pippin, koje je razdvajalo najmanje desetak orkâ, silazili su s njima. Na dnu su naišli na travu pa su se hobiti obodrilili.

"A sad samo ravno!" prodere se Uglúk. "Na zapad i pomalo na sjever. Idite samo za Lugdushom!"

"Ali što ćemo kad sunce izađe?" priupita ga nekoliko sjevernjaka.

"Nastavit ćemo trčati" reče Uglúk. "Nego šta mislite? Da ćemo sjesti na travu i čekati da nam se bjelokošci pridruže na izletu?"

"Ali ne možemo trčati po suncu!"

"Trčat ćete vi još za mnom" reče Uglúk. "A sad trkom! Inače nećete nikad više vidjeti svoje voljene jazbine. Tako mi Bijele šake! Kakva nam korist na putovanju od planinskih glista, samo napol izvježbanih? Trkom, prokleti bili! Trkom do kraja noći!"

Tada sva družina potrči dugim koracima orkâ. Nisu se držali nikakva reda, gurali su se, sudarali i psovali, ali su vrlo brzo odmicali. Uz svakog hobita bila su po tri čuvara. Pippin je bio daleko na začelju. Pitao se koliko će još izdržati ovim korakom: od jutros nije bio ništa okusio. Jedan je od njegovih čuvara držao u ruci bič. Ali zasad je još Pippina grijao napitak orkâ. I dalje je bio posve budan.

Svakog časa izronilo bi mu samo od sebe pred očima Striderovo napeto lice nagnuto nad nejasnim tragom, i vidio bi ga kako hita za njima. Ali što tu može čak i graničar vidjeti osim zbrkanih tragova orkâ? Otisci malih stopala, njegovih i Merryjevih, bijahu prebrisani gaženjem cipela potkovanih čavličima ispred njih, iza njih i oko njih.

Bili su prešli tek jednu milju ili nešto više od one litice kad su stupili u široku, plitku dubodolinu u kojoj je zemlja bila mekana i vlažna. Oko njih je magla blijedo svjetlomrcala na posljednjim zrakama mlađaka. Tamne spodobe orkâ sprijeda postale su nejasne, a zatim iščeznule.

"Ej! Pazite sada!" dovikne im Uglúk odostraga.

Pippinu najednom nešto sine i odmah provede zamisao u djelo. Skrene nadesno i izmakne čuvaru koji je posegnuo za njim, pa se zaleti u maglu i ispruži se po travi koliko je dug i širok.

"Stani!" poviče Uglúk.

Načas zavlada zbrka i komešanje. Pippin skoči na noge i potrči, ali orci mu bijahu već za petama. Nekoliko njih iznenada iskrse pred njima.

"Nema nade da ću im umaknuti!" pomisli Pippin. "Ali ima nade da ću ostaviti za sobom jasno vidljive tragove na vlažnoj zemlji." Posegne vezanim rukama za vrat i otkopča kopču na plaštu. Baš kad su ga dugačke ruke i tvrde šape ščepale, ispusti kopču na zemlju. "Ovdje će zacijelo zauvijek ostati ležati" pomisli. "Ne znam zašto sam ovo učinio. Ako su se ostali spasili, vjerojatno su svi otišli s Frodom."

Remen biča oplete ga oko nogu i on prigušeno krikne.

"Dosta!" vikne Uglúk pritrčavajući im. "Pred njim je još dug put. Nek obadvojica dalje trče! Bičem im samo opominjite! Ali ovo još nije sve" zareži obraćajući se Pippinu. "Neću ti ovo zaboraviti. Kazna se samo odgađa. Naprijed marš!"

Ni Pippin ni Merry nisu upamtili mnogo od posljednjeg dijela putovanja. Ružni snovi i ružna java stopili su im se u dugu dolinu suza, u kojoj je nada sve slabije tinjala. Jurili su i jurili ne bi li održali korak s orcima, koji su ih ovda-onda okrutno i vješto šibali bičem. Kad god bi zastali ili posrnuli, orci bi ih zgrabili i povukli dalje za sobom.

Nisu više ćutjeli u sebi toplinu napitka. Pippinu je opet bilo hladno i mučno. Iznenada je pao ničice na travu. Zgrabile su ga i podigle tvrde ruke oštih noktiju. Ponovo ga je netko nosio na leđima kao vreću a oko njega je bivalo sve mračnije: nije bio načisto je li to opet noć ili je možda obnevidio.

Do njega su odjednom doprli nejasni glasovi: činilo mu se da orci zahtijevaju predah. Uglúk je nešto urlao. Osjetio je kako su ga bacili na zemlju i ostao je ležati dok ga opet nisu ophrvali crni snovi. Ali nije zadugo izmakao boli: uskoro se iznova našao u čeličnom stisku nemilosrdnih ruku. Dugo se tresao i klimatao, a onda je tama polako izmaknula pa se vratio u svijet jave i opazio da je svanulo jutro. Oko njega su izvikivali naredbe i grubo ga bacili na travu.

Tu je ležao neko vrijeme boreći se s očajem. U glavi mu se mutilo, ali je po toplini u tijelu naslutio da su mu dali još jedan gutljaj onog napitka. Jedan se ork sagnuo nada nj i dobacio mu koricu kruha i komadić prijesnog starog mesa. Pohlepno je pojeo ustajali sivi kruh, ali meso nije. Bio je izgladnio, ali opet nije bio toliko gladan da jede meso koje mu je dobacio ork. Nije se usudio ni nagađati od kojeg bi to stvora meso moglo biti.

Sjeo je i pogledao oko sebe. Merry nije bio daleko od njega. Nalazili su se na obali uske i brze rječice. Pred njima se dizalo gorje: visok vrh hvatao je prve zrake sunca. Na nižim obroncima ispred njih nazirala se tamna mrlja šume.

Orci su nešto mnogo vikali i raspravljali; činilo se da je ponovo na pomolu kavga između sjevernjaka i Isengardana. Neki su od njih pokazivali opet na jug a neki na istok.

"Dobro!" reče Uglúk. "Preпустите ih onda meni! Nema ubijanja, kako rekoh; ali ako želite pobacati ono radi čega smo prevalili sav ovaj put, pobacajte! Ja ću se već za to pobrinuti. Neka borbeni Uruk-hai obave posao, kao i obično. Ako se bojite bjelokožaca, bježite! Bježite! Eno vam šume" podvikne pokazujući naprijed. "Bježite tamo! To vam je najbolje. Gubite se! Samo što brže, prije nego što odsiječem još koju glavu kako bi se drugi opametili."

Usljedilo je još malo natezanja i psovanja, a onda se većina sjevernjaka odvojila i odjurila, više od stotinu njih, glavom bez obzira, uz rijeku prema gorju. Hobiti su ostali s Isengardanima: s mrgodnom, mračnom bandom, bilo ih je najmanje osamdesetak, garavih, kosookih orka s velikim lukovima i kratkim, širokim mačevima. Nekoliko krupnijih i odvažnijih sjevernjaka ostalo je s njima.

"A sad ćemo se pozabaviti Grishnákhom" reče Uglúk, ali su čak i neke njegove pristaše zabrinuto zirkale na jug. "Znam" zareži on. "Nanjušili su nas oni prokleti konjari. Ali svemu si tomu ti kriv, Snago! Tebi i ostalim izvidnicima trebalo bi odrezati uši. Ali mi smo borci. Još ćemo se pogostiti konjetinom, ili nečim još boljim."

Uto Pippin pojmi zašto su neki iz družine pokazivali na istok. S te su strane sad dopirali promukli pokliči, i opet se pojavio Grishnákh, a za njim još četrdesetak sličnih njemu: orkâ dugačkih ruku i krivih nogu. Na štitovima im bijaše naslikano crveno oko. Uglúk im pođe u susret.

"Vratili ste se dakle?" reče. "Predomislili se, a?"

"Vratio sam se da vidim da li se izvršavaju naredbe i da li su zarobljenici na sigurnom" odgovori Grishnákh.

"Ma nemoj!" odvrati Uglúk. "Izlišan trud. Ja ću se već pobrinuti da se naredbe izvršavaju pod mojim zapovjedništvom. A radi čega ste se još vratili? Otišli ste navrat-nanos. Da niste ostavili što za sobom?"

"Ostavio sam za sobom budalu" zareži Grishnákh. "Ali s budalom je ostalo i nekoliko kršnih momaka koje bi bilo šteta izgubiti. Znao sam ja da ćeš ih ti uvaliti u nepriliku, pa sam došao da im pomognem."

"Sjajno!" nasmije se Uglúk. "Ali, ako nemaš petlje da se tučeš, krenuo si u pogrešnom smjeru. Lugbúrz je tebi bio cilj. Dolaze bjelokošci. Što je s onim tvojim krasnim nazgûlom? Da nisu opet ustrijelili konja pod njim? E, da si njega poveo sa sobom, sad bi ti možda dobro došao... ako su nazgûli stvarno ono za što se izdaju."

"*Nazgûl, nazgûl*" izusti Grishnákh podrhtavajući i oblizujući usnu, kao da ta riječ ima neki gadan okus od kojeg mu se skupljaju usta. "Ti, Uglúk, govoriš o nečemu što je daleko izvan dohvata tvojih prljavih snova. *Nazgûl!* Ah! Ono za što se izdaju! Jednog ćeš dana još požaliti što si to rekao. Majmune!" zareži pomamno. "Morao bi znati da su oni zjenica Velikog Oka. Ali krilati nazgûli – još ne, još ne! On im još ne dâ da se pojave na drugoj obali Velike rijeke, zasad još ne. Oni služe za rat... i druge svrhe."

"Čini mi se da ti mnogo znaš" reče Uglúk. "Više, rekao bih, nego što je dobro za tebe. Možda bi se oni u Lugbúrzju još mogli upitati otkud ti to, i čemu. A dotle neka Uruk-hai iz Isengarda obave, kao i obično, prljav posao. Nemoj mi tu sliniti! Skupi tu svoju rulju! Oni ostali prasci kidaju u šumu. Najbolje da pođeš za njima. Jer do Velike rijeke ne bi stigao živ. Bježi glavom bez obzira! Smjesta! Ja sam ti za petama, da znaš!"

Isengardani ponovo dohvate Merryja i Pippina i uprte ih na leđa, pa krenu dalje. Sat za satom trčali su, zastajući ovda-onda tek da naprte hobite na leđa drugim nosačima. Bilo da su bili brži i izdržljiviji, bilo da je Grishnákh opet smislio neku smicalicu, Isengardani su malo-pomalo pretekli orke iz Mordora, pa su Grishnákhovi orci ostali za njima. Uskoro su počeli sustizati i sjevernjake. Šuma im je bivala sve bliža.

Pippin je bio izubijan i nagnječen, a bolna mu je glava bila izgrebena od prljave vilice i dlakava uha orka koji ga je nosio. Odmah ispred njega bijahu pognuta leđa i žilave, debele noge koje su se gibale gore-dolje, gore-dolje, neumorno, kao da su sazdane od žice i rogova, otkucavajući jezovite sekunde beskrajnog vremena.

Po podne je Uglúkova četa prestigla sjevernjake. Malaksavali su sjevernjaci pod zrakama jarkog sunca, iako je na blijedom i hladnom nebu sjalo zimsko sunce. Oborili su bili glave i isplazili jezike.

"Gliste!" podsmjehivali su im se Isengardani. "Gotovi ste. Bjelokošci će vas uloviti i smazati. Eno ih, dolaze!"

Grishnákhov je povik posvjedočio da nije posrijedi puka šala. Na vidiku su se doista pojavili konjanici u hitrom trku: još su bili daleko ali su sustizali orke, kao što plima sustiže u nizini one koji su zapali u živi pijesak.

Isengardani su potrčali još dvaput brže tako da se Pippin upravo zaprepastio. Bijaše to nešto kao strahovit trk na kraju trke. Tad je opazio da sunce tone, zalazi za Maglovito gorje; sjene su se izdužile po zemlji. I vojnici Mordora podigli su glave i još više ubrzali korak. Tamna je šuma bila blizu. Tlo se postupno izdizalo, sve više i više, ali se orci nisu zaustavljali. I Uglúk i Grishnákh vikali su na njih tjerajući ih da ulože posljednji napor.

"Još će i uspjeti. Umaknut će im" pomisli Pippin. Nekako je uspio iskrenuti vrat i baciti pogled preko ramena. Opazio je da su konjanici daleko na istoku galopirajući ravnicom već sustigli orke. Sunce na zalasku pozlatilo im koplja i kacige i obasjalo svijetlu i lepršavu kosu. Sabijali su orke sprečavajući ih da se rasprše i goneći ih duž rijeke.

Pitao se kakav je to narod. Požalio je što nije više saznao o njima u Rivendellu, što nije bolje proučio zemljovide i druge stvari; ali u ono vrijeme činilo mu se da su putni planovi u boljim rukama, uopće nije pomišljao da će se odvojiti od Gandalfa, ili od Stridera, pa čak ni od Froda. Sve čega se uspio prisjetiti o Rohanu bilo je da je Gandalfov konj, Shadowfax, iz te zemlje. To mu je ulilo kakvu-takvu nadu.

"Ali kako će oni znati da mi nismo orci?" pomisli. "Ne vjerujem da su ovdje dolje uopće čuli za hobite. Morao bih se valjda radovati što će nastradati ovi gnusni orci, ali bih volio da se ja ipak nekako spasim." Sva je prilika, međutim, da će on i Merry poginuti zajedno sa svojim otmičarima još prije nego što rohanski jahači shvate tko su njih dvojica.

Činilo se da je nekolicina konjanika bila vična gađati lukom i strijelom s konja u trku. Dojahavši munjevito na strelomet, počeli su odapinjati strijele na orke koji su zaostali, pa su nekoliko njih i pogodili; zatim su se jahači brže-bolje zaobilazno udaljili izvan domašaja lukova svojih neprijatelja koji su uzvratili strelicama, ali su gađali nasumce jer se nisu usuđivali stati. To se višeput ponovilo, a jedanput su strelice doletjele i do Isengardana. Jedan je od njih, upravo ispred Pippina, posrnuo i nije više ustao.

Pala je noć a da jahači nisu zapodjeli pravi boj s neprijateljem. Mnogo je orka palo, ali ih je ostalo još dvije stotine. Nekako, čim se smračilo, orci su bili stigli do jednog brežuljka. Okrajak šume bio je sasvim blizu, ni pola milje daleko, ali nisu više mogli dalje. Konjanici su ih bili opkolili. Manja skupina orkâ nije poslušala Uglúkovu zapovijed nego je nastavila trčati prema šumi: samo su se trojica vratila.

"E pa, eto nas!" podsmjehne se Grishnákh. "Svaka čast našem vođi! Nadam se da će nas veliki Uglúk opet izvesti iz škripca."

"Spustite te polutane na zemlju!" zapovijedi Uglúk ne obazirući se na Grishnákh. "Lugdush, uzmi još dvojicu pa ih čuvajte! Ne smijete ih ubiti osim ako oni prljavi bjelokošci ne probiju naše redove. Razumijete? Dok sam god ja živ, trebaju mi. Ali njih dvojica ne smiju vikati, i ne smiju bježati. Sputajte im noge!"

Ova je posljednja zapovijed nemilosrdno izvršena. Ipak je Pippin opazio da je prvi put blizu Merryja. Orci su dizali veliku galamu, vičući i zveckajući oružjem, pa su hobiti uspjeli prošaptati riječ-dvije jedan s drugim.

"Meni se ovo baš ne sviđa" reče Merry. "Na izmaku sam snage. Ne vjerujem da bih mogao daleko otpuzati, čak i da nisam vezan."

"*Lembas!*" šapne mu Pippin. "*Lembas*, ja ga još imam. A ti? Mislim da nam nisu oduzeli ništa osim mačeva."

"Da, i ja sam imao paketić u džepu" odgovori mu Merry. "Ali bit će da se sve izmrvilo. Uostalom, kako ću ustima do džepa?"

"Pa i ne moraš. Ja sam..." Ali uto žestok udarac nogom upozori Pippina da je galama utihnula i da njihovi čuvari opet budno paze na njih.

Noć je bila hladna i mirna. Oko cijelog brežuljka na kojem su se orci okupili iznikle su u tami male stražarske vatre, čineći zlatno-crveni krug u tami. Jahači su bili na dometu dugog luka, pa se nisu pojavljivali na svjetlu. Stoga su orci potrošili mnogo strelica gađajući u vatre sve dok im Uglúk nije to zabranio. Jahači nisu dizali buku. Poslije, u noći, kad je mjesec izašao iz magle, opažali su ih na mahove, sjenovite likove, kako promiču od vremena do vremena na bijelom svjetlu, u svojim beskrajnim ophodnjama.

"Čekat će da svane, prokleti bili!" progunda jedan od stražara. "Kako bi bilo da se skupimo i probijemo kroz obruč? Što zapravo misli onaj stari Uglúk, da mi je znati?"

"Vjerujem da bi htio znati" zareži Uglúk pristupajući mu iza leđa. "Hoćeš reći da ništa ne mislim, a? Prokleti bili! Niste vi ništa bolji od druge rulje: od onih glista i majmuna iz Lugbúrza. Što bi vrijedilo jurišati s njima na neprijatelja? Samo bi cviljeli i bježali, a onih prljavih konjara ima više nego što treba da nas u ravnici sve skupa pometu."

"Ipak, tim glistama treba nešto priznati: da vide u mraku ko mačke. Ali i bjelokošci vide bolje u noći od većine ljudi, koliko znam, a nemojte zaboraviti ni na njihove konje! Ti vide čak i noćni povjetarac, bar se tako priča. Ipak, ima nešto što ti fini momci ne znaju, a to je da je Mauhúr sa svojim u ovoj šumi, samo što se nije pojavio!"

Čini se da su Uglúkovе riječi dostajale da zadovolje Isengardane, ali su ostali orci bili utučeni i buntovnički raspoloženi. Postavili su nekoliko straža, ali je većina njih polijegala i otpočivala u ugodnoj tami. Opet je bio mrak kao u rogu, jer je mjesec zašao za oblak na zapadu, pa Pippin nije vidio ni prsta pred nosom. Vatre nisu obasjavale brežuljak. Ipak, jahači se nisu zadovoljili da samo čekaju do zore i ostave neprijatelja da se odmara. Iznenadna vika na istočnoj strani brežuljka pokazala je da nešto nije u redu. Činilo se da je nekoliko ljudi dojahalo do orkâ, sjahalo s konja, prišuljalo se rubu logora i pobilo više njih, a onda se izgubilo. Uglúk je odjurio tamo da spriječi masovno bježanje.

Pippin i Merry su sjedili. Njihovi čuvari, Isengardani, otišli su bili za Uglúkom. Ali ako su hobiti i pomišljali na bijeg, ubrzo su morali odustati od svog nauma. Po jedna dugačka kosmata ruka zgrabila je svakog od njih za šiju i privukla ih jednog drugome. U mraku su između sebe nazreli Grishnákhovu krupnu glavu i grozno lice; osjetili su na obrazima i njegov odvratni dah. Dodirivao ih je i opipavao šapama. Pippin je uzdrhtao kad su mu tvrdi, hladni prsti prešli po leđima.

"No, mališi moji!" tiho prošapće Grishnákh. "Uživajte u ovom lijepom odmoru? Ili ne uživajte? Možda ste na malo nezgodnu mjestu: s jedne strane mačevi i bičevi, a s druge gadna koplja? Mališi se ne bi smjeli petljati u poslove koji su preveliki za njih."

I dalje ih je opipavao. Iz očiju mu je izbijao sjaj nalik na blijedu ali vrelu vatru.

Pippinu najednom padne na um misao, koja kao da je nikla iz samog grozničavog razmišljanja njegova neprijatelja.

"Grishnákh zna za Prsten! Sad ga traži dok je Uglúk zauzet: vjerojatno ga želi za sebe." Pippinu se stisne srce od ledena straha, ali u isti mah pomisli kako bi mogao iskoristiti tu Grishnákhovu želju.

"Mislim da ga tako nećeš naći" prošapće. "Nije njega lako naći."

"*Njega naći?*" ponovi Grishnákh. Prestao ga je opipavati i zgrabio Pippina za rame. "Što naći? O čemu ti to govoriš, mališu?"

Pippin još časkom pošuti. Onda odjednom izusti u mraku grlenim glasom: "*golum, golum.*"

"Ništa, ništa, Zlato moje" nadoda.

Oba hobita osjete kako su se Grishnákh prsti zgrčili.

"O-ho!" tiho prosikće goblin. "To on misli, ha? O-ho! To vam je vrlo, vr-lo opasno, mališi moji!"

"Možda" otpovrne Merry, koji se prenuo i shvatio što je Pippin naslutio. "Možda; ali ne samo za nas. Ipak ti najbolje znaš što ti je činiti. Želiš li ga, ili ne želiš? I što bi dao za njega?"

"Želim li ga? Želim li ga?" ponovi Grishnákh kao da je u nedoumici, ali su mu ruke drhtale. "Što bih dao za njega? Kako to misliš?"

"Evo kako" odgovori Pippin pomno birajući riječi. "Ne vrijedi pipkati po mraku. Mi bismo ti mogli prištedjeti vremena i truda. Ali najprije nam moraš odvezati noge, inače nećemo ništa učiniti niti ćemo ti što reći."

"Drage moje, zelene male budale!" prosikće Grishnákh. "Sve što imate, i sve što znate, izvući će se iz vas u pravi čas, ama baš sve! Još ćete poželjeti da znate i više toga što biste mogli reći da zadovoljite ispitivača, vjerujte mi, i to vrlo brzo. Nećemo se mi žuriti s tom istragom. Ma ni govora! Što mislite, zašto smo vam poštedjeli živote? Dragi moji mališi, molim vas da mi vjerujete na riječ kad vam kažem da to nismo učinili iz dobrote: dobrota ne spada čak ni u Uglúkovu mane."

"Nije mi teško u to povjerovati" reče Merry. "Ali niste još svoj plijen dovukli kući. I ma što se još dogodilo, čini mi se da plijen baš i ne ide u pravom smjeru. Ako dođemo do Isengarda, veliki Grishnákh neće imati ništa od toga: Saruman će uzeti sebi sve što nađe. Ako hoćeš štogod za sebe, sad je vrijeme da napraviš posao."

Grishnákh je počeo gubiti strpljenje. Činilo se da ga je najviše razdražio spomen Sarumanova imena. Vrijeme je prolazilo i komešanje se smirivalo. Uglúk ili Isengardani mogli su se vratiti svakog časa.

"Imate li ga zbilja... koji od vas dvojice?" zareži.

"*Golum, golum!*" izusti Pippin.

"Odveži nam noge!" reče Merry.

Osjećali su kako se orku tresu ruke od bijesa.

"Prokleti bili, prljava mala gamadi!" prosikće. "Da vam noge odvežem? Oderat ću ja vama kožu. Zar mislite da vas ne mogu pretresti do kostiju? Pretresti? Sasjeći ću vas obojicu na sitne komadiće. Ne trebaju meni vaše noge da vas sklonim odavde... pa da budete samo moji!"

Izenada ih zgrabi. U njegovim dugačkim rukama i plećima krila se strahovita snaga. Uzeo je svakoga od njih pod pazuhu i žestoko ih pritisnuo uza se a šačetinama im poklopio usta. Nisko pogrbljen potrči. Išao je brzo i tiho dok nije stigao do ruba

glavice brežuljka. Tu je izabrao prolaz između stražara i iskrao se poput zle sjenke u noć, niz obronak, pa dalje na zapad, prema rijeci što je tekla iz šume. U tom se smjeru prostirala široka čistina na kojoj je gorjela samo jedna vatra.

Iza desetak koraka zastane, osvrćući se i osluškujući. Ništa nije vidio ni čuo. Odšulja se polako dalje, gotovo presamičen u hodu, a onda opet čučne i oslušne. Zatim se uspravi, kao da se sprema iznenada pretrčati preko čistine. U taj mah iskrsne pred njim tamna prilika konjanika. Konj frkne i ustukne. Oglasi se neki čovjek.

Grishnákh se ispruži po zemlji podvlačeći hobite poda se, a onda isuče mač. Jamačno je bio naumio radije zaklati zarobljenike nego pustiti ih da pobjegnu, ili da ih tko spasi, ali upravo ga je to stajalo glave. Začuje se tiho zveckanje mačem, koji malko sijevne pri odsjaju vatre s lijeve strane. Iz tame fijukne strelica: bila je dobro naciljana, ili ju je vodila sudbina, pa ga je pogodila u desnu šaku. Ispusti mač i krikne. Razlegne se hitar topot konja i, baš kad je Grishnákh skočio na noge i potrčao, konj ga pregazi a koplje probode. On ispusti jezovit, drhtav krik i ostane ležati.

Hobiti su pak ležali ničice na tlu kako ih je Grishnákh ostavio. Još jedan konjanik dojuri u pomoć sudrugu. Bilo da mu je konj dobro vidio u mraku ili imao neko drugo razvijeno osjetilo, tek propeo se i lako ih preskočio, a jahač ih nije ni primijetio kako leže na zemlji pokriveni vilin-plaštovima, previše smućeni u tom trenutku, i previše uplašeni, da bi se pomaknuli.

Napokon se Merry pomakne i tiho šapne:

"Zasad je sve u redu, ali kako ćemo izbjeći da *nas* ne nabiju na ražanj?"

Gotovo je istog časa stigao odgovor. Iz urlika i krikova što su doprli s glavice, hobiti su razabrali da je otkriven njihov nestanak: zacijelo je Uglúk odrubio još koju glavu. Zatim se iznenada odazovu glasovi orkâ s desne strane, izvan kruga stražarskih vatara, od šume i gorja. Očito je bio stigao Mauhúr i napao opsadnike. Razlegne se topot konja u galopu. Jahači su, da bi spriječili proboj, stezali obruč oko glavice izlažući se strelicama orka, a jedna je druga četa krenula da se obračuna s pridošlicama. Odjednom Merry i Pippin shvate da su se našli izvan obruča, premda se nisu maknuli s mjesta: ništa ih više nije priječilo da se spase.

"E, sad bismo im mogli umaknuti, samo kad nam noge i ruke ne bi bile vezane" reče Merry. "Ali ja ne mogu dokučiti čvorove niti ih mogu pregristi."

"Nije ni potrebno" reče mu Pippin. "To sam ti baš htio reći: da sam uspio osloboditi ruke. Ove sam petlje ostavio samo radi izgleda. Ali najbolje da najprije pojedеш malo *lembasa*."

On smakne spone sa zapešća i izvadi iz džepa paketić. Kolačići su bili zdrobljeni, ali su još bili dobri, umotani u lišće. Hobiti pojedu svaki po dva-tri komadića. Okus *lembasa* podsjeti ih na plavokose glave i smijeh, i na zdravu hranu u onim dalekim spokojnim danima. Časkom su još zamišljeno jeli sjedeći u mraku, ne obazirući se na galamu i bojne pokliče što su dopirali iz blizine. Pippin se prvi vrati u zbilju.

"Moramo dalje" reče. "Čekaj samo malo!"

Grishnákhov mač ležao mu je nadohvat ruke, ali je bio odviše težak i nezgrapan da se posluži njime, pa otpuzi malo dalje, do goblinova tijela, i izvuče mu iz korica dugačak i oštar bodež. Njime ubrzo obojici presiječe spone.

"A sad idemo dalje!" reče. "Čim se malko ugrijemo, možda ćemo opet moći stati na noge i hodati. Ipak, najbolje će biti da najprije puzimo."

Puzili su. Trava je bila visoka i podatna, i to im je išlo na ruku, ali su se kretali dozlaboga sporo. Obišli su stražarsku vatru u veliku luku i vukli se malo-pomalo dok nisu stigli do rijeke što je žuborila među crnim sjenama, podno visoke obale. Zatim se osvrnu za sobom.

Svi su zvuci bili zamrli. Očito su Mauhúr i njegovi "momci" bili pobijeni ili odbijeni. Jahači su se bili vratili na svoja nijema, zloslutna stražarska mjesta. Neće više morati dugo stražariti. Noć je bila poodmakla. Na istoku, na kojem nije bilo oblaka, nebo je počelo svijetliti.

"Moramo se sakriti" reče Pippin "inače će nas opaziti. Neće nam biti nikakva utjeha ako ovi jahači otkriju da nismo orci kad jednom budemo mrtvi." Osovi se na noge i zalupa nogama. "One su mi se spona usjekle u meso kao žice, ali mi se u noge vraća toplina. Sad bih već mogao teturajući krenuti dalje. A ti, Merry?"

Merry se također osovi na noge.

"I ja" odgovori. "Moći ću nekako dalje. *Lembas* stvarno okrijepi čovjeka! Osjećam se nekako mnogo zdravije nego od onog žestokog napitka orkâ. Da mi je znati od čega ga spravljaju? Ali možda je i bolje da ne znam. Hajde da popijemo malo vode da speremo sjećanje na sve to!"

"Nemoj ovdje, prestrma je obala" reče mu Pippin. "Idemo dalje!"

Okrenu se i pođu polako jedan uz drugoga pokraj rijeke. Iza njih je na istoku bivalo sve svjetlije. Hodajući izmjenjivali su dojmove i olako, po hobitski, razgovarali o svemu onom što su doživjeli nakon zarobljavanja. Nitko ne bi pogodio, na temelju njihovih riječi, da su pretrpjeli grdne muke i nosili glave u torbi, da su bez tračka nade bili na putu do mučenja i smrti; pa i da sad dobro znaju kao nemaju mnogo izgleda da se ikad vrate prijateljima i dokopaju se sigurnosti.

"Rekao bih da ste se vi, mladi gospodine Took, vrlo dobro držali" pripomene Merry. "Dobit ćete gotovo čitavo poglavlje u knjizi starog Bilba ako ja ikad budem imao priliku da mu podnesem izvještaj. Svaka ti čast, osobito što si prozreo onu malu igru kosmatog zlikovca i majstorski mu polaskao. Ali ne vjerujem da će ikad itko nagaziti na tvoj trag i naći onu tvoju kopču. Ja ne bih volio ostati bez svoje kopče, a bojim se da ti nikad više nećeš vidjeti svoju."

"Morat ću se još gadno potruditi da te dostignem. Stvarno, bratić Brandybuck treba sad da se iskaže. Sad on stupa na scenu. Ne vjerujem da je tebi baš jasno gdje se nalazimo, ali ja sam, srećom, bolje iskoristio vrijeme u Rivendellu. Sad idemo uz Entwash na zapad. Pred nama je deblji kraj Maglenoga gorja, i šuma Fangorn."

Još dok je on to govorio, pred njima odjednom izroni tamni rub šume. Reklo bi se da se noć sklonila pod njena velika stabla kradom bježeći pred zorom.

"Vodite me samo dalje, mladi gospodine Brandybuck!" reče Pippin. "Ili natrag! Upozorili su nas da ne ulazimo u Fangorn. Ali takav znalac kao što ste vi to sigurno nije zaboravio."

"Pa i nisam" odvrati Merry. "Ipak bih rekao da je bolje u toj šumi nego da se vratimo na bojište."

Povede Pippina pod golemo nadvijeno granje stabala, starijih od svakog pametara. S granja su visile dugačke, raspuštene brade od lišajeva vijoreći se i njišući

na povjetarcu. Iz te sjene hobiti provire i zagledaju se niz obronak: male skrivene prilike što su se na mutnom svjetlu doimale kao vilin-djeca u dubini vremena koja izviruju iz prašume, čudom se čudeći prvoj zori.

Izdaleka, preko Velike rijeke i Smeđih zemalja, na sive milje i milje daleko, pucala je zora crvena kao plamen. Lovački su rogovi odzvanjali da je pozdrave. Rohanski su jahači iznenada živnuli. Rog se iznova odzivao rogu.

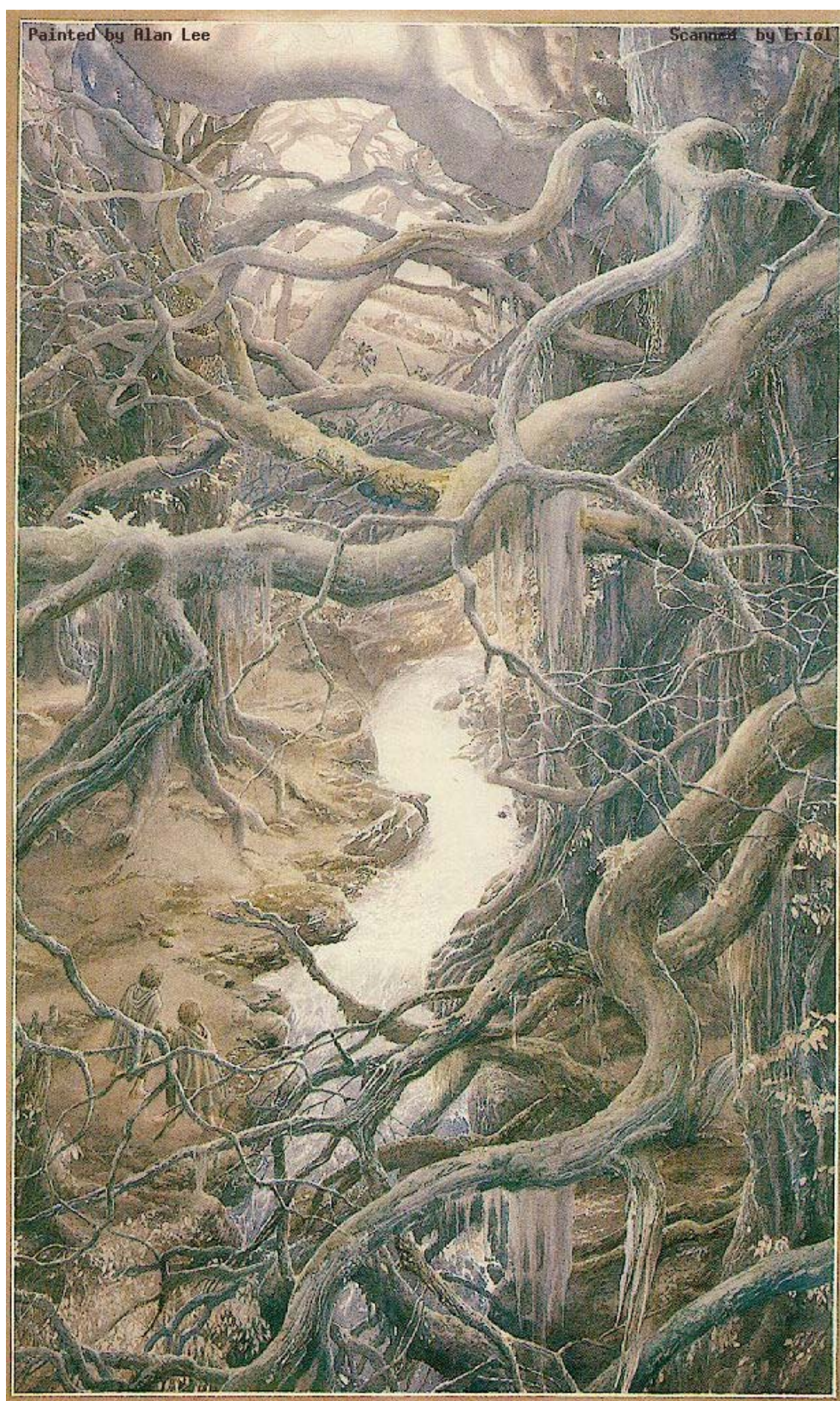
Merry i Pippin začuju, jasno u studenom zraku, njisku bojnih konja i nenadano pjevanje mnogih ljudi. Iznad ruba svijeta pomoli se okrajak sunca nalik na ognjenu dugu. Tad jahači, vičući iz sveg grla, nahrupe s istoka; rumeno im je svjetlo odsijevalo na oklopima i kopljima. Orci su urlikali i odapinjali preostale strijele. Hobiti su vidjeli nekoliko konjanika kako padaju na zemlju, ali su ostali jurišali i dalje na brijeg i preko njega, pa se okretali i iznova jurišali. Većina pljačkaša koji su još ostali živi rasprši se i dade u bijeg, kud koji, a progonitelji su ih progonili jednog po jednog i ubijali. Ipak, jedna skupina, držeći se na okupu poput crnog klina, odlučno je krčila sebi put prema šumi. Jurili su uz obronak ravno na dvojicu promatrača. Sve su im se više primicali i činilo se da će se spasiti: već su posjekli trojicu jahača koji su im se bili ispriječili na putu.

"Predugo sve to gledamo" reče Merry. "Eno i Uglúka! Ne bih se htio opet s njim sresti."

Hobiti se okrenu i pobjegnu duboko u sjenu šume.

Tako nisu vidjeli posljednji dvoboj, kad su jahači sustigli Uglúka i nagnali ga da prihvati borbu na samom rubu Fangorna. Tu ga je napokon posjekao Éomer, Treći zapovjednik Marke, koji je sjahao s konja i ukrstio s njim mačeve. Jahači orlovskih očiju gonili su još dalje po širokom pašnjaku ono malo orka što ih je umaklo i imalo još snage bježati.

Zatim, pošto su pokopali u zajednički grob svoje pale drugove i otpjevali im hvalospjeve, jahači su naložili veliku lomaču i razvijali pepeo svojih neprijatelja. Tako je okončan taj neprijateljski upad a da nikakve vijesti o njemu nisu nikad doprle ni do Mordora ni do Isengarda; ali dim paljevine dizao se visoko do neba pa su ga vidjele mnoge budne oči.

IV. poglavlje

DRVOBRADAŠ

Dotle su se hobiti kretali onoliko brzo koliko im je dopuštala tama i gusta šuma. Išli su uzbrdo uz rijeku na zapad, prema gorju, i zalazili sve dublje i dublje u Fangorn. Malo-pomalo su gubili strah od orkâ pa su usporili korak. Obuzela ih je čudna tjeskoba, kao da je zrak prerijedak ili kao da ga je premalo. Naposljetku Merry zastane.

"Ne možemo ovako dalje" reče predišući. "Nedostaje mi zraka."

"Hajde da se bar napijemo" otpovrne Pippin. "Skapavam od žeđi."

Popne se na veliki korijen stabla koji se zavojito pružao u rijeku, pa se sagne i zagrabi malo vode sklopljenim rukama. Merry učini to isto. Voda ih osvježi i kao da im razgali srca. Neko su vrijeme sjedili zajedno na obali, kvasili bolna stopala i noge i zirkali oko sebe na drveće što je nijemo stajalo oko njih, red za redom, gubeći se u sivom polumraku na sve strane.

"Nadam se da nismo već zalutali pod tvojim vodstvom?" reče Pippin naslanjajući se leđima na golemo deblo. "Možemo bar, držeći se toka ove rijeke, Entwasha ili kako je već zoveš, i izaći iz šume istim putem kojim smo i došli."

"Mogli bismo kad bi nas noge slušale" odvrati Merry "i kad bismo mogli pošteno disati."

"Da, ovdje je sve nešto mutno i zagušljivo" reče Pippin. "Nekako me podsjeća na onu staru dvoranu u palači Tookovih, tamo u Smialima, u Tuckboroughu: na onu golemu prostoriju u kojoj se nije pomicalo ni mijenjalo pokućstvo kroz više generacija. Kažu da je stari Took živio u njoj godine i godine, da su on i ta dvorana zajedno ostarjeli i ofucali se – i da se ništa u njoj nije promijenilo otkako je on umro, prije sto godina. A stari je Gerontius bio moj šukundjed, što znači da je to bilo zaista poodavno. Ipak, nije to ništa prema ovome kako ova šuma odiše starošću. Pogledaj samo ove žalosne, raspuštene brade i zaliske od lišajeva! Čini se da je većina drveća još napola pokrivena reckavim, suhim lišćem koje nikad nije otpalo. Sve je tako neuredno. Ne mogu zamisliti kako ovdje izgleda u proljeće, ako ovamo ikad proljeće dođe, a još manje kako izgleda proljetno čišćenje."

"Ali sunce mora ipak kadikad i ovamo zaviriti" reče Merry. "Ovo uopće ne izgleda niti se doimlje kao Bilbov opis Mrkodola. Tamo je sve bilo mračno i crno, i puno mračnih, crnih stvorova. A ovo ovdje je samo mutno i jezovito stablovito. Uopće ne možeš zamisliti *životinje* da ovdje žive, ili da se dulje vrijeme zadržavaju."

"Pa ni hobiti" reče Pippin. "A ne sviđa mi se ni pomisao da se pokušamo probiti kroz ovu šumu. Ništa nema za jelo na stotinu milja, rekao bih. kako stojimo sa zalihama hrane?"

"Slabo" odgovori Merry. "Pobjegli smo bez ičega, izuzev dva paketića *lembasa*, sve smo drugo ostavili za sobom." Pogledaju što im je ostalo od vilin-kolačića: razdrobljeni komadići da se kako-tako prehrane još oko pet dana, ništa više. A nemamo ni ogrtača ni pokrivača" nastavi Merry. "Noćas ćemo se smrzavati, na koju god stranu krenuli."

"E pa, najbolje će biti da sad odlučimo na koju ćemo stranu" napomene Pippin. "Bit će da je dopodne već poodmaklo."

Uto opaze malo dalje u šumi žuto svjetlo: činilo se da su se sunčane zrake iznenada probile kroz šumski krov.

"Gle, gle!" reče Merry. "Izgleda da je sunce, dok smo mi ovdje sjedili, zašlo za oblak i da je sad ponovo izašlo, ili da se popelo toliko visoko da je provirilo kroz neki otvor. Nije daleko – hajde da vidimo što je to!"

Ustanovili su da je to mnogo dalje nego što su mislili. Tlo se i dalje strmo uzdizalo i bivalo sve krševitije. Svjetlo se širilo kako su napredovali, pa su domalo primijetili pred sobom okomitu stijenu: strminu ili iznenadni kraj dugačkog izdanka dalekog gorja. Tu nije raslo nikakvo drveće a sunce je udaralo ravno u njeno kamenito lice. Grančice drveća u podnožju pružale su se kruto i nepomično, kao da hlepe za toplinom. Dok se prije sve doimalo otrcano i sivo, sad je šuma blistala bogatim smeđim tonovima i glatkom crnosivom korom nalik na ulaštenu kožu. Debla su se caklila od sočnog zelenila poput mlade trave: na njima se ogledalo rano proljeće, ili varljivo priviđenje proljeća.

Na kamenom zidu bilo je nešto nalik na stube: možda i prirodne, nastale pod utjecajem vremenskih prilika i pucanja stijene, jer su bile grube i neravne. Visoko gore, gotovo na visini vršika drveća, bijaše stjenovita greda pod liticom. Na njoj nije bilo ničeg osim nešto trave i korova na rubu, i jednog starog debila na kojem su ostale još samo dvije savijene grane: gotovo da je bilo nalik na obličje kvrgava starca što stoji i žmirkira na suncu.

"Idemo gore!" veselo će Merry. "Da se nadišemo svježeg zraka i bacimo pogled na okolicu!"

Uzeli su se penjati i verati uz stijenu. Ako su stube bile usječene u nju, onda su bile načinjene za veća stopala i duže noge od njihovih. Jedva su čekali da se popnu na vrh pa se nisu ni čudili kako su im posjekotine i ogrebotine koje su zadobili u zarobljeništvu zacijeljele, i kako im se vratila snaga. Napokon su se dokopali ruba stjenovite grede upravo kod starog debila, pa su se osovili na noge i okrenuli leđima brijegu duboko dišući i gledajući na istok. Vidjeli su da su zašli svega tri-četiri milje u šumu: vrhovi drveća spuštali su se niz obronke prema ravnici. Ondje, blizu okrajka šume, dizali su se visoki pramenovi kovrčava crna dima, lelujujući se i ploveći prema njima.

"Vjetar mijenja smjer" reče Merry. "Opet je okrenuo na istok. Kako je ovdje gore svjež!"

"Da" potvrdi Pippin. "Bojim se da je ovo tek prolazni sjaj i da će uskoro opet sve posivjeti. Kakva šteta! Ova kosmata stara prašuma bila je sasvim drukčija na suncu. Još malo pa bi mi se i svidjela."

"Još malo pa bi ti se svidjela! Ta ti je dobra! To je zbilja lijepo od tebe" reče nečiji nepoznati glas. "Okrenite se da vam vidim lica. Gotovo bih rekao da mi se ne svidate, ali nećemo nagliti. Okrenite se!"

Krupne šake kvrgavih prstiju spuste im se na ramena i okrenu ih oko njihove osi, blago ali neodoljivo, a onda ih dvije snažne ruke podignu uvis.

Obreli su se pred vrlo neobičnim licem čovjekolika, gotovo divovskog stvorenja, najmanje četiri metra visokog, vrlo snažnog, s krupnom glavom i tako reći bez vrata. Teško je bilo reći je li odjeven u nešto nalik na zelenu i sivu koru, ili mu je

to bila koža. Bilo kao mu drago, nadlaktice, sasvim blizu trupa, nisu mu bile naborane nego pokrivene smeđom glatkom kožom. Na svakom velikom stopalu imao je po sedam prstiju. Na donjem dijelu dugačkog lica rasla mu je široka siva brada, čupava, gotovo šiljasta u korijenu, a rijetka i mahovinasta na krajevima. Ali hobiti su u prvi mah zapazili malo što drugo do oči. Duboko usađene oči odmjeravale su ih polagano i dostojanstveno, ali vrlo prodorno. Bile su smeđe, prošarane svijetlim zelenilom. Poslije je Pippin često pokušavao opisati svoj prvi dojam.

"Osjećao si se kao da se iza njih krije neki zdenac bez dna, ispunjen vjekovima sjećanja i dugog, polaganog, ustrajnog razmišljanja; ali površina im se caklila sadašnjošću: kao sunce što odsijeva na vanjskim listovima golema stabla, ili na namreškanom dubokom jezeru. Ne znam, ali imao sam osjećaj kao da se nešto što raste u zemlji; nešto zapretno, moglo bi se reći, ili nešto što se naslućuje između vrška korijena i vrška lista, između nečega duboko u zemlji i neba, iznenada probudilo pa te proučava isto onako promišljeno i pomno kao što je bezbroj godina proučavalo svoju nutrinu."

"*Hrm, hum*" promrmlja taj glas, dubok poput vrlo duboka drvena duhačkog glazbala. "Zbilja čudna stvar! Samo nemoj nagliti, to vam je moje geslo. Ali da sam vas vidio prije nego što sam vam čuo glasove – koji su mi se svidjeli: lijepi sitni glasovi što su me podsjetili na nešto čega se ne mogu sjetiti – da sam vas vidio prije nego što sam vas čuo, jednostavno bih vas bio zgazio misleći da ste mali orci, a tek bih poslije uvidio da sam pogriješio. Zbilja ste čudnovat soj. Od korijena do grančica, čudan soj!"

Iako je još bio zgranut, Pippin se nije više bojao. Pod tim je pogledom osjećao neku neobičnu napetost, ali ne i strah.

"Tko ste vi, molim vas?" upita ga. "I što ste?"

Neki čudan izraz pojavi se u starim očima, nekakav oprez; zastrti bijahu oni duboki zdenci.

"E pa, *hrm*" odgovori mu onaj glas "pa ja sam vam ent, tako me bar zovu. Da, ent me zovu. Ja sam vam pravi ent, moglo bi se reći, tako biste valjda vi rekli. Neki kažu da sam *Fangorn*, a drugi da sam *Drvobradaš*. Možete me slobodno zvati *Drvobradaš*."

"Ent?" ponovi Merry. "Što to znači? Nego, kako vi sami sebe zovete? Kako vam je pravo ime?"

"E, sad!" otpovrne Drvobradaš. "Uh! Što vi ne biste sve htjeli! Ne valja nagliti. Osim toga, *ja* postavljam pitanja. Vi ste u *mojoj* zemlji. A što ste vi, da mi je znati? Ne znam kamo bih vas smjestio. Čini mi se da vas nije bilo na onim listama koje sam naučio u mladim danima. Ali to je bilo davno, davno, možda su već sastavljene nove? Čekaj da vidim! Čekaj, da vidim! Kako ono ide?"

*O bićima živim nauk kad slijedi,
Ti slobodna četiri roda navedi:
Vilin-djecu što uvijek su prva,
Patuljke zatim iz kamenih dvora,
I Ente iz zemlje stare ko gora,
I ljude smrtne, vladare konja.*

Hm, hm, hm.

*Pa zidara dabra i vepra borca,
Srndaća skakača i medvjeda lovca,
Gladnoga vuka i zeca što se plaši,*

Hm, hm.

*Orla u gnijezdu il vola na paši,
I jelena s rogom i sokola smjela,
I zmije što puzi i labuda bijela.*

Hum, hm; hum, hm, kako ono ide dalje? Rum-tum, rum-tum, rumti tum-tum. Bila je to podugačka lista. Ali, kako bilo da bilo, čini mi se da vas nigdje na njoj nije bilo!"

"Izgleda da su nas uvijek izostavljali na tim starim listama, i u starim pričama" reče Merry. "A ipak smo poodavno ovdje. Mi smo vam *hobiti*."

"A kako bi bilo da ubacimo još jedan stih?" upita Pippin.

I hobite polutane što u brijegu dubu dom.

"Strpajte nas među ona četiri naroda, uz čovjeka (velike ljude), i kvit posla!"

"Hm! Hm! Nije loše, nije loše" reče Drvobradaš. "To bi išlo. A vi živite u rupama, ha? Ja bih rekao da je to ispravno i valjano. Ali tko vas zapravo zove *hobitima*? Meni to baš ne zvuči vilenjački. A vilenjaci su izmislili sve stare riječi, oni su prvi počeli."

"Nitko nas drugi ne zove *hobitima*; mi sami sebe tako zovemo" odvrati Pippin.

"Hum, hmm! Ma hajde bježi! Samo nemoj nagliti! Vi sami *sebe* zovete *hobitima*? Ali to ne bi baš trebalo da svakome govorite. Još ćete odati i svoja prava imena, ako ne budete pazili."

"Mi na to ne pazimo" reče Merry. "Da, zbilja, ja sam Brandybuck, Meriadoc Brandybuck, ali obično me zovu samo Merry."

"A ja sam Took, Peregrin Took, a inače me zovu Pippin, ili čak Pip."

"Hm, vidim ja da ste vi zbilja brzoplet soj" reče Drvobradaš. "Počasćen sam vašim povjerenjem, ali ne biste smjeli odmah biti tako otvoreni. Ima vam enta i enta, znate; ili ima enta i bića koja izgledaju kao enti ali nisu, moglo bi se reći. Dobro, ja ću vas zvati Merry i Pippin, ako vam je po volji... to su zgodna imena. Ali neću vam reći kako se ja zovem, bar zasad još neću." U očima mu se pojavi neki čudan, napol lukav napol šaljiv, izraz sa zelenim odsjajem. "Prvo i prvo, to bi dugo potrajalo: moje vam ime neprestano raste, a ja već dugo, dugo živim, pa vam je moje ime već kao neka priča. Prava imena kazuju vam priču o stvarima na koje se odnose, u mom jeziku, na starom entskom, kao što biste vi rekli. To je divan jezik, ali treba mnogo vremena da se nešto na njemu kaže, jer mi ništa ne kazujemo što nije vrijedno dugog kazivanja, pa i slušanja. A sad" oči mu odjednom zablistaju i vrate se u 'sadašnjost' bivajući sve sitnije i gotovo oštre "što je zapravo posrijedi? Što vi tu uopće radite? Ja vidim i čujem (*i njušim i slutim*) mnogo od toga, od toga, od toga *a-lalla-lalla-rumba-kamanda-lind-orburúme*. Oprostite, to je dio mog imena za to; ne znam kako glasi ta riječ na vanjskim jezicima: znate, ovo na čemu smo sad, na čemu ja stojim i motrim u lijepa jutra, i mislim na sunce, i na travu iza šume, i na konje, i na oblake, i na odvijanje svijeta. Što se zapravo zbiva? Što Gandalf smjera? I ovi... *burarúm*" tu ispusti dubok štropotav glas poput pogrešnog akorda proizvedenog na orguljama "ovi orci, i onaj mladi Saruman dolje u Isengardu? Ja volim novosti. Samo nemojte nagliti."

"Svašta se zbiva" odgovori Merry. "Čak i kad bismo htjeli nagliti, trebalo bi nam mnogo vremena da sve ispričamo. A vi ste nam rekli da ne naglimo. Da vam išta kažemo ovako na brzinu? Da li biste smatrali nepristojnim kad bismo vas upitali što ćete učiniti s nama, i na čijoj ste strani? I jeste li poznavali Gandalfa?"

"Da, poznajem ga: to je jedini čarobnjak koji se uistinu brine za drveće" reče Drvobradaš. "Poznajete li ga i vi?"

"Da, poznavali smo ga" turobno će Pippin. "On nam je bio dobar prijatelj, vodio nas je."

"Onda vam mogu odgovoriti i na vaša druga pitanja" reče Drvobradaš. "Ne kanim ništa učiniti *s vama*: ako mislite pod tim da li kanim '*vama* nešto učiniti', bez vaše privole. Mogli bismo zajedno nešto učiniti. Ja vam ništa ne znam o *stranama*. Ja idem svojim putem, a možda će i vaš put ići usporedo s mojim neko vrijeme. Nego, vi govorite o meštru Gandalfu kao da je iz priče koja je okončana."

"Upravo tako" turobno će Pippin. "Čini se doduše da se ta priča nastavlja, ali se Gandalf ne pojavljuje više u njoj."

"Hum, što to govorite!" reče Drvobradaš. "Hum, hm, ma da." Ušutjevši, zagleda se u hobite. "Hum, ah, ma ne znam što bih rekao. Ma nemojte!"

"Ako želite čuti nešto više, ispričat ćemo vam" opet će Merry. "Ali za to će nam trebati malo više vremena. Kako bi bilo da nas spustite na zemlju? Da posjedimo ovdje zajedno na suncu dok ga još ima? Bit će da ste se već umorili držeći nas tako?"

"Hm, *umorio*? Ne, nisam se umorio. Ja se ne umaram baš lako. I nikad ne sjedim. Ja vam nisam baš, hm, gibak. Ali eno, sunce zbilja zalazi. Hajdemo s ovog... jeste li mi već rekli kako vi ovo zovete?"

"Brijeg?" nabaci Pippin.

"Greda? Izbočina?" nabaci Merry.

Drvobradaš zamišljeno ponovi sve te riječi.

"Brijeg. Da, to je ta riječ. Ipak je to brzopleta riječ za nešto što stoji ovdje otkako je ovaj dio svijeta stvoren. Nije važno. Hajdemo odavde, idemo."

"A kamo?" upita ga Merry.

"K meni kući, ili u jednu od mojih kuća" odgovori Drvobradaš.

"Je li daleko?"

"Ne znam. Možda biste vi rekli da je daleko. Ali zar je to važno?"

"E pa, znate, mi smo vam izgubili sve što smo imali" reče Merry. "Ostalo nam je tek nešto malo hrane."

"O! Hm! Ne morate se zbog toga brinuti" reče Drvobradaš. "Ja ću vam dati da popijete nešto od čega ćete zazelenjeti i još dugo, dugo rasti. A ako odlučimo da se rastanemo, mogu vas spustiti gdje god hoćete izvan moga kraja. Idemo!"

Držeći hobite nježno ali čvrsto pod rukama, Drvobradaš je najprije digao jedno pa drugo veliko stopalo i pomaknuo ih do ruba izbočine. Nožnim prstima nalik na korijenje uhvati se za stijenu. Zatim polako i dostojanstveno počne silaziti niza stuba i tako siđe do podnožja.

Tu odmah krene dugačkim, odmjerenim koracima između drveća zalazeći sve dublje i dublje u šumu, i uspinjući se neprestano uz obronke. Reklo bi se da većina stabala spava ili ne zapaža ni njega ni ostala stvorenja što prolaze pokraj njih. Ipak, neka su od njih zatrepila a neka podigla grane iznad njegove glave kad im je prilazio.

Za sve vrijeme dok je hodao, razgovarao je sam sa sobom neprekidnim nizom glazbenih tonova.

Hobiti su bili utihnuli na neko vrijeme. Osjećali su se, za divno čudo, sigurno i udobno, a imali su o čemu razmišljati i čemu se čuditi. Napokon se Pippin nakani ponovo progovoriti:

"Molim vas, Drvobradašu" reče "mogu li vas pitati nešto? Zašto nas je Celeborn upozorio da se čuvamo vaše šume? Rekao nam je neka pripazimo da ne zađemo u nju."

"Hmm, je li vam tako rekao?" zatutnja Drvobradaš. "A ja bih vam možda to isto rekao da ste krenuli na drugu stranu. Pazite da ne zađete u šumu *Laurelindórenan*! Tako su tu šumu vilenjaci nekad zvali, ali su joj odonda skratili ime pa je sad zovu *Lothlórien*. Možda imaju i pravo: možda ona stvarno kopni, a ne raste. Nekoć je doista bila Zemlja doline raspjevanog zlata, a danas je Cvijet sna. Ma dobro! Ali ono je zbilja čudan kraj i nije baš uputno da svak ulazi u nju. Ja se čudim kako ste vi uopće izašli iz nje: to nije već godinama uspjelo nijednom strancu. Čudan je ono kraj. Pa i ovaj je čudan. Ovdje su mnogi stradali. Jesu, bome, stradali. *Laurelindórenan lindelorendor malinornéliion ornemalin*" otpjevajući on za se. "Rekao bih da oni tamo poprilično zaostaju za svijetom. Pa ni ovaj kraj, ni bilo koji izvan Zlatne šume, nije onakav kakav je bio kad je Celeborn bio mlad. Ipak:

Taurelilómea-tumbalemorna Tumbaletaurea Lómeanor,

tako se nekad govorilo. Štošta se promijenilo, ali to još uvijek vrijedi za neka mjesta."

"Kako to mislite?" priupita ga Pippin. "Što to vrijedi?"

"Drveće i enti" odgovori Drvobradaš. "Ni ja sam ne razumijem sve što se zbiva pa vam ne mogu ništa ni objasniti. Neki su od nas još pravi enti i živahni na svoj način, ali mnogi drugi postaju sneni, postaju stabloviti, moglo bi se reći. Većina su stabala naprosto stabla; ali mnoga su napol budna. Neka su od njih i posve budna, a gdjevoja su, pa recimo, upravo *entovita*. To se neprestance događa. Kad se to dogodi jednom stablu, pokaže se da poneko od njih ima *pokvareno* srce. Nema to veze s njihovim drvom, ne mislim na to. Ma poznavao sam ja neke dobre stare vrbe tamo uz Entwash koje su doista bile dobre, ali su već odavno, na žalost, uvele! Bile su sasvim šuplje, zapravo su se raspadale, ali su bile tako mirne i prijazne kao mlad listak. A ima opet i stabala u dolinama podno gorja koja su zdrava kao dren, a pokvarena skroz-naskroz. Čini mi se da toga ima sve više i više. U ovom je kraju bilo nekih vrlo opasnih mjesta. Pa i sad ima crnih točaka."

"Mislite kao ona Stara šuma daleko na sjeveru?" priupita ga Merry.

"Da, da, tako nešto, samo još mnogo gore. Ja vjerujem da tamo daleko na sjeveru leži još neka sjena Velike tmine i da se uspomene prenose s koljena na koljeno. Ali u ovom kraju ima još nekih uvelih zavalu odakle se Tmina nije uopće povukla, a stabla su starija od mene. Ipak, radimo što možemo. Odvraćamo od ove šume strance i bezumnike, obučavamo i poučavamo, hodamo i plijevamo. Mi smo vam pastiri drveća, mi stari enti. Malo nas još ima. Kažu da su ovce kao i njihov ovčar, a ovčar kao i njegove ovce, ali se to polako zbiva, a ni jedni ni drugi ne žive dugo na ovom svijetu. Ipak se to zbiva brže i temeljitije s drvećem i entima, a oni se vjekovima ne rastaju. Jer enti su sličniji vilenjacima: nisu toliko zaokupljeni sobom kao ljudi, i lakše se uživljavaju u druga bića. A opet su u nečemu enti sličniji ljudima, lakše se mijenjaju

od vilenjaka, i brže poprimaju boju okoline, da tako kažem. Zacijelo su bolji i od jednih i od drugih, jer su postojaniji i dulje teže za svojim ciljevima."

"Neki moji rođaci izgledaju baš kao drveće, potrebno im je nešto veliko da ih pokrene, i govore samo šaptom. A neka od mojih stabala imaju gipke udove i mnogi od njih razgovaraju sa mnom. To su, naravno, prvi počeli vilenjaci, buditi stabla i učiti ih govoriti, i učiti govor drveća. Stari su vilenjaci oduvijek sa svima željeli razgovarati. Ali onda je nastupila Velika tmina i vilenjaci su otplovili preko mora ili pobjegli u daleke doline i sakrili se, i pjevali pjesme o danima koji nikad više neće doći. Nikad više. Da, da, nekoć je davno sve bila jedna šuma odavde do Lunskog gorja, a ovo je bio samo njezin istočni kraj."

"To su vam bili svijetli dani! Nekad sam mogao povazdan hodati i pjevati a da ne čujem ništa drugo do jeku svoga glasa sa stjenovitih brda. Šume su sve bile kao šume Lothlóriena, samo još gušće, jedrije, mlađe. A kako je samo zrak mirisao! Po cijeli bih tjedan samo disao!"

Drvobradaš umukne grabeći dalje krupnim koracima a da nije svojim velikim stopalima proizvodio gotovo ni najmanji šum. Tad opet zapjevuši pa malo-pomalo i zapjeva mrmonjeći. Hobiti nakon nekog vremena pojme da on to njima pjeva:

*Vrbicama Tasarinana hodio sam u proljeće.
Ah, ta slika i taj miris proljeća Nan-tasariona!
To, rekoh si da dobro je.
Bresticima Ossirianda hodio sam tokom ljeta.
Ah, to svjetlo i ta glazba ljeta na Ossirskih sedam rijeka!
To mišljah da najbolje je.
A u jesen došao sam do bukava Neldoretha.
Ah, to zlato i ta rumen, uzdah lišća u jesen Taur-na-neldora!
Sve bje ljepše neg poželjet mogao sam.
Al na zimu uspeh se do borova s visoravni Dothoniona.
Ah, taj vjetar, ta bjelina naspram granja crnog zimskog Orod-na-Thona!
Moj poj se digo sav raspjevan širom svoda.
Sve te zemlje danas sniju prekrivene valovima,
Dok ja hodim Ambaronom, Tauremornom i Aldalomeom,
Po mom kraju, po Fangornu,
Gdje je korijenje duboko.
Gdje minula ljeta od naslaga lišća bolje
Kriju tlo Tauremornalome.*

Umuknuvši šutke je koračao dalje, a u svoj toj šumi, dokle je god dopirao sluh, nije se ništa više čulo.

Dan je zamirao i suton se obavijao oko debala. Napokon hobiti opaze kako se pred njima nazire tamna strmina: stigli su do podnožja gorja i do zelenih korijena visokog Methedrasa. Niz obronak im je bučno u susret žuborio poskakujući niza stube mladi Entwash što negdje visoko gore izvire. Desno od rijeke pružala se dugačka padina zaodjevena travom, siva u sumraku. Tu nije raslo nikakvo drveće pa je padina bila otvorena prema nebu; zvijezde su već sjale u jezerima među obalama od oblaka.

Drvobradaš je koračao uz padinu a da gotovo nije usporio korak. Odjednom hobiti ugledaju pred sobom širok prolaz. Tu su stajala dva velika stabla, po jedno sa svake strane, poput živih dovratika vratnica; ali vratnica nije bilo osim ukrštenog i isprepletenog granja. Kad im se stari ent približi, stabla podignu grane pa zatresu i zašume krošnjama. Jer to je bilo zimzeleno drveće i lišće im je, tamno i sjajno, svjetlucalo u sumraku. Iza njih se sterala široka, ravna čistina, kao da je u brdo usječen pod velike dvorane. S obje strane dizali se zidovi do visine od petnaest i više metara, a uz svaki od njih stajao je drvored koji je također prema dnu bivao sve viši. Na suprotnom je kraju stjenoviti zid bio okomit, ali je pri dnu prelazio u plitku udubinu sa zasvođenim krovom: bijaše to jedini krov te dvorane, osim granja drveća što je s unutarnje strane zasjenjivalo tlo ostavljajući samo široku otvorenu stazu po sredini. Iz izvora negdje gore tekao je potočić koji se odvajao od glavnog vodotoka, padao žuboreći niz okomiti goli zid i raspršivao se na srebrne kapljice nalik na tanak zastor ispred zasvođene udubine. Voda se opet skupljala u kamenitu bazenu na tlu između drveća, a potom se izlivala i tekla dalje uz stazu da bi se pridružila Entwashu na njegovu putu kroz šumu.

"Hm! Evo nas!" reče Drvobradaš prekidajući dugu šutnju. "Nosio sam vas oko sedamdeset tisuća entskih koraka, ne znam koliko je to u vašim mjerama. Kako bilo da bilo, sad smo već blizu podnožja Posljednje gore. Dio imena ovoga mjesta mogao bi se prevesti na vaš jezik kao Izvorana. Meni se ovdje sviđa. Tu ćemo prenoćiti."

On ih spusti na travu između drvoreda i oni pođu za njim do velikog svoda. Hobiti tek sad primijete da on u hodu jedva da savija noge u koljenima, ali da svejedno grabi velikim koracima. Prvo bi svoje velike nožne prste (doista su bili veliki, i vrlo široki) spustio na tlo prije ostalih dijelova stopala.

Drvobradaš je zastao na časak pod slapom i duboko udahnuo zrak, a onda se nasmijao i ušao unutra. Tu je stajao golem kameni stol, ali bez stolaca. U dnu udubine bijaše već mrkli mrak. Drvobradaš podigne dvije velike posude i stavi ih na stol. Činilo se da su pune vode, ali kad on ispruži ruke nad njima, one umah zasjaju, jedna zlaćanim a druga sočnim zelenim svjetlom. Ta dva stopljena svjetla obasjaju udubinu, baš kao da se ljetno sunce probilo kroz krov od zelena lišća. Osvrnuvši se za sobom, hobiti opaze da je i drveće u dvorištu zasjalo, isprva slabašnim sjajem a onda sve jačim i jačim dok nije svaki list bio obrubljen svjetlošću: jedni zelenom, drugi zlaćanom, treći bakrenocrvenom, a debla se doimala kao stupovi isklesani od blistava kamena.

"E pa, sad opet možemo razgovarati" reče Drvobradaš. "Vjerojatno ste žedni. A možda ste i umorni. Popijte ovo!"

Ode do dna udubine, a oni tek tada primijete da ondje stoji nekoliko visokih kamenih ćupova s teškim poklopcima. On podigne jedan poklopac i zagradi u ćup velikom kutlačom i natoči njome tri pehara, jedan vrlo velik i dva manja.

"Ovo vam je entovska kuća" reče "I u njoj vam, na žalost, nema stolaca. Ali možete sjesti na stol."

Pa podigne hobite sa zemlje na golemu kamenu stolnu ploču, dva metra iznad zemlje, na koji oni sjednu klateći nogama i pijuckajući napitak.

Napitak je bio poput vode, zapravo je bio vrlo sličnog okusa kao i voda iz Entwasha koju su pili na rubu šume, a opet je imala nekakav miris i okus koje ne bi znali opisati: jedva da su to osjećali, ali ih je podsjetilo na miris daleke šume koji iz

daljine donosi svjež noćni povjetarac. Napitak je počeo djelovati od nožnih prstiju i neprestano strujio kroz sve udove donoseći im osvježanje i okrepu i dižući se malo-pomalo sve do vrha kose. Hobiti su uistinu oćutjeli kako im se kosa na glavi diže, kovrča, leluja i raste. Drvobradaš je najprije oprao noge u bazenu izvan udubine, pa onda iskapio svoj pehar nadušak, jednim jedinim, dugim, polaganim gutljajem. Hobiti su već pomislili da neće nikad ni prestati piti. Naposljetku odloži pehar.

"A-ha" uzdahne. "Hm, hum, e, sad će nam se jezici razvezati. Vi možete sjesti na pod a ja ću prileći; na taj način neće mi napitak udariti u glavu niti će me uhvatiti drijemež."

Na desnoj strani udubine nalazio se velik ležaj na niskim nogama, tek nešto viši od pola metra, debelo pokriven suhom travom i paprati. Drvobradaš se polako izvali na nj (tek se malčice presamitivši) i ispruži se u svoj svojoj dužini, s rukama podvijenim pod glavom, i zagleda se u strop na kojem su poigravala svjetla, poput igre lišća na suncu. Merry i Pippin sjedili su do njega na jastucima od trave.

"A sad mi ispričajte svoju priču, samo nemojte nagliti!" reče im Drvobradaš.

Hobiti mu uzmu pripovijedati što su sve doživjeli otkako su otišli iz Hobbitona. Nisu se baš držali redoslijeda zbivanja jer su neprestance upadali jedan drugome u riječ, a drvobradaš je često prekidao pripovjedače i vraćao se na neki raniji događaj, ili ih je unaprijed zapitkivao o potonjim dogodovštinama. O Prstenu mu nisu ništa rekli, niti o tome zašto su krenuli na put niti kamo idu, a ni on ih nije ništa o tome pitao.

Inače ga je sve silno zanimalo: i Crni jahači, i elrond, i Rivendell, i Stara šuma, i Tom Bombadil, i rudnici u Moriji, i Lothlórien, i Galadriel. Natjerao ih je da mu više puta opisuju Shire i krajolik u njemu. Pritom ih je nešto čudno priupitao.

"A ima li tamo kod vas, hm, enta? Ma ne zapravo enta, nego *entica*?"

"*Entica*?" ponovi Pippin. "A jesu li one uopće slične vama?"

"Jesu, hm, ma i nisu, zapravo više i ne znam" zamišljeno će Drvobradaš. "Ali njima bi se sigurno sviđala vaša zemlja, pa sam se sjetio da vas pitam."

Drvobradaša je posebno zanimalo sve što je bilo u vezi s Gandalfom, a najviše ga je zanimala Sarumanova djelatnost. Hobitima je bilo žao što mu vrlo malo znaju kazati o tome: samo na temelju Samova prilično nejasna kazivanja o onome što je Gandalf rekao Vijeću u Rivendellu. Ipak su mu jasno i glasno rekli da su Uglúk i njegova četa došli iz Isengarda i da je Uglúk spominjao Sarumana kao svoga gospodara.

"Hm, hum!" reče Drvobradaš kad su napokon, nakon mnogo lutanja i vrludanja, došli do boja između orkâ i rohanskih jahača. "Gle, gle! Zbilja pun koš novosti, nema šta. Niste mi doduše sve ispričali, bome niste, daleko od toga. Ali ne dvojim da radite onako kako je Gandalf želio. Nešto se vrlo krupno događa, to mi je jasno, a što bi to moglo biti, saznat ću već u pravi čas, ili u krivi. Korijena mi i grančica, to je zbilja čudna stvar: tu ti iznikne neki mali narod koga nema na starim listama, i gle! Pojavljuju se Devetorica zaboravljenih jahača, i kreću u potjeru za njima, i Gandalf ih vodi na neko veliko putovanje, i Galadriel ih prima pod svoj krov u Caras Galadhonu, i orci ih progone milje i milje po Pustošiji: rekao bih da su doista upali u grdnu oluju. Nadam se da će se izvući iz nje!"

"A što je s vama?" upita ga Merry.

"Hum, hm, ja se nisam uzrujavao zbog velikih ratova" odgovori Drvobradaš. "Njima se najviše bave vilenjaci i ljudi. To je posao čarobnjaka: čarobnjaci se vječito brinu za budućnost. Ja se ne sekiram zbog budućnosti. Ja nisam zapravo ni na čijoj strani, jer nitko nije ni na mojoj *strani*, ako razumijete što hoću da kažem: nitko ne mari za šume kao ja, pa čak ni vilenjaci u današnje vrijeme. Ipak su mi vilenjaci draži nego ostali: vilenjaci su nas izliječili od nijemosti u davna vremena, a to je bio velik dar koji se ne može zaboraviti, iako su nam se poslije putovi razišli.. dakako da ima stvorova na čijoj strani nipošto *nisam*; u svakom slučaju sam protiv njih: tih... *burárum*" ponovo gadljivo nešto progunda "tih orkâ i njihovih gospodara. Bio sam zabrinut kad je sjena ležala na Mrkodolu, ali kad se povukla u Mordor, nisam se neko vrijeme brinuo jer je Mordor daleko. Ali čini se da vjetar puše s istoka i da će se šume uskoro početi sušiti. Jedan stari ent ne može ništa učiniti da to spriječi: mora to podnositi ili propasti. Ali sad je tu Saruman! Saruman mi je susjed: on mi je tu pod nosom. Mislim da moram nešto poduzeti. U posljednje vrijeme često sam se pitao što da poduzmem glede Sarumana."

"A tko je Saruman?" upita ga Pippin. "Znate li što o njegovoj prošlosti?"

"Saruman je čarobnjak" odgovori Drvobradaš. "Ništa više ne bih vam znao reći. Nije mi poznata prošlost čarobnjakâ. Oni su se prvi put pojavili kad su stigli veliki brodovi preko mora, ali ne bih vam znao reći jesu li i oni došli tim brodovima. Mislim da su Sarumana smatrali velikim čarobnjakom. Prije nekog vremena prestao je putovati i baviti se poslovima ljudi i vilenjaka – za vas bi to bilo davno. Skrasio se u Angrenostu, ili u Isengardu, kako rohanski ljudi zovu to mjesto. Isprva je bio vrlo miran, ali se nakon nekog vremena proslavio. Izabran je za glavara Bijelog vijeća, kažu, ali to nekako nije najbolje ispalo. Pitam se sad nije li već onda udario stranputicom. Ali, bilo kako mu drago, nije dodijavao susjedima. Razgovarao sam višeput s njim. Jedno je vrijeme neprestano hodao po mojim šumama. U to je doba bio vrlo pristojan, uvijek je tražio od mene dopuštenje (barem onda kad bi me sreo), i uvijek me rado slušao. Rekao sam mu mnogo toga što on ne bi nikad sam otkrio, ali mi nikad nije uzvratio na isti način. Ne sjećam se da mi je ikad išta ispričao. I sve je više bivao takav; lice mu je, koliko se sjećam – nisam ga već dugo vidio – postalo nalik na prozore u kamenom zidu: na prozore s kopcima iznutra."

"Mislim da mi je sad jasno što smjera. Plete splete ne bi li postao velika sila. Njemu je u glavi sve od kovine i kotačića, i ne mari za stvorenja koja rastu, osim ako mu ne služe u trenutnim planovima. Sad je jasno da je i crna izdajica. Udružio se s ološem, s orcima. Brm, hum! I što je još gore: učinio je nešto s njima, nešto opasno. Jer ti su Isengardani otprilike kao zli ljudi. Obilježje je opakih bića koja su se pojavila u Velikoj tmini da ne podnose sunce, ali Sarumanovi orci podnose sunce, iako ga mrze. Da mi je znati što je učinio! Da nisu to ljudi koje je on upropastio, ili da nije izmiješao rase orkâ i ljudi? To bi bilo najveće zlo!"

Drvobradaš je nešto mumljao kao da izgovara duboku, podzemnu, entsku kletvu.

"Prije nekog vremena čudio sam se kako se orci usuđuju tako slobodno prolaziti kroz moje šume" nastavi. "Tek sam nedavno naslutio da je to Sarumanovo maslo, da je on odavno istražio sve putove i otkrio moje tajne. Sad on i taj njegov ološ haraju ovim krajem. Dolje na granici sijeku drveće... zdravo drveće. Neka od stabala samo posijeku i ostave ih da trunu... takve su vam i inače psine orkâ; ali većinu stabala

isijeku i odnesu da njima lože vatre u Orthancu. Sve ove dane diže se dim od Isengarda."

"Proklet bio, od korijena do grančica! Mnoga su od tih stabala bili moji prijatelji, stvorenja koja sam poznavao od jezgre i žira; mnoga su imala svoj glas koji je sad zauvijek umuknuo. A tamo gdje su nekad stajali raspjevani gajevi, sad je pustoš puna panjeva i kupina. Bio sam nemaran. Ispustio sam uzde iz ruku. Ali tome treba stati na kraj!"

Drvobradaš se trgne i ustane sa svoga ležaja, pa tresne šakom o stol. Posude sa svjetlom poskoče i ispuste dva plamena mlaza. U očima mu sijevne nešto poput zelena ognja, a brada mu se nakostriješi kao debela brezovača.

"Ja ću tome stati na kraj!" zagrmi. "A vi ćete sa mnom. Možda ćete mi i pomoći. Time ćete pomoći i svojim prijateljima, jer ako ne zaustavimo Sarumana, Rohan i Gondor imat će neprijatelja i straga i sprijeda. Put nam je zajednički: do Isengarda!"

"Idemo s vama" reče Merry. "Učinit ćemo sve što možemo."

"Tako je!" potvrdi Pippin. "Najradije bih vidio Bijelu šaku svrgnutu. Najradije bih prisustvovao tome, pa makar ne bio od neke velike koristi: nikad neću zaboraviti Uglúka i ono pješaćenje kroz Rohan."

"Bravo! Bravo!" uzvikne Drvobradaš. "Ali malo sam ipak prenaglio. A ne valja nagliti. Previše sam se raspalio. Moram se ohladnjeti i porazmisliti; jer lakše je povikati: *Stat ću ja tome na kraj!* nego to i učiniti."

Ode do zasvođenog ulaza i stane na neko vrijeme pod slap. Zatim se nasmije i strese, a gdje god su kapi vode pale s njega na zemlju, sjajile su se kao crvene i zelene iskre. Tad se vrati, legne opet na svoj ležaj i ušuti.

Nakon nekog vremena hobiti opet začuju kako Drvobradaš nešto mrmlja. Činilo se da broji na prste.

"Fangorn, Finglas, Fladrif, da, da" uzdahne. "Najgore je što nas je tako malo ostalo" produži obraćajući se hobitima. "Ostala su još samo trojica od pravih enta koji su hodili po šumama prije Tmine: samo ja, Fangorn, Finglas i Fladrif – da navedem vilenjačka imena, vi ih možete zvati i Listoprmen i Kožokora, ako vam se tako više sviđa. Od nas trojice Listoprmen i Kožokora nisu od velike koristi za ovu prigodu. Listoprmen se nekako uspavao, postao nekako stablovit, moglo bi se reći: stoji po cijelo ljeto sam za se i drijema, a oko koljena mu izrasla visoka livadska trava. Sav je obrastao listolikom kosom. Zimi bi se ponekad prenuo, ali odnedavno je čak i tada odviše pospan da bi se prošetao malo dalje. Kožokora je živio na gorskim obroncima zapadno od Isengarda. Upravo tamo gdje je bilo najgore. Orci su ga ranili, a mnogi su od njegova roda i njegovih pastira pobijeni i dokrajčeni. Zato se on visoko popeo, među breze koje najvoli, i više ne silazi odande. Ipak, vjerujem da bih mogao skupiti lijepu družinu mlađarije – kad bih im uspio objasniti zašto je to potrebno: kad bih ih uspio pokrenuti: mi vam nikad ne naglimo. Šteta što nas ima tako malo!"

"Zašto vas ima tako malo a već toliko dugo živite u ovoj zemlji?" priupita ga Pippin. "Jesu li mnogi već pomrli?"

"Ma nisu!" odgovori Drvobradaš. "Ni jedan nije umro, kako bi se reklo, iznutra. Dakako da su neki pali kao žrtve dugih godina, a još ih je više postalo stablovito. Ali nikad nas nije bilo mnogo i broj nam nije rastao. Nije bilo entica... nije bilo djece, kao što biste vi rekli, nije ih bilo godine i godine. Ostali smo, znate, bez entica."

"Zbilja žalosno!" reče Pippin. "A kako se to slučajilo da su sve pomrle?"

"Nisu one *pomrle*!" uzvikne Drvobradaš. "Nisam ja ni rekao da su *pomrle*. Rekao sam samo da smo ostali bez njih. Ostali smo bez njih i ne možemo ih više naći." Uzdahne. "Ja sam mislio da se to zna. Vilenjaci i ljudi od Mrkodola do Gondora pjevali su pjesme o lovu enta na entice. To se ipak ne može potpuno zaboraviti."

"E pa, na žalost, te pjesme nisu doprle preko gorja do Shirea" reče Merry. "Kako bi bilo da nam ispričate nešto više o tome, ili da nam otpjevate koju od tih pjesama?"

"Hoću, zbilja hoću" reče Drvobradaš. Reklo bi se da mu je drago što su ga to zamolili. "Ali ja vam to ne znam ispričati kako treba, nego samo onako ukratko. Osim toga, moramo okončati ovaj naš razgovor: sutra ujutro treba sazvati vijeće, i obaviti mnogo posla, i možda krenuti na put."

"To vam je prilično čudna i tužna priča" proslijedi on nakon kraće stanke. "Kad je svijet bio još mlad a šume prostrane i divlje, enti i entice – a onda je bilo i entskih djeva: ah! kako je ljupka bila Fimbrelthil, Vitogranka lakonoga u danima naše mladosti! – hodili su zajedno i prebivali zajedno. Ali srca nam se nisu razvijala na isti način: enti su poklanjali svoju ljubav bićima koja su susretali na svijetu, a entice su bile zaokupljene drugim bićima, jer enti su voljeli velika stabla i obronke visokih brda, i divlje šume, i pili su s gorskih potoka, i jeli samo ono voće što im je samo padalo s voćaka na putove, i učili se od vilenjaka i razgovarali s drvećem. A entice su bile zaokupljene manjim drvećem i livadama na suncu podalje od okrajaka šuma, i gledale su gloginje u guštari, i divlju jabuku i trešnju kako cvatu u proljeće, i zeleno bilje na podvodnom tlu u ljeto, i trave što nose sjeme na jesenskim poljanama. One nisu željele razgovarati s tim bićima ali su željele da ona čuju i slušaju što im se kaže. Entice su im nalagale da ratu u skladu s njihovim željama, da nose lišće i plodove po njihovu ukusu; jer entice su željele red, i obilje, i mir (pod čime su podrazumijevale da bilje ostane ondje gdje su ga one postavile). Tako su entice uredile vrtove da u njima žive. A mi smo se enti radije potucali i tek smo ovda-onda svraćali u te njihove vrtove. Zatim, kad je na sjeveru zavladała tmina, entice su prešle preko Velike rijeke, i uredile nove vrtove i obradile nova polja, pa smo ih još rjeđe vidali. Kad je Tmina nadvladana, procvala je zemlja entica i polja su im bogato urodila žitom. Mnogi su ljudi naučili od entica njihove vještine i iskazivali im velike časti, a mi smo im bili puka legenda, tajna u srcu šume. A evo, mi smo još ovdje a vrtovi su entica poharani: ljudi ih sad zovu Sumorne zemlje."

"Sjećam se, bilo je to davno – u vrijeme rata između Saurona i ljudi od mora – kad me je obuzela želja da ponovo vidim fimbrelthil. Kad sam je posljednji put bio vidio, bila mi je još ljepša iako se znatno razlikovala od one nekadašnje entice. Jer entice su se bile pogrebile i pocrnjele od rada u polju; kosa im je izbljedjela na suncu i zadobila boju zrelog žita, a obrazi im bili kao crvene jabuke. Ipak, oči su im ostale oči našeg naroda. Prešli smo preko Anduina i došli u njihovu zemlju: ali smo ondje zatekli pustoš: sve je bilo spaljeno i iskorijenjeno jer je onuda bio prošao rat. Ni entica više nije bilo. Dugo smo ih dozivali i dugo tražili, i pitali sav svijet koji smo susretali na koju su stranu otišle entice. Jedni su nam rekli da su ih vidjeli kako odlaze na zapad, drugi na istok, a treći na jug. Ali kamo smo god pošli, nije ih bilo. Velika je bila naša žalost. Ipak, divlja nas je šuma zvala pa smo se vratili. Mnogo smo još godina odlazili

ovda-onda tražiti entice, hodili na sve strane i dozivali ih njihovim lijepim imenima. Ali kako je vrijeme prolazilo, odlazili smo sve rjeđe i sve bliže. I sad su nam entice ostale samo u uspomeni, a brade nam izrasle duge i sijede. Vilenjaci su ispjevali mnogo pjesama o našem traganju za enticama, neke su od tih pjesama ušle i u ljudske jezike. A mi nismo pjevali pjesme o njima, zadovoljavali smo se pjevanjem njihovih lijepih imena kad bismo se sjećali entica. Vjerujemo da ćemo se još sresti s njima, i da ćemo možda naći negdje neku zemlju u kojoj ćemo živjeti zajedno s njima i biti svi skupa sretni. Ali rečeno je da će se to dogoditi tek kad i one i mi izgubimo sve što sad imamo. Lako je moguće da se to vrijeme napokon bliži. Jer, kao što je Sauron nekad uništio sve vrtove, čini se da će nam Neprijatelj danas isto tako uništiti sve šume."

"O tome govori i jedna vilenjačka pjesma, ili sam je bar ja tako razumio. Pjevala se nekoć duž Velike rijeke. Ali, pazite, to nije bila entska pjesma: na entskom bi jeziku bila mnogo, mnogo dulja! Ali mi je znamo napamet i pjevušimo je od vremena do vremena. Evo kako ide na vašem jeziku:

Ent: *Kad proljeće razlista granje i bukvom mladi sok prostruji,
Kad potok šumski svjetlom svane i vjetar sljemenom zabruji,
Kad dug je korak i dubok dah a gorski zrak je britak svima,
Tad vrati mi se i natrag dođi, jer gdje ti ljepše zemlje ima?*

Entica: *Kad proljeće u polje zađe i klasjem pšenica zažuti,
Kad voćnjak cvatom sav zasjaji ko s pokrovom od snježne puti,
A Sunce digne zrak pun kiše i ispuni svijet mirisima
Tad tu ću ostat i neću doći jer gdje mi ljepše zemlje ima?*

Ent: *Kad ljeto polegne po svijetu i pozlati se podnev-dan
Pod pokrovom lišća usnuloga propupa svakog stabla san,
Kad šumski dvori zazelene svježinom vjetra zapadnog,
Tad vrati mi se, natrag dođi, jer nema ljepšeg do doma mog.*

Entica: *Kad ljeti voće slalom zori i bobe tamne i klip zabijeli,
Kad vlat se zlati i plod oteža, a ljetina se gradu seli,
Kad med u saću se prelije, uz dašak vjetra zapadnog,
Tad tu ću ostat i neću doći jer nema ljepšeg do doma mog.*

Ent: *Kad dođe zima, divlja zima, kad brijeg i šuma pod ledom ginu,
Kad noć bez zvijezda će proždrijeti dan što bez sunca minu,
Pred vjetrom kletim s istoka potjerane zaliju nas ljute kiše,
Tražit ću te, naći ću te, izgubiti – nikad više!*

Entica: *Kad stigne zima i pjesma stihne, kad tama se na koncu spusti,
Kad ogoljena grana pukne i sav trud svije sumrak gusti,
Tražit ću te, dočekati, izgubiti – nikad više!
Kročit ćemo skupa putem pod naletom ljute kiše.*

Oboje: *Skupa ćemo cestom poći što na Zapad vodi nogu,
Tamo ćemo naći zemlju gdje počivat srca mogu.*

Drvobradaš je napokon otpjevao svoju pjesmu.

"Eto, tako ide ta pjesma" reče. "Dakako da je vilenjačka: bezbrižna, hitroreka i začas se otpjeva. Mislim da je ipak prilično iskrena. Ali enti bi imali više toga kazati kad bi imali vremena! A sad ću malko odspavati stojeći. Gdje ćete vi dotle stajati?"

"Mi obično spavamo ležeći" odgovori mu Merry. "Bit će nam dobro i ovako."

"Spavate ležeći?" reče Drvobradaš. "Pa dakako da tako spavate. Hm, hum: smetnuo sam to s uma: pjevajući tu pjesmu vratio sam se u stara vremena; gotovo mi se učinilo da razgovaram s mladim entićima, vjerujte mi! Pa dobro, možete leći i na ležaj. Ja ću radije stajati na kiši. Laku noć!"

Merry i Pippin popnu se na ležaj i sklupčaju se na mekanu travu i paprat, svjež, mirisav i toplu. Svjetla se ugase, ni drveće nije više svijetlilo; ali vani ispred zasvođenog ulaza vidjeli su starog Drvobradaša kako nepomično stoji, s rukama podignutim iznad glave. S neba su virile sjajne zvijezde i obasjavale slap što mu je padao po prstima i glavi i cijedio se, cijedio niz njega u stotinama srebrnih kapi sve do stopala. Hobiti su usnuli slušajući to kapanje.

Kad su se probudili, zubato je sunce obasjavalo veliko dvorište i tlo u udubini. Visoko na nebu krpe oblaka plovile su na jakom istočnjaku. Drvobradaša nije bilo nigdje na vidiku, ali dok su se Merry i Pippin kupali u bazenu pokraj nadsvodenog ulaza, začuli su ga kako pjevucka i pjevuši dolazeći stazom između drveća.

"Hum, hu! Dobro jutro, Merry i Pippine!" promumlja kad ih ugleda. "Dugo ste spavali. Ja sam već danas prošao na stotine koraka. Sad ćemo nešto popiti pa ćemo krenuti na entski zbor."

Natoči im dva pehara iz kamena čupa, ali ne iz onog istog. Napitak nije bio kao onaj sinoćnji, nego nekako zemaljskiji i bogatiji, hranjiviji, doimao se više kao hrana, da tako kažemo. Dok su hobiti pili taj napitak sjedeći na rubu ležaja i grickajući sitne komadiće vilin-kolača (više zato što su držali da je jelo prijeko potreban dio doručka nego što su bili gladni), Drvobradaš je stajao u blizini, pjevušio nešto na entskom ili vilenjačkom ili nekom drugom jeziku i zirkao na nebo.

"A gdje je taj entski zbor?" osmjeli se Pippin upitati ga.

"Hum, ah! entski zbor?" ponovi drvobradaš okrećući se. "To nije mjesto nego skup enta, koji se dan-danas ne sastaje često. Ali uspio sam od više njih izmamiti obećanje da će doći. Sastat ćemo se na mjestu na kojem se oduvijek sastajemo. Ljudi zovu to mjesto Derndingle. To je na jugu. Moramo stići tamo do podneva."

Uskoro su krenuli. Drvobradaš je nosio hobite u naručju kao i jučer. Ispred ulaza u dvorište udario je nadesno, prešao preko potočića i zaputio se krupnim koracima na jug podno velikih strmih obronaka na kojima je tek tu i tamo raslo drveće. Iznad njih su hobiti opazili čestare breza i oskoruša, a iza njih tamne borike što su se penjali uzbrdo. Uskoro se Drvobradaš odvojio malo od brda i zašao u duboke šumarke u kojima su stabla bila veća, viša i gušća od svih koja su ikad vidjeli. U prvi mah ih je opet malko obuzela ona tjeskoba koju su osjetili kad su se prvi put odvažili zaći u Fangorn, ali je to ubrzo prošlo. Drvobradaš nije razgovarao s njima. Pjevušio je nešto duboko zamišljen, ali Merry i Pippin nisu razumjeli ni riječi: zvučalo je to otprilike kao *bum, bum, rumbum, burar, bum, bum, darar bum, bum, darar bum* i tako dalje, ton

i ritam neprestance su se mijenjali. Na mahove bi im se učinilo da su začuli neki odgovor, neko mrmorenje ili podrhtavanje glasa koje kao da je dopiralo iz zemlje, ili s granja iznad njih, ili možda iz okolnih debala, ali Drvobradaš nije zastajao niti se osvrtao za sobom.

Dugo su tako išli – Pippin je pokušao brojiti 'entske korake' ali nije uspio, zapleo se negdje na tri tisuće – a onda je Drvobradaš usporio korak. Iznenada je stao, spustio hobite na zemlju i sklopio dlanove oko usta tako da su mu tvorili cijev, a onda je puhnuo ili zazvao nekoga. Snažan *hum-hom* razlegao se kao duboko dozivanje roga u šumi, i činilo se da se odbija od stabala. Odněkud izdaleka doprlo je s više strana isto tako *hum, hom, hum*, ali to nije bila jeka nego odziv.

Tad Drvobradaš uprti Merryja i Pippina na ramena i produži dalje krupnim koracima, oglašavajući se i dalje od vremena do vremena kao iz roga, a odzivi su svaki put bivali sve bliži i bliži. Tako su napokon došli do nečega što je nalikovalo na neprobojan zid od tamnog zimzelenog drveća kakvo hobiti nikad prije nisu vidjeli: grane su na njemu rasle od samog korijenja i bile gusto zaodjevene tamnim, sjajnim lišćem poput božikovine bez trnja, a nosile su i mnogobrojne uspravne, krute cvjetne klasove s krupnim blistavim pupoljcima maslinove boje.

Skrenuvši nalijevo i zaobišavši ovu golemu živicu, Drvobradaš dođe u nekoliko koraka do uska otvora. Kroz njega je vodila utabana staza i naglo se spuštala niz dugu strminu. Hobiti opaze da silaze u zavalu, okruglu gotovo kao zdjela, vrlo široku i duboku, okrunjenu na rubu onom visokom tamnom zimzelenom živicom. Zavala je bila ravna i obrasla travom i u njoj nije bilo drveća osim tri vrlo visoke i lijepe bijele breze na samom dnu. U zavalu su vodile još dvije staze, sa zapada i s istoka.

Nekoliko je enta već bilo stiglo. Jedni su silazili drugim stazama, a drugi su dolazili za Drvobradašem. Dok su im se primicali, hobiti su zurili u njih. Očekivali su da će vidjeti određen broj stvorenja sličnih Drvobradašu kao što su hobiti slični jedan drugome (barem u očima nekog tko ih ne poznaje dobro), pa su se čudom čudili što ne vide ništa od toga. Enti su se razlikovali među sobom kao što se stabla razlikuju: neki su bili različiti kao što se razlikuje stablo od stabla istog imena ali sasvim različita rasta i povijesti; a neki su se razlikovali kao što se razlikuje jedna vrsta drveta od druge, breza od bukve, hrast od jele. Bila su tu i dva-tri starija enta, bradata i kvrgava poput zdravog ali prastarog drveća (doduše, ni jedan nije izgledao tako star kao Drvobradaš); a bilo je i visokih, snažnih enta, skladnih udova i glatke kože kao šumsko drveće u naponu snage, samo nije bilo mladih enta, nije bilo mladica. U svemu ih je oko dva tuceta stajalo na širokoj travnatoj površini zavale, a još ih je toliko pristizalo sa svih strana.

Isprva su Merry i Pippin bili najviše iznenađeni njihovom raznolikošću: različitim oblicima i bojama, razlikama u obujmu i visini, u dužini nogu i ruku, i u broju prstiju na nogama i rukama (imali su ih od tri do devet). Neki su od njih izgledali kao da su u nekom rodu s Drvobradašem podsjećajući ih na bukve ili hrastove. Ali bilo je i drugih vrsta. Jedni su ih podsjećali na kestenove: bijahu to enti smeđe puti s krupnim šakama raširenih prstiju i s kratkim debelim nogama. Drugi su ih podsjećali na jasenove: bijahu to visoki, uspravni, sivi enti s mnogo prstiju na rukama, dugih nogu; treći na jele (ti su bili najviši), a četvrti na breze, oskoruše i lipe. Ali kad su se svi enti okupili oko Drvobradaša ovlaš naklonivši glave, mrmoreći svojim sporim milozvučnim glasovima i motreći dugo i pozorno neznance, hobiti su uvidjeli da su svi

oni ipak istog roda, i da svi imaju jednake oči: nisu baš sve bile onako stare i duboko usađene kao u Drvobradaša, ali su im svima pogledi bili podjednako spori, uporni i zamišljeni, i u svima je treperio isti onaj zelenkasti sjaj.

Čim su se svi okupili, stojeći u širokom krugu oko Drvobradaša, zapodjeo se neobičan i nerazumljiv razgovor. Enti su polako mrmonjili: najprije je upao jedan pa onda drugi, dok nisu na kraju svi zajedno pjevuckali u dugom uzlaznom i silaznom ritmu, sad glasnije na jednoj strani kruga pa onda sve tiše, a onda bi na drugoj strani glasovi porasli do snažne tutnjave. Iako nije mogao uhvatiti ni razumjeti ni jedne jedine riječi – predmnijevao je da govore na entskome – Pippinu su u prvi mah godili ti glasovi, ali mu je malo-pomalo pažnja popustila. Nakon duljeg vremena (pjevanje nikako nije pokazivalo znakove posustajanja), upitao se, kad je entski jezik već toliko 'usporen', jesu li uopće odmakli dalje od 'dobar dan', a ako ih drvobradaš počne prozivati, koliko će im vremena trebati da otpjevaju sva svoja imena. "Da mi je znati kako se na entskome kaže da i ne", pomisli i zijevne.

Drvobradaš to odmah opazi.

"Hm, ha, hej, Pippine moj!" izusti on a svi ostali enti učas umuknu. "Zaboravio sam da ste vi brzoplet soj; uostalom, zamorno je slušati razgovor koji ne razumiješ. Mogao bih vas i spustiti na zemlju. Rekao sam entskom zboru kako se vi zovete, i enti su vas vidjeli, i složili se u mišljenju da niste orci, i pristali da se na stare liste unese još jedan stih. Dosad još nismo stigli dalje od ovoga, ali ni ovo nije za entski zbor dugo potrajalo. Ti i Merry možete se sad prošetati po zavali, ako želite. Tamo na sjevernom obronku imate jedan dobar izvor, ako se želite osvježiti. Valja još ponešto reći prije nego što zbor zaista otpočne. Ja ću vas već obići da vam kažem kako napreduju stvari. I on spusti hobite na zemlju. Prije nego što se udalje, oni se duboko poklone skupu. Čini se da je taj potez silno razdragao ente, sudeći po njihovu mrmorenju i po treptanju očiju, ali se oni uskoro vrate svom poslu. Merry i Pippin uspnu se stazom koja je vodila na zapad i zavire kroz otvor na velikoj živici. S ruba zavale dizali su se dugi obronci obrasli drvećem, a daleko iza njih, iznad jela najudaljenije kose, dizao se vrhunac visoke gore, bijel i oštih obrisa. Na jugu, njima slijeva, vidjeli su šumu kako se obrušava u sivu daljinu. Tamo u daljini naziralo se nešto bljedozeleno za što je Merry zaključio da su rohanske nizine.

"Da mi je znati gdje je Isengard?" reče Pippin.

"Ne znam pravo gdje smo" otpovrne Merry "ali onaj je vrhunac tamo vjerojatno Methedras, a koliko se sjećam, prsten Isengarda leži u rašljama ili dubokoj rasjelini na kraju toga gorja. Vjerojatno je tamo negdje dolje iza ovog velikog bila. Čini mi se da se lijevo od vrhunca nazire neki dim ili izmaglica?"

"A kako izgleda Isengard?" priupita ga Pippin. "Nije mi jasno što bi enti uopće mogli poduzeti protiv Isengarda?"

"Ni meni" priklopi Merry. "Isengard je neka vrsta prstena od stijena ili brda, unutra je ravan prostor a u sredini otok ili stup od kamena zvan Orthanc. Na njemu je Saruman podigao kulu. Tamo su i vratnice, možda ih ima i više, u tom kružnom bedemu, a mislim da je tamo i potok koji izvire u gorju i teče dalje kroz Rohanska vrata. Ne bih rekao da je to mjesto koje bi enti mogli napasti. Ipak imam neki čudan osjećaj kad je riječ o tim entima: nekako mi se čini da nisu baš tako bezopasni i, ovaj, recimo, smiješni kako izgledaju. Naoko su spori, čudnovati i strpljivi, pa gotovo i

tužni, ali imam dojam da bi se *mogli* pokrenuti. A kad bi se jednom pokrenuli, radije ne bih bio na suprotnoj strani."

"Da!" potvrdi Pippin. "Znam što hoćeš reći. Možda je to baš kao razlika između stare krave koja sjedi i zamišljeno preživa, i bika što juriša; a ta promjena mogla bi iznenada nastupiti. Baš me zanima hoće li ih Drvobradaš pokrenuti. Siguran sam da će pokušati. Ali oni se ne vole pokrenuti. Pa i sam se Drvobradaš sinoć ražestio, ali se ubrzo opet obuzdao."

Hobiti se vrate do enta. Glasovi su se enta na vijećanju i dalje dizali i spuštali. Sunce je toliko odskočilo da je zavirilo preko one visoke živice: zasjalo na vršicama bukava i obasjalo sjevernu stranu zavale svježim žutim svjetlom. Upravo ondje hobiti spaze malo blistavo vrelo. Zapute se uz rub velike zdjele podno zimzelenog drveća – godio im je ponovni dodir svježeg trave pod tabanima i uživali su što im se nikud ne žuri – pa siđu do vode što je izvirala iz zemlje. Popiju malo izvor-vode, bijaše to čista, hladna, opora tekućina, pa sjednu na kamen obrastao mahovinom motreći krpice sunca na travi i sjene oblaka kako promiču po dnu zavale. Enti su i dalje mrmonjili. Reklo bi se da su hobiti ne nekom čudnom i dalekom mjestu, izvan svoga svijeta, daleko od svega što su ikad doživjeli. Obuzme ih silna čežnja za licima i glasovima svojih sudrugova, pogotovo Froda i Sama, pa i Stridera.

Napokon nastupi stanka u razgovoru entâ. Digavši pogled, hobiti opaze da im prilazi Drvobradaš s još jednim entom.

"Hm, hum, evo opet mene" reče Drvobradaš. "Je li vam sve ovo dodijalo, ili ste nestrpjivi, hmm, ha? E pa, na žalost, ne smijete još biti nestrpjivi. Upravo smo završili prvu fazu, ali još moram objasniti situaciju onima koji žive daleko odavde, daleko od Isengarda, i onima do kojih nisam mogao doći prije ovoga zбора, a onda ćemo tek odlučiti što ćemo poduzeti. Međutim, odlučivanje što da se poduzme ne oduzima entima toliko vremena koliko iznošenje svih činjenica i događaja koje moraju uzeti u obzir pri odlučivanju. Ipak, ne vrijedi poricati da ćemo se još dugo ovdje zadržati: po svoj prilici, dva dana. Zato sam vam doveo nekog da vam pravi društvo. Njegova je kuća ovdje u blizini. Vilenjačko mu je ime Bregalad. Kaže da se on već odlučio i da ne mora više prisustvovati zboru. Hm, hm, on je još najnaglijiji među nama entima. Vjerujem da ćete se s njim dobro slagati. Do viđenja!"

Drvobradaš se okrene i ode.

Bregalad je neko vrijeme stajao i ozbiljno promatrao hobite, a oni su gledali njega pitajući se kad će se na njemu pokazati bilo kakav znak 'naglosti'. Bio je visok i reklo bi se da pripada mlađim entima; koža mu je na rukama i nogama bila glatka i sjajna; usne mu bile rumene a kosa sivozelena. Savijao se i klatio kao tanko drvo na vjetru. Napokon progovori. Iako zvučan, glas mu je bio viši i razgovjetniji od Drvobradaševa.

"Ha, hmm, prijatelji, prošetajmo malo!" reče. "Ja sam vam Bregalad, što će reći Brzogredac na vašem jeziku. Ali to mi je, naravno, samo nadimak. Tako su me prozvali onog časa kad sam odgovorio da jednom starijem entu prije nego što je do kraja izgovorio pitanje. Isto tako brzo pijem pa se napijem dok drugi još kvase bradu. Hodite sa mnom!"

On spusti svoje dobro građene ruke i pruži po jednu dugoprstu šaku dvojici hobita. Cijelog su tog dana hodali s njim po šumi, pjevali i smijali se, jer Brzogredac se često smijao. Nasmijao bi se kad bi sunce izašlo iza oblaka, ili kad bi naišli na potok

ili izvor: tad bi se sagnuo i poprskao noge i glavu vodom; katkad bi se nasmijao kakvom šušnju ili šaptu u drveću. Kad god bi spazio koju oskorušu, zastao bi načas ispruženih ruku i zapjevao klateći se usput.

Navečer ih je doveo do svoje entske kuće, koja nije bila ništa drugo do kamen obrastao mahovinom na busenju podno zelena huma. Oko njega su rasle oskoruše, a iz izvora na obronku tekla je i žuborila voda (kao i u svim entskim kućama). Dok je tama padala na šumu, razgovarali su još neko vrijeme. Svejednako su čuli glasove s nedalekog zborišta, ali su sad zvučali nekako dublje i žustrije. Od vremena do vremena nečiji bi se snažni glas podigao do visoke i poticajne milozvučnosti, dok bi svi drugi zamrli. Ali Bregalad je s njima blago govorio na njihovu jeziku, gotovo šaputao. Tako su doznali da on pripada Kožokorinom rodu i da je kraj u kojem su nekad živjeli opustošen. To je hobitima bilo sasvim dostatno da shvate njegovu 'naglost', bar kad su u pitanju bili orci.

"Kod mene vam je bilo oskoruša" produži Bregalad blago i turobno "oskoruša koje su pustile korijene dok sam ja bio još entić, prije mnogo, mnogo godina u onom našem mirnom svijetu. Najstarije su oskoruše bili posadili enti ne bi li ugodili enticama, ali su ih one samo pogledale, osmijehnule se i rekle da one znaju gdje je cvast bjelja a voćke rodnije. Ipak, za mene nema tako lijepa drveća od svog tog roda, porodice ruža. I to je drveće raslo i raslo dok sjena svakog od njih nije bila poput zelene dvorane, a njihovi crveni plodovi u jesen bili pravi teret, i ljepota i divota. Na njima su se okupljale ptice. Ja volim ptice, čak i kad blebeću, a na oskorušama ih je bilo mnogo, pa i napretek. Ali ptice su postale neprijazne i proždrljive i kidale su drveće, i bacale plodove s njih na zemlju i nisu ih jele. Tad su došli orci sa sjekirama i posjekli drveće. Ja sam došao do oskoruša i dozivao ih njihovim dugim imenima, ali one nisu zatreperile, nisu me čule niti mi se odazvale: ležale su mrtve."

O Orofarnë, Lassemista, Carnimirië!

Oskorušo moj ponosu, u rasutu tvoju kosu upleten je bijeli cvat!

Oskorušo moja mila, nikad nisi ljepša bila neg ljeti u podnev-sat,

Kora ti je sjajna bila, lišća lakog poput pera, glasa meka i opojna,

U rumenozlatnoj boji na tvom čelu kruna stoji uznosita i uspravna.

Oskorušo uvenula, kosa ti je siva, suha, vremenu ti stao tijek,

Otpala ti gorda kruna, utihnulo mio glas zasnagda i zasnagjek.

O Orofarnë, Lassemista, Carnimirië!

Hobiti su zaspali uz Bregaladovu tihu pjesan koja kao da je na više jezika jadikovala za oborenim drvećem koje je on volio.

Slijedeći su dan proveli također s njim, ali se nisu mnogo udaljavali od njegove 'kuće'. Najveći su dio vremena sjedili u zaklonu huma, jer je zapuhao hladniji vjetar a oblaci se zgusnuli i posivjeli. Sunce je bilo oskudno, a u daljini su se glasovi enta na zboru i dalje dizali i spuštali, pokatkad bučni i snažni, pokatkad tihi i turobni, pokatkad poticajni, a pokatkad spori i svečani poput tužbalice. Dođe i druga noć a enti su svejednako vijećali ispod užurbanih oblaka i nestalnih zvijezda.

Osvanuo je treći dan, tmuran i vjetrovit. U zoru su se entski glasovi pretvorili u pravu viku a onda su opet utihnuli. Kako je dopodne odmicalo, vjetar je jenjao a zrak

otežao od iščekivanja. Hobiti su primijetili da Bregalad pažljivo sluša glasove, iako su jedva dopirali do njih, do udoline u kojoj je stajala njegova entska kuća.

Dode i popodne, a sunce se, kloneći se zapadu prema gorju, probijalo svojim dugim žutim zrakama kroz pukotine i otvore u oblacima. Odjednom zapaze da je zavladao muk; sva je šuma stajala i nijemo nešto osluškivala. Dakako da su entski glasovi umuknuli. Što li to znači? Bregalad je stajao ukočen i napet, zirkajući na sjever prema Derndingleu.

Tada se razlegne tresak i odjekne snažan glas: *ra-hum-rah!* Stabla zadrhtala i povila se kao da ih je zahvatio nalet vjetra. Opet je nastala stanka, a onda se kanda bubnjevi oglase svečanom koračnicom, a usred bubnjanja i tutnjave nabujaju glasovi što pjevahu visoko i snažno:

Propast stiže, Ent se diže s grmljavinom svih bubnjeva: ta-runda-runda-runda-hej!

Dolazili su enti; njihova je pjesma bivala sve bliža i glasnija:

Propast stiže, Ent se diže, zvuk rogova i bubnjeva: ta-run-a-run-a-run-a-hej!

Bregalad podigne hobite uvis i zakorači s njima iz svoje kuće.

Uskoro opaze kako im se približava povorka u maršu: enti su se klatili u hodu silazeći niz obronak prema njima. Na čelu je stupao Drvobradaš, a za njim pedesetak njegovih sljedbenika, po dvojica u svakom redu, držeći korak i udarajući takt šakama po bokovima. Kad su im se približili, hobiti zapaze kako sijevaju i strijeljaju očima.

"Hum-hom! Evo nas uz tresak, evo nas napokon!" dovikne im Drvobradaš kad ugleda Bregalada s hobitima. "Hajde, pridružite se zboru! Krećemo! Krećemo na Isengard!"

"Na Isengard!" prihvati više glasova.

"Na Isengard!"

*Na Isengard, na Isengard, kamenitih dveri grad koji nikad nije svladan,
Na Isengard, na Isengard iako je čvrst i jak, ko led hladan, pust i gadan,
Na njeg ćemo u boj poći, smrvit kamen ko led hladan, skršit dveri, ništiti moći;
Gore stabla, granje ječi, njihove se žare peći, stoga u boj ćemo poći!
Zemljo tmine, evo tvoje zle sudbine, uz bubnjeve Ent se diže, propast stiže!
Isengardu propast stiže!
Zla sudbina sve je bliže!*

Tako su pjevali stupajući na jug.

Sijevajući očima, Bregalad stane uz Drvobradaša. Stari ent preuzme opet od njega hobite i uprti ih na ramena, pa su tako stupali ponosno na čelu raspjevane družine visoko uzdignutih glava a srca im lupala. Premda su očekivali da će se na kraju nešto dogoditi, hobiti su bili zgranuti koliko su se enti promijenili. Sad im se činilo da se to dogodilo nenadano, kao kad provali voda koju je nasip dugo zadržavao.

"Zapravo su se enti, na kraju krajeva, ipak prilično brzo odlučili, je li?" odvaži se Pippin napomenuti nakon nekog vremena, kad je pjesma načas utihnula pa je odjekivalo samo udaranje takta rukama i nogama.

"Brzo?" ponovi Drvobradaš. "Hu! Pa jest, zapravo. Brže nego što sam se nadao. Zapravo ih nisam već odavno vidio ovako razjarene. Mi se enti ne razjarimo lako; nikad se ne razjarimo osim ako nam ne pukne pred očima da su nam drveće i životi u velikoj pogibli. A to se nije dogodilo u ovoj šumi još od ratova što ih je Sauron vodio s ljudima od mora. Najviše nas je ražestilo to ponašanje orkâ, ta obijesna sječa – *rárum* – čak i bez bijednog izgovora da će naložiti vatru; i izdaja susjeda koji nam je trebao pomoći. Čarobnjaci bi ipak morali biti pametniji: oni i jesu pametniji od ostalih. Nema kletve na vilenjačkom ni entskom, pa ni na ljudskim jezicima, koja bi bila dovoljno teška za ovakvu izdaju. Dolje Saruman!"

"Hoćete li stvarno razvaliti vratnice Isengarda?" upita ga Merry.

"Ha, hm, ovaj, pa znaš da bismo i mogli! Možda vi i ne znate koliko smo mi jaki. Jeste li čuli kad za trolove? Oni su zbilja jakote. A trolovi su samo kopije koje je napravio neprijatelj u doba Velike tmine, imitirajući ente, kao što su orci imitacije vilenjaka. Mi smo jači od trolova. Mi smo sazdani od samih kostiju zemlje. Mi možemo rascijepiti kamen kao i korijenje drveća, samo još brže, mnogo brže, kad se razjarimo! Ako nas ne sasijeku ili unište vatrom ili kakvom čarolijom, mogli bismo razbiti Isengard na komadiće i porušiti mu bedeme da ne ostane ni kamena na kamenu!"

"Ali zar vam se Saruman neće oduprijeti?"

"Hm, ah, hoće, to je istina. Nisam ja to smetnuo s uma. Zapravo već dugo razmišljam o tome. Ali, vidite, ima ovdje mnogo entâ koji su mlađi od mene, i to za više životnih vjekova običnih stabala. A oni su sad svi razjareni i misle samo na jedno: kako da poruše Isengard. Samo što će oni uskoro opet početi razmišljati; pomalo će se ohladjeti kad popijemo večernji napitak. Kako ćemo tek ožednjati! Ali neka sad samo stupaju i pjevaju! pred nama je još dalek put, i imamo dosta vremena za razmišljanje. Pa već je nešto i to što smo krenuli."

Drvobradaš je stupao dalje pjevajući još neko vrijeme s ostalima. Ali glas mu je nakon nekog vremena prešao u šapat i napokon ponovo zamro. Pippin je zapazio kako mu se staro čelo naboralo i izbrazdalo. Napokon, kad Drvobradaš digne pogled, Pippin primijeti tužan izraz u njegovim očima, tužan ali ne i nezadovoljan. U njima je gorjelo nekakvo svjetlo, kao da je zeleni plamen utonuo dublje u tamne zdence njegovih misli.

"Dakako da je sva prilika, prijatelji moji" polako on prozbori "sva je prilika da mi upravo odlazimo u *svoju* propast, da je ovo posljednji marš entâ. Ali da smo ostali kod kuće skrštenih ruku, opet bi nas, kad-tad, snašla propast. Ta misao već poodavno raste u našim srcima, i zato sad mi i marširamo. Nismo mi tu odluku donijeli naprečac. Sad bar ovaj posljednji marš enta možda bude vrijedan pjesme. Jest" uzdahne "možda ćemo pomoći drugim narodima prije nego što propadnemo. Ipak, žao mi je što nisam doživio ostvarenje pjesama o enticama. Žao mi je što nisam još jednom vidio Fimbrethil. Ali eto, prijatelji moji, pjesme, kao i drveće, urode plodom samo u svoje vrijeme i na svoj način: a gdjekad i uvenu prije vremena."

Enti su stupali dalje krupnim koracima. Bili su sišli u dugačku rasjelinu koja je vodila na jug; sad su se opet počeli uspinjati, sve više i više, uz visoku zapadnu kosu. Šume su ostale za njima, nailazili su još samo na raštrkane brezike, a potom su došli do golih obronaka na kojima je rastao samo gdjekoji kržljavi bor. Sunce je bilo zašlo za tamno brdo pred njima. Hvatao se mračak.

Pippin se osvrne za sobom. Broj je entâ bio porastao – ili je nešto drugo bilo posrijedi? Ondje gdje su prije bili mutni, goli obronci, učini mu se da vidi šumarke. Ali šumarke koji se kreću! Zar je moguće da se drveće u Fangornu probudilo, da se šuma diže i odlazi preko brda u rat? Protrlja oči pitajući se nisu li ga san i sjene obmanuli, ali su velike, sive spodobe uporno stupale dalje. Začuje šum kao da vjetar huji u granju. Enti su se približavali sljemenu kose a pjesma je utihnula. Padala je noć i zavladao je muk: ništa se nije čulo osim slabašnog podrhtavanja tla pod nogama entâ, i šumorenja, sasvim tihog šaputanja, kao kad vjetar prolazi kroz gustu krošnju. Napokon su zastali na vrhu i pogledali u mračni ponor: u duboku rasjelinu na kraju gorja: Nan Curunír, dolinu Sarumanovu.

"Noć počiva na Isengardu" reče Drvobradaš.

*V. poglavlje***BIJELI JAHAC**

Promrzao sam do kostiju" reče Gimli lamatajući rukama i lupajući nogama. Napokon se razdanilo. U zoru su suputnici bili spravili doručak kako su najbolje znali i umjeli, a sad su se spremali, pri sve jačem svjetlu, ponovo potražiti tragove hobita.

"Ne zaboravite ni onog starca!" opet će Gimli. "Ja bih se više obradovao kad bih naišao na otisak kakve čizme."

"A zašto bi se tome obradovao?" upita ga Legolas.

"Zato što bi starac s nogama koje ostavljaju za sobom tragove mogao biti samo ono što izgleda da jest" odgovori patuljak.

"Možda" prihvati vilenjak "ali možda teška čizma ovdje i ne bi ostavila nikakav trag zato što je trava visoka i savitljiva."

"To jednom graničaru ništa ne smeta" reče Gimli. "Aragornu je i savijena vlat dovoljna da otkrije trag. Ali ne vjerujem da će ovdje išta otkriti. Ono što smo sinoć vidjeli bila je Sarumanova zla utvara. Uvjeren sam da je tako, čak i na ovom jutarnjem svjetlu. Njegove nas oči možda i sad prate iz Fangorna."

"Vjerojatno imaš pravo" reče Aragorn "iako nisam siguran. Nego, ja mislim na konje. Ti si, Gimli, sinoć rekao da ih je netko rastjerao. A ja mislim da nije. Jesi li ih čuo, Legolase? Da li ti se činilo da se glasaju kao prestrašene životinje?"

"Nije" odgovori Legolas. "Dobro sam ih čuo. Da nije bio mrak, i da se nismo sami prepali, rekao bih da su se konji iznenada nekome obradovali. Oglasili su se kao konji kad sretnu prijatelja koji im je dugo nedostajao."

"I ja sam to pomislio" reče Aragorn "ali ne bih mogao odgonetnuti tu zagonetku, osim ako se ne vrate. Idemo! Sve se bolje vidi. Razgledajmo najprije tragove a poslije ćemo nagađati! Trebalo bi početi odavde, blizu našeg tabora, sve ovdje valja temeljito pretražiti pa onda nastaviti uz obronak prema šumi. Cilj nam je pronaći hobite, što god mislili o sinoćnjem posjetiocu. Ako su nam konji nekim slučajem pobjegli, onda se vjerojatno kriju među drvećem, inače bismo ih već bili vidjeli. Ne pronađemo li ništa odavde do okrajka šume, na kraju ćemo po posljednji put razgledati bojište i pepeo. Ali nema ni tu mnogo nade: rohanski su jahači odviše dobro obavili svoj posao."

Suputnici su neko vrijeme bauljali i pipali po tlu. Stablo je stajalo turobno nadvijeno nad njima, na njemu je suho lišće visilo i šumilo na prohladnom istočnjaku. Aragorn se polako odmaknuo od ostalih. Došao je do pepela stražarske vatre blizu obale rijeke, a onda se počeo vraćati tragovima prema glavici na kojoj se vodio okršaj. Iznenada zastane i sagne se malne dotaknuvši licem zemlju, pa pozove ostale za sobom. Oni dotrče do njega.

"Evo napokon jedne novosti!" reče Aragorn i podigne slomljeni list da ga pokaže svima, velik blijed zlaćan list, što je venuo i prelazio u smeđu boju. "Ovo vam je list malorna iz Lórien, na njemu ima još mrvica a ima ih i ovdje na travi. Gledajte! Tu u blizini leže i komadići odrezanog konopca."

"Evo i noža kojim je konopac prerezan!" reče Gimli, pa se sagne i izvuče kratko, nazubljeno sječivo iz busena trave u koji ga je bila ugazila nečija teška noga. Tu je ležao i odlomljeni držak. "Ovo je oružje orkâ" produži pomno ga držeći i gadljivo gledajući izrezbareni držak: bio je oblikovan kao gnusna glava razrokih očiju i iscerene gubice.

"E pa, ovo je najčudnija zagonetka na koju smo dosad naišli!" usklikne Legolas. "Vezani zarobljenik bježi i od orkâ i iz obruča konjanika. Zastaje dok je još na čistini i reže spona bodežom orka. Ali kako i zašto? Jer, ako su mu noge bile sputane, kako je hodao? A ako su mu ruke vile vezane, kako se poslužio nožem? Ako mu ni noge ni ruke nisu bile vezane, zašto je uopće rezao konopce? Zadovoljan svojom vještinom, sjeo je potom i mirno pojeo nešto od svoje popudbine! Već je i to dostatan dokaz, čak i bez malornova lista, da je riječ o hobitu. Nakon toga je valjda pretvorio svoje ruke u krila i odletio pjevajući u šumu. Lako ćemo ga naći, samo da su nam krila!"

"Istina je da je tu bilo čarolije" reče Gimli. "Što je tu radio onaj starac? A što nam imaš ti, Aragorne, reći o Legolasovu tumačenju? Možeš li ga ispraviti?"

"Možda bih i mogao" odvrati Aragorn smješkajući se. "Ima ovdje i nekih drugih tragova koje niste uzeli u obzir. Slažem se s vama da je zarobljenik bio hobit i da je morao imati slobodne noge ili ruke prije nego što je došao do ovog mjesta. Rekao bih da je imao slobodne ruke jer je onda lakše odgonetnuti ovu zagonetku, ali i zato što ga je, ako dobro tumačim ove tragove, do ovog mjesta *nosio* neki ork. Nekoliko je koraka odavde prolivena krv, krv orka. Posvuda unaokolo ima dubokih otisaka kopita i tragova po kojima se vidi da je netko ovuda teglio nešto teško. Konjanici su ubili tog orka, a poslije su mu tijelo odvukli do lomače. Ali hobita nisu zapazili: on nije ostao 'pod vedrim nebom' jer je bila noć i još je nosio na sebi vilin-plašt. Bio je iscrpljen i gladan, i nije čudo što je, pošto je prerezao spona nožem palog neprijatelja, otpočnuo i prezalogajio prije nego što se odvukao dalje. Utješna je spoznaja da je imao u džepu još *lembasa* iako je pobjegao bez opreme i prtljage; možda je i to slično hobitima? Kažem *on* premda se nadam da su Merry i Pippin ostali zajedno. Ipak, za takvu pretpostavku nema pouzdanih dokaza."

"A kako misliš da je i jedan od naših prijatelja oslobodio ruke?" upita ga Gimli.

"Ne znam kako je do toga došlo" odgovori Aragorn. "a ne znam ni zašto ga je ork nosio. Sigurno nije zato da mu pomogne pobjeći. Ne, prije bih rekao da mi sad sviće nešto što mi je od samog početka bilo mutno: zašto su se orci, nakon pogibije Boromira, zadovoljili zarobljavanjem Merryja i Pippina? Nisu potražili nas ostale niti su napali naš tabor, nego su umjesto toga pojurili brže-bolje prema Isengardu. Da nisu zaključili da su zarobili Prstenonosca i njegova vjernog pratioca? Ne vjerujem. Njihovi gospodari ne bi se usudili izdati im tako jasne naloge, ako su i sami znali što je posrijedi. Ne bi im ipak otvoreno govorili o Prstenu jer to nisu pouzdane sluge. Ali vjerujem da su zapovjedili orcima da i m pošto-poto ulove *hobite*, žive. Jedan je od njih pokušao klisnuti s dragocjenim zarobljenicima prije okršaja. Možda je to bio pokušaj izdaje, nešto što se može očekivati od tog soja; možda je neki krupni i odvažni ork pokušao pobjeći sâm s njihovim plijenom, za svoj račun. Eto vam mog tumačenja. Vjerojatno ima i drugih. Ali u svakom slučaju možemo računati na nešto: da je bar jedan naš prijatelj umaknuo. Naša je zadaća da ga pronađemo i pomognemo mu prije nego što se vratimo u Rohan. Ne smije nas pri tome zaplašiti Fangorn, jer je nevolja natjerala hobita u tu šumu."

"Ja ne znam što mene više plaši: Fangorn ili pomisao na dugo putovanje pješice kroz rohan" reče Gimli.

"Hajdemo onda u šumu!" predloži Aragorn.

Uskoro je Aragorn otkrio nove tragove. Na jednom mjestu, nedaleko od Entwasha, naišao je na otiske stopala: hobitskih stopala, ali odviše nejasnih da bi bili od veće koristi. Zatim je opet ispod debla velika drveta, na samom rubu šume, pronašao još neke otiske. Tu je tlo bilo golo i suho pa se nije bogzna što vidjelo.

"Ovdje je najmanje jedan hobit stajao neko vrijeme i osvrnuo se za sobom, a onda je otišao dalje u šumu" reče Aragorn.

"Onda moramo i mi u šumu" ustvrdi Gimli. "Ali meni se nekako ne mili ovaj Fangorn, a i upozorili su nas da je opasan. Volio bih da nas tragovi vode na drugu stranu!"

"Ja ne bih baš rekao da ova šuma djeluje zlokobno, što god o njoj govore priče" reče Legolas. Stajao je na okrajku šume sagnut, kao da nešto osluškuje, i piljio razrogačenim očima u njene sjene. "Ne, ovo nije nikakva zlokobna šuma; a ako i ima zla u njoj, onda je to zlo daleko odavde. Hvatam samo vrlo slabašne odjeke mračnih mjesta gdje je srž drveća crna. Ovdje u blizini nema zloće, ali naslućuju se budnost i ljutnja."

"E pa, nema razloga da se na mene ljuti" reče Gimli. "Ja joj nisam ništa našao učinio."

"To je sva sreća" pripomene Legolas. "Ipak je njoj netko učinio nešto našao. Nešto se u njoj događa, ili će se dogoditi. Zar ne osjećate tu napetost? Meni zastaje dah od nje."

"Ja samo osjećam da je ovdje zagušljivo" opet će patuljak. "Ova je šuma nešto svjetlija od Mrkodola, ali je sva pljesniva i ustajala."

"Stara je, vrlo stara" reče vilenjak. "Toliko je stara da se ja takoreći osjećam opet mlad, kao što se nisam osjećao otkako putujem s vama, djeco! Stara je i puna uspomena. Ovdje bih možda bio sretan da sam došao u neko mirnije doba."

"Vjerujem da bi ti bio sretan" frkne Gimli. "Ti si ipak šumski vilenjak, iako su vilenjaci svih fela čudna čeljad. Ipak si me ohrabrio. Kud god ti krenuo, idem i ja. Samo neka ti lûk bude spreman, a ja ću svoju sjekiricu držati spremnu za pojasom. Neću sjeći drveće" brže-bolje nadoda i digne pogled na drvo pod kojim su stajali. "Ne bih rado sreo nespreman onog starca, bez ikakvog argumenta u ruci, samo to. Idemo!"

Nato tri lovca zađu u šumu Fangorn. Legolas i Gimli prepustili su Aragornu da slijedi trag, ali ni on nije bogzna što otkrio. Tlo je u šumi bilo suho i pokriveno debelim slojem lišća, ali računajući da su se bjegunci zadržavali blizu vode, često je skretao do obale rijeke. Tako je naišao i na ono mjesto gdje su Merry i Pippin pili vodu iz rijeke i skvasili noge. Tu su se lijepo vidjeli otisci stopala dvojice hobita, jedni nešto manji od drugih.

"Ovo su dobre novosti" reče Aragorn. "Tragovi su doduše dva dana stari. Čini mi se da su se na ovom mjestu hobiti udaljili od rijeke."

"Pa što ćemo sad?" upita ga Gimli. "Ne možemo ipak ići za njima kroz sav ovaj nepristupačni Fangorn. Slabo smo opskrbljeni. Ako ih uskoro ne nađemo, nećemo ni njima biti od kakve pomoći, osim da sjedimo s njima i zasvjedočimo prijateljstvo zajedničkim gladovanjem."

"Ako je to doista sve što možemo učiniti, onda moramo i to učiniti" reče Aragorn. "Idemo dalje!"

Napokon su došli do strmog obronka Drvobradaševa brijega i razgledali stjenoviti zid s grubo usječenim stubama što su vodile do visoke grede. Kroz hitre oblake probijale su se sunčane zrake pa šuma nije više djelovala onako sivo i turobno.

"Popnimo se gore i bacimo pogled na okolicu!" predloži Legolas. "Još mi ponestaje daha. Volio bih časkom udahnuti svježeg zraka."

Suputnici se popnu uza stube. Aragorn je ovaj put bio zadnji jer se polako uspinjao: pomno je motrio stepenice i izbočine.

"Gotovo sam siguran da su i hobiti ovuda prošli" reče. "Ali ima tu i nekih drugih tragova, vrlo čudnih tragova koji me zbunjuju. Baš me zanima hoćemo li s ove uzvisine išta opaziti što će nam pomoći da utvrdimo na koju su stranu krenuli dalje."

Uspravio se i pogledao naokolo, ali nije ništa primijetio što bi mu bilo i od najmanje koristi. Greda je bila okrenuta na jug i istok, ali je vidik pucao samo na istok. Ondje je vidio kako se vrške drveća spuštaju u nizovima prema ravnici iz koje su bili došli.

"Išli smo okolo-naokolo" reče Legolas. "Mogli smo svi skupa lijepo doći ovamo bez opasnosti, da smo se odvojili od rijeke drugog ili trećeg dana i udarili na zapad. Teško je predvidjeti kamo će još njih odvesti put dok ne stignu do kraja putovanja."

"Ali mi nismo željeli zalaziti u Fangorn" pripomene Gimli.

"Ipak smo se našli u njemu; i to lijepo uhvaćeni u mrežu" reče Legolas. "Gledajte!"

"Što da gledamo?" priupita ga Gimli.

"Tamo među drvećem!"

"Gdje? Nemam ja vilenjačke oči."

"Pst! Tiše govori! Gledaj!" opet će Legolas upirući prstom. "Tamo dolje u šumi, tamo daleko odakle smo upravo došli. To je on. Zar ga ne vidiš kako ide od drveta do drveta?"

"Vidim ga, sad ga vidim!" prožišti Gimli. "Gledaj, Aragorne! Zar ti nisam lijepo rekao? Eno opet onog starca! Sav je u prljavim sivim dronjcima: zato ga i nisam u prvi mah primijetio."

Aragorn pogleda i promotri pogrbljenu spodobu kako se polako kreće. Reklo bi se da neki stari prosjak hoda s noge na nogu, oslanjajući se na grubo izdjelani štap. Glavu je oborio, a nije gledao prema njima. U nekom drugom kraju pozdravili bi ga bili prijaznim riječima, ali su sad šutjeli kao zaliveni, prožeti nekakvim čudnim iščekivanjem: primicalo se nešto što posjeduje neku skrivenu moć – ili nešto opasno.

Gimli je buljio još neko vrijeme razrogačenim očima kako im se spodoba svakim korakom sve više primiće. Tad odjednom, ne mogavši se više obuzdati, drekne:

"Gdje ti je lûk, Legolase? Napni ga! Spremi se! To je Saruman! ne daj mu da progovori, ili da nas začara! Radije gađaj ti prvi!"

Legolas dohvati lûk i napne ga, polagano, baš kao da mu se opire nečija volja. Držao je strijelu labavo u ruci ali je nije namjestio na tetivu. Aragorn je šutke stajao, lice mu bilo pozorno i napeto.

"Što čekaš? Što ti je?" tiho prosikće Gimli.

"Legolas ima pravo" mirno će Aragorn. "Ne smijemo ipak samo tako ustrijeliti starca, iz čista mira i neizazvani, koliko god strahovali ili sumnjali. Pazi samo i čekaj!"

U taj mah starac ubrza korak i stigne začudno brzo do podnožja stjenovita zida. Tad iznenada uzgleda dok su oni nepomično stajali i gledali dolje. Ni glasa čuti bilo nije. Nisu mu vidjeli lica: nosio je kukuljicu a na kukuljici klobuk široka oboda tako da su mu crte lica bile sve u sjeni, osim vrha nosa i sijede brade. Ipak se Aragornu učini da je spazio u sjeni zaklonjenih obrva bljesak prodornih i sjajnih očiju.

Napokon starac prekine šutnju:

"Baš je dobro, prijatelji, što sam vas našao" prozbori tiho. "Htio bih porazgovarati s vama. Hoćete li vi sići dolje, ili da se ja popnem gore?"

Ne dočekavši odgovora, počne se penjati.

"Hajde!" reče Gimli. "Zaustavi ga, Legolase!"

"Zar vam nisam rekao da bih htio porazgovarati s vama?" opet će starac. "Odloži taj svoj lûk, gosparu vilenjače!"

Luk i strijela ispadnu Legolasu iz šaka a ruke mu se opuste niz tijelo.

"A ti, gosparu patuljče, molim te da skloniš ruku s držala sjekirice dok se ne popnem gore! Neće ti trebati takvi argumenti."

Gimli se lecne a onda se ukipi motreći starca kako grabi uz grube stube hitro poput jarca. Reklo bi se da više nije ni najmanje umoran. Kad zakorači na gredu, zabijeli se načas na njemu nešto sjajno, prekratko da bi se dobro razabralo, nešto nalik na komad odjeće sakriven pod sivim dronjcima. Gimli tako glasno udahne zrak da je to zazvučalo kao siktaj u općem muku.

"Dobro je što sam vas našao, velim!" opet će starac prilazeći im. Kad je bio na nekoliko koraka od njih, zastane nagnut nad štapom, oborene glave, zirkajući na njih ispod kukuljice. "A što vi to radite u ovim krajevima? Vilenjak, čovjek i patuljak, a svi odjeveni na vilenjački način! Zacijelo se iza svega toga krije priča koju bi bilo vrijedno čuti. Ovako se nešto ne viđa baš često."

"Vi govorite kao netko tko dobro poznaje Fangorn" reče Aragorn. "Je li to točno?"

"Ne poznajem ga dobro" odgovori starac. "Za to bi trebalo više životnih vjekova proučavanja. Ali vraćam ovamo s vremena na vrijeme."

"Možemo li znati kako se zovete, a onda čuti što nam imate kazati?" priupita ga Aragorn. "Dan prolazi a mi moramo obaviti još jedan hitan posao."

"Što se tiče toga što vam imam kazati, već sam vas pitao: što radite ovdje, i što mi možete sami ispričati? A moje ime?" On ušuti i nasmije se dugim i tihim smijehom. Aragorn se naježi kad ga začuje, obuzme ga neka čudna, hladna jeza, ali nije to bio strah ni tjeskoba, nego prije nešto poput nenadana ujeda svježeg zraka, ili hladan pljusak što probudi nemirna spavača. "Moje ime!" ponovi starac. "Zar ga niste već pogodili? Mislim da ste već čuli za njega. Da, čuli ste već za njega. Nego, ispričajte mi sad radije svoju priču!"

Trojica su suputnika stajala nijemo, bez odgovora.

"Ima ih koji bi sad posumnjali da je baš zgodno govoriti o vašem poslu" opet će starac. "Srećom, ja znam nešto o tome. Mislim da vi slijedite tragove dvojice mladih hobita. Da, hobita. Što me sad tako gledate, kao da nikad niste čuli tu neobičnu riječ.

Čuli ste je, a čuo sam je i ja. E pa, oni su vam se prekjučer ovamo bili popeli, i sreli ovdje nekoga kome se nisu nadali. Da li vas to tješi? A sad vas zanima kamo su odvedeni? Pa dobro, možda vam ja mogu kazati nešto o tome. Nego, zašto sad ovdje stojimo? Vidite da taj vaš posao nije opet tako hitan kao što ste mislili. Hajdemo sjesti da nam bude ugodnije!"

Starac se okrene od njih i pođe do gomile napadalog kamenja i stijenja podno litice. U isti mah se ostali, kao da je tko skinuo čari s njih, opuste i pokrenu. Gimli se umah maši za svoju sjekiricu, Aragorn isuče mač a Legolas dohvati lûk.

Starac se nije na to obazirao nego se sagnuo i sjeo na nizak ravan kamen. Tad mu se sivi plašt rastvori i oni zapaze da je doista sav u bjelini.

"Saruman!" uzvikne Gimli i priskoči mu sa sjekiricom u ruci. "Govorite! Recite nam kamo ste sakrili naše prijatelje! Što ste učinili s njima! Govorite jer inače ću vam taj vaš šešir tako ulubiti da će ga čak i čarobnjak teško moći popraviti!"

Starac je ipak bio prebrz za njega. Skočio je najprije na noge pa na vrh velika kamena. Ovdje on zastane; iznenada kao da je narastao, nadvisivši ih sve. Odbacio je kukuljicu i sive dronjke. Bijelo je ruho na njemu blistalo. Podigne štap, a Gimliju ispadne iz ruke sjekirica i tresne o zemlju. Aragornov mač, koji je on čvrsto držao u ruci, plane iznenadnom vatrom. Legolas ispusti snažan krik i odapne strijelu visoko u zrak: strijela iščezne u bljesku plamena.

"Mithrandir!" krikne on. "Mithrandir!"

"Dobro je što sam vas našao, opet ti velim, Legolase!" reče starac.

Svi su zurili u starca. Kosa mu se bijeljela kao snijeg na suncu; bjelasala mu se i odjeća; oči ispod gustih obrva sijevale su, prodorne kao sunčane zrake, u ruci mu bila neka moć. Stajali su pred njim razdirani divljenjem, radošću i strahom, bez riječi. Napokon se Aragorn trgne.

"Gandalf!" usklikne. "Vraćaš nam se u našoj nevolji kad ti se više nismo nadali! Kakav mi je to veo bio pred očima! Gandalf!"

Gimli ne reče ni riječi nego padne na koljena i zakloni oči rukom.

"Gandalf" ponovi starac kao da se prisjeća neke davno zaboravljene riječi. "Da, tako sam se nekad zvao. To mi je bilo ime."

Side s kamena, podigne sa zemlje svoj sivi plašt pa se zaogrne: reklo bi se da je sunce bilo zasjalo, a da je sad opet zašlo za oblak. "Da, možete me i dalje zvati Gandalf" reče glasom njihova starog prijatelja i vodiča. "Ustani, dobri moj Gimli! Nisi ti ništa kriv niti si mi učinio išta našao. I doista, prijatelji moji, nitko od vas nema oružja kojim bi me mogao ozlijediti. Veselite se! Ponovo smo se sreli. Na prekretnici. Bliži se velika oluja, ali se sreća okrenula."

Položi ruku Gimliju na glavu, a patuljak uzgleda i iznenada se nasmije.

"Gandalf!" reče. "Pa vi ste sav u bijelom!"

"Da, sad sam bijel" potvrdi Gandalf. "Gotovo bi se moglo reći da sam zbilja Saruman, Saruman kakav bi trebao biti. Nego, hajde, pričajte mi o sebi! Otkako smo se rastali, prošao sam kroz velike kušnje i nedaće. Zaboravio sam mnogo od onoga što sam mislio da znam, i ponovo naučio mnogo od onoga što sam zaboravio. Vidim mnoge stvari u daljini, ali mnogo toga što je u blizini ne vidim. Pričajte mi o sebi!"

"Što te najviše zanima?" upita ga Aragorn. "Previše bi nam trebalo vremena da ti ispričujemo sve što smo doživjeli otkako smo se rastali na onome mostu. Ne bi li nam radije najprije rekao što je s hobitima? Jesi li ih našao, i jesu li na sigurnome?"

"Ne, nisam ih našao" odgovori Gandalf. "Po dolinama je Emyr Muila pala neka tama, pa nisam ni znao da su zarobljeni dok mi nije orao javio."

"Orao!" uzvikne Legolas. "Ja sam vidio jednog orla kako leti visoko i daleko od nas: posljednji put prije tri dana, iznad Emyr Muila."

"Da" potvrdi Gandalf. "To je bio Gwaihir, gospodar vjetrova, koji me spasio iz Orthanca. Poslao sam ga ispred sebe da pazi na rijeku i prikuplja vijesti. Ima oštre oči, ali ne može vidjeti sve što se zbiva ispod brda i drveća. Ponešto je vidio, a ponešto sam i ja vidio. Prsten je sad izvan mog domašaja, i domašaja svih članova družine koja je krenula iz Rivendella. Umalo da ga Neprijatelj nije otkrio, ali mu je na kraju izmakao. I ja sam imao tu svoje prste, jer sam bio na visoku mjestu i nadmetao se sa Crnom kulom, pa je i sjena prošla. Onda me spopao umor, silan umor, te sam se dugo potucao obuzet mračnim mislima."

"Onda znaš nešto i o Frodu!" uzvikne Gimli. "Što je s njim?"

"Ne bih vam znao reći. Spasio se iz velike pogibli, ali su još mnoge pogibli pred njim. Odlučio je sam otići u Mordor, i krenuo je na put: to je sve što znam."

"Nije sâm" ubaci Legolas. "Mi mislimo da je i Sam s njim."

"Je li?" reče Gandalf, a oči mu se zakrijese i smiješak zatitra na licu. "Je li zbilja s njim? To nisam znao, ali nisam ni iznenađen. To je dobro! Vrlo dobro! Odmah mi je lakše pri srcu. Morate mi još štošta ispričati. Sjedite sad do mene pa mi pričajte kako ste dalje putovali."

Suputnici su sjeli na zemlju do njegovih nogu, a Aragorn je uzeo pripovijedati. Zadugo Gandalf nije rekao ni riječi niti ih je što pitao. Ruke je držao na koljenima a oči sklopio. Naposljetku, kad je Aragorn progovorio o smrti Boromirovoj i o njegovu posljednjem putovanju niz Veliku rijeku, starac uzdahne.

"Nisi mi rekao sve što znaš ili naslućuješ, prijatelju moj Aragorne" tiho prozbori. "Siroti Boromir! Nisam vidio što ga je zadesilo. Bila je to bolna kušnja za takva čovjeka: ratnika i gospodara među ljudima. Galadriel mi je rekla da je on u nekoj opasnosti. Ali da se na kraju spasio. To mi je drago. Nisu uzalud mladi hobiti bili pošli s nama, pa makar samo Boromira radi. Ali to nije jedina uloga koju oni moraju odigrati. Sudbina ih je dovela do Fangorna, a njihov je dolazak ovamo bio poput pada sitnog kamenja koje u gorju pokreće lavinu. Čak i dok mi ovdje razgovaramo, čujem već prvi štropt. Za Sarumana bi bilo bolje da se ne nađe daleko od kuće kad brana popusti!"

"U nečemu se ipak nisi promijenio, dragi prijatelju" reče Aragorn. "Još uvijek govoriš u zagonetkama."

"Što? U zagonetkama?" uzvikne Gandalf. "Ni govora! Razgovaram samo naglas sa samim sobom. To ti je navada starih ljudi: odabiru najpametnijega među sobom da mu se obrate; zamaraju ih duga objašnjenja koja treba navoditi mladima."

Nasmije se, a smijeh mu je sad zazvučao toplo i blago kao sunčana zraka.

"Ja više nisam mlad, čak ni po računu pripadnika starih rodova" reče Aragorn. "Ne bi li nam malo jasnije rekao što misliš?"

"Kako da ti kažem?" opet će Gandalf pa se načas zamisli. "Evo sasvim ukratko kako ja vidim stvari u ovom trenutku, ako baš želiš da ti kažem jasno i glasno što mislim. Dakako da Neprijatelj već poodavno zna da je Prsten na putu i da ga nosi jedan hobit. Neprijatelj sad zna koliko nas je bilo u družini kad smo krenuli iz Rivendella, i kojeg je soja bio svaki od nas. Ali još mu nije potpuno jasno što smjeramo. Misli da smo svi bili krenuli u Minas Tirith, jer bi i on tako učinio na našem mjestu. To bi, po njegovu poimanju, bio težak udarac njegovoj moći. Zapravo je u veliku strahu jer ne zna kakav bi se moćnik mogao iznenada pojaviti noseći Prsten i stupajući u rat s njim ne bi li ga svrgnuo i zauzeo njegovo mjesto. Njemu i ne pada na pamet da bismo mi htjeli njega svrgnuti ali da *nikog* nemamo tko bi ga zamijenio, on ni u svojim najmračnijim snovima nije pomislio da bismo mi htjeli uništiti sam Prsten. Zacijelo vam je jasno da se u tome krije naša velika sreća i nada. Jer zamišljajući rat, on je i zavrgnuo rat držeći da ne smije gubiti vrijeme; jer onaj koji prvi udari, ako udari dovoljno snažno, neće više možda ni morati dalje udarati. Zato on sve sile što ih je dugo pripremao stavlja sad u pokret, ranije nego što je namjeravao. Mudra budala! Jer da se poslužio svojom moći da čuva Mordor, da nitko ne može ući u nj, i da je svu svoju lukavost usmjerio na traganje za Prstenom, možda bismo zaista bili izgubili svaku nadu: ni Prsten ni njegov nosilac ne bi mu mogli umaknuti. Ali sad njegovo oko više zuri u daljinu nego u svoju zemlju, a najviše motri Minas Tirith. Uskoro će se okomiti na nj svom snagom, kao vihor. Jer on već zna da su glasnici što ih je izaslao da zaskoče družinu ponovo zatajili. Nisu našli Prsten, niti su doveli hobite kao taoce. Da su samo to učinili, bili bi nam zadali težak udarac, možda i koban. Ali nemojmo mučiti sami sebe zamišljajući kakvim bi ih kušnjama mogli podvrgnuti u Crnoj kuli. Jer Neprijatelj nije uspio – bar zasad, zahvaljujući Sarumanu."

"Onda Saruman nije izdajica?" priupita ga Gimli.

"Jest, jest" odgovori Gandalf. "I to dvostruki! Nije li to čudno? Ništa od onog što smo dosad pretrpjeli nije nas toliko kosnulo kao izdaja Isengarda. Čak i kao vladar i vojskovođa, Saruman je postao vrlo jak. Zaprijetio je ljudima u Rohanu i spriječio njihovu pomoć Minas Tirithu dok se glavni udar približava s istoka. Pa ipak, izdajničko je oružje uvijek opasno izbliza. Saruman se kanio dokopati i Prstena, za sebe, ili bar oteti nekoliko hobita za svoje opake ciljeve. Tako su naši neprijatelji zajedno uspjeli samo dotjerati Merryja i Pippina začudnom brzinom, i u posljednji čas, do Fangorna, kamo inače oni sami ne bi bili nikad došli. Osim toga, spopale su ih nove sumnje koje im remeta planove. Nikakve vijesti o okršaju neće doprijeti do Mordora, zahvaljujući rohanskim konjanicima, ali Gospodar tame zna da su dva hobita zarobljena u Emyn Muilu i otjerana prema Isengardu protiv volje njegovih vlastitih slugu. Sad se on boji Isengarda koliko i Minas Tiritha. Ako Minas Tirith padne, Saruman će se loše provesti."

"Šteta je što su nam prijatelji između dvije vatre" reče Gimli. "Da nijedna zemlja ne razdvaja Isengard od Mordora, mogli bismo mirno gledati kako se oni bore, i čekati."

"Pobjednik bi izašao iz tog sukoba jači nego što je ijedan od njih sada, i oslobođen dvojbe" reče Gandalf. "Ali Isengard se ne može boriti s Mordorom ako se Saruman prije toga ne domogne Prstena. A sad ga se više ne može domoći. On još i ne zna u kakvoj je opasnosti. Mnogo toga on ne zna. Toliko je bio nestrpljiv da se dočepa plijena da nije mogao mirno čekati kod kuće, nego je pošao u susret svojim glasnicima

da ih uhodi. Ali ovaj put je zakasnio, okršaj je već bio okončan i ništa nije mogao učiniti dok nije sam došao u ove krajeve. Nije ovdje dugo ostao. Ja mu čitam misli i vidim kakve ga sumnje muče. On nema nikakve moći nad šumama. On misli da su konjanici sve pobili i spalili na bojištu, i ne zna jesu li orci vodili kakve zarobljenike ili nisu. I ne zna za sukob između njegovih slugu i orkâ iz Mordora, ne zna ni za krilatog glasnika."

"Krillati glasnik!" uzvikne Legolas. "Gađao sam ga iz Galadrielina luka iznad Sarn Gebira, i oborio ga s neba. Sve nas je prepao. Kakav je to opet novi strah i trepet?"

"Takav da ga ne možeš ubiti strijelom" odgovori Gandalf. "Ti si ubio samo zvijer na koju jaše, ali je uskoro opet zajahao drugu. Jer to je bio nazgûl, jedan od one devetorice koji sad jašu na krilatih zvijerima. Uskoro će taj strah i trepet zasjeniti posljednju vojsku naših prijatelja i zastrti im sunce. Ali još nemaju dopuštenja da prijeđu preko rijeke, a Saruman još ne zna za novo obličje koje su te utvare zadobile. On misli samo na Prsten. Je li bio u bici? Je li pronađen? Što će biti ako ga se dočepa Théoden, gospodar Marke, i ako sazna za njegovu moć? To je opasnost koju je on uočio pa se brže-bolje vratio u Isengard da udvostruči i utrostruči napade na Rohan. A za sve to vrijeme tu je i druga opasnost, sasvim blizu, koju on ne vidi, onako zaokupljen svojim prijekim mislima. Smetnuo je s uma Drvobradaša."

"Sad opet razgovaraš sa samim sobom" reče Aragorn smiješeći se. "Ne poznajem ja nikakvog Drvobradaša. Ali naslutio sam dio Sarumanove dvostruke igre; ipak mi nije jasno koja je bila svrha dolaska dvojice hobita u Fangorn, osim da ih mi dugo i bezuspješno tražimo?"

"Čekaj malo!" reče Gimli. "Ima još nešto što bih htio prije toga znati. Jesmo li mi ono tebe, Gandalf, vidjeli sinoć, ili Sarumana?"

"Mene sigurno niste vidjeli" odgovori Gandalf. "Znači da ste vidjeli Sarumana. Očito nas dvojica toliko nalikujemo jedan na drugoga da ti moram oprostiti želju da mi ulubiš šešir tako da ga više ne mogu popraviti."

"U redu, u redu!" reče Gimli. "Drago mi je što to niste bili vi."

Gandalf se ponovo nasmije i reče:

"Da, dobri moj patuljče, utješno je kad čovjek nije baš u svemu pogriješio. To ja i te kako dobro znam! Ali dakako da ti nisam ni najmanje zamjerio što si me tako dočekao. Kako bih ti mogao zamjeriti kad sam tako često savjetovao prijateljima neka ne vjeruju ni svojim rukama kad imaju posla s Neprijateljem. Svaka ti čast, Gimli, sine Glóinov! Možda ćeš me jednom vidjeti sa Sarumanom pa ćeš moći procijeniti koliko smo slični."

"Ali hobiti?" upadne mu Legolas u riječ. "Mi smo ovako daleko došli tražeći ih, a čini se da vi znate gdje su oni. Pa gdje su?"

"S Drvobradašem i entima" odgovori mu Gandalf.

"S entima!" usklikne Aragorn. "Onda ipak ima istine u starim legendama o tim stanovnicima dubokih šuma i orijaškim pastirima drveća? Zar još ima entâ na svijetu? Ja sam mislio da oni žive još samo u uspomenama na davno doba, ako su ikad i bili nešto više od rohanske legende."

"Rohanske legende!" uzvikne Legolas. "Ama, svaki je vilenjak u Pustošiji pjevao pjesme o starim Onodrimima i njihovoj dugoj žalosti. Ali čak i kod nas oni žive još samo u uspomenama! Kad bih bar jednog od njih vidio kako još hodi po ovom

svijetu, doista bih se pomladio! Nego, Drvobradaš je samo ime Fangorn prevedeno na zajednički jezik, a čini mi se da vi govorite o jednoj osobi. Tko je taj Drvobradaš?"

"E, sad me previše pitaš" odgovori Gandalf. "Za ono malo što ja znam od njegove duge i spore priče trebalo bi mnogo vremena da se ispriča, a mi sad nemamo toliko vremena. Drvobradaš jest Fangorn, čuvar šume; on je najstariji od svih entâ, najstarije živo biće koje još hodi pod suncem u ovom Međuzemlju. Doista se nadam, Legolase, da ćeš ga još vidjeti. Merry i Pippin imali su sreću: sreli su ga ovdje, upravo ovdje gdje mi sad sjedimo. Jer on je došao ovamo prekjučer i odnio ih do svog prebivališta daleko odavde, na podnožju gorja. Često dolazi ovamo, osobito kad je uznemiren, a sve ga više zabrinjavaju vijesti iz vanjskog svijeta. Ja sam ga vidio prije četiri dana kako grabi među drvećem, i mislim da me je primijetio jer je zastao; ali nisam mu ništa rekao jer sam bio pogružen u misli i umoran nakon nadmetanja s Okom Mordora; a nije ni on meni ništa rekao niti me zazvao."

"Možda je i on mislio da ste vi Saruman?" reče Gimli. "Ali vi govorite o njemu kao da vam je prijatelj. A ja sam mislio da je Fangorn opasan."

"Opasan!" uzvikne Gandalf. "Pa i ja sam vrlo opasan, možda opasniji od svega na što ćeš još naići, osim ako te ne izvedu živa pred prijestolje Gospodara tame. Pa i Aragorn je opasan, i Legolas je opasan. Ti si sa svih strana opkoljen samim opasnostima, Gimli, sine Glóinov, jer si i sam opasan, na svoj način. Dakako da je šuma Fangorn pogubna, pogotovo za one koji se olako laćaju sjekire; pa i sam je Fangorn poguban, ali je isto tako i mudar i dobar. A sad se njegov dugi, spori gnjev prelijeva pa ga je puna sva šuma. Gnjev mu se prelio nakon dolaska hobita i vijesti koje su mu donijeli, uskoro će taj gnjev grunuti kao poplava, samo što će biti uperen protiv Sarumana i sjekira Isengarda. Dogodit će se nešto što se nije dogodilo od davnina: enti će se razjariti i uvidjeti da su jaki."

"I što će učiniti?" upita ga Legolas u čudu.

"Ne znam" odgovori Gandalf. "Mislim da ni oni sami ne znaju. Vidjet ćemo."

I ušuti pognute glave, utonuo u misli.

Ostali ga pogledaju. Sunčana se zraka probije kroz hitre oblake i padne na ruke što mu na koljenima bijahu okrenute s dlanovima nagore: reklo bi se da su pune svjetla kao šalica vode. Napokon digne pogled i zagleda se u sunce.

"Jutro je na izmaku" reče. "Uskoro moramo krenuti."

"Hoćemo li potražiti naše prijatelje i Drvobradaša?" upita ga Aragorn.

"Nećemo" odgovori Gandalf. "Vas ne vodi put na tu stranu. Čuli ste moje riječi nade. Ali samo nade. Nada nije još i pobjeda. Rat je pred nama i svim našim prijateljima, rat u kojem nam samo Prsten može osigurati pobjedu. To me ispunja velikim jadom i velikim strahom, jer će mnogo toga biti uništeno, i možda ćemo sve izgubiti. Ja sam Gandalf, Gandalf Bijeli, ali Crno je još moćnije od Bijelog."

Ustane i pogleda na istok zaklanjajući oči rukama, kao da u daljini vidi nešto što nitko od njih ne vidi. Tad zavrti glavom i tiho proslijedi:

"Ne, nije više u našem domašaju. Bar se tome valja radovati. Nismo više u napasti da se poslužimo Prstenom. Moramo sići dolje da se suočimo s opasnošću koja graniči s beznadnošću, ali bar nema više te kobne opasnosti." Okrene se i nadoda: "Hajdemo, Aragorne, sine Arathornov! Nemoj sad žaliti zbog svoje odluke u dolini Emyrn Muila niti ovo smatrati uzaludnom potjerom. Usred dvojbi izabrao si put koji je

izgledao pravi: odluka je bila dobra i nagrađena je kako treba. Jer ovako smo se sreli na vrijeme, a inače bismo se možda sreli prekasno. Ali potrazi tvojih suputnika došao je kraj. Sljedeće ti je putovanje obilježeno tvojom zadanom riječju. Moraš otići u Edoras i potražiti Théodena u njegovoj dvorani. Jer sad si ondje potreban. Svjetlo Andúрила mora se otkriti u bici na koju je dugo čekao. U Rohanu je na pomolu rat, pa i nešto gore od toga: Théodenu se loše piše."

"Pa zar nećemo više vidjeti one vesele mlade hobite?" priupita ga Legolas.

"Nisam rekao da nećete" odgovori Gandalf. "Tko zna? Strpljen, spašen. Idi kamo moraš, i ne gubi nadu! U Edoras! I ja idem tamo."

"Dug je to put da ga čovjek, mlad ili star, propješači" reče Aragorn. "bojim se da će ta bitka biti okončana mnogo prije nego što ja stignem onamo."

"Vidjet ćemo, vidjet ćemo" reče Gandalf. "Ideš li sad sa mnom?"

"Da, krenut ćemo zajedno" prihvati Aragorn. "Ali vjerujem da ćeš ti stići tamo prije mene ako poželiš."

Ustane i zagleda se u Gandalfa. Ostali su šutke gledali kako njih dvojica stoje licem u lice. Siva spodoba čovjeka, Aragorna, sina Arathornova, bijaše visoka i tvrda kao kamen, s rukom na balčaku mača. Izgledao je kao kralj što se iz magle na moru iskrcao na obalu ljudi nižeg roda. Pred njim je stajala pognuta stara spodoba, bijela i sjajna kao da u njoj gori neko svjetlo, pogrbljena pod teretom godina, ali s moći koja nadmašuje snagu kraljeva.

"Nemam li pravo, Gandalfe, kad kažem da ti možeš stići kamo god hoćeš brže od mene?" napokon će Aragorn. "I još nešto: ti si naš zapovjednik i naš stijeg. Gospodar tame ima svoju Devetoricu. Mi imamo jednog: Bijelog jahača. On je prošao kroz vatru i ponor i svi ga se boje. Idemo s njim kamo nas god poveo."

"Da, zajedno ćemo s tobom" reče Legolas. "Ali najprije biste mi olakšali srce, Gandalfe, kad bi nam ispričali što se vama dogodilo u Moriji. Zar nam nećete to ispričati? Zar se ne možete ni toliko zadržati ovdje da ispričate prijateljima kako ste se spasili?"

"Već sam se predugo zadržao" odgovori mu Gandalf. "Nemamo mnogo vremena. A ne bih vam mogao sve ispričati ni kad bismo imali godinu dana pred sobom."

"Onda nam ispričajte bar onoliko koliko hoćete, i koliko vam vrijeme dopušta!" reče Gimli. "Hajde, Gandalfe, ispričajte nam kako ste prošli s balrogom!"

"Ne spominji mi ga!" reče Gandalf i načas kao da mu sjenka boli preleti preko lica. Sjedio je bez riječi, i izgledao star kao sama smrt. "Dugo sam padao" progovori napokon polako, kao da se teško prisjeća. "Dugo sam padao, a i on sa mnom. Vatra je njegova gorjela oko mene. Opekla me. Onda smo pljusnuli u duboku vodu i našli se u mraku. Hladno je bilo kao smrtna ura: samo što mi se srce nije smrznulo."

"Dubok je ponor premošćen Durinovim mostom, nitko ga nije još izmjerio" reče Gimli.

"Ipak ima dno, s onu stranu svjetla i spoznaje" reče Gandalf. "Tamo sam na kraju dospio, do samog kamenog dna. I još je on bio sa mnom. Vatra mu se ugasila, ali je sad postao nešto sluzavo, i jače od udava."

"Borili smo se duboko ispod žive zemlje, gdje se vrijeme ne računa. Neprestano me hvatao, a ja sam njega neprestano sjekao dok nije napokon pobjegao u mračne

tunele. Njih nije iskopao Durinov narod, Gimli, sine Glóinov. Duboko, duboko ispod najdubljih rovova patuljaka, svijet izjedaju bezimena bića. Čak ih ni Sauron ne poznaje. Starija su od njega. Prošao sam onuda, ali neću ih ovdje iznositi da ne zamrače ovo danje svjetlo. Usred tog očajja moj neprijatelj bio mi je jedina nada, pa sam ga progonio hvatajući ga za pete. Tako me napokon izveo do tajnih putova Khazad-dûma: on ih je i te kako dobro poznao. Zatim smo se sve više penjali dok nismo došli do Beskrajnih stuba."

"Te su stube odavno pale u zaborav" reče Gimli. "Mnogi su kazivali da ih nije nikad ni bilo osim u legendi, a drugi kažu da su uništene."

"Postoje doista, i nisu uništene" reče Gandalf. "Vode od najdublje tamnice do najvišeg vrha penjući se u neprekinutoj zavojnici dok ne izbiju napokon u Durinovu kuli, usječenoj u živu stijenu Zirakzigila, vrhunca Srebrozuba."

"Tu je na Celebdilu jedan jedini prozor u snijegu, a pred njim uzak prostor, vrtoglavo orlovsko gnijezdo iznad magle svijeta. Tu je sunce žestoko peklo, ali je sve dolje bilo obavijeno oblacima. On je iskočio van, a tek što sam se izvukao za njim, ponovo je buknuo plamen iz njega. Nikog nije bilo da to vidi, inače bi se možda još u dalekoj budućnosti pjevalo o Bici na vrhu." Gandalf se iznenada nasmije. "Ali što bi kazali u pjesmi? Oni koji su gledali izdaleka mislili su da na planini bjesni oluja. Rekli su da su čuli grmljavinu i vidjeli munje kako udaraju u Celebdil i odskaču kao plameni jezici. Nije li to dovoljno' oko nas se dizao silan dim, para i isparenja. Led je padao kao kiša. Oborio sam neprijatelja pa se on survao s visine i smrvio bok planini na mjestu gdje je tresnuo. Onda je mene okružila tmina pa sam zabrazdio izvan misli i vremena i potucao se po dalekim putovima, o kojima vam radije ne bih pričao."

"Gol sam se vratio; nakratko, dok ne obavim svoju zadaću. I gol sam ležao na gorskom vrhu. Kula iza mene raspala se, prozor nestao; stube se urušile i prolaz zakrčilo sprženo i slomljeno kamenje. Ostao sam sâm, zaboravljen, bez izlaza na tom tvrdom rogu svijeta. Ležao sam zagledan u nebo dok su zvijezde na njemu kružile, a svaki dan bio dug kao životni vijek Zemlje. Do mene je jedva dopirao skupni žamor svih zemalja: nastajanja i umiranja, pjesme i plača, i polaganog, vječitog stenjanja preopterećena kamenja. I tako me naposljetku ponovo našao Gospodar vjetera Gwaihir, podigao me i odnio."

"Suđeno mi je da ti vječito budem na teret, prijatelju u nevolji!" rekoh mu.

"Bio si mi nekad na teret" odgovori mi on "ali sad nisi. Lagan si mi u pandžama kao labudovo pero. Sunce sja kroz tebe. Zapravo mislim da ti nisam više ni potreban: da te ispustim, zaplovio bi na vjetru."

"Ne ispuštaj me!" dahnem jer sam ponovo osjetio život u sebi. "Ondesi me do Lothlóriena!"

"Tako mi je zapovjedila i gospa Galadriel kad me poslala po tebe" otpovrne on.

"I tako sam stigao do Caras Galadhona i doznao da ste vi baš nedavno otišli odande. Tamo sam se zadržao u starenja lišenom vremenu te zemlje, u kojoj dani ne donose propadanje nego ozdravljenje. I doista sam tamo ozdravio i odjenuo se u bjelinu. Dao savjete i primio ih. Odande sam nepoznatim putovima došao ovamo i donio poruke nekima od vas. Rečeno mi je da Aragornu prenesem ove riječi:

Elessaru, Elessaru, gdje su sada Dúnedaini?

Zašto još tvoj rod luta po pustopoljini?

*Bliži se čas kada će Izgubljeni stijegom mahati,
I Siva Družina sa Sjevera će ponovo jahati,
Al tamna je staza kojom te sudba vodi,
Jer mrtvi motre na put što moru hodi.*

A Legolasu je uputila ove riječi:

*Legolasu Zelenlisti, već dugo u šumi podno gora
U radosti živiš. Čuvaj se mora!
Ako začuješ s obale krik galeba,
Tvoje srce neće naći mira u šumi više nikada.*

Gandalf ušuti i sklopi oči.

"A meni nije ništa poručila?" upita ga Gimli i obori glavu.

"Mutne su njene riječi" reče Legolas "i teško ih razumiju oni kojima su upućene."

"To mi nije nikakva utjeha" otpovrne Gimli.

"Pa što hoćeš?" reče mu Legolas. "Zar bi htio da ti otvoreno kaže nešto o tvojoj smrti?"

"Da, ako mi nema ništa drugo kazati."

"Što se dogodilo?" reče Gandalf otvarajući oči. "Da, mislim da znam što te njene riječi znače. Oprosti, Gimli! Ponovo sam porazmislio o tim njenim porukama. Ali doista je i tebi nešto poručila, ni mutno ni tužno. 'Gimliju, sinu Glóinovu' rekla je, 'prenesite pozdrav njegove gospodarice. Nositelju pramena, kud god ideš, moje te misli prate. Samo pripazi da svojom sjekirom posiječeš pravo drvo!'"

"Vratili ste nam se, Gandalfu, u sretan čas!" uzvikne patuljak pocupkujući i pjevajući na sav glas na svom čudnom patuljačkom jeziku. "Kako je Gandalfova glava sad sveta, potražimo glavu koju valja raspolutiti."

"To ne treba daleko tražiti" reče Gandalf ustajući sa svog mjesta. "Idemo! Potrošili smo sve vrijeme dopušteno za susret razdvojenih prijatelja. Valja nam požuriti."

Zaogrnuvši se ponovo svojim starim pokrpanim plaštem, povede ih dalje. Žurno su silazili za njim s visoke grede i probili se opet do šume, sve do obale Entwasha. Nisu ni riječi progovorili dok se nisu opet obreli na travi izvan krošnji Fangorna. Nigdje nije bilo ni traga ni glasa od njihovih konja.

"Nisu nam se vratili" reče Legolas. "Pred nama je zamorno pješčenje."

"Ja ne idem pješice. Nemam vremena" reče Gandalf. Podigavši glavu, ispusti dug zvižduk. Taj je zvižduk bio tako jasan i prodoran da su se ostali zgranuli što takav glas dolazi sa starih, bradatih usana. Tri puta je zazviždao, a onda im se učini da odnekud iz daljine dopire slabašno rzanje konja, istočnim vjetrom nošeno iz nizine. Čekali su u čudu. Uskoro začuju konjski topot, najprije jedva čujan, tek nešto više od podrhtavanja tla što ga je osjetio samo Aragorn koji je ležao na travi osluškujući, a onda je bivao neprestano sve glasniji i jasniji odajući brzi kas.

"Dolazi više konja" reče Aragorn.

"Dabome" reče Gandalf. "Bili bismo prevelik teret za jednoga."

"Ima ih tri" reče Legolas zureći u daljinu. "Gledajte kako jure! Eno Hasufela, a uza nj je i moj prijatelj Arod. Na čelu im neki veliki konj grabi uzagrepce. Takva konja nisam još vidio."

"Nećeš ga ni vidjeti" reče mu Gandalf. "To je Shadowfax, poglavica *mearasa*, gospodarâ konja. Čak ni Théoden, kralj rohanski, nije vidio boljega. Ne blista li kao srebro, i ne trči li glatko kao brzac? Dolazi po mene, to je konj Bijelog jahača. Zajedno ćemo u boj."

Još dok je stari čarobnjak govorio, veliki konj dojuri uz obronak do njih; dlaka mu blistala a griva se vijorila na vjetru. Ostala dva konja bila su zaostala daleko za njim. Čim Shadowfax ugleda Gandalfa, uspori korak i glasno zanjšti, a onda polako dokaska, obori svoju gordu glavu i gurne svoje velike nozdrve starcu za vrat. Gandalf ga pomiluje i reče:

"Dug je put od Rivendella, prijatelju moj, ali ti si mudar i hitar i stižeš kad treba. Hajde da sad krenemo na daleki put, i da se nikad više na ovom svijetu ne rastajemo!"

Uskoro su pristigla i ostala dva konja i mirno stala pokraj njih, kao da očekuju naloge.

"Ovog časa idemo u Meduseld, na dvor vašeg gospodara Théodena" produži Gandalf obraćajući im se svima ozbiljno. Oni obore glave. "Vrijeme odmiče pa ćemo, s vašim dopuštenjem, prijatelji, odmah krenuti. Molim vas da jurite što brže možete. Hasufel će ponijeti Aragorna a Arod Legolasa. Ja ću posjesti Gimlija preda se, pa ćemo, s dopuštenjem Shadowfaxovim, obojica jahati na njemu. Prije toga ćemo još samo utažiti žeđ."

"Sad mi je jasan dio noćasnje zagonetke" reče Legolas skačući lako na leđa Arodu. "Bilo da su se u prvi mah razbježali u strahu ili ne, naši su konji susreli Shadowfaksa, svoga poglavicu, i radosno ga pozdravili. Jeste li vi, Gandalfe, znali da je on u blizini?"

"Jesam, znao sam" odgovori čarobnjak. "Usredotočio sam misli na njega i zapovjedio mu neka pohita, jer je jučer bio još daleko na jugu. A sad će me hitro odnijeti opet onamo!"

Gandalf se zatim obrati Shadowfaxu i konj hitro krene, ali ne prebrzo za ostale konje. Nakon nekog vremena iznenada skrene, izabere mjesto gdje su obale bile nešto niže pa zagazi u rijeku i povede ih potom na jug, kroz ravnice, široku i bez drveća. Vjetar je prolazio poput sivih valova kroz beskrajne milje trave. Iako nije bilo ni traga od ceste ni staze, Shadowfax nije zastajao niti se dvoumio.

"Udario je ravno put dvora Théodenova pod obroncima Bijeloga gorja" reče Gandalf. "Tako ćemo najbrže stići. Tlo je tvrđe u Istočnom Emnetu kroz koji vodi glavni put na sjever, ali Shadowfax poznaje ovdje svaku baru i grabu."

Satima su tako jahali kroz livade i porječje. Često je trava bila toliko visoka da je dopirala jahačima do koljena, a konji kao da su plivali u sivozeleni moru. Naišli su na mnoge skrovite bare i na široka područja rogoza što se klatio nad mokrim i podmuklim blatištima, ali je Shadowfax uvijek nalazio pravi put, a ostala su dva konja išla za njegovim tragom. Sunce se polako klonilo zapadu. Gledajući preko velike ravnice, jahači su načas vidjeli u daljini sunce nalik na rumeni oganj što tone u travu. Nisko na rubu vidika rumenjele su se s obje strane gorske kose. Reklo bi se da se

podigao neki dim i potamnio sunčev disk do boje krvi, kao da je sunce potpalilo travu tonući pod rub zemlje.

"Eno Rohanskih vrata" reče Gandalf. "Gotovo je ravno na zapadu od nas. Na toj je strani i Isengard."

"Vidim nekakav veliki dim" reče Legolas. "Što li je to?"

"Bitka i rat!" odgovori mu Gandalf. "Jaši samo dalje!"

Painted by Alan Lee

Scanned by Eriol

VI. poglavlje

KRALJ OD ZLATNIH DVORA

Jahali su dalje dok je sunce zalazilo, i polako se hvatao mračak, i padala noć. Kad su napokon stali i sjahali, čak je i Aragorn bio ukočen i umoran. Gandalf im dopusti samo nekoliko sati odmora. Legolas i Gimli su spavali, Aragorn je ležao izvaljen na leđima, a Gandalf je stajao oslonjen na štap i zagledan u mrak, na istok i na zapad. Sve je bilo tiho, nije bilo ni traga ni glasa ni od kakva živa bića. Kad su ponovo ustali, noć je bila isprugana dugim oblacima što su plovili na studenu vjetru. Po hladnoj mjesečini krenuli su dalje, isto onako brzo kao i obdan.

Sati su odmicali a oni su i dalje jahali. Gimli je drijemao i bio bi pao s konja da ga Gandalf nije ugrabio i prodrmao. Hasufel i Arod, umorni ali gordi, išli su za svojim neumornim predvodnikom, sivom sjenom što se samo nazirala pred njima. Prolazila je milja za miljom. Mjesec, koji je rastao, potonuo je u oblačni zapad.

U zrak se uvukla žestoka studen. Na istoku se tama polagano pretapala u hladno sivilo. Daleko tamo, njima slijeva, iznad crnih zidina Emyrn Muila, izbile su crvene sunčane zrake. Pucala je zora, bistra i sjajna; vjetar im je prelazio preko puta, šumorio kroz povijenu travu. Odjednom Shadowfax zastane i zarže. Gandalf pokaže ne nešto u daljini.

"Gledajte!" uzvikne, a oni otvore umorne oči.

Pred njima se na jugu ispriječilo gorje: s bijelim vrhovima i crnim prugama. Pašnjaci su se valjali prema pobrežju nagomilanom podno gorja i protezali se u mnogobrojne doline, još mutne i mračne, netaknute praskozorjem, vijugajući sve do samog srca velebnog gorja. Najšira od tih udolina pred samim putnicima otvarala se kao kakav dug zaljev među bregovima. Duboko u njoj nazirala se naborana planinska masa s jednim jedinim visokim vrhuncem: na ušću doline stajao je kao stražar osamljen vis. Oko njegovih nogu tekla je, poput srebrne niti, rijeka što je izvirala u dolini. Na čelu visa spazili su, još iz velike daljine, odbлесак sunca što izlazi, prelijevanje zlata.

"Govori, Legolase!" reče Gandalf. "Reci nam što vidiš pred nama!"

Legolas se zagleda u daljinu zaklanjajući oči od vodoravnih zraka netom izašlog sunca. "Vidim bijelu rijeku kako se spušta sa snjegova" odgovori on. "Tamo gdje izvire iz sjene doline, diže se na istoku zeleno brdo. Opasuje ga nasip i velik zid i trnovita ograda. Unutra se dižu krovovi kuća, a u sredini, na zelenoj čistini, stoji visoka, vebna ljudska dvornica. Rekao bih da joj je krovište od zlata. Od nje se širi svjetlost na sve strane. Zlatni su i dovraci vratnica. Pred njima stoje ljudi u blistavim oklopima, ali sve drugo u dvorima još spava."

"Ti se dvori zovu Edoras" reče Gandalf "a zlatna se dvornica zove Meduseld. Tu stoluje Théoden, sin Thengelov, kralj Rohanske marke. Stigli smo u osvit dana. Sad je jasan put pred nama. Ali moramo oprezno dalje jer je rat, pa Rohirrimi, gospodari konjâ, ne spavaju, makar se iz daljine čini da spavaju. Svima vam savjetujem da ne vadite oružje, i da se ne razbacujete oholim riječima, sve dok ne dođemo do Théodenova prijestolja."

Uokrug je bilo blistavo i vedro jutro, i ptice su pjevale kad su putnici stigli do rijeke. Rijeka je hitala u ravnicu, a u podnožju brda prelazila im preko puta u široku luku i tekla dalje na istok da se negdje daleko ulije u korito Entwasha, gusto obrasla trskom. Kraj bijaše zelen: u mokrim livadama i uz travnate rubove rijeke raslo je mnoštvo vrba. U ovim južnim krajevima već su se rumenjeli vrhovi grančica na vrbama naslućujući dolazak proljeća. Preko rijeke je vodio gaz između niskih obala izgaženih konjima. Putnici su prešli preko gaza i naišli na širok izlokan put što je vodio do pobrežja.

U podnožju brijega opasanog zidom put je prolazio u sjeni mnogih humaka, visokih i zelenih. Na njihovoj zapadnoj strani trava je bila bijela kao od nanesena snijega: u njoj su, na tratini, iznikli cvjetići nalik na nebrojene zvijezde.

"Gledajte!" reče Gandalf. "Kako su lijepe ove sjajne oči u travi! Spomenci se zovu, ili *simbelmyne* u ovom ljudskom kraju, jer cvjetaju u svako godišnje doba i rastu tamo gdje počivaju mrtvi ljudi. Pazite! Upravo smo došli do velikog humlja gdje Théodenovi preci vječni sanak sniju."

"Sedam je humaka s lijeve strane a devet s desne" reče Aragorn. "Mnogo je dugih ljudskih vjekova prošlo otkako je podignuta zlatna dvornica."

"Odonda je pet stotina puta opalo crveno lišće u šumi Mrkodolu u mom zavičaju" reče Legolas "a nama se čini da to nije mnogo vremena."

"Ali jahačima Marke čini se da je to davno bilo" opet će Aragorn "da je podizanje ovog doma tek uspomena iz pjesme, a godine prije toga da se gube u magli vremena. Oni sad ovaj kraj zovu svojim zavičajem, rođenim zavičajem, a govor im se razdvojio od govora njihova sjevernog roda."

Tad tiho zapjeva na nekom sporom jeziku nepoznatom vilenjaku i patuljku, ali su ga oni ipak pozorno slušali jer je u tom pjevanju bilo neke snažne glazbe.

"To je valjda jezik Rohirrima" reče Legolas "jer je sličan samom ovom kraju, bogat i valovit na mahove, a inače tvrd i strog kao ovo gorje. Ipak, ne mogu ni naslutiti što to znači, samo osjećam da je nabijen tugom smrtnih ljudi."

"Evo kako bi to glasilo na zajedničkom jeziku" reče Aragorn "bar onako kako bih ja to znao pretočiti:

*Gdje li su konj i jahač? Gdje li je rog što gromko zbori?
Gdje li su šljem i oklop, a gdje se plamena kosa vijori?
Gdje li su prsti sa harfinih žica, gdje li još kamin gori?
Gdje li su ljeta i obilne žetve i visok kukuruz što ljeti zori?
Nema ih više ko ni planinske kiše, nit vjetra u lanjskome sijenu.
Nema tih dana sa zapadnih strana, zašli su za brijeg u sjenu,
Može li itko još skupiti dim davno spaljenih stabala,
Il protekle godine dozvati natrag da vrate se s dalekih žala?*

Tako je govorio zaboravljen pjesnik nekoć davno u rohanu prisjećajući se kako je visok i lijep bio Eorl mlađi, što je dojahao sa sjevera, a na nogama njegova konja, Felarófa, praoca konjâ, bila su krila. I još ljudi tako pjevaju s večeri."

S tim riječima putnici su prošli pokraj nijemih humaka. Idući vijugavim putem uz zelene kose brijega, došli su napokon do širokih, vjetrom šibanih zidina i vratnica Edorasa.

Tu je sjedilo više stražara u sjajnim oklopima, koji umah poskaču na noge i prepriječe im put kopljima.

"Stanite, stranci i neznanci!" viknu im na jeziku Jahačke marke zahtijevajući od njih da im kažu kako se zovu i kojim poslom dolaze. Oči su im odavale čuđenje ali ne i mnogo prijaznosti; Gandalfa su gledali prijekim okom.

"Ja dobro razumijem vaš govor" odgovori im on na istom jeziku "ali malo ga stranaca znaju. Zašto onda ne govorite zajedničkim jezikom, kao što je običaj na Zapadu, ako želite da vam se odgovori?"

"Zapovijed je kralja Théodena da nitko ne smije ući na ova vrata tko ne zna naš jezik i nije nam prijatelj" odgovori jedan od stražara. "Nitko nije ovdje dobro došao u ratne dane osim našeg naroda, i onih koji dolaze iz Mundburga u zemlji Gondor. Tko ste vi što dolazite nesmotreno ovom ravnicom odjeveni tako neobično, na konjima sličnim našima? Dugo smo ovdje na straži i motrili smo vas izdaleka. Nikad još nismo vidjeli tako čudne jahače niti tako gorda konja osim ako nam oči nisu začarane. Hej, nisi li ti čarobnjak, Sarumanov uhoda, ili jedna od utvara koje je on stvorio? Govori, samo brže!"

"Nismo mi utvare" odgovori Aragorn "niti su vama oči začarane. Mi zaista jašemo na vašim konjima, kao što ste zacijelo znali još prije nego što ste nas pitali. Ali malokad se tat vraća s konjem do konjušnice. Ovo su Hasufel i Arod koje nam je posudio Éomer, Treći zapovjednik Marke, prekjučer. Sad vam ih vraćamo, baš kao što smo obećali. Zar se Éomer nije vratio i najavio naš dolazak?"

U stražarevim očima pojavi se zabrinut izraz.

"O Éomeru vam nemam što kazati" odgovori on. "Ako je istina to što govorite, onda Théoden zacijelo zna za to. Možda vaš dolazak i nije posve neočekivan. Tek nam je preksinoć došao Gujoslov javiti da po volji Théodenovoj nijedan stranac ne smije ući na ove vratnice."

"Gujoslov?" ponovi Gandalf i oštro pogleda stražara. "Nemoj mi ništa više govoriti! Mene posao ne vodi do Gujoslova nego do samog gospodara Marke. I žuri mi se. Ne bi li otišao, ili nekog poslao, javiti da smo stigli?"

Oči mu se zakrijese kad baci pogled na tog čovjeka.

"Da, idem ja sâm" polako odgovori onaj. "Ali koga da najavim? I što da kažem o vama? Nekako ste mi stari i umorni, a ipak se osjeća da ste tvrdi i okrutni."

"Dobro vidiš i govoriš" reče mu čarobnjak. "Jer ja sam Gandalf. Vratio sam se. I gle! Vraćam vam konja. Ovo je Shadowfax Veliki koga ničija druga ruka ne može ukrotiti. A ovo je uza me Aragorn, sin Arathornov, nasljednik kraljeva, koji je na putu u Mundburg. Ovo su pak vilenjak Legolas i patuljak Gimli, naši suputnici. Idi sad javiti gospodaru da smo pred njegovim ulazom i da bismo htjeli porazgovarati s njim ako nam dopusti ući u dvornicu."

"Čudna su vam ta imena! Ali najavit ću vas kako rekoste i doznati volju svoga gospodara" reče stražar. "Pričekajte ovdje još malo dok vam ne donesem odgovor kakav on bude smatrao prikladnim. Nemojte se previše nadati! Mračna su vremena."

Zatim hitro ode i ostavi strance pod budnom paskom svojih drugova. Nakon nekog vremena evo ti njega natrag.

"Pođite za mnom!" reče im. "Théoden vam dopušta da uđete, ali kakvo god oružje nosili, pa makar i štap, morate ostaviti na pragu. Pričuvat će vam ga čuvari."

Tamne se vratnice širom otvore. Putnici uđu stupajući u povorci za svojim vodičem. Hodali su širokom stazom popločenom klesanim kamenom, koja je čas vijugala uzbrdo, čas se penjala uz kratke, dobro izrađene stube. Prošli su pokraj mnogih drvenih kuća i tamnih vrata. Uza stazu kamenim je jarkom tekla bistra voda, svjetlucajući i žuboreći. Napokon su stigli do vrha brijega. Tu je visoka čistina bila nadnesena nad zelenu terasu, podno koje je izvirao sjajan izvor iz kamena isklesana i obliku konjske glave; ispod njega se voda u široku bazenu prelijevala i napajala potočić u jarku. Uz zelenu terasu vodile su stube, visoke i široke, a s obje strane najviše stepenice sjedala isklesana od kamena. Tu su sjedili drugi stražari, s isukanim mačevima na koljenima. Zlačana im je kosa u pletenicama padala na ramena; na zelenim štitovima bijaše im urezan grb u obliku sunca, dugački oklopi bijahu im sjajno uglačani, a kad su ustali, izgledali su viši od smrtnih ljudi.

"Evo, ovo je ulaz za vas" reče im vodič. "Ja se sad moram vratiti na dužnost pred vratnicama. Zbogom! I neka vam gospodar Marke bude milostiv!"

Okrene se i hitro se vrati puteljkom. Gosti se uspnu uz dugačke stube praćeni pogledima visokih stražara. Oni su tihi stajali na vrhu i nisu izustili ni riječi dok Gandalf ne zakorači na popločenu terasu na vrhu stuba. Tad ih iznenada jasnim glasovima udvorno pozdrave na svom jeziku.

"Dobro došli, došljaci izdaleka!" reku i okrenu prema njima balčake svojih mačeva u znak mira. Na suncu zablistaju zeleni dragulji. Tad im jedan od njih pristupi i progovori na zajedničkom jeziku:

"Ja sam vratar Théodenov" predstavi se. "Zovem se Háma. Ovdje vas moram zamoliti da odložite oružje prije nego što uđete."

Legolas mu preda svoj bodež sa srebrnim drškom, luk i tobolac sa strijelama.

"Dobro ih čuvajte" reče "jer potječu iz Zlatne šume, a podarila mi ih je sama gospodarica Lothlóriena."

U očima onog čovjeka pojavi se čuđenje, a zatim brže-bolje nasloni oružje uza zid, kao da se boji dirati ga.

"Obećavam da ga nitko neće ni taknuti" reče.

Aragorn je časak neodlučno stajao.

"Ja ne želim odložiti svoj mač i predati Andúril ni u čije ruke" reče on.

"Ali Théoden tako želi" odgovori mu Háma.

"Nije mi jasno zašto bi želja Théodenova, sina Thengelova, pa bio on i gospodar Marke, morala odnijeti prevagu nad željom Aragornovom, sinom Arathornovim, Elendilovim nasljednikom Gondora."

"Ovo je ovdje dom Théodenov, a ne Aragornov, pa ma bio on i kralj Gondora na prijestolju Denethorovu" ustvrdi Háma te hitro stane pred vrata i prepriječi im put. U ruci je držao mač uperen u strance.

"Sve su to puste riječi" reče Gandalf. "Izlišan je Théodenov zahtjev, ali je uzaludno opirati mu se. Na dvoru će biti kako je kralja volja, pa bilo to ludo ili mudro."

"Tako je" potvrdi Aragorn. "I ja bih postupio kako zahtijeva kućedomaćin, pa bila ovo i drvosječina koliba, da sad imam uza se bilo koji drugi mač, a ne Andúril."

"Kako se god on zvao" reče mu Háma "odložit ćete ga ovdje ako nećete da se borite sami protiv svih ljudi u Edorasu."

"Nije on sam!" uzvikne Gimli opipavajući oštricu svoje sjekirice i mrko gledajući stražara, kao da je to tek mlado stablo koje Gimli kani posjeći. "Nije on sam!"

"De, de!" reče Gandalf. "Svi smo mi ovdje prijatelji. Ili bi trebali da budemo, jer ako se posvađamo, jedina će nam nagrada biti smijeh u Mordoru. Moj posao ne trpi odgađanje. Evo vam bar mog mača, čestiti Háma! Dobro mi ga čuvajte! Zove se Glamdring jer su ga nekoć davno izradili vilenjaci. A sad me pustite da prođem! Hajdemo, Aragorne!"

Aragorn polako otkopča pojas i sâm nasloni svoj mač uza zid.

"Evo, ovdje ću ga ostaviti" reče. "Ali da mi ga niste dirali, da mi ga nitko nije taknuo! U ovom je vilenjačkom toku mač koji je bio slomljen i ponovo skovan. Prvi ga je iskovao Telchar u davna vremena. Smrt će snaći svakoga tko isuče Elendilov mač, osim Elendilova nasljednika."

Stražar ustukne i zgranuto pogleda Aragorna.

"Rekao bih da ste vi stigli na krilima pjesme iz davno zaboravljenih dana" reče. "Bit će, gospodaru, kako zapovijedate."

"E pa, ako joj Andúril pravi društvo, onda i moja sjekirica može slobodno ovdje ostati" reče Gimli i položi je na pod. "Pa dobro, ako je sad sve kako ste željeli, možemo valjda sada do vašega gospodara?"

Stražar se još kolebao.

"Vaš štap" reče Gandalfu. "Oprostite, ali i on mora ostati ovdje na ulazu."

"Kojesta!" reče Gandalf. "Jedno je oprez, a drugo je nepristojnost. Ja sam star. Ako se ne smijem oslanjati u hodu na svoj štap, onda ću radije sjediti ovdje dok se Théoden ne udostoji doći ovamo da porazgovara sa mnom."

Aragorn se nasmije.

"Svak ima nešto što mu je odviše dragocjeno da ga povjeri nekom drugom. Ali zar ćete zbilja tjerati starca da se odvoji od svog oslonca? Zar nas nećete pustiti da uđemo?"

"Štap u ruci čarobnjakovoj može biti i nešto više od potpore u starosti" odvrati Háma i oštro pogleda jasenov štap u Gandalfovoj ruci. "Ali u času dvojbe odgovoran čovjek pouzdaje se u svoju pamet. Vjerujem da ste nam prijatelji i čestit svijet koji nema zlih namjera. Možete ući."

Stražari podignu teške prečage s vrata i odgurnu ih polagano unutra tako da stožeri nezadovoljno zaškripe. Putnici uđu. Unutra je bilo mračno i toplo nakon čistog zraka na brijegu. Dvorana je bila dugačka i široka, puna sjena i polusvjetla; snažni stupovi podupirali su visoki strop. Ipak, ovdje-ondje padale su sjajne sunčane zrake u treperavim snopovima kroz istočne prozore, visoko ispod široke nadstrešnice. Kroz rešetkasti otvor na krovu, iznad tankih pramenova dima, vidjelo se nebo, blijedo i plavo. Kad su im se oči navikle na polumrak, putnici opaze da je pod popločen višebojnim kamenom; pod nogama im se prepletale razgranate rune i neobične šare. Sad su vidjeli da su stupovi bogato izrezbareni i da mutno blistaju zlatom i nejasnim bojama. Na zidovima su visile mnogobrojne tkanine, a na njihovim širokim prostorima stupali likovi iz davnih legendi, jedni od njih s vremenom izblijedjeli a drugi potamnjeli u sjeni. Ali na jednu priliku padalo je sunce: na mladića na bijelu konju. Puhao je u velik rog, a žuta mu se kosa vijorila na vjetru. Konj je podigao glavu,

nozdrve mu bile široke i rumene dok je njištao njušeći bitku izdaleka. Oko koljena mu se nahvatala i nakovrčala zapjenušena voda, zelena i bijela.

"Gledajte Eorla Mladog!" usklikne Aragorn. "Tako je krenuo sa sjevera u bitku na Celebrantskom polju!"

Četvorica suputnika pođu dalje, pokraj svijetle vatre od drva na dugačkom ognjištu usred dvornice. Zatim zastanu. Na drugom kraju kuće, iza ognjišta, gledajući na sjever prema vratima, nalazilo se postolje sa tri stepenice, a nasred postolja stajala je velebna pozlaćena stolica. Na njoj je sjedio čovjek tako pogrbljen od starosti da se doimao gotovo kao patuljak, ali mu je bijela kosa bila duga i bujna i padala mu u debelim pletenicama ispod tankog zlatnog obruča na čelu. Nasred čela blistao mu samo jedan bijeli dijamant. Brada mu ležala kao snijeg na koljenima, ali su mu se oči još krijesile od sjajne svjetlosti i sijevale dok je motrio strance. Iza njegove stolice stajala je žena u bijelom. Do nogu mu je, na stepenicama, sjedila smežurana prilika čovjeka, blijeda, pametna lica i očiju s teškim vjeđama.

Zavladao je muk. Starac se nije ni pomaknuo na stolici. Naposljetku Gandalf prozbori:

"Zdravo, Théodene, sine Thengelov! Evo, vratio sam se. Jer gle! Oluja nadolazi i svi prijatelji treba da se okupe kako ne bi svaki za se stradao."

Starac se polako osovi na noge oslanjajući se svom težinom na kratak crn štap sa drškom od bijele kosti. Tada tek stranci opaze da je starac, koliko god bio pogrbljen, još uvijek visok i da je u mladim danima morao biti stasit i ponosit.

"Pozdravljam vas, a možda očekujete i dobrodošlicu?" reče on. "Ali, istini za volju, niste baš dobro došli, meštrec Gandalfe. Uvijek nam donosite zle glase. Nevolje vas prate kao vrane, što češće, to gore. Neću vas zavaravati: kad sam čuo da se Shadowfax vratio bez jahača, obradovao sam se što se konj vratio, ali još više što se vratio bez jahača; a kad nam je Éomer javio da ste napokon otišli u svoj vječni dom, nisam plakao za vama. Ali novosti izdaleka malokad su istinite. Opet ste nam došli! A s vama još veća zla nego ikad, kao što se moglo i očekivati. Zašto da vam poželim dobrodošlicu, Gandalfe Burovrani? Recite i sami."

I opet polako sjedne na stolicu.

"Pravo kažete, gospodaru" reče onaj bljedunjavac što je sjedio na stepenicama podno prijestolja. "Nije još prošlo ni pet dana kako smo primili žalosnu vijest da vam je sin Théodred poginuo u Zapadnoj krajini: vaša desna ruka, Drugi zapovjednik Marke. U Éomera se ne možete pouzdati. Kad bi bilo po njegovu, malo bi ljudi ostalo braniti vaše zidine. A upravo smo saznali iz Gondora da Gospodar tame ne miruje na istoku. I takav je čas ova lualica izabrala da se vrati. Pa zbilja, zašto bismo vam poželjeli dobrodošlicu, meštrec zloguki? Ja vam dajem ime *Láthspell*, što će reći Zloguki prorok. Takav gost nije dobar gost, kažu."

Sumorno se nasmiješivši, podigne načas svoje teške vjeđe i zagleda se crnim očima u strance.

"Vi slovite kao mudrac, prijatelju Gujoslove, i zacijelo ste velik oslonac svom gospodaru" odvrati Gandalf blagim glasom. "Pa ipak, čovjek može donijeti loše vijesti na dva načina. Može biti uzročnik zla, a može biti i onaj koji ostavlja na miru dobro, i dolazi samo da pruži pomoć u nevolji."

"To je istina" otpovrne Gujoslov "ali ima i treća vrsta: glodači kostiju, oni što se petljaju u tuđe jade, strvinari što se debljaju od rata. Kakvu ste nam pomoć vi ikad pružili, zloguki proroče? I kakvu nam pomoć nudite sada? Kad ste prošli put bili ovdje, vi ste od nas zatražili pomoć. Tad vam je moj gospodar rekao neka izaberete kojeg god konja hoćete i odete; na opće čudo, bili ste toliko drski da ste uzeli Shadowfaksa. Moj je gospodar bio duboko ojađen, ali su neki drugi mislili da to i nije previsoka cijena samo da se što prije izgubite iz naše zemlje. Rekao bih da se ponavlja ista priča: da ste došli zatražiti pomoć, a ne pružiti je. Jeste li doveli sa sobom ljude? Jeste li doveli sa sobom konje, mačeve, koplja? To bih ja nazvao pomoću, to nam je trenutno najpotrebnije. A tko su ovi što vam se drže za skute? Tri odrpana litalice u sivom, a vi sami izgleda da ste veći prosjak od sviju!"

"Udovernost je na vašem dvoru nešto oslabila u posljednje vrijeme, Théodene, sine Thengelov!" reče Gandalf. "Zar vam nije glasnik s ulaza javio imena mojih suputnika? Malokad je ikoji gospodar Rohana primio tri ovakva gosta. Pred vašim vratima ostavili su oružje dostojno mnogih smrtnika, čak i najmoćnijih. Odjeveni su u sivo zato što su ih vilenjaci odijevali, pa su tako prošli kroz sjene velikih pogibli na putu do vaše dvornice."

"Onda je istina ono što nam je Éomer javio, da ste u dosluhu sa čarobnicom iz Zlatne šume?" priupita ga Gujoslov. "To zbilja i nije neko čudo: mreže obmane oduvijek su se plele u Dwimordenu."

Gimli iskorači, ali odjednom osjeti kako ga je Gandalf ščepao za rame, pa zastane i ukipi se.

*U Dwimordenu, u Lórienu,
Nećeš naći ljudsku stopu ugaženu,
Rijetki smrtnik očima je ugledao svjetlost njenu
Što sjaji od pamtivijeka snagom koja ne zna mijenu
Galadriel, lijepa djevo, o divna Galadriela,
Poput vode iz tvog vrela,
U tvojoj se bijeloj ruci zvijezda blista,
Čista i neukaljana poput šume zlatnog lista
U Dwimordenu, u Lórienu
Čija ljupkost nema sjenu.*

Tako je Gandalf tiho otpjevao, a onda se iznenada preobrazi. Odbacivši svoj dronjavi plašt, uspravi se ne oslanjajući se više o štap, i prozbori razgovijetnim, hladnim glasom:

"Pametni govore samo o onome što znaju, Grimo, sine Gálmódov. Postao si prava guja bez mozga. Stoga radije šuti i drži svoj račvasti jezik za zubima. Nisam ja prošao kroz vatru i smrt da se nabacujem neiskrenim riječima sa sluganom sve dok grom ne udari."

Podigne štap. Razlegne se grmljavina. Ugasi se sunčano svjetlo što je dopiralo kroz istočne prozore; iznenada se u svekolikoj dvornici smrači kao da je noć. Vatra izbljedi i pretvori se u sumoran žar. Samo se Gandalf vidio kako stoji bijel i visok pred pocrnjelim ognjištem.

U tami začuju Gujoslova kako prosikće:

"Nisam li vam rekao, gospodaru, da mu zabranite da dođe sa štapom? Nasamario vas je onaj glupan Hama!"

Sijevne nešto kao da je grom raskolio krov. Tad opet zavlada tajac. Gujoslov je ležao ničice na podu.

"Hoćete li me sad, Théodene, sine Thengelov, saslušati?" priupita ga Gandalf. "Trebate li pomoć?" podigne štap i pokaže na visok prozor. Ondje kao da se tama raspršila i kroz otvor se, visoko i daleko, ukazao komadić sjajna neba. "Nije sve tako crno. Ohrabrite se, gospodaru Marke, jer bolje pomoći od ove nećete naći. Ja nemam savjeta za one koji očajavaju. A mogao bih vam ponešto savjetovati, i mogao bih vam štošta kazati. Želite li me saslušati? Nisu to riječi za svačije uši. Predlažem vam da izađete pred svoja vrata i osvrnete se oko sebe. Predugo ste sjedili u sjeni i vjerovali kojekakvim pričama i naopakim poticajima."

Théoden polako ustane sa stolice. U dvorani je ponovo zavladao polumrak. Žena pohita do kralja i uhvati ga ispod ruke, pa starac nesigurnim korakom siđe s postolja i polagano pođe kroz dvoranu. Gujoslov ostane ležati na podu. Kad su došli do vrata, Gandalf pokuca na njih i vikne:

"Otvorajte! Gospodar Marke hoće van!"

Vrata se otvore i zapahne ih svjež zrak. Na brijegu je puhao vjetar.

"Pošaljite stražare dolje niz ove stube" reče Gandalf kralju. "A vi ga, gospo, prepustite načas meni. Ja ću pripaziti na nj."

"Idi samo, Éowyn, sestrina kćeri!" reče stari kralj. "Prošlo je vrijeme straha."

Žena se okrene i polako vrati u kuću. Dok je prolazila kroz vrata, osvrne se za sobom. Pogled joj bijaše ozbiljan i brižan dok je motrila kralja s hladnim sažaljenjem u očima. Lice joj bilo vrlo lijepo, a duga kosa nalik na rijeku od zlata. Bila je vitka i visoka u svojoj bijeloj haljini opasanoj srebrom, ali se doimala snažno i tvrdo kao čelik, prava kraljevska kći. Tako je Aragorn prvi put upol bijela dana vidio Éowyn, gospodaricu Rohana, i pomislio kako je lijepa, lijepa i hladna, poput jutra u blijedo proljeće što još nije doseglo žensku zrelost. Tad je odjednom i ona njega promotrila: visoka nasljednika kraljeva, mudra nakon mnogih zima, u sivu plaštu, krijući u sebi snagu koju je ona ipak naslućivala. Stajala je časak mirno kao kamen, a onda se hitro okrene i ode.

"A sad, gospodaru" reče Gandalf "pogledajte na svoju zemlju! Udahnite opet svjež zrak!"

Sa trijema na vrhu visoke terase vidjeli su preko rijeke zelene rohanske pašnjake kako se gube u dalekom sivilu. Ukoso su padali zastori kiše šibane vjetrom. Nebo iznad njih i na zapadu bijaše još tmasto od nevremena, a u daljini su, među vrhovima skrivenih brda, sijevale munje. Međutim, vjetar je okrenuo na sjever, pa je oluja koja je došla s istoka već pomalo jenjavala i povlačila se na jug, prema moru. Iznenada kroz pukotinu u oblacima iza njim sine sunčana zraka. Kiša zablista poput srebra, a rijeka u daljini zasvjetluca poput ljeskava stakla.

"Ovdje nije tako mračno" reče Théoden.

"Nije" odgovori mu Gandalf. "A ni godine vam na plećima nisu onako teške kako bi neki htjeli da mislite. Bacite tu palicu."

Crni štap ispadne kralju iz ruke i zaštropoće na kamenu. On se uspravi, polako, kao čovjek koji se ukočio od duga grbljenja nad mučnim poslom. Sad je stajao pred

njima visok i uspravan, a oči mu bile plave kad je pogledao na nebo što se razvedralo.

"Mračni su mi bili snovi u posljednje vrijeme" reče "ali sad se osjećam kao da sam se netom probudio. Šteta što niste prije došli, Gandalfe. Jer bojim se da ste zakasnili, da ćete vidjeti samo još posljednje dane moje kuće. Neće dugo stajati visoke zidine što ih je podigao Brego, sin Eorlov. Vatra će progutati moju visoku stolicu. Što nam je činiti?"

"Mnogo toga" odgovori Gandalf. "Ali najprije pošaljite po Éomera! Je li istina da ga držite u zatočeništvu, po savjetu Gríme, koga svi osim vas zovu Gujoslov?"

"To je istina" reče Théoden. "On se bio pobunio protiv mojih naredbi i zaprijetio u mojoj dvornici Grími da će ga ubiti."

"Čovjek može voljeti vas a da ne voli Gujoslova ni njegove savjete" ustvrdi Gandalf.

"Sve je to moguće. Učinit ću kako kažete. Pozovite mi Hámu! Kad se već pokazao nepouzdan kao vratar, neka bude skoroteča! Krivac neka dovede krivca na saslušanje!" reče Théoden strogim glasom, ali pogleda Gandalfa i osmjehne se, a mnoge mu se bore od briga istodobno izglađe da se više i ne vrate.

Pošto je Háma došao i otišao, Gandalf odvede Théodena do kamene stolice i sjedne na najgornju stepenicu pred kraljem. Aragorn i njegovi suputnici stajali su u blizini.

"Nemamo vremena da vam ispričam sve što bi trebalo" reče Gandalf. "Ipak, ako me ne iznevjeri nada, uskoro će doći vrijeme kad ću vam moći više kazati. Pazite! zapali ste u opasnost još veću od one koju vam je Gujoslovova pamet isprela u snovima. Ali, vidite! više ne sanjate, nego živite. Gondor i Rohan nisu sami. Neprijatelj je jači nego što mislimo, ali mi imamo nadu koju on i ne naslućuje."

Tad Gandalf brže proslijedi. Govorio je tiho i povjerljivo tako da ga nitko osim kralja nije mogao čuti. Ali još dok je govorio, Théodenu su se zakriješile oči, a na kraju je ustao sa stolice u svoj svojoj visini. Gandalf je stao pokraj njega pa su zajedno pogledali s tog visokog mjesta na istok.

"Doista" reče tad Gandalf snažnim, oštrim i jasnim glasom "naša je nada na onoj strani na kojoj je i naš najveći strah. Sudbina nam sveudilj visi o niti. Ali još ima nade, samo ako uzmognemo još neko vrijeme ostati nepokoreni."

Tad i ostali upru poglede na istok. Preko nebrojenih milja i milja gledali su daleko, dokle im god seže pogled, a nada i strah nosile su im misli još dalje, preko tamnoga gorja sve do Zemlje sjene. Gdje li je sad Nositelj Prstena? Koliko je zapravo tanka nit na kojoj još visi njihova sudbina! Dok je napinjao svoje dalekovidne oči, Legolasu se učini da je spazio neki bijeli sjaj: možda je to u daljini sunce zatreptalo na kruništima Kule stražare? A još dalje, kao beskrajno udaljena a opet nazočna prijetnja, nazirao se sićušan plameni jezik.

Théoden opet polako sjedne, kao da ga umor još nastoji shrvati, protiv volje Gandalfove. Okrene se i osvrne po svojoj velikoj kući.

"Jao!" uzdahne. "Što sam doživio da me snađu ovi zli dani, da me ovo zadesi u starosti umjesto mira koji sam zaslužio? Jao si ga Boromiru hrabrom! Mladi pogibaju a stari ostaju, venu!"

I obujmi koljena smežuranim rukama.

"Prsti bi vam se lakše prisjetili nekadašnje snage kad bi dohvatili držak mača" reče mu Gandalf.

Théoden ustane i opipa se po boku, ali mu za pojasom nije visio mač.

"Kamo ga je samo Gríma djenuo?" promrmlja upol glasa.

"Uzmite ovaj, dragi gospodaru!" reče netko jasno i glasno. "Oduvijek vam je bio na službu."

Dvojica su se tiho popela uza stube i zastala dva-tri koraka od vrha. Jedan je od njih bio Éomer. Bio je bez kacige na glavi i bez žičane košulje na prsima, ali je u ruci držao isukan mač. Kleknuo je i pružio gospodaru balčak svoga mača.

"Otkud sad to?" strogo će Théoden i okrene se Éomeru, a ljudi ga pogledaju u čudu kako stoji pred njima, gord i uspravan. Gdje li je sad bio onaj starac koga su ostavili skutrenog na stolici ili oslonjenog na štap?

"Ja sam tome kriv, gospodaru" oglasi se Háma dršćući. "Ja sam mislio da Éomera treba osloboditi. Toliko sam se tome obradovao da sam možda i pogriješio. A kako je opet bio slobodan, i kako je ipak zapovjednik Marke, donio sam mu mač, kao što mi je i zapovjedio."

"Da ga položim vama pred noge!" reče Éomer.

Théoden je časkom pošutao gledajući odozgo Éomera kako još kleči pred njim. Ni jedan ni drugi se ne pomaknu.

"Zar nećete uzeti mač?" zapita Gandalf.

Théoden polako pruži ruku. Kad prstima dotakne držak, promatračima se učini da mu se u tanku ruku vrati čvrstina i snaga. Iznenada podigne uvis sječivo i zamahne njime tako da je zasjalo i zafijukalo zrakom. Zatim vikne iz sveg glasa. Glas mu je zvonko zabrujao kad zapjeva na rohanskom jeziku poziv na oružje:

Ustajte sada, ustajte, jahači Théodena!

Mračna se zbivaju djela, Istok se crni,

Osedlajte konje, nek rog zaori!

U boj Éorlinzi!

Stražari su pomislili da to njih zovu, pa su pojurili uza stube. Pogledali su gospodara u čudu, a onda svi u isti mah isuču mačeve i polože ih njemu do nogu.

"Zapovijedaj nam!" reknu mu.

"*Westu Théoden hál!*" uzvikne Éomer. "Radujemo se što vidimo da ste opet ono što ste bili. Nitko više neće reći, Gandalfe, da donosite samo jad i nesreću!"

"Uzmi svoj mač, Éomere, sestrin sine!" reče kralj. "Háma, potraži mi moj mač! Gríma ga čuva. Dovedi mi i njega! A sad, Gandalfe, rekli ste da ćete mi nešto savjetovati ako vas saslušam. Što ćete mi to savjetovati?"

"Već ste poslušali moje savjete" odgovori mu Gandalf. "Da se više pouzdate u Éomera nego u čovjeka izopačena uma. Da odbacite žaljenje i strah. Da učinite ono što je najpreče. Svakoga tko zna jahati treba odmah uputiti na zapad, kao što vam je i Éomer savjetovao: najprije moramo preduhitriti opasnost koja nam prijeti od Sarumana, dok još imamo vremena. Ako ne uspijemo u tome, propali smo. Ako uspijemo, onda ćemo se prihvatiti slijedeće zadaće. Dogle svi oni preostali, žene, djeca i starci, neka se sklone u skloništa što ih imate u planinama. Nisu li pripravljeni za

ovako naopak dan kakav je današnji? Neka se dobro opskrbe, ali neka ne oklijevaju niti se opterećuju blagom, ni velikim ni malim! Životi su im na kocki."

"Čini mi se da su ti savjeti dobri" reče Théoden. "Neka se sav narod spremi! A vi, gosti moji... dobro si rekao, Gandalf, da je udvornost na mom dvoru oslabila. Jahali ste cijele noći a jutro je na izmaku. Niste se ni naspavali ni najeli. Neka vam sprema gostinsku kuću u kojoj ćete spavati kad se najedete."

"Ne, gospodaru, nema još odmora za umorne" reče Aragorn. "Rohanski jahači moraju krenuti još danas, a i mi s njima; sjekira, mač i lûk. Nismo ih donijeli da ostanu naslonjeni uz vaš zid, gospodaru Marke. Obećao sam Éomeru da ćemo zajedno isukati mačeve."

"E, onda se zbilja možemo nadati pobjedi!" reče Éomer.

"Možemo se nadati, da" reče Gandalf. "Ali Isengard je tvrd grad. A i druge se opasnosti sve više nadvijaju nad nas. Nemojte oklijevati, Théodene, kad mi odemo. Povedite brže-bolje svoj narod u utvrdu Dunharrow u brdima!"

"Neću, Gandalf!" otpovrne kralj. "Vi ni sami ne znate koliko ste vješti u liječenju. Nećemo tako. I ja idem u rat da padnem na čelu vojske ako treba. Onda ću bar bolje spavati."

"E, onda će čak i poraz Rohana biti dostojno opjevan" reče Aragorn.

Naoružani ljudi koji su stajali u blizini zazveckaju oružjem i poviču:

"Gospodar će Marke krenuti na konju! Naprijed, Éorlinzi!"

"Ali narod vam ne smije ostati bez oružja i pastira" reče Gandalf. "Tko će ga voditi i vladati njime umjesto vas?"

"Porazmislit ću o tome prije nego što krenem" odgovori mu Théoden. "A evo i mog savjetnika!"

Uto se Háma opet vrati iz dvornice. Za njim se između dvojice uvijao Gríma zvani Gujoslov. Bio je blijed kao krpa. Žmirkao je na suncu. Háma klekne i preda Théodenu dugačak mač u toku sa zlatnim kopčama, optočenim zelenim draguljima.

"Izvolite, gospodaru, Herugrim, vaš mač od starine!" reče mu. "Našli smo ga u njegovoj škrinji. Nevoljko nam je dao ključeve. U škrinji ima mnogo stvari koje su ljudima nestale."

"Lažeš!" dobaci mu Gujoslov. "Taj mi je mač sâm gospodar dao na čuvanje."

"A sad zahtijeva da mu ga vratiš" reče mu Théoden. "Je li ti krivo?"

"Nipošto, gospodaru" odgovori Gujoslov. "Ja se brinem za vas kako najbolje znam i umijem. Ali nemojte se zamarati niti previše naprezati! Neka se drugi pozabave ovim nezvanim gostima. Uskoro će vam iznijeti na stol jelo. Zar nećete jesti?"

"Hoću" otpovrne Théoden. "Neka iznesu na stol i jelo za moje goste. Vojska će krenuti danas. Pošaljite glasnike na sve strane. Neka sazovu sve one koji prebivaju u blizini! Svaki muškarac i snažan momak koji može nositi oružje, svi koji imaju konje, neka budu spremni u sedlu pred ulazom prije drugog sata od podneva!"

"Dragi moj gospodaru!" uzvikne Gujoslov. "Dogodilo se ono čega sam se bojao. Ovaj vas je čarobnjak općinio. Zar nitko neće ostati da brani Zlatnu dvornicu vaših predaka i svekoliko blago? Zar nitko neće čuvati gospodara Marke?"

"Ako je ovo općinjenost" preuzme Théoden "rekao bih da je zdravija od tvog šaputanja. Od tvoje bih pijavičke vještine uskoro hodao na sve četiri kao zvijer. Ne,

nitko neće ovdje ostati, pa čak ni Gríma. I Gríma će s nama. Idemo! Imaš još vremena da očistiš hrđu s mača."

"Milost, gospodaru!" procvili Gujoslov gmižući po tlu. "Smilujte se svom isluženom sluzi. Ne udaljujte me od sebe! Ja ću bar ostati uz vas kad vas svi drugi napuste. Nemojte tjerati od sebe svoga vjernog Grímu."

"Smilio si mi se" reče Théoden. "I ne tjeram te od sebe. Ja idem sa svojim ljudima u rat. Nalažem ti da pođeš sa mnom i dokažeš mi svoju vjernost."

Gujoslov preleti pogledom lica prisutnih. U očima mu bješe izraz progonjene zvjerke koja traži procijep u neprijateljskom obruču. Oblize usnu dugačkim, blijedim jezikom.

"Takva se odluka i mogla očekivati od gospodara kuće Eorlove, koliko god star bio" reče on. "No, oni koji ga uistinu vole poštediti bi ga u njegovim poodmaklim godinama. Ali vidim da sam zakasnio. Drugi koje smrt moga gospodara ne bi možda toliko ožalostila već su ga pridobili za sebe. Ako vas više ne mogu razuvjeriti, uslišite mi bar jednu molbu, gospodaru! U Edorasu bi ipak morao ostati netko tko zna vašu volju i poštuje vaše naredbe. Imenujte jednog vjernog slugu da vas zamjenjuje. Neka se vaš savjetnik Gríma brine ovdje o svemu dok se vi ne vratite... a ja ću se moliti da to doživim, iako se nitko pametan ne može tome nadati."

Éomer se nasmije i reče:

"Ako se tim izgovorom ne izvučete iz rata, plemeniti gospodine Gujoslove, koju biste manju čast umjesto toga prihvatili? Da nosite vreću brašna u planine... ako bi vam tko povjerio tako nešto?"

"Ne, Éomere, vi niste sasvim dobro razumjeli nakanu gospara Gujoslova" reče Gandalf upirući u njega svoj prodorni pogled. "On je smion i lukav. Čak se i sad kocka s opasnošću i još jednom baca kocku. Već je protratio sate i sate mog dragocjenog vremena. Dolje, zmijo!" prodere se iznenada strašnim glasom. "Lezi potrbuške! Koliko već ima da te je Saruman kupio? Kakvu ti je nagradu obećao? Kad svi ljudi izginu, trebalo bi da dobiješ svoj dio blaga i da uzmeš ženu koju želiš? Predugo je već motriš ispod oka i uhodiš na svakom koraku."

Éomer dohvati mač.

"Znao sam ja to" promrmlja. "Zbog toga bih ga već bio ubio, bez obzira na zakone dvornice. Ali ima i drugih razloga."

Zakorači, ali ga Gandalf zadrži rukom.

"Éowyn je sad na sigurnome" reče mu. "Ali ti, Gujoslove, ti si učinio što si mogao za svog pravog gospodara. Zaslužio si bar kakvu-takvu nagradu. No, Saruman bi mogao smetnuti s uma vaš dogovor. Savjetujem ti da brže-bolje odeš do njega i podsjetiš ga da ne zaboravi na tvoju vjernu službu."

"Lažeš!" reče Gujoslov.

"Ta ti riječ prečesto i prelako prelazi preko usana" reče mu Gandalf. "Ne lažem ja. Vidite, Théodene, ovu zmiju! Ne možete biti sigurni ako je povedete sa sobom, ni ako je ostavite ovdje. Zaslužila je smrt. Ali nije bila oduvijek takva kakva je sad. Nekoć je to ipak bio čovjek i služio vam je na svoj način. Dajte mu konja i pustite ga neka odmah ode kamo hoće. Po tom njegovom izboru moći ćete ga najbolje prosuditi."

"Jesi li čuo, Gujoslove?" reče mu Théoden. "Možeš birati: da kreneš sa mnom u rat pa da vidim jesi li mi vjeran, ili da odeš kamo god hoćeš. Ali u tom slučaju, ako se ikad opet sretnemo, neću imati milosti s tobom."

Gujoslov polako ustane. Pogleda ih poluzatvorenim očima. Najposlije promotri Théodena i zausti da nešto kaže, ali se iznenada umjesto toga uspravi. Ruke su mu se trzale, oči sijevale. U njima je bila takva pakost da ljudi ustuknu pred njim. Obnaži zube, a onda siktavim dahom pljune kralju pred noge, hitro pođe na jednu stranu i šmugne niza stube.

"Za njim!" reče Théoden. "Pripazite da nikom ne učini ništa nažao, ali ga nemojte dirati niti ga ometati. Dajte mu konja ako ga zatraži."

"I ako ga ijedan konj bude htio nositi" reče Éomer.

Jedan od stražara otrči niza stube. Drugi ode do česme na dnu terase i zagrabi kacigom vodu. Njome opere kamen što ga je Gujoslov okaljao.

"A sad, gosti moji, hodite sa mnom!" reče Théoden. "Hodite da se okrijepimo na brzinu."

Vrate se u veliku kuću. Već su čuli kako dolje u gradu izvikuju glasnici i odjekuju ratni rogovi. Jer kralj se spremao krenuti čim se ljudi iz grada i okolnih mjesta naoružaju i okupe.

Za kraljev stol sjeli su Éomer i četiri gosta a kralja je dvorila gospa Éowyn. Jeli su i pili na brzinu. Dok je Théoden zapitkivao Gandalfa o Sarumanu, ostali su šutjeli.

"Tko bi znao kad je počela njegova izdaja!" reče Gandalf. "Nije on oduvijek bio zao. Vjerujem da je nekad bio i prijatelj Rohana. Pa i onda kad mu se srce ohladnjelo, držao je da ste mu još od koristi. Ali već vam dugo radi o glavi, pod krinkom prijateljstva, dok ne bude spreman. U tim je godinama Gujoslov imao lak posao i sve što ste vi ovdje radili ubrzo su već znali u Isengardu, jer je vaša zemlja bila otvorena i stranci su slobodno dolazili i odlazili. A Gujoslov neprestano vam je punio uši, trovao misli, ledio srce i slabio udove, dok su drugi gledali i nisu mogli ništa učiniti, jer je vaša volja bila u njegovim rukama."

"Ali kad sam mu ja umaknuo i upozorio vas što se zbiva, maska mu je spala s lica za svakoga tko je htio vidjeti. Nakon toga je Gujoslov zaigrao opasnu igru neprestano nastojeći da vas zadrži, da vas spriječi da prikupite sve svoje snage. Bio je prepreden, uspavljivao je u ljudima oprez ili podjarivao strahovanja, kako mu je bolje odgovaralo. Zar se ne sjećate kako vas je revno uvjeravao da svi treba da sudjeluju u nekom uzaludnom pokretu na sjever dok vam je sa zapada prijetila neposredna opasnost? Nagovorio vas je da zabranite Éomeru progoniti orke u pljački. Da se Éomer nije oglušio na Gujoslovov glas koji je govorio na vaša usta, ti bi orci sad već bili u Isengardu s dobrom lovinom. Ne doduše s onom lovinom do koje je Sarumanu bilo najviše stalo, ali barem sa dva člana moje družine, sudionicima tajne nade o kojoj čak ni s vama, gospodaru, ne mogu još zasad otvoreno govoriti. Usuđujete li se uopće pomisliti kako bi oni sad patili, ili što bi Saruman dosad sve doznao, na našu nesreću?"

"Éomeru mnogo dugujem" reče Théoden. "Vjerno srce katkad ima svojeglav jezik."

"Isto tako, u razrokim očima istina može katkad imati i iskrivljeno lice."

"Doista sam bio slijep kraj zdravih očiju" reče Théoden. "Najviše ipak dugujem vama, goste moj! I opet ste došli u pravi čas. Prije nego što krenemo, htio bih vam nešto pokloniti, po vašem izboru. Imenujte sami nešto što meni pripada, izuzev moj mač."

"Tek ćemo vidjeti jesam li došao u pravi čas" otpovrne Gandalf. "A što se tiče vašeg dara, gospodaru, odabrat ću ono što mi je najpotrebnije, nešto hitro i pouzdano. Dajte mi Shadowfaksa! Prvi put ste mi ga samo posudili, ako se to može nazvati posudbom. A sad ću krenuti s njim u velike pogibli, staviti na srebro protiv crnog: ne bih ipak htio staviti na kocku ništa što nije moje. Osim toga, za njega me već veže uzajamna ljubav."

"Dobro ste izabrali" reče Théoden "i poklanjam vam ga od srca. Ali to je velik dar. Shadowfax nema premca. U njemu je ponovo rođen jedan od silnih konja iz davnine. Takvih više neće biti. A ostalim svojim gostima nudim sve ono što se može naći u mojoj oružarnici. Mačevi vam ne trebaju, ali ima tamo kaciga i majstorski izrađenih žičanih košulja, darova što su ih moji preci dobili iz Gondora. Izaberite što hoćete prije nego što krenemo, i neka vam sve dobro posluži!"

Dođu ljudi noseći ratnu opremu iz kraljevske oružarnice pa odjenu Aragorna i Legolasu u blistave žičane košulje. Izabrali su i kacige i okrugle štitove: ispupčenja im bila pozlaćena i optočena draguljima, zelenim, crvenim i bijelim. Gandalf nije uzeo nikakva oklopa, a Gimliju nije trebala ni pancirna košulja, čak i da se našla koja prikladna njegovu stasu, jer u oružarnicama Edorasu nije bilo bolje košulje od njegova prsnog oklopa skovanog podno Gore na sjeveru. Ipak, izabrao je kalpak od željeza i kože koji je pristajao njegovoj okrugloj glavi, a uzeo je i mali štit. Na njemu bijaše urezan konj u trku, bijel na zelenoj pozadini, znamen Eorlove kuće.

"Neka vas samo dobro čuva!" poželi mu Théoden. "Izrađen je za mene dok sam još bio dječak."

Gimli se pokloni.

"Ponosan sam, gospodaru Marke, što ću nositi vaš grb. Ali radije ću nositi konja nego da konj nosi mene. Više volim svoje noge. Možda ću ipak stići do mjesta gdje ću se moći boriti stojeći."

"To je lako moguće" reče Théoden.

Tad kralj ustane, a Éowyn mu odmah pristupi s vinom i reče:

"*Ferthu Théoden hál!* Uzmi sad ovaj pehar i popij u ovom sretnom času. Neka te prati dobro zdravlje na odlasku i povratku!"

Théoden otpije iz pehara, a ona zatim ponudi goste. Kad je došla. Do Aragorna, odjednom zastane i pogleda ga, a oči joj se zakrijese. On pogleda njeno lijepo lice i osmijehne se; ali kad posegne za peharom, dotakne joj ruku i osjeti kako je njoj ruka zadrhtala pri dodiru.

"Zdravo, Aragorne, sine Arathornov!" reče mu.

"Zdravo, gospodarice Rohana!" ozdravi joj on, ali mu lice ostade zabrinuto i ozbiljno.

Kad su svi popili, kralj se zaputi kroz dvoranu do vrata. Tu su ga čekali stražari, stajali glasnici i bili na okupu svi vitezovi i velmože što su ostali u Edorasu ili prebivali u blizini.

"Pazite! ja odlazim i čini mi se da ću posljednji put pojahati konja" reče Théoden. "Ja nemam djece. Sin mi je Théodred poginuo. Imenujem Éomera, sina svoje sestre, za svoga nasljednika. Ako se ni on ni ja ne vratimo, izaberite za novoga gospodara koga god hoćete. Ali nekome moram sad povjeriti svoj narod koji ovdje ostavljam, da vlada umjesto mene. Tko će od vas ostati?"

Nitko ni da bi pisnuo.

"Zar nećete nikog sami predložiti? Nekoga u koga moj narod vjeruje?"

"Vjeruje u kuću Eorlovu" odgovori Háma.

"Ali bez Éomera ne mogu, niti bi on htio ostati" reče kralj. "On je posljednji izdanak ove kuće."

"Ja nisam rekao Éomer" odvrati Háma. "Niti je on posljednji. Tu je i Éowyn, njegova sestra i Éomundova kći, neustrašiva je i plemenita. Svi je vole. Neka ona vlada potomcima Eorlovim dok nas nema!"

"Neka bude tako!" potvrdi Théoden. "Neka glasnici jave narodu da će im gospodarica Éowyn stajati na čelu!"

Tad kralj sjedne na stolicu pred vratima, a Éowyn klekne preda nj i primi od njega mač i lijep oklop.

"Zbogom, sestro-kćeri moja!" reče joj. "Mračan je čas, ali možda ćemo se još vratiti u Zlatnu dvornicu. U Dunharrowu narod se može dugo braniti, a ako bitka krene po zlu, tamo će doći i svi koji se spase."

"Ne govori tako!" odgovori mu ona. "Meni će svaki dan bez tebe do tvog povratka biti dug kao godina."

Dok je govorila, svrne pogled na Aragorna koji je stajao u blizini.

"Kralj će se vratiti" reče on. "Ne bojte se! Zla kob ne čeka nas na zapadu, nego na istoku."

Tada kralj pođe s Gandalfom niza stube, a ostali za njima. Dok su odlazili prema vratnicama, Aragorn se osvrne za sobom. Éowyn je stajala sama na vrhu stuba, pred vratima kuće; držala je mač pred sobom, ruke joj bile na balčaku. Bila je u žičanoj košulji pa je blistala kao srebro na suncu.

Gimli je stupao uz Legolasu, sa sjekiricom na ramenu.

"Napokon smo krenuli!" reče. "Ljudi su prije djela puni riječi. Meni sjekira nema mira u rukama. Ja doduše ne dvojim da ovi Rohirrimci znaju svojski udariti kad treba. Ipak, meni ovakvo vojevanje ne odgovara. Kako ću uopće stupiti u bitku? Volio bih da mogu hodati, a ne da se truckam kao vreća na Gandalfovu oblučcu."

"Rekao bih da je to sigurnije mjesto od mnogih drugih" reče Legolas. "Ipak, Gandalf će te vjerojatno vrlo rado spustiti na zemlju kad zapljuštaju udarci; a možda će i sam Shadowfax. Sjekirica nije oružje za jahača."

"A patuljak nije konjanik. Ja kanim sjeći orcima vratove, a ne ljudima brijati glave" otpovrne Gimli milujući držak svoje sjekirice.

Pred vratnicama su zatekli silnu vojsku, stare i mlade, sve u sedlima spremne za pokret. Bilo ih je više od tisuću u stroju. Koplja im bila nalik na mladu šumu. Snažno i radosno se ogłase kad ugledaju Théodena. Jedni su držali kraljeva konja spremnog za jahanje, a drugi Aragornova i Legolasova. Gimli je stajao namršten i osjećao se nelagodno, ali mu pristupi Éomer vodeći konja.

"Zdravo, Gimli, sine Glóinov!" uzvikne. "Nisam imao prilike naučiti se lijepo izražavati pod prijetnjom vaše šibe, kako ste mi obećali. Ali kako bi bilo da zaboravimo na naš spor? Bilo kako mu drago, neću više ništa ružno kazati o Gospodarici šume."

"A ja ću zasad zaboraviti na svoj gnjev, Éomere, sine Éomundov" odvrati Gimli. "Ali budete li ikad vidjeli gospodaricu Galadriel svojim očima, morat ćete priznati da je najljepša od svih dama, ili ćemo razvrgnuti prijateljstvo."

"Neka bude tako!" reče Éomer. "Dotle mi ipak oprostite, a u znak oprostjenja molim vas da jašete sa mnom. Gandalf će biti na čelu s gospodarom Marke, a moj konj Firefoot nosit će nas obojicu, ako nemate ništa protiv."

"Hvala vam lijepa" reče Gimli, silno obradovan. "Rado ću jahati s vama bude li uz nas i moj prijatelj Legolas na svom konju."

"Bit će kako kažete" priklopi Éomer. "Legolas će mi biti slijeva, a Aragorn zdesna, pa se nitko neće usuditi da nam stane na put."

"A gdje je Shadowfax?" zapita Gandalf.

"Eno ga, divlja na pašnjaku" odgovore mu. "Nitko ga ne smije ni pipnuti. Eno ga dolje uz gaz, promiče kao sjena među vrbama."

Gandalf zazviždi i pozove na sav glas konja po imenu, a on u daljini zabaci glavu i zaništi, okrene se i pojuri do gospodara kao strijela.

"Kad bi dah vjetra zapadnjaka zadobio vidljivo tijelo, upravo bi tako izgledao" reče Éomer kad velebnj konj dotrči i stane pred čarobnjaka.

"Čini mi se da ste svoj dar već preuzeli" reče Théoden. "Nego, počujte svi! evo ovdje sada proglašavam svoga gosta, Gandalfa Sivoskuta, najumnijeg od svih savjetnika, najdražeg putnika, za velmožu Marke, za jednog od vođa Eorlinga, dok god bude našega roda. I dajem mu Shadowfaxesa, kneza među konjima!"

"Hvala vam, kralju Théodene" reče Gandalf.

Iznenada zabaci svoj sivi plašt, odbaci klobuk i vine se na konja. Nije imao na sebi ni kacige ni oklopa. Snježna kosa vijorila mu na vjetru, bijelo ruho ljeskalo se na suncu.

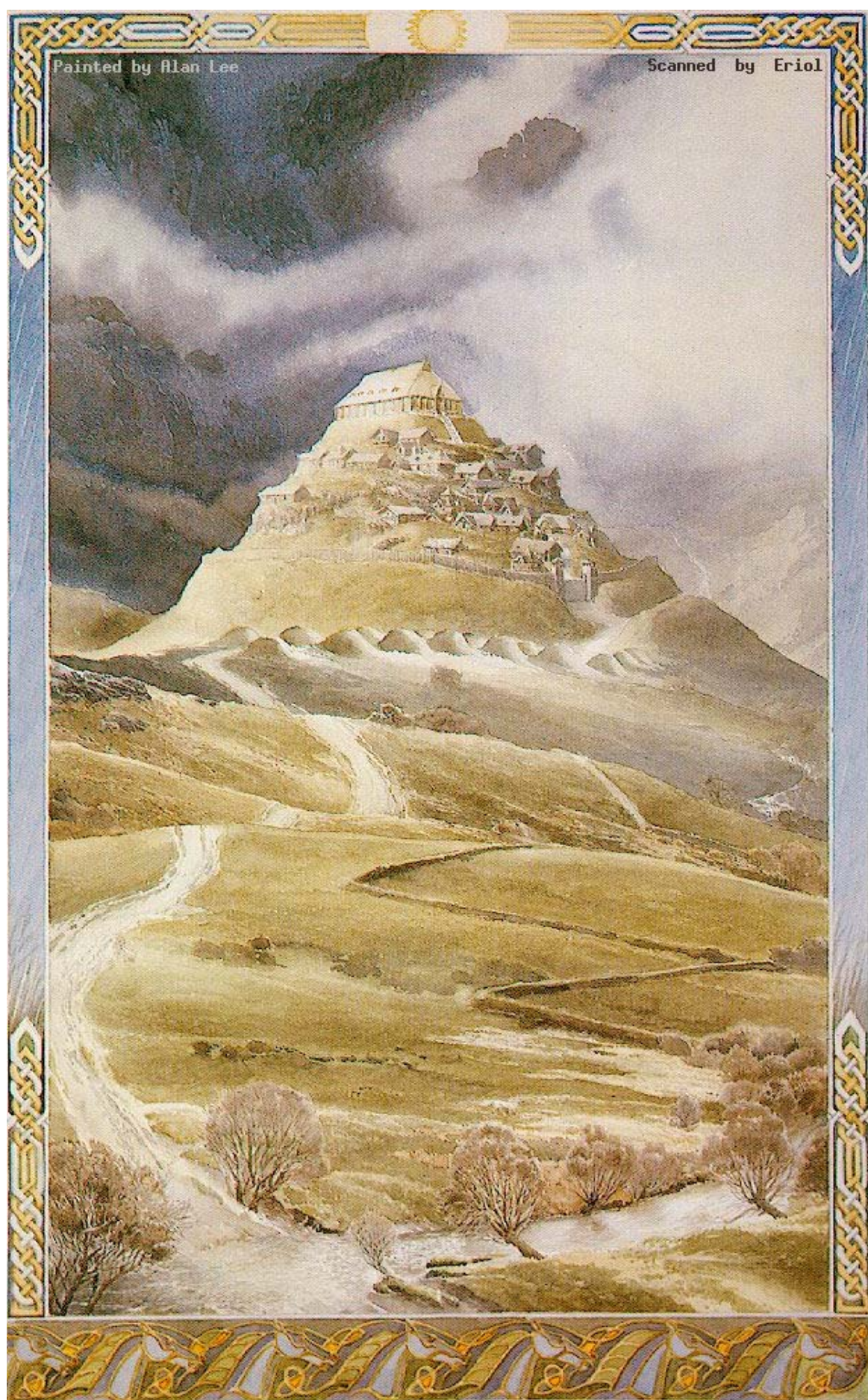
"Gledajte Bijelog jahača!" usklikne Aragorn.

Svi prihvate njegove riječi.

"Naš kralj i Bijeli jahač!" poviču. "Naprijed, Eorlinzi!"

Oglase se trublje. Konji se propnu i zanište. Koplja zazveče o oklope. Kralj podigne ruku i, poput iznenadnog udara vihora, posljednja vojska Rohana pojuri tutnjeći na zapad.

Éowyn je gledala kako im daleko u ravnici blistaju koplja, stajala je nepomična, sama ispred ulaza u tihu kuću.

VII. poglavlje

HELMOVA KLISURA

Sunce se već bilo klonilo zapadu kad su krenuli iz Edorasa, pa im je udaralo u oči i pretvaralo valovite pašnjake rohanske u zlaćanu izmaglicu. Jahali su ugaženim putem što je vodio na sjeverozapad uz pobrežje Bijeloga gorja gore-dolje po zelenom krajoliku, prelazeći hitre potočiće na mnogim gazovima. Daleko sprijeda i njima zdesna naziralo se Magleno gorje, sve tamnije i više kako su milje odmicale. Sunce je polako zalazilo pred njihovim očima. Za njima se primicala noć.

Vojska je jahala dalje, gonjena nuždom. Bojeći se da će stići prekasno, jahali su što su brže mogli, malokad zastajući. Rohanski su konji bili hitri i izdržljivi, ali pred njima je bilo još mnogo milja. Sto dvadeset milja, pa i više, zračne linije bilo je od Edorasa do gazova na Isenu, gdje su se nadali da će zateći kraljeve ljude kako stoje na putu Sarumanovim postrojbama.

Noć je bila pala oko njih. Napokon su stali da se utabore. Iako su bili jahali više od pet sati i odmakli daleko u zapadnoj ravnici, nisu još bili ni na pola puta. Podigli su tabor u veliku krugu, pod zvjezdanim nebom i mjesecom što je rastao. Nisu palili vatre jer nisu bili načisto što se sve može dogoditi, ali su postavili stražare na konjima uokrug, a daleko naprijed poslali izvidnike što su promicali po brazdama tla poput sjena. Duga je noć prošla bez ikakvih novosti i uzbune. U zoru su se oglasili rogovi i nakon sat vremena krenuli su dalje.

Na nebu još nije bilo oblaka, ali se u zraku osjećala nekakva težina; bilo je vruće za ovo doba godine. Sunce je izlazilo usred izmaglice, a za njim je na nebu sve više rasla tama, kao da se s istoka primiće veliko nevrijeme. Daleko na sjeverozapadu izgledalo je kao da se hvata mrak oko podnožja Maglena gorja, sjena što se polako prikradala iz Čarobnjakova dola.

Gandalf je zaostao i pričekao Legolasa što je jahao uz Éomera.

"Legolase, ti imaš oštre oči svoga plemenitog roda" reče mu "pa možeš na tri milje lučiti vrapca od zebe. Reci mi, vidiš li išta tamo daleko u smjeru Isengarda?"

"Mnogo je milja donde" odgovori Legolas zureći u daljinu i zaklanjajući oči dugom šakom. "Vidim neku tmušu po kojoj se kreću neke spodobе, velike spodobе tamo daleko na obali rijeke, ali ne bih mogao reći što je to. Ne smeta mi ni izmaglica ni oblaci, nego je neka sila zastrla vidik sjenom što se polako kreće niz rijeku. Reklo bi se da polumrak teče s brda ispod beskrajnog drveća."

"A za nama dolazi prava oluja iz Mordora" reče Gandalf. "Noćas će biti mrak kao u rogu."

Kako je odmicao drugi dan putovanja, težina se u zraku povećavala. Po podne su ih počeli prestizati tmasti oblaci: tamni baldahin velikih valovitih poruba prošaran blistavim svjetlom. Sunce je zašlo, krvavocrveno u dimu izmaglice. Vrhovi su jahačkih kopalja bili obasjani vatrom dok su posljednje zrake svjetla palile strma lica vrhunaca Thrihyrna: bili su već sasvim blizu najsjevernijeg izdanka Bijeloga gorja, tri nazubljena roga što su stršila naspram sunca na zalasku. Pri posljednjem rumenom

odsjaju, ljudi u prethodnici opazili su crnu točku, konjanika što im je dolazio u susret. Stali su da ga pričekaju.

Dojahao je, iznuren čovjek s uleknutom kacigom i raskoljenim štitom. Polako je sjahao s konja i zastao načas predišući. Napokon prozbori:

"Je li Éomer tu? Konačno dolazite, ali ste zakasnili, i premalo vas je. Otkako je Théodred poginuo, sve je pošlo po zlu. Jučer su nas potisnuli preko Isena, imali smo velike gubitke, mnogi su izginuli prelazeći rijeku. Onda su im preko noći svježe snage pristigle preko rijeke i udarile na naš tabor. Bit će da su ispraznili Isengard, a Saruman je još naoružao i one divlje brđane i stočare iz Dunlanda s onu stranu rijekâ pa je i njih pustio na nas. Nadvladali su nas, probili zid od štitova. Erkenbrand od Zapadnog prigorja povukao je sve one koje je uspio okupiti prema svojoj tvrđavi u Helmovoj klisuri. Ostali su se razbježali. Gdje je Éomer? Recite mu da nema nade. Najbolje će biti da se vrati u Edoras prije nego što tamo stignu vuci iz Isengarda."

Théoden je sjedio na konju bez riječi, svojom tjelesnom stražom zaklonjen od pogleda ovoga čovjeka. Tad potjera konja naprijed i reče:

"Hej, dođi ovamo, Ceorle! Ja sam ovdje. Posljednja vojska Eorlinga krenula je u boj. I neće se vratiti bez boja."

Čovjeku se lice ozari od radosti i čuda. Uspravi se, a onda klekne i pruži kralju svoj pohabani mač.

"Zapovijedaj, gospodaru!" uzvikne. "I oprosti mi! Ja sam mislio..."

"Mislio si da sam ostao u Meduseldu kao kakvo staro drvo pod zimskim snijegom. Tako je i bilo kad si ti otišao u rat. Ali vjetar zapadnjak stresao je grane" reče Théoden. "Dajte ovom čovjeku odmorna konja! Idemo u pomoć Erkenbrandu."

Dok je Théoden govorio, Gandalf je odjahao malo naprijed i stao ondje sam, zureći u Isengard i u sunce što je zalazilo. Tad se vrati i reče:

"Jašite dalje, Théodene! Jašite do Helmove klisure! Ne idite na gazove Isena i ne zadržavajte se u ravnici! Ja vas moram napustiti na neko vrijeme. Odjahat ću na Shadowfaxu da obavim hitan posao." Okrenuvši se Aragornu i Éomeru i kraljevoj pratnji, dobaci im: "Dobro mi čuvajte gospodara Marke dok se ne vratim. Čekajte me kod Helmovih vratnica! Zbogom!"

On reče nešto shadowfaxu, našto velebni konj odjuri kao strijela odapeta iz luka. Izgubio im se iz očiju u tren oka: bljesak srebra naspram sunca na zalasku, sjena što je odletjela i nestala s vidika. Snowmane frkne i propne se ne bi li pojurio za njim, ali Shadowfaksa je mogla sustići samo brza ptica u letu.

"Što mu to znači?" priupita Hámu jedan stražar.

"Da se Gandalfu Sivoskutom žuri" odgovori Háma. "On uvijek dolazi i odlazi kad se to najmanje očekuje od njega."

"Da je Gjuoslov ovdje, njemu to ne bi bilo teško objasniti" reče drugi stražar.

"To je istina" pritvrdi Háma. "Ali ja ću radije pričekati da se Gandalf vrati."

"Možda ćeš se načekati" opet će onaj drugi.

Vojska je skrenula s puta što je vodio do gazova Isena i udarila na jug. Noć je već bila pala a oni su i dalje jahali. Približili su se brdima, ali su visoki vrhunci Thrihyrna bili već mutni naspram zatamnjenog neba. Još koju milju dalje, na kraju

Zapadnog prigorja, ležalo je zeleno Prodolje, velika gudura u gorju iz koje je ždrijelo vodilo u brda. Ljudi su u tom kraju ovo mjesto zvali Helmova klisura, po junaku iz drevnih ratova koji se onamo bio sklonio. Klisura je zavijala, sve strmija i uža, sa sjevera u sjeni Thrihyrna, sve dok se s obje strane nisu dizale poput moćnih kula litice naseljene vranama priječeći put svjetlu.

Na Helmovim vratnicama, ispred ulaza u klisuru, stršila je sjenovita izbočina sjeverne litice. Na njenu grebenu dizali se visoki zidovi od prastara kamena, a među njima je stajala visoka kula. Ljudi su govorili da su u davnim, slavim danima Gondora kraljevi s mora podigli tu utvrdu rukama divova. Prozvali su je Rograd jer bi truba koja bi se oglasila s kule odjekivala u klisuri iza nje kao da davno zaboravljene vojske kreću u rat iz spilja pod brdima. Ljudi su u to davno doba podigli i zid od Rograda do južne litice kojim su zapriječili ulaz u klisuru. Ispod njega je kroz širok, natkriven kanal tekao potok u klisuru. Zavijao je oko podnožja Roghridi i tekao dalje koritom kroz sredinu širokog zelenog trokuta što se blago spuštao od Helmovih vratnica do Helmova nasipa. Odatle se rušio u prodolje i otjecao u doline Zapadnog prigorja. Tu u Rogradu, na Helmovim vratnicama, prebivao je sad Erkenbrand, gospodar Zapadnog prigorja na granicama Marke. Kako se nad sve nadvila ratna opasnost, bio je toliko pametan da je popravio taj zid i učvrstio tvrđavu.

Jahači su još bili u dubokoj dolini ispred ždrijela Prodolja kad su začuli povike i zvuke roga od svojih izvidnika ispred sebe. Iz mraka su zafjukale strijele. Ubrzo se vrati jedan izvidnik i javi da su u dolini jahači vukova, i da vojska orkâ i divljih ljudi hita na jug s gazova Isena i da se po svoj prilici zaputila do Helmove klisure.

"Našli smo mnogo naših kako leže mrtvi, poginuli su dok su bježali na ovu stranu" reče izvidnik. "I naišli smo na mnoge grupice koje se motaju amo-tamo, bez vođa. Čini se da nitko ne zna što je s Erkenbrandom. Vjerojatno će ga neprijatelj stići prije nego što stigne do Helmovih vratnica, ako već nije izgubio glavu."

"A jeste li naišli na kakav trag od Gandalfa?" upita ga Théoden.

"Jesmo, gospodaru. Mnogi su vidjeli starca u bjelini na konju kako juri amo-tamo po ravnicama kao vjetar u travi. Neki su pomislili da je to Saruman. Kažu da je pred večer otišao prema Isengardu. A neki kažu i da su prije toga vidjeli gujoslova kako odlazi na sjever sa četom orkâ."

"Loše će se provesti Gujoslov ako Gandalf naiđe na njega" reče Théoden. "Ipak mi sad nedostaju oba moja savjetnika, i stari i novi. Ali u ovoj nevolji nemamo boljeg izbora nego da produžimo dalje, kao što je Gandalf rekao, do Helmovih vratnica, pa bio Erkenbrand tamo ili ne bio. Zna li se kolika je vojska što dolazi sa sjevera?"

"Vrlo velika" odgovori izvidnik. "Čovjek koji bježi računa svakog neprijatelja za dvojicu, ali razgovarao sam sa srčanim ljudima pa ne dvojim da su glavne neprijateljske snage višestruko veće od naših snaga ovdje."

"Požurimo onda" reče Éomer. "Probijmo se kroz one neprijateljske snage što su se već ispriječile između nas i tvrđave. U Helmovoj klisuri ima pećina u koje se mogu sakriti na stotine ljudi, a iz njih vode tajni hodnici u brda."

"Ne pouzdajte se u tajne hodnike" reče im kralj. "Saruman je već odavno istražio ovdašnje krajeve. Ipak, na tom mjestu mogli bismo se dugo braniti. Krenimo!"

Sad su Aragorn i Legolas bili s Éomerom na čelu. Jahali su po mrkloj noći, sve sporije što se tama više zgušnjavala a put se penjao na jug, sve više i više u mračne klance oko podnožja gorja. Pred njima je bio neprijatelj. Ovdje-ondje nailazili su na lutajuće bande orkâ, ali su orci bježali prije nego što bi ih jahači sustigli ili pobili.

"Bojim se da će vođa naših neprijatelja, Saruman ili koji god zapovjednik što ga je poslao ispred sebe, uskoro doznati da dolazi kraljeva vojska" reče Éomer.

Iza njih je ratna halabuka bivala sve jača. Kroz mrak je dopiralo nekakvo grubo pjevanje. Kad su se popeli visoko u Prodolje, osvrnuli su se za sobom i opazili baklje, nebrojene točke jarkog svjetla na crnim pašnjacima, razasute poput crvena cvijeća, ili su vijugale odozdo u dugačkim treperavim povorkama. Ovdje-ondje planuo bi gdjekoji veći plamen.

"Velika nam je sila za petama" reče Aragorn.

"Nose vatru sa sobom" priklopi Théoden " i pale sve na što naiđu, plastove, kolibe i drveće. Ovo je nekad bila bogata dolina, sa mnogo gospodarstava. Jadni moj narod!"

"Bar da je dan pa da se sručimo na njih kao vihor s brda!" reče Aragorn. "Boli me duša što bježimo pred njima."

"Ne moramo bježati mnogo dalje" napomene Éomer. "Nismo više daleko od Helmova nasipa, starog opkopa i bedema podignutog preko Prodolja, oko petsto koraka ispod Helmovih vratnica. Tamo možemo stati i zapodjeti bitku."

"Ne, premalo nas je da branimo nasip" reče Théoden. "Dug je više od jedne milje, a i prolaz je u njemu preširok."

"Na tom prolazu mora stati naša zaštitnica, ako nas budu i dalje gonili" ustvrdi Éomer.

Nije bilo ni zvijezda ni mjeseca na nebu kad su jahači stigli do prolaza u nasipu gdje je istjecao potok odozgo, a uz njega vodila cesta od Rograda. Iznenada pred njima izroni bedem, visoka sjena iza mračne grabe. Dok su jahali gore, stražar ih pozove da stanu. Odazove mu se Éomer.

"Gospodar Marke ide do Helmovih vratnica. A ja sam Éomer, sin Éomundov."

"To je više nego dobra vijest" reče stražar. "Požurite se! Neprijatelj vam je za petama."

Vojska prođe kroz prolaz i zastane gore, na strmoj ledini. Obraduju se kad doznaju da je Erkenbrand ostavio mnogo ljudi da brane Helmove vratnice, a da su se i neki vratili bježeći pred neprijateljem.

"Možda imamo tisuću ljudi kadrih da se bore kao pješaci" reče starac Gamling, vođa onih koji su čuvali nasip. "Ali je većina njih preturila preko glave previše zima, kao ja, ili premalo, kao sin moga sina ovdje. Što smo čuli o Erkenbrandu? Jučer smo doznali da se povlači ovamo sa svima onima koji su preostali od najboljih jahača u Zapadnom prigorju. Ali još nije stigao."

"Bojim se da neće ni stići" reče Éomer. "Naši izvidnici nisu ništa saznali o njemu, a svu je dolinu za nama zaposjeo neprijatelj."

"Da se bar spasio!" reče Théoden. "To je kršan čovjek. U njemu se sačuvala odvažnost Helma šakobata. Ali ne možemo ga ovdje čekati. Moramo povući sve svoje snage iza bedema. Jeste li dobro opskrbljeni? Mi nemamo velikih zaliha jer smo krenuli u otvoreni boj, a ne da se branimo u tvrđavi."

"Iza nas u pećinama klisure nalaze se tri četvrtine naroda Zapadnog prigorja, staraca i mladeži, djece i žena" reče Gamling. "Ali tamo smo spremili i velike zalihe hrane, mnogo stoke i stočne hrane."

"To je dobro" reče Éomer. "Neprijatelj pali i pljačka sve što je ostalo u dolini."

"Ako dođu do Helmovih vratnica da se pogađaju s nama oko naših dobara, skupo će to platiti" reče Gamling.

Kralj i njegovi konjanici odjašu dalje. Sjahali su ispred nasipa kojim bijaše pregrađen potok. U dugoj povorci povelu su konje uzbrdo i prošli kroz vratnice Rograda. Tu su ih dočekali radosno i s ponovo probuđenim nadama, jer je sad bilo dosta ljudi da brane i tvrdi grad i bedem.

Éomer na brzinu rasporedi ljude za obranu. Kralj je sa svojom pratnjom ostao u Rogradu, gdje su ostali i mnogi drugi iz Zapadnog prigorja. Na bedemu u klisuri i na kuli, pa i iza nje, Éomer je razmjestio najveći dio snaga kojima je raspolagao, jer mu se činilo da će to biti najteže braniti bude li napad odlučan i snažan. Konje su odveli daleko u klisuru i ostavili uz njih onoliko ljudi koliko su mogli odvojiti.

Bedem je u klisuri bio šest-sedam metara visok i toliko debeo da su po njemu četvorica mogla hodati naporedno, i zaštićen prsobranom preko kojeg je samo visok čovjek mogao baciti pogled. Ovdje-ondje bilo je otvora u kamenu kroz koje su ljudi mogli gađati neprijatelja. Do tog kruništa moglo se doći uza stube koje su vodile i troje stube odostraga iz same klisure; ali sprijeda je bedem bio gladak, a veliko je kamenje bilo tako vješto ugrađeno da se na njihovim sastavcima nije mogao naći oslonac, a na vrhu se bedem nadnosio nad ponor kao morska hrid.

Gimli je stajao naslonjen na prsobran na bedemu. Legolas je sjedio na prsobranu, opipavao svoj luk i piljio u mrak.

"Ovo mi se već više sviđa" reče patuljak cupkajući po kamenu. "Srce mi zaigra kad god se približimo gorju. Ovo su dobre stijene. Ovaj kraj ima tvrde kosti. Osjetio sam ih pod nogama kad smo se penjali od nasipa ovamo. Dajte mi godinu dana i stotinu mojih zemljaka pa ću vam ovdje izgraditi utvrdu o koju će se vojske odbijati kao voda."

"Vjerujem ti" reče Legolas. "Ali ti si patuljak a patuljci su neobičan svijet. Meni se ovo mjesto ne sviđa, a neće mi se ništa više svidjeti ni kad se razdani. Ipak me ti, Gimli, tješiš svojim riječima, i drago mi je što stojiš ovdje blizu mene na svojim snažnim nogama i sa svojom oštrom sjekiricom. Volio bih da ima ovdje još tvojih sunarodnjaka. Ali još bih više dao za stotinu dobrih strijelaca iz Mrkodola. Dobro bi nam došli. Rohirrimi su na svoj način dobri strijelci, ali ih ovdje ima premalo, premalo."

"Suviše je mračno za strijelce" reče Gimli. "Zapravo je vrijeme za spavanje. Spavanje! Osjećam potrebu za spavanjem kakvu nisam vjerovao da bi jedan patuljak ikad mogao osjećati. Jahanje je naporno. Pa ipak mi sjekirica nema mira u ruci. Dajte mi samo niz vratova orkâ i dovoljno mjesta da se mogu razmahati pa će sav ovaj umor spasti s mene!"

Vrijeme je sporo prolazilo. Daleko dolje u dolini još su gorjele raštrkane vatre. Postrojbe iz Isengarda sada su tiho napredovale. Vidjelo se kako im baklje vijugaju u više povorki uz Prodolje.

Izenada od nasipa dopru povici, krici i žestoki bojni poklici. S onu stranu ruba pojave se upaljene glavnje i sjate oko prolaza. Zatim se rasprše i iščeznu. Konjanici su se vratili u galopu preko pašnjaka i popeli se do Rograda. Zaštitnica iz Zapadnog prigorja sklonila se u tvrdi grad.

"Eno neprijatelja!" doviknu. "Ispucali smo sve strijele koje smo imali, i napunili opkop orcima. Ali to ih neće dugo zadržati. Već se na mnogim mjestima veru uz nasip, ima ih kao mrava. Ali poučili smo ih da ne nose baklje."

Bila je prošla ponoć. Nebo se posve zamračilo, a ustajao i težak zrak navješćivao je nevrijeme. Izenada oblake propara zasljepljujući bljesak. Razgranate munje okomile se na istočna brda. Načas stražari na bedemu ugledaju cijeli prostor što ih je dijelio od nasipa obasjanog bijelim svjetlom: na njemu su vrvjele i gmizale crne prilike, jedne zdepaste i široke, druge visoke i sablasne, s visokim kacigama i tamnim štitovima. Na stotine njih navirale su preko nasipa i kroz otvor. Crna plima nadirala je prema bedemima, od stijene do stijene. Dolinom se razlijevala grmljavina. Izlila se kiša šibajući sve oko sebe.

Strijele guste kao kapi kiše zafijukale su preko kruništa i počele padati zveckajući i svjetlucajući po kamenju. Neke su od njih i pogodile cilj. Započeo je napad na Helmovu klisuru, ali iz nje još nije bilo ni glasa ni otpora, nitko nije uzvratio strijelama.

Zastale su napadačke postrojbe, zbunjene nijemom prijetnjom stijena i bedema. Munje su s vremena na vrijeme razdirale tamu. Tad orci zakriče, zamašu kopljima i mačevima i ispale roj strijela po svima onima što su stajali na zidinama; ljudi iz Marke gledali su zgranuto na golemo, regbi tamno žitno polje kako ga šiba ratna oluja, a svaki klas u njemu sja od bodljikave svjetlosti.

Oglase se mjedene trublje. Neprijatelj je silovito nadirao, jedni su jurili na bedem, a drugi na nasip i strmi pristup ulazu u Rograd. Tu su se okupili najveći orci i divlji ljudi iz vriština Dunlanda. Časak su se skanjivali a onda su nagnuli. Sijevnula je munja i na svakoj kacigi i štitu obasjala sablasnu šaku Isengarda. Dokopali su se vrha stijene i nahrupili prema vratnicama.

Tad napokon uslijedi odgovor: dočeka ih roj strijela i kiša kamenja. Pokolebavši se, rasprše se i razbježe, a onda opet krenu na juriš, rasprše se i opet krenu na juriš; i svaki put, poput plime, zastanu na malo višem mjestu. Opet odjeknu trublje i masa navali urlajući. Držali su svoje velike štitove nad glavama kao krov, a u sredini su nosili dva velika balvana. Za njima se natisli orci strijelci i obasuli kišom strelica branitelje na bedemima. Prodrli su do vratnica. Balvani u snažnim rukama uz silan tresak udare o drvena vrata. Čim bi koji napadač pao pogođen kamenom bačenim odozgo, dvojica bi drugih priskočila na njegovo mjesto. Neprestance su udarali velikim drvenim ovnovima po vratima.

Éomer i Aragorn stajali su zajedno na bedemu. Slušali su urlikanje i gruhanje ovnova za probijanje vratnica, a onda iznenada, pri bljesku munje, opaze kakva im opasnost prijeti.

"Hajdemo!" reče Aragorn. "Vrijeme je da i nas dvojica zajedno isučemo mačeve."

Pohitaju kao oganj živi po bedemu, pa po stubama i izbiju na vanjsko dvorište podno stijene. U trku su povukli za sobom skupinu srčanih mačevalaca. U kutu bedema na zapadnoj strani, gdje je litica bila izbočena, nalazila su se mala pokrajnja vrata. Tu je uska staza vodila naokolo do glavnog ulaza, između bedema i okomitog ruba stijene. Éomer i Aragorn izjure zajedno na ta vrata, a za njima odmah i njihovi ljudi. Obojica isuču mačeve u isti mah.

"Gúthwine!" uzvikne Éomer. "Gúthwine za Marku!"

"Andúril!" usklikne Aragorn. "Andúril za Dúnedaine!"

Jurišajući s boka, obore se na divlje ljude. Andúril se dizao i padao blistajući bijelom vatrom. Sa zidina i kule dopre povik:

"Andúril! Andúril kreće u boj! Slomljena oštrica opet blista!"

Užasnuti napadači ispuste balvane i okrenu se da se brane; ali zid od njihovih štitova naglo popusti, kao da je u njih udario grom, a zatim ih branitelji potisnu, sasijeku i bace sa stijene u kameno korito potoka. Orci strijelci pomamno su ih i dalje gađali strelicama, ali onda i oni pobjegnu.

Éomer i Aragorn zastanu načas pred vratnicama. Grmljavina je tutnjala u daljini. Munje su još sijevale, daleko u gorju na jugu. Sa sjevera je nanovo zapuhao bridak vjetar. Oblaci su se pokidali i razišli, a zvijezde izvirile. Na brdima oko Prodolja mjesec je plovio na zapad trepereći žutim svjetlom među olujnim oblacima.

"Nismo došli prerano" reče Aragorn gledajući u vratnice. Veliki stožeri i željezna šipke na njima bijahu iskrivljeni i savijeni, drvo je na mnogim mjestima popucalo.

"Ipak, ne možemo ostati ovdje izvan zidina da ih branimo" napomene Éomer. "Gledaj!" Pokaže na nasip. Velika gomila orkâ i ljudi opet se okupljala na drugoj strani potoka. Oko njih zafijuču strijele odbijajući se od kamena. "Hajdemo! Moramo se vratiti da vidimo kako ćemo iznutra nagomilati kamenje i grede na vratnice. Idemo!"

Okrenu se i potrče natrag. U taj mah desetak orkâ što su nepomično ležali među pobijenima poskaču na noge, pa tiho i hitro pođu za njima. Dvojica se bace za Éomerom, sapletu ga i učas se nađu na njemu. Ali sitna tamna prilika koju nitko do tada nije ni primijetio iskoči iz sjene i vikne promuklim glasom: "*Baruk Khazâd! Khazâd ai-mênu!*" Zamahne sjekiricom i naglo je spusti. Dva orka padnu bez glave. Ostali pobjegnu.

Éomer se osovi na noge dok mu je Aragorn priskakao u pomoć.

Ponovo su zatvorili bočna vrata, a vratnice iznutra zakračunali i navalili na njih kamenje. Kad su već svi bili na sigurnome, Éomer se okrene i reče:

"Hvala vam, Gimli, sine Glóinov! Nisam ni znao da ste sudjelovali u protunavali. Ali često se pokaže da je nezvani gost najbolje društvo. Kako ste se tamo zatekli?"

"Pošao sam za vama da se razdrijemam" odgovori Gimli "ali kad sam vidio one brđane, učinilo mi se da su preveliki za mene pa sam čučnuo za jedan veliki kamen da gledam kako vi baratate mačevima."

"Neće mi biti lako da vam se odužim" reče Éomer.

"Možda će biti još više prilika do kraja noći" nasmije se patuljak. "Ali ja sam sad zadovoljan. Dosad sam sjekao samo drvo, otkako sam krenuo iz Morije."

"Dvojica!" reče Gimli milujući sjekiricu. Vratio se bio na svoje mjesto na bedemu.

"Dvojica?" ponovi Legolas. "Ja sam imao više uspjeha, samo što sad moram po mraku tražiti ispaljene strijele jer sam sve svoje potrošio. Ipak, računam da sam ih najmanje dvadesetak posmicao. Ali to je svega nekoliko listova u šumi."

Nebo se brzo razvedralo a mjesec tonuo i jarko sjao. Ipak svjetlo nije donijelo velike nade Jahačima iz Marke. Činilo se da se broj neprijatelja pred njima povećao, a ne smanjio, a još su navirali iz doline kroz prolaz. Ispad iz tvrđave donio im je samo kratak predah. Napadi su se na vratnice udvostručili. Vojska iz Isengarda udarala je o bedem kao more. Orci i brđani rojili se ispod bedema od jednog kraja do drugog. Bacali su konopce s kukama preko prsobrana brže nego što su ih branitelji stizali presjeći ili hitnuti dolje. Na stotine dugačkih ljestava naslonili su na zidine. Branitelji su mnoge od ljestava pobacali i uništili, ali su ih mnoge druge nadomjestile, a orci su se verali po njima kao majmuni u tamnim prašumama na jugu. Ispod samih bedema mrtvi i ranjeni bili su popadali kao crepovi s krova. Iako su ti grozni humci sve više rasli, neprijatelji su još nadolazili.

Rohanski su jahači posustali. Ispucali su sve svoje strijele i izbacili sva koplja, mačevi im bili pohabani a štitovi raskoljeni. Tri puta su ih aragorn i Éomer okupljali, i tri puta je Andúril plamtio u očajničkom jurišu kojim su potisnuli neprijatelja od zidina.

Tad se straga u klisuri razlegne halabuka. Orci su se bili ušuljali kao štakori kroz natkriveni kanal kojim je tekao potok. Zatim su se okupili u sjeni litica dok napad iznad njih nije dosegnuo vrhunac i gotovo se svi branitelji povukli na bedeme. Tad su izjurili iz svoga skrovišta. Neki su od njih već prodrli do ždrijela klisure, našli se među konjima i uhvatili se ukoštac sa čuvarima.

S bedema skoči Gimli urlajući iz sveg glasa tako da se sve orilo među liticama.

"Aj-oj!" vikao je. "Orci su ovdje iza bedema. Aj-oj! Dođi, Legolase! Ima ih dosta za nas obojicu. *Khazâd ai-menu!*"

Gledajući dolje s Rograda, stari Gamling začuo je usred meteža patuljkov snažni glas.

"Orci su u klisuri!" poviče i on. "Helm! Helm! Naprijed, Helminzi!" prodere se skaćući sa stijene niza stube, a za njim i mnogi drugi iz Zapadnog prigorja.

Njihov je juriš bio žestok i nenadan, pa su orci uzmaknuli pred njima. Uskoro su ih stjerali u tjesnac ždrijela i sve ih pobili ili otjerali tako da su se vrišteći strovalili u ponor pred čuvare u skrovitim pećinama.

"Dvadeset i jedan!" uzvikne Gimli pošto je sasjekao posljednjeg orka pred sobom sjekiricom koju je držao u obje ruke. "Sad sam opet nadmašio majstora Legolasa."

"Moramo začepiti ovu štakorsku rupu" reče Gamling. "Kažu da su patuljci vični kamenu. Pomozite nam, majstore!"

"Mi ne klešemo kamen ratnim sjekirama ni noktima" odvrati Gimli. "A pomoći ću vam koliko mogu."

Sakupili su krupno kamenje i odlomljene komade stijena koji su im bili nadohvat ruke, pa su pod Gimlijevim vodstvom zatrpali unutarnji kraj natkrivenog kanala tako da je ostao samo uzak otvor. Tad se potok, nabujao od kiše, zapjeni i pobjesni na prepriječenom putu i polako se počne razlijevati i stvarati hladne lokve od stijene do stijene.

"Gore ipak neće biti ovako mokro" reče Gimli. "Hajdemo, Gamling, da vidimo kako je na zidinama!"

Popevši se na bedem, zatekne Legolas s Aragornom i Éomerom. Vilenjak je brusio dugačak bodež. Na tren je zavládalo zatišje, pošto je spriječen pokušaj neprijatelja da se uvuče kroz odvodni kanal.

"Dvadeset i jedan!" reče Gimli.

"Bravo!" dobaci mu Legolas. "Ali ja ih sad imam dva tuceta na rovašu. Ovdje smo gore radili bodežima."

Éomer i Aragorn stajali su umorni, oslonjeni na svoje mačeve. Daleko na lijevoj strani, na stijeni, ponovo se razleglo bojno komešanje i metež. Ali Rograd se sveudilj držao, poput otoka u moru. Vratnice mu bijahu razvaljene, ali ni jedan neprijatelj nije još bio prešao preko zapreke od greda i kamenja.

Aragorn baci pogled na blijede zvijezde i mjesec što je zalazio za brda na zapadu koja su zatvarala dolinu.

"Ova je noć duga kao više godina" reče. "Koliko će se dan još skanjivati?"

"Zora nije daleko" pripomene Gamling koji je došao za njima. "Ali bojim se da nam neće biti od pomoći."

"Pa ipak, ljudi se oduvijek uzdaju u zoru" nabaci Aragorn.

"Ali ovi skotovi iz Isengarda, ti poluorci i goblinski ljudi što ih je Saruman uzgojio svojim naopakim čaranjem, ne prežu od sunca" reče Gamling. "A ne prežu ni oni divljaci sa brdâ. Zar im ne čujete glasove?"

"Čujem ih" odgovori Éomer "ali meni je to isto što i kričanje ptica i rika zvijeri." "Ipak ih ima mnogo koji kriče na dunlandskom jeziku" pripomene Gamling. "Ja znam taj jezik. To je stari ljudski govor kojim se nekad govorilo u mnogim dolinama na zapadu Marke. Počujte! Oni nas mrze, i vesele se, jer misle da nam je odzvonilo. Viču: "Kralj, kralj! Zarobit ćemo im kralja. Smrt Forgoilima! Smrt slamoglavcima! Smrt pljačkašima sa sjevera!" Tako nas oni zovu. Ni za pola tisuće godina nisu prežalili što su gospodari Gondora poklonili Marku Eorlu mlađem i udružili se s njim. To vam je ratoboran narod kad se pobuni. Neće oni sad uzmaknuti ni pred sumrakom ni pred zorom sve dok ne zarobe Théodena ili sami izginu."

"Ja se ipak uzdam u dan" reče Aragorn. "Ne kaže se uzalud da Rograd nije još nikad pao kad su ga branili ljudi."

"Tako bar pjevaju putujući pjevači" ubaci Éomer.

"Pa hajde da ga onda branimo i nadamo se najboljem!" zaključi Aragorn.

Dok su oni tako razgovarali, zatreštale su trublje. Zatim se razlegao lom i blijesak plamena i dima. Voda iz potoka u klisuri izlila se šumeći i pjeneći se: ništa je više nije moglo zadržati, u bedemu je zinula rupa. Skupina tamnih spodoba pokulja unutra.

"To je Sarumanova đavolija!" uzvikne Aragorn. "Dok smo mi razgovarali, opet su se zavukli u kanal i potpalili nam vatru iz Orthanca pod nogama. *Elendil, Elendil!*" poviče i skoči dolje u rupu; ali dotle su već na stotine ljestava naslonjene na krunište. Preko zida i kroza zid zapljusnula je branitelji posljednja navala poput tamnog vala na brdo pijeska. Obrana je odbačena. Neki su Jahači potiskivani sve dalje i dalje u klisuru, padali i borili se uzmičući, korak po korak, prema spiljama. Drugi su se probili prema tvrđavi.

Široke stube vodile su iz klisure do stijene i stražnjih vrata Rograda. Pri njihovu dnu stajao je aragorn. U ruci mu je još svijetlio Andúril. Strah od tog mača zadržao je načas neprijatelja dok su se svi koji su se domogli stuba jedan po jedan povukli do vratnica. Na gornjem dijelu stuba klečao je Legolas. Držao je napet luk u rukama, ali mu je preostala još samo jedna strijela od svih onih koje je pokupio, pa je sad izvirivao, spreman da ustrijeli prvog orka koji se usudi približiti stubama.

"Aragorne, svi koji su mogli ušli su unutra" dobaci mu. "Vrati se!"

Aragorn se okrene i pohita uza stube, ali kako je bio umoran, spotakne se i padne. U isti mah neprijatelji pojure za njim. Orci su, urlajući, ispružili dugačke ruke za njim ne bi li ga šćepali. Prvi je od njih pao s Legolasovom posljednjom strijelom u grlu, ali su ga ostali preskočili i jurnuli dalje. Tad veliki kamen, bačen odozgo s vanjskog bedema, tresne na stube i sunovrati ih u klisuru. Aragorn se dočepa vrata i brže-bolje zalupi njima za sobom.

"Nije dobro, prijatelji" reče otirući nadlakticom znoj s čela.

"Nije baš dobro" potvrdi Legolas "ali ima još nade dok si ti s nama. A gdje je Gimli?"

"Ne znam" odgovori Aragorn. "Posljednji put sam ga vidio kako se bori dolje iza bedema, ali su nas neprijatelji razdvojili."

"Jao! To je loša vijest" reče Legolas.

"On je srčan i snažan" ustvrdi Aragorn. "Nadajmo se da će se skloniti u spilju. Tamo bi bio neko vrijeme siguran. Sigurniji nego mi. Takvo bi sklonište moralo patuljku biti po čudi."

"Nadajmo se da je tako" reče Legolas. "Ipak bi radije da je ovdje s nama. Htio sam reći gosparu Gimliju da ih sad imam trideset devetoricu na rovašu."

"Ako se probije do spilje, nadmašit će te" nasmije se Aragorn. "Nisam još nikad nikog vidio da tako barata sjekiricom."

"Moram potražiti još strijela" reče Legolas. "Da bar prođe ova noć pa da mogu bolje vidjeti kad gađam!"

Aragorn uđe u tvrđavu. Tu je, na svoj užas, doznao da Éomer nije stigao u Rograd.

"Ne, nije došao do stijene" reče jedan čovjek iz Zapadnog prigorja. "Posljednji put sam ga vidio kako okuplja svoje ljude i bori se na ulazu u klisuru. S njime je bio Gamling, i patuljak, ali nisam se usudio probiti do njih."

Aragorn prođe krupnim koracima kroz unutarnje dvorište i popne se do visoke odaje u kuli. Tu je zatekao kralja kako stoji, taman naspram uskog prozora, i gleda u dolinu.

"Što ima novo, Aragorne?" upita ga.

"Bedem je pao, gospodaru, i sva je obrana potisnuta ali su se mnogi sklonili ovamo, na Stijenu."

"Je li i Éomer tu?"

"Nije, gospodaru. Ali mnogi su se od vaših ljudi povukli u klisuru, neki kažu da je i Éomer među njima. U onom tjesnacu možda će uspjeti zaustaviti neprijatelja i skloniti se u spilje. A čemu se tamo mogu nadati, ne znam."

"Mogu više nego mi. Kažu da su dobro opskrbljeni. I zrak je tamo dobar zato što visoko gore ima u pukotinama odušaka. Nitko ne može prodrijeti unutra ako se branitelji odlučno brane. Tamo se može dugo izdržati."

"Ali orci su došli s nekim čarolijama iz Orthanca" reče Aragorn. "Imaju vatru koja sve diže u zrak i kojom su probili bedem. Ako ne mogu prodrijeti u spilje, mogu zatvoriti one koji su unutra. Ali mi sad moramo misliti samo na svoju obranu."

"Ja se samo izjedam u ovom zatvoru" reče Théoden. "Da sam bar mogao s kopljem u ruci izjahati na čelu svojih ljudi na bojište, možda bih opet osjetio užitak u borbi i tako dočekao svoj kraj. A ovdje nema od mene mnogo koristi."

"Ovdje vas bar dobro čuvaju u najboljoj tvrđi u Marki" reče Aragorn. "Prije se možemo uzdati da ćemo vas zaštititi u Rogradu nego u Edorasu, pa i prije nego u Dunharrowu u planinama."

"Kažu da Rograd nije nikad pao u neprijateljske ruke" opet će Théoden. "Ali mene je nekako obuzela sumnja. Svijet se mijenja i sve ono što je nekad bilo moćno, sad više nije pouzdano. Kako može ikoja kula odoljeti tolikim napadačima i takvoj bezumnoj mržnji? Da sam znao da je Isengard postao tako velika sila, možda i ne bih onako brzopleto pohitao da mu se suprotstavim, bez obzira na sve Gandalfove vještine. Sad mi se njegovi savjeti ne čine više onako dobri kako su mi se činili na jutarnjem suncu."

"Ne sudite o Gandalfovim savjetima prije nego što se sve ovo svrši" reče Aragorn.

"Kraj nije daleko" otpovrne kralj. "Ali ja neću ovdje dočekati kraj, da me ulove kao starog jazavca u stupicu. Snowmane i Hasufel i svi konji moje garde nalaze se u unutrašnjem dvorištu. Čim svane, zapovjedit ću svojim ljudima da zapušu u Helmog rog pa ću izjahati. Hoćete li i vi sa mnom, sine Arathornov? Možda ćemo se probiti ili skončati tako da će o tome vrijediti da se pjeva... ako itko ostane živ da se poslije pjeva o nama."

"Poći ću s vama" odgovori Aragorn.

Oprostivši se, vratio se na bedem i obide ga okolo-naokolo bodreći ljude i pomažući gdje god su napadi bili najžešći. S njim je bio i Legolas. Kamen se tresao od vatre što je dizala dolje sve u zrak. Napadači su bacali uvis konopce s kukama i prislanjali ljestve. Orci su se neprestance penjali na vrh vanjskih zidina, a branitelji su ih opet svaljivali dolje.

Napokon je Aragorn zastao iznad glavnog ulaza ne obazirući se na neprijateljske strelice. Kad je pogledao u daljinu, vidio je da se nebo na istoku svijetli. Tad podigne praznu šaku, s dlanom okrenutim nagore, u znak da nudi pregovore.

Orci počnu vriskati i ceriti se.

"Siđi dolje! Siđi dolje!" dovikivali su mu. "Ako želiš razgovarati s nama, siđi dolje! I dovedi kralja! Ovdje su borci Uruk-haia. Istjerat ćemo mi njega iz brloga ako ne dođe sam. Dovedi onog svog kralja što se tamo negdje skriva!"

"Kralj ostaje ili odlazi po svojoj volji" odgovori im Aragorn.

"Pa šta onda ti tu tražiš?" upitaju ga. "Što tu izviruješ? Hoćeš da vidiš koliko nas ima? Mi smo ti borci Uruk-haia."

"Gledam kako sviće" odgovori Aragorn.

"Pa šta onda?" podsmjehnu se oni. "Ovdje su uruk-hai: mi se ne prestajemo boriti zbog noći ili dana, zbog lijepa vremena ili nevremena. Mi dolazimo ubijati, na suncu ili na mjesecini, svejedno. Šta onda ako svanjiva?"

"Nitko ne zna što donosi novi dan" napomene Aragorn. "Odlazite radije prije nego što vam donese nesreću."

"Sidi ti radije dolje jerbo ćemo te inače skinuti strijelom s tih zidina" doviknu mu oni. "Nisu ovo nikakvi pregovori. Nemaš ti nama šta reći."

"Imam vam još ovo kazati" odvrati Aragorn. "Rograd nije još nikad pao u neprijateljske ruke. Odlazite radije jer se inače ni jedan od vas neće spasiti. Ni jedan neće ostati živ da odnese vijesti na sjever. Vi i ne znate u kakvoj ste pogibli."

Tako velika moć i kraljevsko dostojanstvo izbijali su iz Aragorna dok je stajao onako sam iznad porušenog glavnog ulaza pred neprijateljskom vojskom da su mnogi od onih divljaka zastali i osvrnuli se za sobom na dolinu, a neki su sumnjičavo bacili pogled na nebo. Ali orci su se samo grohotom nasmijali, a kad je Aragorn skočio dolje, iznad bedema zafijuće kiša sulica i strelica.

Odjekne snažan prasak i sijevne vatra. Luk na vratnicama na kojem je on domaloprije stajao raspadne se i sruši usred dima i prašine. Barikada se osula kao da ju je grom ošinuo. Aragorn otrči do kraljeve kule.

Ali još dok se glavni ulaz rušio a orci oko njega urlali na sav glas pripremajući se za juriš, iza njih se začuje nekakav žamor poput vjetra u daljini, a onda preraste u viku mnogih glasova što su izvikivali neobične novosti u zoru. Kad su začuli taj očajnički žamor za sobom, orci se na Stijeni pokolebaju i obazru za sobom. A onda odozgo s kule odjekne iznenadni i užasni zov Helmova velikog roga.

Svi koji su čuli taj zov zadržću. Mnogi su orci pali ničice na zemlju i začepili rukama uši. Iz klisure se vrata odjeci, jedan za drugim, kao da na svakoj litici i brdu stoji po jedan gromoglasni glasnik. A ljudi na zidinama dignu poglede osluškujući u čudu, jer odjeci nisu zamirali. Zvuci roga razlijevali su se među brdima; sad su se, sve bliži i glasniji, odazivali jedan drugome glasajući se žestoko i slobodno.

"Helm! Helm!" poviču jahači. "Helm je ustao iz groba i vraća se u rat. Helm priskače u pomoć kralju Théodenu!"

Nakon tog povika pojavi se i sam kralj. Konj mu je bio bijel kao snijeg, štit zlatan, a koplje podugačko. Zdesna ga je pratio Aragorn, Elendilov nasljednik, a za njima su jahali potomci kuće Eorla mlađeg. Nebo se osvijetli. Noć iščezne. "Naprijed, Eorlinzi!"

Vičući i halabučeći krenuli su na juriš. Prohujali su kroz glavni ulaz, projurili nasipom i probili se kroz vojsku iz Isengarda kao vjetar kroz travu. Iza njih, iz klisure, dopru oštri poklici ljudi koji su ispadali iz spilja i potiskivali neprijatelja. Van pokuljaju svi oni što su bili ostali na Stijeni. A u brdima su i dalje odjekivali zvuci rogova.

Kralj je sa svojom pratnjom jurio i dalje. Pred njima su padali ili bježali neprijateljski zapovjednici i borci. Nisu im mogli odoljeti ni orci ni ljudi. Leđima

bijahu okrenuti mačevima i kopljima Jahačâ a licem dolini. Vikali su i lelekali jer ih je u osvit dana spopao strah i silno čuđenje.

Tako je kralj Théoden izjahao na Helmove vratnice i probio se do velikog nasipa. Tu se postrojba zaustavila. Bio je bijeli dan. Sunčane zrake sjale su nad brdima na istoku i odsijevale na njihovim kopljima. A oni su šutke sjedili na konjima i piljili dolje, u Prodolje.

Kraj se sav izmijenio. Ondje gdje se prije protezao zelen dolac a travnati mu obronci oplakivali sva viša brda, iznikla je šuma. Velika stabla, gola i nijema, stajala su u redovima, zapletena granja i drevnih glava; iskrivljeno korijenje bijaše im duboko ukopano u dugu zelenu travu. Pod njima bijaše mrak. Nasip je od okrajka te bezimene šume dijelilo samo oko petsto koraka čistine. Tu se sad sjatila Sarumanova ponosita vojska, strepeći od kralja i od tih stabala. Slili su se bili od Helmovih vratnica dok nisu napustili sav onaj prostor više nasipa, ali su dolje bili sabijeni kao roj muha. Uzalud su se verali i pentrali po obroncima Prodolja ne bi li se spasili. Na istočnoj je strani padina bila odviše strma i stjenovita, a slijeva, sa zapadne strane, bližila im se propast.

Izenada se na jednom grebenu pojavi konjanik, sav u bijelom, blistajući na suncu što je izlazilo. Među niskim bregovima odjekivali su zvuci rogova. Iza njega je niz dugačke obronke hitalo tisuću pješaka, s mačevima u rukama. Među njima je stupao visok i kršan čovjek. Štit mu se crvenio. Kad je došao do ruba doline, prinese usnama velik, crn rog i zapuše na nj da je sve orilo.

"Erkenbrand!" poviču jahači. "Erkenbrand!"

"Eno i Bijelog jahača!" usklikne Aragorn. "Vratio se Gandalf!"

"Mithrandir, Mithrandir!" uzvikne Legolas. "Ovo je prava čarolija! Hodite! Htio bih pogledati tu šumu prije nego što čarolija mine."

Vojska je iz Isengarda urlala klateći se amo-tamo, obuzeta sve većim strahom i stravom. Ponovo se s kule oglasi rog. Kraljeva postrojba krene kroz prolaz u nasip na juriš. S brda se sjuri Erkenbrand, gospodar Zapadnog prigorja. Sjuri se i Shadowfax poput hitronogog jelena u gorju. Bijeli jahač okomi se na njih, a njegova pojava unese stravu i pomutnju u neprijatelja. Divljaci popadaju ničice pred njim. Orci su glavinjali, vrištali i odbacivali mačeve i koplja. Bježali su kao crni dim što ga raznosi sve jači vjetar. Zapomažući zašli su u sjenu drveća što ih je čekalo, a iz te sjene ni jedan od njih nije se više vratio.

VIII. poglavlje

PUT DO ISENGARDA

I tako se slučajno da su se na svjetlu lijepa jutra, na zelenoj travi pokraj potoka u klisuri, ponovo sreli kralj Théoden i Bijeli jahač, Gandalf. Bijahu tu i Aragorn, sin Arathornov, i vilenjak Legolas, i Erkenbrand od Zapadnog prigorja, i velmože Zlatne kuće. Oko njih se okupili Rohirrimi, Jahači iz Marke: čuđenje je nadvladalo pobjedničku radost, oči im bijahu uprte u šumu.

Iznenada se prolomi silna vika i s nasipa se stušte oni koji su prije toga bili potisnuti u klisuru. Među njima su bili stari Gamling i Éomer, sin Éomundov, a uz njih je stupao i patuljak Gimli. Nije nosio kacige, a glava mu bijaše previjena okrvavljenom lanenom trakom, ali mu glas bio snažan i gromak.

"Četrdeset i dvojica, gosparu Legolase!" dovikne prijatelju. "Ali, jao, sjekira mi se pohabala: četrdeset i drugi nosio je željezni ovratnik. A kako ti stojiš?"

"Premašio si me za jednoga" odgovori mu Legolas. "Ali nije mi krivo što ti je ulov veći od mogega, sretan sam što te vidim na nogama."

"Dobro došao, Éomere, sestrin sine!" uzvikne Théoden. "Drago mi je što te vidim živa i zdrava."

"Zdravo, gospodaru Marke!" odzdravi Éomer. "Prošla je crna noć i ponovo je svanuo dan. Ali dan nam je donio neobične novosti." Okrene se i zagleda u čudu, najprije u šumu a onda u Gandalfa. "Još ste nam jednom nenadano stigli u teškom času!"

"Nenadano?" ponovi Gandalf. "Pa rekao sam da ću se vratiti i sastati se ovdje s vama."

"Ali niste rekli u koje vrijeme niti ste nagovijestili na koji način. Neobičnu nam pomoć dovodite. Pravi ste majstor u čarobnjaštvu, Gandalfe Bijeli!"

"Možda. Ali ako jesam, nisam to još pokazao. Samo sam vam dao dobar savjet u nevolji i iskoristio Shadowfaxovu brzinu. Vi ste više učinili svojom osobnom hrabrošću, pa i ljudi iz Zapadnog prigorja sa svojim žilavim nogama koje su propješale cijelu noć."

Zatim se svi u još većem čudu zagledaju u Gandalfa. Neki su gledali prijekim okom na šumu i trljali rukama oči, kao da ne vjeruju sami sebi.

Gandalf se nasmije dugim i veselim smijehom.

"Drveće?" reče. "Ama, vidim ja šumu isto tako dobro kao i vi. Ali nije to moje djelo. To je nešto što nadilazi moć Vijeća mudraca. Ovo je bolje od mog nauma, bolje nego što sam se i sam nadao."

"Ako to nije vaša čarolija, čija je onda?" priupita ga Théoden. "Sarumanova nije, to je jasno. Da ne postoji još neki moćniji mudrac za koga mi i ne znamo?"

"Nije to čarolija nego kudikamo starija moć" odgovori Gandalf. "Moć koja je po zemlji hodila prije negoli je vilenjak zapjevao i čekić odjeknuo.

*Dok željeza još nije bilo, nit se stablo pokosilo,
Dok su gore bile mlade, a mjesec još prepun nade;
Prije neg se prsten stvori, dok još blijeda ne bje znana,
Hodila je po šumama od najdrevnijeg od svih dana.*

"Kako glasi odgonetka vaše zagonetke?" priupita ga Théoden.

"Ako želite to saznati, pođite sa mnom u Isengard" odgovori Gandalf.

"U Isengard?" uzviknu svi.

"Da" potvrdi Gandalf. "Ja se vraćam u Isengard, a svi koji hoće mogu poći sa mnom. Ondje bismo mogli još svašta vidjeti."

"Ali u Marki nema dovoljno ljudi, čak i kad bismo ih sve okupili i kad bi se oporavili od rana i umora, da napadnemo Sarumanovo uporište" reče Théoden.

"Ipak ću ja u Isengard" opet će Gandalf. "Neću se ondje dugo zadržavati. Put me sad vodi na istok. Očekujte me u Edorasu kad se mjesec uštapi!"

"Ne!" odsiječe Théoden. "U mračnom času pred zoru obuzela me sumnja, ali sad se više nećemo rastajati. Poći ću s vama, ako mi tako savjetujete."

"Htio bih što prije porazgovarati sa Sarumanom" reče Gandalf. "A kako vam je on nanio golemu štetu, bilo bi dobro da budete i vi ondje sa mnom. Kad biste mogli krenuti, i koliko vam vremena treba donde?"

"Ljudi su mi umorni od boja" reče kralj "a i ja sam umoran, jer sam mnogo jahao i malo spavao. Moja starost, jao, nije hinjena niti se može pripisati samo Gujoslovovu šaputanju. To je boljetica koju nikakve pijavice ne mogu potpuno izliječiti, pa ni Gandalf."

"Neka se onda najprije odmore svi oni koji će poći sa mnom" reče Gandalf. "Putovat ćemo pod okriljem večeri. To je dobro, savjetujem vam da ubuduće sve naše dolaske i odlaske držite u najvećoj tajnosti. Ali nemojte, Théodene, odrediti previše ljudi da pođe s vama. Ne idemo ovaj put u bitku nego na pregovore."

Tad kralj odabere one koji su ostali neozlijeđeni i koji su imali hitre konje, pa ih izašlje s vijestima o pobjedi u svaku dolinu u Marki, i pozove po njima sve svoje ljude, mlade i stare, da hitno dođu u Edoras. Ondje će gospodar Marke, sutradan nakon punog mjeseca, održati vijećanje sa svima koji mogu nositi oružje. Kralj ujedno odabere Éomera i dvadeset ljudi iz svoje garde da pođu s njim u Isengard. Gandalfa će pak pratiti Aragorn, Legolas i Gimli. Iako je bio ranjen, patuljak nije htio izostati.

"Bio je to slab udarac koji mi se još odbio od kalpaka" reče. "Trebalo bi nešto mnogo više od ovakve ogrebotine orkâ da me zadrži."

"Ja ću ti se pobrinuti za ranu dok se ti odmaraš" reče Aragorn.

Kralj se vrati u Rograd. Spavao je spokojno kako nije spavao već godinama, a otpočivao je i ostatak njegove družine. Ostali, međutim, svi koji nisu bili ozlijeđeni ili ranjeni, prihvatili su se velika posla, jer su mnogi bili poginuli i ostali ležati na bojištu ili u klisuri.

Od orkâ nitko nije ostao živ; nebrojene su bile njihove lešine. Ali mnogi su se brđani bili predali, pa su strahovali za svoj život i molili za milost.

Ljudi iz Marke oduzeli su im oružje i nagnali ih da rade.

"Pomozite nam sad donekle nadoknaditi štetu koju ste nam nanijeli" reče im Erkenbrand. "A poslije ćete prisegnuti da nikad više nećete prijeći gazove na Isenu naoružani niti se pridružiti neprijateljima ljudi u njihovim pohodima; nakon toga ćete se vratiti slobodni u svoju zemlju. Jer Saruman vas je zaveo. Mnogi su od vaših nagrađeni smrću zato što su mu povjerovali, ali da ste i pobijedili, ne biste mnogo bolje prošli."

Ljudi iz Dunlanda bili su zapanjeni jer im je Saruman rekao da su ljudi iz Rohana okrutni i da zarobljenike žive spaljuju.

Nasred bojišta ispred Rograda podignuta su dva humka, a pod njima su pokopani svi Jahači iz Marke koji su pali u obrani svoje zemlje, oni iz Istočnih dolova na jednu stranu, a oni iz Zapadnog prigorja na drugu. Zapovjednika kraljeve garde Hámu položili su u grob samog u sjeni Rograda. On je poginuo ispred Helmovih vratnica.

Orci su nabacani na gomile daleko od ljudskih humaka, blizu okrajka šume. Ljudi su bili zabrinuti jer su gomile leševa bile prevelike za ukop ili spaljivanje. Nisu imali dovoljno drva za lomače, a nitko se od njih ne bi usudio posjeći ono neobično drveće, sve da ih Gandalf i nije upozorio da im prijeti velika opasnost povrijede li koru ili grane na njima.

"Neka ti orci ostanu tu ležati" reče Gandalf. "Jutro je pametnije od večeri."

Po podne se kraljeva družina spremila na put. Pokapanje mrtvaca bilo je tek započelo, a Théoden je oplakivao gubitak svoga kapetana Háme i bacio prvu grud u njegov grob.

"Doista je veliku štetu Saruman nanio meni i mojoj zemlji" reče "i ja mu to neću zaboraviti kad se sretnemo."

Sunce se već bližilo brdima na zapadu Prodolja kad su Théoden, Gandalf i njihovi suputnici krenuli napokon s nasipa. Za njima se okupilo veliko mnoštvo, i jahača i ljudi iz rohana, starih i mladih, žena i djece, koji su bili izašli iz spilja. Pjevali su pobjedničku pjesmu zvonkim glasovima, a onda su utihnuli pitajući se što li će se još zbiti, jer su im pogledi bili uprti u drveće kojeg su se bojali.

Kad su jahači došli do šume, zastali su: i konji i ljudi bili su neskloni proći kroz nju. Drveće bijaše sivo i prijeteće, obavijeno sjenama ili izmaglicom. Vrhovi njihovih dugačkih ispruženih grana visili su poput ispitljivih prstiju. Korijeni im virili iz zemlje poput udova čudnovatih nemani, a pod njima su zjapile mračne pećine. Ali Gandalf krene dalje i povede za sobom družinu, a ondje gdje je put od Rograda sjekao šumu, ugledaju otvor nalik na nadstvođen ulaz ispod debelih grana. Gandalf uđe na taj ulaz a svi ostali za njim. Tad, na svoje veliko čudo, opaze da cesta vodi dalje, i da uz nju teče potok iz klisure; nad njima bijaše vedro nebo, puno zlaćana svjetla. Ali velebni redovi stabala s obje strane bijahu već obavijeni tamom i protezali su se sve do neprobojnih sjena. Tad začuju kako grane pucketaju i stenju, i povike iz daljine, i žamor glasova bez riječi, ljutito neko mrmorenje. Nigdje nije bilo na vidiku ni orkâ ni bilo kojih drugih stvorova.

Legolas i Gimli jahali su zajedno na jednom konju i držali se Gandalfa, jer se Gimli bojao šume.

"Kako je ovdje vruće!" reče Legolas Gandalfu. "Naslućujem nekakav silan gnjev oko sebe. Bubnja li i vama u ušima?"

"Bubnja" odgovori Gandalf.

"Što li je sad s onim kukavnim orcima?" priupita ga Legolas.

"Mislim da to nikad nitko neće saznati" otpovrne Gandalf.

Neko su vrijeme jahali šutke, ali je Legolas neprestance prijećao očima s jedne na drugu stranu, a da mu je Gimli dopustio, višeput bi i zastao da oslušne šumske glasove.

"Ovo je najčudnije drveće koje sam ikad vidio" reče. "A vidio sam mnogo hrastova kako rastu od žira do oronule starosti. Volio bih da se sad možemo prošetati među njima: oni se i glasaju, pa bih s vremenom možda i razumio njihove misli."

"Nemoj, radije nemoj!" reče Gimli. "Ostavimo ih radije na miru! Ja već pogađam njihove misli: mrsko im je sve što hoda na dvije noge. Neprestano govore nešto o kršenju i gušenju."

"Nisu im mrski baš svi koji hodaju na dvije noge" otpovrne Legolas. "Mislim da se varaš. Njima su samo orci mrski. Jer oni ne spadaju ovamo i ne znaju mnogo o vilenjacima i ljudima. Daleko su doline u kojima su oni ponikli. Oni ti, Gimli, mislim, potječu iz dubokih dolina Fangorna."

"Onda je ovo najopasnija šuma u Međuzemlju" reče Gimli. "Morao bih joj biti zahvalan na ulozi koju je odigrala, ali je ne volim. Ti možeš misliti o njoj sve najljepše, ali ja sam vidio veću divotu u ovoj zemlji, nešto ljepše od svakog gaja ili dola na svijetu: srce mi je još puno te ljepote. Čudni su ti ljudi, Legolase! Tu im je pod nosom jedno od čudesa sjevernoga svijeta, i znaš kako oni to zovu? Spilje, eto kako! Spilje! Rupe u koje se sklanjaju u ratu, u koje spremaju stočnu hranu! Dobri moj Legolase, znaš li ti kako su pećine u Helmovoj klisuri velike i lijepe? Patuljci bi neprestano onamo hodočastili samo da ih gledaju, kad bi znali za njih. Bome bi platili suhim zlatom samo da ih načas vide!"

"A ja bih dao isto toliko zlata da me poštede toga" reče Legolas "pa i dvostruko više da me puste iz njih kad bih slučajno tamo zabludio!"

"Nisi ih vidio pa ti opraštam tu tvoju šalu" reče Gimli. "Ali govoriš kao prava budala. Zar ne misliš da su lijepe one dvorane u kojima stoluje vaš kralj ispod brda u Mrkodolu, koje su patuljci nekoć davno pomogli izgraditi? A ono su ti puke potleušice prema pećinama koje sam ovdje vidio: nepregledne dvorane, ispunjene vječitom glazbom vode što kaplje u jezerca, ubave kao *Kheled-zâram* na mjesečini. I da znaš, Legolase, kad se upale baklje pa ljudi šetaju po pjeskovitu podu ispod kupola što odzvanjaju, ah! onda ti se, Legolase, dragulji, kristali i žile dragocjene rude ljeskaju na uglačanim zidovima, svjetlo svijetli kroz nabore mramora poput školjaka, a mramor je proziran kao što su prozirne ruke kraljice Galadriel. Ima ti tamo, Legolase, stupova bijelih i kao šafran žutih i kao zora ružičastih, izljebljenih i isprepletenih u oblicima kao iz sna; dižu se iz šarenih podova u susret blistavim visuljcima na stropu: krila, užad, zastori tanki kao zamrznuti oblaci; koplja, stjegovi, tornjići palače što lebde u zraku! Zrcale se u jezerima: treperav svijet gleda iz tamnih jezeraca pokrivenih prozirnim staklom; gradovi kakve je Durinova mašta jedva mogla u snu zamisliti prostiru se nadaleko sa svojim raskošnim ulicama i stupovljem u dvorištima, sve do mračnih udubina do kojih ne može doprijeti svjetlo. I plink! kapne srebrna kapljica, a od namreškane vode u staklu svi se tornjevi savijaju i lelujuju poput trave i koralja u morskoj spilji. Zatim padne večer pa iščezavaju i gase se trepćući; baklje prelaze u jednu drugu odaju i u jedan drugi san. Ima ti tamo, Legolase, odaja i odaja; dvorana izranja iz dvorane, kupola se pomalja za kupolom, stube za stubama; a vijugave staze vode dalje sve do samog srca Gorja. Spilje! Pećine Helmove klisure! Sretan me slučaj nanio onamo! Plače mi se što ih napuštam."

"E, onda ću ti za utjehu, Gimli, poželjeti da se vratiš živ i zdrav iz rata pa da ih ponovo vidiš" reče mu vilenjak. "Ali nemoj o tome govoriti svoj svojoj rodbini! Sudeći po tvojim riječima, rekao bih da oni nemaju baš mnogo posla. Možda su ljudi u ovoj zemlji mudri što ne govore previše: jedna jedina obitelj marnih patuljaka mogla bi čekićima i dlijetom više ovdje pokvariti nego što su oni uradili."

"Ne, nisi me razumio" opet će Gimli. "Nijedan patuljak ne bi mogao ostati ravnodušan pred takvom krasotom. Nitko od Durinova soja ne bi mogao kopati po ovim spiljama radi dragog kamenja ili rude, čak ni kad bi se u njima moglo naći i dijamanta i zlata. Zar vi možda sijete gajeve u cvatu u proljeće da naložite vatru? Mi ne bismo ovdje kopali nego bismo njegovali ove proplanke od rascvjetanog kamena. Oprezno i vješto, malo-pomalo – tek jedan sitni komadić stijene i ništa više možda po čitav dan – tako bismo zacijelo radili, a s godinama bismo probili nove hodnike i otkrili daleke odaje koje su još u mraku, pa se tek letimice naziru kroz pukotine u hridinama. Pa svjetla, Legolase! Napravili bismo svjetla, svjetiljke kakve su negda gorjele u Khazad-dûmu; kad bismo god poželjeli, odagnali bismo noć koja tamo vlada otkako ta brda postoje; a kad bismo poželjeli počinak, pustili bismo noć da se vrati."

"Upravo si me ganuo, Gimli" reče Legolas. "Još te nikad nisam čuo tako govoriti. Samo što nisam požalio što nisam i ja vidio te spilje. Nagodimo se: ako se obojica vratimo živi i zdravi iz pogibli koje nas čekaju, hajde da putujemo neko vrijeme zajedno. Ti ćeš obići sa mnom Fangorn, a ja s tobom Helmovu klisuru."

"Ja baš ne bih taj put izabrao za povratak" reče Gimli. "Ali proći ću i kroz Fangorn ako mi obećaš da ćeš se vratiti sa mnom u ove spilje i podijeliti njihove divote sa mnom."

"Obećavam ti" reče Legolas. "Ali, jao, sad ostavljamo za sobom i spilje i šumu na neko vrijeme. Gle! Evo nas na kraju šume. Koliko još ima do Isengarda, Gandalf?"

"Oko četrdeset pet milja po crti kojom lete Sarumanove vrane" odgovori mu Gandalf. "Petnaest od ždrijela Prodolja do gazova, a odande još trideset do ulaza u Isengard. Ali nećemo sve to noćas prevaliti."

"A što ćemo vidjeti kad dođemo tamo?" upita ga Gimli. "Ti možda znaš, a ja i ne naslućujem."

"Ne znam ni ja sasvim pouzdano" odgovori čarobnjak. "Bio sam tamo jučer pred večer, ali odonda se moglo štošta dogoditi. Ipak, mislim da nećete reći da je ovo putovanje bilo uzaludno... pa makar i ostavili Blještave spilje Aglaronda za sobom!"

Napokon je družina prošla kroz šumu i ustanovila da je došla do dna Prodolja gdje se cesta od Helmove klisure račva, pa jedan krak vodi na istok do Edorasa a drugi na sjever do gazova na Isenu. Kad su izašli iz okrajka šume, Legolas zastane i osvrne se tužno za sobom. Iznenada uzvikne:

"Eno očiju! Nečije oči gledaju iz sjena granja! Nikad još nisam vidio takve oči."

Iznenadeni njegovim uzvikom, ostali zastanu i obazru se, a Legolas krene čak natrag.

"Nemoj, nemoj!" uzvikne Gimli. "Radi što hoćeš u svojoj ludosti, samo daj da ja najprije sjašem! Ja neću da gledam ničije oči."

"Stani, Legolase Zelenlistu!" dovikne mu Gandalf. "Ne vraćaj se u šumu, nemoj! Nije još vrijeme."

Upravo dok je on govorio, iz šume izađu tri čudne spodobе, visoke kao trolovi, najmanje tri i pol metra. Njihova snažna tijela, stasita kao mlada stabla, kao da su bila odjevena u tijesno pripijeno sivo i smeđe ruho ili krzno. Udovi im bili dugački a na šakama su imali poviše prstiju; kosa im bila kruta a brada sivozelena poput mahovine. Buljili su oko sebe dostojanstveno, ali nisu gledali u jahače nego su im oči bile uprte u sjever. Iznenada prinesu dugačke šake ustima i ogłase se zvonkim glasovima, jasnim poput zova roga, samo skladnijim i raznolikijim. Netko im se odazove. Kad su se ponovo okrenuli, jahači primijete i druga takva stvorenja kako im se primiču krupnim koracima kroz travu. Hitali su sa sjevera, hod im bio nalik na gacanje čaplje, po držanju ali ne i po brzini, jer su im dugi koraci bili brži od mahanja čapljinih krila. Jahači zagraje u čudu, a neki se od njih maše za mačeve.

"Manite se oružja!" reče im Gandalf. "To su vam pastiri. Oni nam nisu neprijatelji, zapravo im nije ni najmanje do nas stalo."

Činilo se da ima pravo, jer dok je još govorio, visoka stvorenja zađu u šumu i nestanu a da nisu ni pogledali konjanike.

"Pastiri!" ponovi Théoden. "A gdje su im stada? Što su oni uopće, Gandalfe? Očito je da ih bar vi poznajete."

"To su vam pastiri drveća" odgovori mu Gandalf. "Zar je zbilja tako davno tome što ste slušali priče uz ognjište? U vašoj zemlji ima djece koja bi iz zapletenih priča znala izvući odgovor na vaše pitanje. To ste ente vidjeli, o kralju, ente iz šume Fangorn, koju vi na svom jeziku zovete Entwood. Zar ste mislili da je to ime dobila iz pukog hira? Ne, Théodene, nije tako: za njih ste vi tek priča koja prolazi. Sve te puste godine od mladog Eorla do starog Théodena njima gotovo ništa ne znače, a sva junačka djela vaše dinastije puke su im trice i kućine."

Kralj je šutio. Napokon prozbori:

"Enti! Iz sjene legendi čini mi se da mi pomalo sviće kakvo je zapravo čudo ovo drveće. Svašta sam ja doživio u svom vijeku. Dugo smo čuvali stoku i obrađivali polja, gradili kuće, izrađivali alat ili odlazili na konjima u pomoć u ratovima što ih je vodio Minas Tirith. I to smo sve zvali ljudskim životom, svakidašnjicom. Nismo mnogo marili za ono što se zbiva izvan granica naše zemlje. U našim pjesmama govori se o svemu tome, samo što ih mi zaboravljamo, prenosimo ih tek djeci, kao kakav nevažan običaj. A sad su pjesme došle među nas iz nekih nepoznatih mjesta i hode pred našim očima."

"Budite sretni, kralju Théodene!" reče Gandalf. "Jer sad ne samo što je ugrožen svakodnevni život ljudi, nego i život tih stvorenja za koja ste mislili da žive samo u legendi. Niste vi bez saveznika iako ih ne poznajete."

"Ali ujedno sam i tužan" reče Théoden. "Jer, kako god se ratna sreća okrenula, zar se ne može dogoditi da mnogo od svega ovog lijepog i čudesnog zauvijek nestane iz Međuzemlja?"

"Može" potvrdi Gandalf. "Zlo Sauronovo ne može se potpuno zatrti, niti ikad može opet biti kao da ga nikad nije bilo. Ali nama je suđeno da sve ovo doživimo. A sad nastavimo put na koji smo krenuli!"

Tad se družina okrene od Prodolja i od šume i zaputi se do gazova. Legolas je neodlučno slijedio suputnike. Sunce je bilo zašlo, već je utonulo za rub svijeta, ali kad su izašli iz sjene okolnih brda i pogledali na zapad prema Rohanskim vratima, nebo je još bilo rumeno, a ispod oblaka što su plovili naziralo se upaljeno svjetlilo. Naspram

njega kružile su i letjele mnoge ptice crnih krila. Neke su od njih promicale iznad njihovih glava glasajući se žalostivo i vraćajući se u svoja gnijezda među stijenjem.

"Strvinari su imali posla na bojištu" reče Éomer.

Jahali su laganim korakom a mrak se spustio na ravnicu oko njih. Polako je izašao mjesec što se punio, a na hladnoj srebrnoj mjesečini pašnjaci su se nadimali i slijegali poput široka, siva mora. Jahali su bili već nekoliko sati od križanja kad su se približili gazovima. Dugi obronci spuštali su se naglo do mjesta gdje se rijeka prostirala u kamenitim plićacima između visokih travnatih terasa. Do njim dopre zavijanje vukova nošeno vjetrom. Bijaše im teško oko srca jer su se prisjetili koliko je na tom mjestu izginulo ljudi u boju.

Cesta se spustila među položite travnate obale probijajući se između terasa do ruba rijeke i penjući se zatim na drugu stranu. Na rijeci je bilo tri niza plosnatih kamenova, a između njih bijahu gazovi za konje što su vodili od jedne i druge obale do golog otočića na sredini. Jahači su pogledali odozgo na te prijelaze. Učine im se čudnim, jer su gazovi uvijek bili puni huke i žubora vode na kamenju, a sad su bili tihi. Korito rijeke bilo je gotovo suho, gola pustoš od oblutaka i siva pijeska.

"Ovo je postalo nekako sumorno mjesto" reče Éomer. "Kakva je to boljka snašla ovu rijeku? Saruman je uništio mnoge lijepe stvari: da nije razorio i izvor Isena?"

"Tako nekako izgleda" reče Gandalf.

"Jao" izusti Théoden. "Zar baš moramo proći ovim putem gdje lešinari proždiru tolike dobre jahače Marke?"

"Tuda nas vodi put" odgovori mu Gandalf. "Bolna je pogibija vaših ljudi, ali vidjet ćete da ih bar ne proždiru gorski vuci. Oni se goste svojim prijateljima orcima: takvo je prijateljstvo njihova soja. Hajdemo!"

Spuste se na rijeku, a kad su došli bliže, vuci prestanu zavijati i podviju repove. Spopao ih strah kad su ugledali Gandalfa na mjesečini, i njegova konja Shadowfaksa kako blista poput srebra. Dok su jahači prelazili rijeku do otočića, iz sjena na obalama mutno su ih pratile užagrene oči. "Gledajte!" uzvikne Gandalf. "Ovdje su naši prijatelji bili već na djelu."

Opaze kako je nasred otočića podignuta mogila obrubljena kamenjem i načičkana kopljima.

"Ovdje počivaju svi ljudi iz Marke koji su izginuli blizu ovog mjesta" reče Gandalf.

"Počivali u miru!" priklopi Éomer. "A kad im koplja zahrđaju i istrunu, neka još dugo ova mogila stoji ovdje i čuva gazove na Isenu!"

"Je li i to vaše djelo, prijatelju Gandalf?" priupita Théoden. "Mnogo ste učinili za jednu večer i jednu noć."

"Uz pomoć Shadowfaksa... i drugih" odgovori Gandalf. "Jahao sam brzo i daleko. Ali ovdje, uz ovu mogilu, reći ću vam nešto za utjehu: mnogi su pali u boju za ove gazove, ali manje ih je palo nego što se priča. Više ih se razbježalo, nego izginulo; okupio sam sve koje sam uspio pronaći. Jedne sam od njih poslao s Grimboldom iz Zapadnog prigorja da se pridruže Erkenbrandu. Druge sam uputio da obave ovaj ukop. Oni su poslije otišli s vašim zapovjednikom Elfhelmom. Njega sam poslao s mnogim jahačima u Edoras. Znao sam da je Saruman odaslao svu svoju silu protiv vas, a njegove su sluge ostavile sve druge poslove i zaputile se u Helmovu klisuru: reklo bi

se da u ovim krajevima nije uopće ostalo neprijatelja. Ipak sam se bojao da bi jahači vukova i pljačkaši mogli napasti Meduseld dok je nebranjen. Ali sad mislim da se nemate čega bojati: vaši će vas kod kuće dočekati dobrodošlicom."

"A ja ću biti sretan da ih ponovo vidim" reče Théoden "iako ne vjerujem da ću se dugo zadržati kod kuće."

Nato se družina oprostila s otočićem i mogilom, prijeđe preko rijeke i uspne se na drugu obalu. Potom odjašu dalje, sretni što napuštaju sumorne gazove. Dok su odlazili, vukovi su iznova počeli zavijati.

Stara je cesta vodila od gazova do Isengarda. Neko je vrijeme išla uz rijeku zavijajući s njom na istok pa na sjever, ali se na kraju odvojila i udarila pravo put vratnica Isengarda. Vratnice su se nalazile podno planine na zapadu doline, šesnaest ili nešto više milja od njena ždrijela. Uz tu su cestu krenuli, ali nisu njom jahali jer je tlo sa strane bilo čvrsto i ravno, obraslo na milje unaokolo kratkom, gipkom travom. Sad su jahali nešto brže pa su oko ponoći bili već odmakli pet milja od gazova. Tad se zaustave i prekinu noćno putovanje jer je kralj bio umoran. Stigli su bili do podnožja Maglenoga gorja a Nan Curunír ispružio im je u susret svoje dugačke ruke. Mračna je bila udolina pred njima jer je mjesec bio zašao za brda na zapadu, ali iz duboke sjene udoline dizao se golem toranj od ima i pare. Uspinjući se, uhvatio je zrake mjeseca na zalasku i rasprostro se u ljeskavim valovima, crnim i srebrnim, po zvjezdanom nebu.

"Što veliš na ovo, Gandalf?" upita ga aragorn. "Reklo bi se da je sva Čarobnjakova udolina u plamenu."

"Ovih se dana neprestano diže dim nad tom dolinom" reče Éomer "ali nikad još nisam vidio ovako nešto. Ovo je zapravo više para nego dim. Saruman je smislio neku čaroliju da nas njome pozdravi. Možda kuha svu vodu Isena pa je zato rijeka presušila?"

"Možda" priklopi Gandalf. "Sutra ćemo saznati što radi. A sad hajde da otpočinemo ako uzmognemo."

Utaborili su se pokraj korita rijeke Isen; unaokolo je još sve bilo tiho i pusto. Neki su od njih i pozaspali, ali kasno u noći stražari su digli dreku pa su se svi probudili. Mjeseca više nije bilo. Na nebu su sjale zvijezde, ali je po tlu gmizala tama crnija od noći, s obje strane rijeke valjala se prema njima i odlazila nekud na sjever.

"Ostanite samo gdje ste!" reče Gandalf. "Ne vadite oružja! Čekajte samo da ovo prođe!"

Oko njih se zgusnula izmaglica. Na nebu je još tinjalo nekoliko zvijezda, ali su se s obje strane podigli zidovi od nepronične tame; našli su se u uskom prolazu između pokretnih tvrđava od sjena. Začuli su nečije glasove, šaputanje, stenjanje i beskraje šušlave uzdisaje; zemlja je pod njima podrhtavala. Činilo im se da već dugo tako sjede uplašeni, ali na kraju tama i žamor prođu i iščeznu među izdancima planine.

Daleko na jugu, na Rogradu, ljudi su usred noći začuli snažan šum, kao da vjetar huji u dolini, i zemlja je zadrhtala. Svi su se prepali i nitko se nije usuđivao izaći van. Kad su ujutro izašli, zgranuli su se jer više nije bilo mrtvih orkâ, pa ni šume. Daleko dolje u klisuri trava je bila izgažena, zgnječena i smeđa, kao da su onuda prošli orijaški pastiri s velikim stadima, ali na jednu milju od nasipa iskopana je golema jama u zemlji i u nju je nabacano kamenje. Ljudi su zaključili da su tu pokopani orci koje su oni pobili, ali jesu li među njima bili i oni koji su umaknuli u šumu, to nitko nije znao

jer nijedan čovjek nije nikad stupio nogom na tu mogilu. Poslije je ona prozvana Smrtni vis i nikakva trava nije na njoj nikad izrasla. Ipak, ona čudna šuma nije nikad više viđena u Prodolju. Noću se otputila i otišla daleko, sve do mračnih dolova Fangorna. Tako su se stabla osvetila orcima.

Kralj i njegova družina nisu više te noći spavali, ali nisu poslije čuli ništa neobično osim nečeg: odjednom se probudio glas rijeke pokraj njih. Razlegao se šum vode u naletu preko kamenja, a kad je prošao taj val, Isen je opet tekao i žuborio u svom koritu kao i uvijek.

U zoru su se spremali da nastave put. Praskozorje je bilo sivo i blijedo i nisu vidjeli izlazak sunca. Zrak je oko njih bio težak od magle, a po tlu su se vukle isparine. Jahali su polako po cesti, širokoj, tvrdoj i dobro održavanoj. Kroz maglu se nazirao na lijevoj strani dugačak izdanak gorja. Ušli su bili u Nan Curunír, Čarobnjakov dol. Bijaše to zatvorena dolina, samo je na jugu bila otvorena. Nekoć je bila ubava i zelena i njome je tekao Isen, već dubok i snažan prije nego što se dohvati nizine, jer su ga napajali mnogi izvori i potočići među brdima ispranim kišom, a oko njega se na sve strane sterala umilna, plodna zemlja.

Sad više nije bilo tako. Podno zidina Isengarda zemlju je još obrađivalo sarumanovo roblje, ali je veći dio doline bio zarastao u korov i drač. Kupine su se vukle po tlu ili se pentrale po žbunju i obali stvarajući čupave spilje u kojima su prebivale zvjerke. Tu nije raslo drveće, ali su se usred travurine još opazali nagorjeli i sasječeni panjevi drevnih šumarak. Bijaše to turoban kraj, posve zanimio, osim kamenitog žuborenja hitre vode. Dim i para dizali su se u sumornim oblacima i zavlačili se u šupljine. Jahači su šutjeli. Mnogi su se od njih, obuzeti sumnjom, pitali do kakva ih nesretnog kraja vodi put.

Pošto su jahali nekoliko milja, cesta se proširila, popločena velikim plosnatim kamenovima, četvrtasto isklesanim i vješto postavljenim; ni jedne jedine travke nije bilo na njihovim sastavcima. S obje strane bijahu duboki jarci kojima je otjecala voda. Odjednom se pred njima ispriječi visok stup. Bijaše crn, a na njemu je stajao velik kamen, isklesan i obojen kao dugačka bijela šaka. Kažiprst je pokazivao na sjever. Znajući da su sad već blizu vratnica Isengarda, bilo im je teško oko srca, ali nisu mogli pogledima proniknuti kroz maglu pred sobom.

Podno ogranka planine u Čarobnjakovu dolu nalazilo se od pamtivijeka ono drevno mjesto koje su ljudi prozvali Isengard. Djelomice je oblikovan kad je nastajalo to gorje, ali su ljudi sa Zapadnih strana u davno doba podigli tu moćne utvrde, u kojima je Saruman poslije dugo prebivao ne trateći vrijeme.

Tako se Isengard razvio dok je Saruman bio na vrhuncu moći, u vrijeme kad su ga mnogi smatrali poglavarom čarobnjaka. Veleban prstenasti bedem, nalik na visoke litice, stršio je iz zaklona gorskog pristranka, od njega je polazio i do njega se vraćao. U bedemu bijaše samo jedan ulaz, velik svod probijen u južnom dijelu. Tu je, u crnoj stijeni, bio probijen dugačak tunel, zatvoren s obje strane debelim željeznim vratima. Ta su vrata bila tako izrađena i postavljena na velike stožere, a čelični stupovi zabijeni u živi kamen, da su se mogla, kad nisu bili navučeni zasuni, nečujno otvoriti lakim dodiranjem ruke. Onaj koji bi ušao unutra i napokon izašao iz tunela što je neprestance odzvanjao, ugledao bi zaravan: velik, ponešto udubljen krug poput goleme plitke

zdjele; promjer mu je iznosio jednu milju. Nekoć je tu sve bilo zeleno i puno drvoreda i voćnjaka natapanih potočićima što su tekli iz gorja u jezero. Ali u Sarumanovo potonje doba tu nije više bilo nikakva zelenila. Puteljci su bili popločeni kamenim pločama i bili su tvrdi i tamni, a uz njih su, umjesto drveća, stajali dugi redovi stupova od mramora, bakra i željeza, spojenih teškim lancima.

Tu bijaše sva sila kuća, odaja, dvorana i hodnika, usječenih i probijenih u zidinama s unutarnje strane tako da su se nad cijelim tim otvorenim krugom nalazili nebrojeni prozori i tamna vrata. Tu su se mogle smjestiti na tisuće radnika, slugu, robova i ratnika, i velike zalihe oružja; u podrumskim su prostorijama bili smješteni i hranjeni vukovi. Zaravan je također bila sva izbušena i raskopana. Rovovi su bili iskopani duboko u zemlji; ulazi su im bili natkriveni niskim humcima i kamenim kupolama tako da se prsten Isengarda na mjesecini doimao poput groblja nemirnih mrtvaca. Jer zemlja je podrhtavala. Okna su vodila niz mnoge nagibe i zavojite stube do pećina duboko na dnu; tu je Saruman čuvao svoje blago, skladišta, oružarnice, kovačnice i velike talionice. Tu su se željezni kotači neprestance okretali i čekići lupali. Obnoć su se perjanice pare izvijale iz odušaka, obasjane odozdo crvenim svjetlom, ili modrim, ili otrovnozelenim.

Svi su puteljci prema središtu bili ograđeni lancima. U sredini je stajala čudesna kula. Oblikovali su je u davno doba graditelji koji su uglačali prsten Isengarda, a ipak se ne bi reklo da je to djelo ljudskih ruku, nego da je iščupana iz kostiju zemlje za drevnog mučenja brda. Bijaše to vrhunac i stjenovit otok u isti mah, crn, tvrd i sjajan: četiri debela potpornja od višestranog kamena bijahu spojena u jedan jedini, ali su se pri vrhu rascvjetavali u razgranate rogove, vršci im bijahu oštri kao vrhovi kopalja, a bridovi oštri kao noževi. Između njih se nalazio uzak prostor, a na podu od uglačanog kamena, išaranom čudnim znamenjem, stajao bi čovjek oko sto osamdeset metara iznad zaravanka. To je bio Orthanc, Sarumanova tvrđava, ime koje je (navlaš ili slučajno) imalo dvojako značenje, jer na vilenjačkom jeziku *orthanc* znači "Brdo Očnjak", a na starom jeziku Marke "Prepredeni um".

Dobro utvrđeno i čudesno mjesto bijaše taj Isengard, i dugo je bilo lijepo, u njemu su prebivali veliki gospodari, poglavari Gondora na zapadu i mudri ljudi koji su proučavali zvijezde. Ali Saruman ga je malo-pomalo prilagodio svojim tekućim planovima držeći da ga je još poboljšao, ali se tu prevario – jer sve one čarolije i lukave smicalice radi kojih je zanemario svoju nekadašnju mudrost i koje je lakoumno smatrao svojima, potjecale su iz Mordora; tako da je ono što je on uradio bilo ništavno, samo skromna kopija, dječji uzor i ropsko oponašanje one velike tvrđave, oružarnice, tamnice, talionice silne snage, Barad-dûra, Crne kule, koja nije trpjela suparnika, i izrugivala se laskanju čekajući svoje vrijeme, sigurna u svojoj oholosti i neizmjernoj moći.

Takvo je bilo Sarumanovo uporište, po čuvenju iz davnine, jer od pamtivijeka ljudi iz Rohana nisu bili prošli kroz njegova vrata, osim možda nekolicina njih, kao što je bio Gujoslov koji je potajno dolazio a da nikom nije poslije govorio što je vidio.

Gandalf odjaše do velebnog stupa šake i prođe pokraj njega, a čim je prošao, jahači opaze, na svoje veliko čudo, da šaka više nije bijela. Bila je umrljana kao od usirene krvi, a kad su bolje pogledali, primijetili su da su joj nokti crveni. Ne obazirući se na to, Gandalf je jahao dalje u maglu a ostali su ga neodlučno slijedili. Posvuda oko

njih, uz cestu, kao nakon iznenadne poplave, bijahu velike lokve koje su ispunile udubine, a između kamenja tekla je voda.

Napokon Gandalf zastane i mahne im rukom, a kad su došli do njega, opaze da se ispred njega magla razišla i da sja blijedo sunce. Podne je bilo prošlo. Došli su do samog ulaza u Isengard.

Ali vrata su ležala na zemlji, bačena i iskrivljena. Posvuda oko njih ležalo je kamenje ispućano i razbijeno na nebrojene nazubljene krhotine ili nabacano na hrpe krša. Veliki je nadsvođeni luk još stajao na svom mjestu, ali je pred njim bio nenatkriven ponor: tunel bijaše ogoljen, a na zidovima nalik na litice zjapile su s obje strane velike pukotine i dere; vrhovi im bijahu pretvoreni u prah. Čak ni da se veliko more diglo u gnjevu i izlilo orkanskom snagom na ta brda, ne bi bilo ostavilo za sobom veću pustoš.

Prsten iza ulaza bijaše pun vode što se pušila: uzavreo kotao u kojem su plutali i krčkali ostaci greda i balvana, škrinja, bačava i polomljene opreme. Iskrivljeni i nahereni stupovi stršili su iznad vode svojim razlomljenim krnjacima, ali su svi putovi bili poplavljeni. U daljini, napol zastrt oblakom što se kovitlao, nazirao se stjenovit otok. Neukroćena olujom, svejednako tamna i visoka, dizala se kula Orthanc. Blijeda voda oplakivala mu podnožje.

Kralj i sva njegova družina sjedili su bez riječi na konjima i čudom se čudili vidjevši da je Sarumanova sila oborena, a da nisu imali pojma kako se to dogodilo. Zatim su svrnuli poglede na nadsvođeni luk i uništena vrata. U blizini su ugledali veliku gomilu krša, a iznenada na njoj opaze dvije sitne prilike kako bezbrižno leže, odjevene u sivo, jedva vidljive među razbacanim kamenjem. Uz njih su ležale boce, zdjele i tanjuri, kao da su se netom bili dobro najeli pa sad otpočivaju na miru božjem. Činilo se da jedan od njih spava, a drugi je prekrižio noge i podvio ruke pod glavu pa se naslonio na skršenu stijenu puštajući na usta duge pramičke i male kolutove rijetkog, modrog dima.

Časkom su se Théoden, Éomer i svi njihovi ljudi u čudu zagledali u njih. Usred svih tih razvalina Isengarda ovo im se učinilo da je ipak najčudnije. Ali, prije nego što je kralj progovorio, onaj mali stvor što je ispuštao dimove iznenada ih zamijeti kako sjede na konjima na samom rubu magle. Skoči na noge. Činilo se da je tek mladić, ili bar da je mladolik, iako nije bio mnogo viši od polovice ljudskog stasa; bio je gologlav pa mu se vidjela smeđa, kovrčava kosa, ali je imao na sebi plašt, prljav od puta, iste boje i kroja kao što su bili plaštevici koje su nosili Gandalfovi suputnici kad su dojahali u Edoras. Duboko se pokloni i prinese ruku prsima. Zatim, kao da nije ni primijetio čarobnjaka i njegove prijatelje, obrati se Éomeru i kralju:

"Dobro došli, gospodo, u Isengard! Mi smo vam ovdje vratari. Ja sam Meriadoc, sin Saradocov, a moj sudrug, koji je nažalost shrvan umorom" tu usput udari nogom onoga drugoga "zove se Peregrin, sin Paladinov, iz porodice Took. Zavičaj nam je daleko na sjeveru. Gospodar Saruman je kod kuće, ali je trenutačno zauzet razgovorom s nekim Gujoslovom, inače bi zacijelo bio ovdje da poželi dobrodošlicu tako uglednim gostima."

"Pazi da ne bi!" nasmije se Gandalf. "Je li vam to Saruman zapovjedio da mu čuvate oštećena vrata i dočekujete goste kad se uspijete odvojiti od tanjura i boce?"

"Nije, dobri gospodine, to mu je promaklo" ozbiljno odgovori Merry. "Bio je previše zauzet. Nama je ovu dužnost povjerio Drvobradaš koji je preuzeo upravu u Isengardu. On mi je zapovjedio da dočekam gospodara Rohana doličnim riječima. Učinio sam kako sam najbolje znao i umio."

"A što je s vašim suputnicima? Što je s Legolasom i sa mnom?" uzvikne Gimli, koji se više nije mogao suzdržati. "Vi bitange, vi tihotapci i natapirane dangube! Lijepo ste nas natjerali da vas lovimo! Šest stotina milja kroz baruštine i prašume, bitke i pogibije, ne bismo li vas spasili! I tu vas sad zatječemo kako se gostite i ljenčarite... i pušite! Pušite! Otkud vam samo trava, hulje jedne? Tako mi čekića i kliješta! Toliko me razdiru bijes i radost da će biti pravo čudo ako ne prsnem!"

"Uzeo si mi riječ s jezika, Gimli!" nasmije se Legolas. "Iako bih ja radije doznao kako su se domogli vina."

"Samo nešto niste našli u svojoj hajci, a to je pamet" odbrusi im Pippin otvarajući jedno oko. "Zatekli ste nas kako sjedimo na pobjedničkom bojištu, usred ratnog plijena, i onda se čudite kako smo se domogli pošteno zarađenih udobnosti!"

"Pošteno zarađenih?" ponovi Gimli. "Ne mogu vjerovati svojim ušima!"

Jahači se nasmiju.

"Nema dvojbe da smo svjedoci susreta dobrih prijatelja" reče Théoden. "To su dakle izgubljeni članovi vaše družine, Gandalf? Suđeno nam je da nam ovi dani budu ispunjeni čudesima. Već sam mnogo čudesa doživio otkako sam otišao od kuće, a sad mi je tu pred očima još jedan narod iz legende. Nisu li ovo polutani, koje neki od nas zovu *holbitlani*?"

"Hobiti, ako vam je po volji, gospodaru" ispravi ga Pippin.

"Hobiti?" ponovi Théoden. "Jezik vam se čudno promijenio, ali rekao bih da vam to ime dobro pristaje. Hobiti! Istina ipak nadmašuje sve ono što sam čuo o vama."

Merry se nakloni, a Pippin ustane i pokloni se do zemlje.

"Milostivi ste gospodaru, bar se nadam da smijem tako shvatiti vaše riječi" reče. "A evo vam još jednog čuda! Proputovao sam kroz mnogo zemalja otkako sam otišao od kuće, ali dosad još nisam naišao na ljude koji bi znali ijednu priču o hobitima."

"Moj se narod davno doselio sa sjevera" reče Théoden. "Ali ne žalim vas obmanjivati: ne znamo vam mi nikakve priče o hobitima. Kod nas se samo pripovijeda da negdje daleko, iza sedam gora i rijeka, živi neki polutanski narod koji obitava u rupama na dinama. Ali nemamo legendi o njihovim pothvatima, jer kažu da oni ne rade mnogo i da zaziru od ljudi te mogu nestati u tren oka, i izmijeniti glasove tako da se glasaju kao ptice. A čini mi se da bi se moglo kazati i znatno više."

"Zaista bi moglo, gospodaru" potvrdi Merry.

"Prvo, nisam čuo da ispuštaju dim na usta" reče Théoden.

"To nije nikakvo čudo" napomene Merry. "Jer to je vještina kojom se bavimo već više naraštaja. Prvi je počeo uzgajati pravu travu za lulu u svojim vrtovima Tobold Hornblower iz Longbottoma u Južnoj četvrti, oko 1070. godine po našem računu. A kako je stari Toby došao do te biljke..."

"Vi i ne slutite, Théodene, u kakvoj ste se opasnosti našli" umiješa se u razgovor Gandalf. "Ovi će vam hobiti sjediti na rubu razvalina i raspravljati o kulinarskim užicima, ili o sitnim pothvatima svojih očeva, djedova i pradjedova i daljim rođacima sve do devetog koljena ako ih budete bodrili pretjeranim strpljenjem. Bit će još zgođe da se pripovijeda o povijesti pušenja, Merry! A gdje je Drvobradaš?"

"Mislim da je negdje na sjevernoj strani. Otišao je da se napije čiste vode. Većina je enta s njim zaokupljena i dalje svojim poslom, tamo prijeko."

Merry mahne rukom prema jezeru što se pušilo, a dok su gledali na tu stranu, začuju iz daljine nekakav štopot i tutnjavu, kao da se snježna lavina ruši niz gorski obronak. Izdaleka dopre nekakav *hum-hom* kao da se oglašavaju slavodobitne trublje.

"Pa zar nitko ne čuva Orthanc?" upita ga Gandalf.

"Pa eto, tu vam je voda" odgovori Merry. "A tu pazi i Brzogredac i neki drugi. Nije Saruman postavio sve te potpornje i stupove na ovom zaravanku. Mislim da je Brzogredac kod stijene, podno stubišta."

"Da, tamo stoji neki visoki sivi ent" potvrdi Legolas "samo što je opustio ruke i stoji nepomično kao dovrtak."

"Prošlo je već podne" reče Gandalf "a mi nismo još ništa jeli od ranog jutra. Ipak bih htio što prije vidjeti Drvobradaša. Da mi nije ostavio kakvu poruku, ili da je vi niste smetnuli s uma, previše zaokupljeni tanjurom i bocom?"

"Ostavio vam je poruku" reče Merry "i baš sam vam je htio prenijeti, ali ste me odjednom obasuli mnogim pitanjima. Trebalo je da vam odmah kažem da će gospodar Marke i Gandalf naći Drvobradaša kod sjevernog bedema, da će ih on tamo dočekati. Htio bih dodati da ćete tamo naći i ponajbolja jela koja su otkrile i izabrale vaše ponizne slugе."

Merry se nakloni a Gandalf se nasmije.

"Tako je već bolje" reče. "E pa, Théodene, hoćete li poći sa mnom do Drvobradaša? Morat ćemo ići okolo ali nije to daleko. Kad upoznate Drvobradaša, svašta ćete naučiti. Jer Drvobradaš je Fangorn, najstariji ent i njihov poglavar, a kad budete razgovarali s njim, čut ćete kako govori najstariji od svih živih stvorova."

"Idem s vama" reče Théoden. "Do viđenja, hobiti! Nadam se da ćemo se vidjeti kod mene! Tamo ćete sjediti uza me i ispričovjediti mi sve što vam srce želi: pothvate vaših predaka koliko ih se god sjećate, a porazgovarat ćemo i o starom Toboldu i njegovu poznavanju bilja. Do viđenja!"

Hobiti se poklone do zemlje.

"To je dakle kralj Rohana!" poluglasno će Pippin. "Zgodan čičica. Vrlo pristojan."

Painted by Alan Lee

Scanned by Eriol

*IX. poglavlje***ŠAKA JADA**

Gandalf i kraljeva družina odjahali su na istočnu stranu kako bi zaobišli razrušene zidine Isengarda. Aragorn, Gimli i Legolas nisu pošli s njima. Pustivši Aroda i Hasufela da prošvrljaju malo u potrazi za travom, posjedali su uz hobite.

"E pa, eto! Lovu je došao kraj i opet smo zajedno, u mjestu u koje nitko od nas nije ni sanjao da će ikad doći" reče Aragorn.

"A sad kad su velikani otišli raspravljati o važnim stvarima, lovci bi možda mogli doznati odgonetke svojih malih zagonetaka" reče Legolas. "Pratili smo vam tragove sve do šume, ali još ima mnogo stvari o kojima bih htio saznati pravu istinu."

"A ima mnogo toga što bismo mi htjeli saznati o vama" odvrati Merry. "Doznali smo ponešto od Drvobradaša, starog enta, ali to nije bilo ni približno dovoljno."

"Sve u svoje vrijeme" reče Legolas. "Mi smo ipak bili lovci pa je red da vi prvo nama podnesete izvještaj o sebi."

"Ili da to bude tek drugo?" ubaci Gimli. "Sve bi nam to bolje išlo nakon objeda. Mene boli rana na glavi, a podne je već prošlo. Vi dangube mogli biste nam za kaznu iznijeti nešto od onog plijena koji ste spomenuli. Jelom i pilom mogli biste otplatiti nešto od svoga duga kod mene."

"Onda ćete dobiti što želite" reče Pippin. "Želite li se pogostiti ovdje ili u nešto udobnijim uvjetima, u onome što je ostalo od Sarumanove stražarnice... tamo prijeko ispod svoda? Mi smo morali blagovati ovdje vani da bismo držali cestu na oku."

"Niste je baš dobro držali!" reče Gimli. "Ali ja ne bih htio ulaziti ni u kakvu kuću orkâ niti okusiti njihovo meso ili bilo šta drugo po čemu su oni prčkali."

"To ne bismo ni tražili od tebe" opet će Merry. "I nama je orkâ preko glave do kraja života. Ali u Isengardu je bilo i mnogo drugog življa. Saruman je bio toliko mudar da se nije uzdao samo u orke. Njemu su na svim vratima stajali ljudi: oni su mu valjda bili i najvjernije sluge. Bilo kako mu drago, bili su povlašteni i dobro su se hranili."

"I pušili na lulu?" priupita ga Gimli.

"Ne, mislim da nisu" nasmije se Merry. "Ali to je već druga priča koja može pričekati do poslije objeda."

"Pa dobro, hajdemo onda objedovati!" reče patuljak.

Hobiti ih odvedu ispod zasvođena luka do širokih vrata na lijevoj strani, na vrhu stuba. Kroz njih se ulazilo pravo u veliku prostoriju, u kojoj je u dnu bilo nekoliko manjih vrata, a na jednoj strani ognjište i dimnjak. Prostorija je bila usječena u živu stijenu, i zacijelo je nekoć u njoj bilo mračno jer su joj prozori gledali na tunel, ali je sad svjetlo dolazilo kroz porušeni krov. Na ognjištu su gorjela drva.

"Naložio sam vatricu" reče Pippin. "To nas je malo razvedravalo dok je bila magla. Bilo je nešto svežnjića pruća, ali većina onoga što smo našli bilo je mokro. Međutim, ovaj dimnjak dobro vuče: čini se da vodi van kroz stijenu i, srećom, nije

začepljen. Vatra nam je dobro došla. Dobit ćete i malo prepečenca. Kruh je, na žalost, tri-četiri dana star."

Aragorn i njegovi suputnici posjedaju za kraj dugačkog stola, a hobiti se izgube na jedna od onih manjih vrata.

"Tamo nam je unutra smočnica, koja, srećom, nije poplavljena" napomene Pippin kad su se vratili natovareni posudama, zdjelama, peharima, noževima i svakojakim jelima.

"A vi, gospodar Gimli, ne morate se gaditi ove hrane" reče Merry. "Ovo nije bilo orcima namijenjeno nego ljudima, kako kaže Drvobradaš. Želite li vino ili pivo? Ima jedna bačva piva tamo unutra – sasvim dobrog. A ovo vam je prvorazredna usoljena svinjetina. Mogu vam narezati i malo slanine i ispržiti, ako vam je po volji. Žao mi je što nema zeleni: posljednjih dana opskrba je uglavnom prekinuta! Ne mogu vam ponuditi ništa uz to osim maslaca i meda da si mažete kruh. Hoćete li biti zadovoljni?"

"Kako da ne" odgovori Gimli. "Znatno ćete smanjiti svoj dug."

Uskoro se sva trojica prihvate jela, a hobiti se nisu ni najmanje ustručavali da ponovo prigrizu.

"Moramo praviti društvo gostima" rekoše.

"Jutros ste zbilja vrlo udvorni" nasmije se Legolas. "Ali da i nismo mi stigli, možda biste vas dvojica opet pravili društvo jedan drugome?"

"Možda, a zašto i ne?" reče Pippin. "Orci su nas vrlo loše hranili, a ni prije toga se nismo bili danimi pošteno najeli. Odavno se nismo naklopali do mile volje."

"Reklo bi se da vam to nije ni najmanje naškodilo" pripomene Aragorn. "Čini mi se da upravo pucate od zdravlja."

"Da, baš je tako" potvrdi Gimli mjereći ih pogledom preko pehara. "Kosa vam je dvaput bujnija i kovrčavija nego što je bila kad smo se rastali. A zakleo bih se i da ste se obojica malko udebljali, ako je to još moguće u vašim godinama. Taj Drvobradaš nije vas nipošto izgladnjivao."

"Nije" potvrdi Merry. "Ali enti samo piju, a napitkom se ne možeš namiriti. Možda su Drvobradaševi napici hranjivi, ali čovjek osjeća potrebu i za nečim krutim. Čak je i *lembas* dobar za promjenu."

"Pili ste dakle entsku vodu, je li?" priupita ih Legolas. "Eh, onda mislim da se Gimli nije prevario u svojoj procjeni. Neobične se pjesme pjevaju o Fangornovim napicima."

"Svakakve se neobične priče pričaju o toj zemlji" reče Aragorn. "Ja nisam nikad bio u njoj. Hajde, pričajte nam malo o njoj, i o entima!"

"Enti, enti su..." počne Pippin "enti su, pod jedno, svi različiti jedan od drugoga. Ali oči, oči su im zbilja čudne." Promrmlja nekoliko nesuvislih riječi koje se izgube u šutnji. "Ma šta ja znam" nastavi "vidjeli ste ih već nekoliko iz daljine... oni su bar vas vidjeli i javili da dolazite... a vidjet ćete još i mnoge druge, vjerojatno, prije nego što odete odavde. Morate sami sebi stvoriti predodžbu o njima."

"Čekajte, čekajte!" reče Gimli. "Počeli smo priču od sredine. Htio bih da nam sve ispriповјedite po redu, od onog čudnog dana kad nam se družina raspala."

"Čut ćete sve po redu ako bude vremena" reče Merry. "Ali najprije ćete – ako ste se najeli – napuniti lule i zapaliti. A onda se nakratko možemo pretvarati da smo svi skupa opet na sigurnome, u Breeju ili u Rivendellu." Izvadi malu duhankesu. "Imamo duhana napretek, pa ga možete prije polaska uzeti svako koliko hoćete. Jutros

smo Pippin i ja spasili nešto od tih zaliha. Svašta pluta dolje u vodi. Pippin je našao dvije bačvice koje je voda naplavila valjda iz nekog podruma ili skladište. Kad smo ih otvorili, našli smo ovo u njima: travu za lulu kakva se samo poželjeti može, i to netaknutu!"

Gimli uzme prstovet, istrlja ga dlanovima i pomiriše.

"Dobra je na opip i dobro miriše" reče.

"Izvrсна je!" reče Merry. "To ti je Longbottomska sorta, dragi moj Gimli! Na bačvicama su bili žigovi Hornblowera, jasni kao na dlanu. Nemam pojma kako su dospjeli ovamo. Valjda za Sarumanove osobne potrebe? Nisam ni znao da se to tako daleko izvozi. Ali sad nam je baš dobrodošlo, a?"

"Došlo bi da ja imam sa sobom lulu" otpovrne Gimli. "Ja sam svoju, na žalost, izgubio u Moriji, ili još negdje prije toga. Zar nema u tom vašem plijenu ni jedne lule?"

"Nema, na žalost" odgovori Merry. "Nismo ni jedne našli, čak ni ovdje u stražarnici. Izgleda da je Saruman čuvao ovu poslasticu za sebe. A mislim da ne bi vrijedilo pokucati na vrata Orthanca i zamoliti od njega lulu! Morat ćemo dijeliti lule, kao što prijatelji moraju kad se nađu u škripcu."

"Čekajte malo!" reče Pippin, pa turi ruku u njedra ispod kaputića i izvadi malu mekanu kesu na uzici. "Ja uvijek nosim sa sobom dvije-tri dragocjenosti do kojih mi je stalo koliko i do Prstenova. Evo jedne od njih: moje stare drvene lule. A evo još jedne, nerabljene. Dugo je nosim sa sobom iako ne znam zašto. Zapravo se nisam uopće nadao da ću se na ovom putovanju domoći trave za lulu kad potrošim svoje zalihe. Ali eto, sad će nam dobro doći." Podigavši uvis lulicu sa širokom, plosnatom glavom, pruži je Gimliju. "Jesmo li sad izravnali račune?" priupita ga.

"Da izravnali!" usklikne Gimli. "Veleplemeniti hobite, sad ja vama ostajem u debelom dugu."

"E, ja ću sad malo izaći da vidim što vjetar i nebo rade!" reče Legolas.

"Idemo i mi s vama" priklopi Aragorn.

Izađu svi i posjedaju na nagomilano kamenje pred ulazom. Sad im je pucao pogled daleko u dolinu; magla se dizala i plovila dalje na povjetarcu.

"Hajde da se sad ovdje malko opustimo!" reče Aragorn. "Da sjednemo na rub propasti, kako reče Gandalf, i popričamo dok on obavlja poslove na drugoj strani. Umoran sam kao nikad prije."

Umota se u svoj sivi plašt, sakrivši žičanu košulju na sebi, i ispruži svoje dugačke noge. Tad se nasloni i ispusti na usta tanak pramen dima.

"Gledajte!" uzvikne Pippin. "Vratio nam se graničar Strider!"

"Nikad nije ni otišao" ustvrdi Aragorn. "Ja sam i Strider i Dúnadan, pripadam i Gondoru i Sjeveru."

Neko su vrijeme šutke pušili, na suncu što je iskosa kroz bijele oblake visoko na zapadu obasjavalo dolinu. Legolas je mirno ležao gledajući netremice u sunce i potihlo pjevušeći nešto za se. Napokon se uspravi i reče:

"Hajdemo! Vrijeme odmiče i magla se razilazi, ili bi se bar razišla kad se vi čudaci ne biste obavijali dimom. Što je s tom pričom?"

"E pa, moja priča počinje od trenutka kad sam se probudio i zatekao se svezan u taboru orkâ" reče Pippin. "Da vidimo, koji je datum danas?"

"Peti ožujka po računu u Shireu" odgovori Aragorn.

Pippin je brojio nešto na prste.

"Prije svega devet dana!" reče. "A čini mi se kao da je prošla godina dana otkako smo pali u zarobljeništvo. Premda je polovica tog vremena bila kao neki ružan san, rekao bih da su prva tri dana bila užasna. Merry će me ispraviti ako zaboravim štogod važno: neću se upuštati u pojedinosti: neću opisivati bičevanja, prljavštinu, smrad i sve to; muka mi je kad se svega toga sjetim."

Nato razveze o Boromirovu posljednjem okršaju i o maršu orkâ od Emyrn Muila do šume. Ostali su klimali glavom dok su se razne pojedinosti uklapale u njihova nagađanja.

"Evo i nekih dragocjenosti koje ste navlaš ostavili za sobom" reče Aragorn. "Bit će vam drago da vam se vrate."

Otkopčavši pojas ispod plašta, izvuče iz njega dva bodeža u koricama.

"Bome, nisam se nadao da ću ih ikad više vidjeti!" uzvikne Merry. "Svojim sam bodežom obilježio dva-tri orka, ali nam ih je Uglúk oduzeo. Kako nas je samo strijeljao pogledima!"

"U prvi mah sam pomislio da će me probosti, ali je onda odbacio bodeže kao da se opekao."

"A evo i tvoje kopče, Pippine!" reče Aragorn. "Dobro sam je čuvao jer sam znao kakva je to dragocjenost."

"Znam" prihvati Pippin. "Teško sam se s njom rastao, ali što sam drugo mogao?"

"Ništa" otpovrne Aragorn. "Tko ne može u nevolji odbaciti poneku dragocjenost, ostaje u okovima. Dobro si učinio."

"Kako si samo lukavo prerezao spone na zapešćima!" reče Gimli. "Tu si imao sreće, ali moglo bi se reći da si objeručke ulučio prilikom."

"A nama zadao lijepu zagonetku" pripomene Legolas. "Ja sam pomislio da su vam možda narasla krila."

"Nisu, na žalost" otpovrne Pippin. "Ali vi pojma nemate o Grishnákhu."

Strese se i ušuti prepuštajući Merryju da im pripovijeda o tim posljednjim groznim trenucima: o rukama koje su ih pipale, o vrelom dahu i o strahovitoj snazi Grishnákhevih kosmatih mišica.

"Zabrinjava me sve to o orcima iz Barad-dûra, ili Lugbúrza, kako ga oni zovu" reče Aragorn. "Gospodar tame znao je ionako previše, kao i njegove sluge, a Grishnák je očito poslao nakon sukoba neku poruku preko rijeke. Crveno oko motrit će Isengard. Ali Saruman je svakako u procijepu koji je sam napravio."

"Da, koja god strana pobijedila, njegovi su izgledi slabi" reče Merry. "Njemu su kola krenula nizbrdo onog časa kad su orci stupili nogom na rohansko tlo."

"Mi smo vidjeli načas tu staru hulju, ili nam je bar Gandalf natuknuo da je to bio on" nabaci Gimli. "Na rubu šume."

"Kad je to bilo?" upita ga Pippin.

"Prije pet noći" odgovori Aragorn.

"Da vidimo" reče Merry. "Prije pet noći... sada dolazimo do onog dijela priče o kojem vi ništa ne znate. Mi smo tog jutra nakon okršaja sreli Drvobradaša, a te smo noći bili u Izvorani, jednoj od entskih kuća. Sutradan ujutro otišli smo na entski zbor, nešto najčudnije što sam ikad vidio. Zbor je potrajao cijeli taj dan i sutradan, a mi smo

te dvije noći prespavali kod enta koji se zove Brzogredac. Kasno po podne trećeg dana zbora, enti su iznenada planuli. Bilo je to nevjerojatno. U šumi je zavladao napetost kao da se sprema oluja: a onda je odjednom odjeknuo tresak. Da ste samo čuli kakvu su pjesmu pjevali dok su stupali!"

"Da ju je Saruman čuo, sad bi već bio stotinu milja daleko, pa makar morao i sam trčati" priklopi Pippin.

*Na Isengard, na Isengard, iako je čvrst i jak, ko led hladan, pust i gadan,
Na njeg ćemo u boj poći, smrvit kamen ko led hladan, skršit dveri, ništiti moći.*

"Bilo je još mnogo toga. Dobar dio pjesme bio je bez riječi, nešto kao glazba rogova i bubnjeva. Bilo je zbilja uzbudljivo. Ali ja sam mislio da je to samo koračnica i ništa više, obična pjesma... dok nisam došao ovamo. Sad znam da nije bilo tako."

"Sišli smo niz zadnji greben u Nan Curunír, kad je pala noć" nastavi Merry. "Tad sam prvi put imao osjećaj da se sama šuma kreće za nama. Pomislio sam da sam usnio nekakav entski san, ali je i Pippin to isto primijetio. Obojica smo se prepali, ali tek smo poslije nešto više o tome doznali."

"Bili su to huorni, ili ih bar enti tako zovu na svom "skraćenom jeziku". Drvobradaš neće o njima mnogo pričati, ali ja mislim da su to enti koji su postali gotovo isto što i drveće, bar na prvi pogled. Stoje ovdje-ondje u šumi ili na njenim okrajcima, nijemi, i neprestano sve motre preko drveća, a ja mislim da ih duboko u najmračnijim udolinama ima na stotine."

"U njima se krije velika snaga, a čini se da se znaju zaogrnuti sjenom: teško ćete ih vidjeti da se kreću. Ali kreću se. Mogu se i vrlo brzo kretati, kad se razljute. Tako, recimo, mirno stojiš i gledaš kakvo je vrijeme ili osluškuješ šum vjetra, kad se odjednom nađeš usred šume, a veliko drveće sve nešto pipa oko tebe. Još se glasaju i mogu razgovarati s entima – zato se i zovu huorni, veli Drvobradaš – ali su postali čudnovati i divlji. Opasni. Ja se ne bih volio susresti s njima ako nema u blizini enta koji ih čuvaju."

"E pa, negdje na početku noći silazili smo niz dugu dubodolinu prema gornjem dijelu Čarobnjakova dola, enti su išli za nama sa svojim šuškvim huornima. Dakako da ih nismo mogli vidjeti, ali je zrak oko nas pucketao. Bila je vrlo mračna, oblačna noć. Čim su napustili brda, kretali su se vrlo brzo hujeći poput vjetra. Mjesec nije izašao iz oblaka, a negdje iza ponoći na sjeveru od Isengarda iznikla je visoka šuma. Od neprijatelja nije bilo ni traga ni glasa, pa ni povika straže. Samo je jedan prozor visoko na kuli bio osvijetljen, ništa više."

"Drvobradaš je s nekoliko entâ produžio dalje dok nisu ugledali veliki ulaz. Pippin i ja bili smo s njim, sjedili mu na ramenima i osjećali kako podrhtava od napetosti. Ali čak i kad su razjareni, enti znaju biti vrlo oprezni i strpljivi. Stajali su mirno kao kipovi, dišući i osluškujući."

"Odjednom je nastalo strahovito komešanje. Zatrubile su trublje, zidine Isengarda odjekivale su od trubljenja. Pomislili smo da smo otkriveni i da će se sad ná zavrnuti bitka. Ali ništa od toga. Svi Sarumanovi ljudi odlazili su nekamo. Ja ne znam mnogo o ovom ratu ni o rohanskim konjanicima, ali čini mi se da je Saruman bio naumio jednim jedinim udarcem pomesti kralja i njegove ljude. Ispraznio je cijeli Isengard. Vidio sam kako neprijatelj odlazi: beskrajni redovi orkâ u maršu, i čete na

velikim vukovima, a bilo je tu i bataljuna ljudi. Mnogi su od njih nosili baklje pa sam im pri njihovom svjetlu vidio lica. Većinom su to bili obični ljudi, prilično visoki i tamnokosi, i mrki, ali nisu izgledali osobito opaki. Ali bilo je i nekih drugih koji su izgledali jezivo: ljudskog stasa ali goblinskih lica, nezdrave boje, prijeka pogleda, razroki. Zna da su me istog časa podsjetili na onog južnjaka u Breeju, samo što on ipak nije nalikovao na orke koliko većina ovih."

"I ja sam se njega sjetio" reče Aragorn. "Sa mnogima od takvih poluorkâ imali smo posla u Helmovoj klisuri. Sad je jasno da je onaj južnjak bio Sarumanov uhoda, samo što ne znam je li bio u dosluhu sa Crnim jahačima ili samo sa Sarumanom. S tim opakim sojem nikad nisi načisto kad su pravi saveznici, a kad podvaljuju jedni drugima."

"E pa, od svih sorti zajedno mora da ih je bilo najmanje deset tisuća" produži Merry. "Trebalo im je sat vremena da prođu kroz vratnice. Jedni su krenuli cestom put gazova a drugi su udarili na istok. Tamo je dolje podignut most, oko milje odavde, na mjestu gdje je rijeka vrlo duboka. I odavde ga možete vidjeti ako ustanete. Svi su oni pjevali nešto kreštavim glasovima, smijali se i dizali paklenu galamu. Pomislio sam da se Rohanu loše piše. Ali Drvobradaš se nije ni pomaknuo. Samo je rekao:

"Ja se noćas moram ogledati s Isengardom, stijenom i kamenom."

"Ali, premda nisam mogao vidjeti što se u mraku zbiva, vjerujem da su huorni krenuli na južnu stranu čim se glavni ulaz zatvorio. Mislim da su se oni ogledali s orcima. Ujutro su bili daleko u dolini; ili je bar tamo bila sjena kroz koju se ništa nije vidjelo."

"Čim je Saruman odaslao svu svoju vojsku, došao je na nas red. Drvobradaš je nas dvojicu spustio na zemlju, prišao glavnom ulazu i uzeo udarati na vrata i zvati Sarumana. Nije bilo odaziva osim što su sa zidina poletjele strijele i kamenje. Ali strijele ne mogu ništa entima. Bockaju ih, dakako, i razbješnjuju: kao muhe što nas peckaju. Ali ent može biti sav načičkan strelicama orkâ poput jastučića za pribadače a da ne zadobije ozbiljniju ozljedu. Njih, prvo, ne možeš otrovati, a čini se da im je koža vrlo debela, i tvrđa od kore. Možeš ih ozbiljno ozlijediti samo jakim udarcem sjekirama. Zato oni ne vole sjekire. Ali za jednog enta bilo bi potrebno vrlo mnogo drvosječa: čovjek koji jedanput zasiječe enta nikad ne dobije priliku za drugi udarac. Udarac entskom šakom zgužva željezo kao tanak lim."

"Kad je Drvobradaš bio pogođen s nekoliko strelica, počeo se zagrijavati, ili, kako bi on rekao, "nagliti". Ispustio je snažan *hum-hom* pa mu se pridružilo desetak drugih entâ. Strašno je vidjeti srdita enta. Prsti na rukama i nogama jednostavno mu se pripiju uz stijenu pa je razdrobe kao korice kruha. Baš kao da gledaš rad korijena velikih stabala u stotinu godina, a sve sabijeno u dva-tri trenutka."

"Gurali su, potezali, trgali, tresli i treskali: i *tres-tras*, *bim-bum*, za pet minuta one goleme vratnice ležale su pred njima razvaljene, a neki su od njih već počeli i zidove nagrizati, kao zečevi u pješčanoj rupi. Ne znam što je Saruman mislio da se zbiva, ali bilo kako mu drago, nije znao što mu valja činiti. Dakako da mu u posljednje vrijeme čarolije više ne idu onako od ruke, ali ja svakako mislim da on nema prave petlje, da nema baš mnogo kuraže kad se nađe u škripcu bez mnoštva robova i strojeva i ostalih stvari, ako razumijete što hoću reći. U tome se znatno razlikuje od Gandalfa. Nisam siguran da se njegova slava od samog početka ne bi mogla najviše pripisati njegovoj lukavosti što se smjestio u Isengardu."

"Ne" otpovrne Aragorn "on je nekoć stvarno bio velik kakva mu je bila i slava. Znanje mu je bilo duboko, misli istančane, a ruke čudesno vješte; i imao je moć nad mislima drugih. Tu moć svakako i sad posjeduje. U Međuzemlju ima malo ljudi za koje bih mogao reći da im ne prijete nikakva opasnost kad bi ostali nasamo razgovarati s njim, čak i sad kad je doživio poraz, samo Gandalf, Elrond i Galadriel, možda, sad kad mu je opakost razgolićena, i možda još ponetko."

"Entima ne prijete nikakva opasnost" reče Pippin. "Čini se da ih je jedanput povukao za nos, ali neće nikad više. Bilo kako mu drago, on njih ne razumije, i ozbiljno je pogriješio kad ih u svojim računima nije uzeo u obzir. Nije računao na njih, a kad su se oni jednom prihvatili posla, bilo je već kasno. Čim smo mi prešli u napad, ono malo štakora što je ostalo u Isengardu počelo je bježati kroz svaku rupu koju su enti načinili. Enti su pustili ljude, svega dvadeset-trideset njih, pošto su ih preslušali, da odu na ovu stranu. Ne vjerujem da je mnogo orkâ, bilo koje veličine, uspjelo pobjeći. Bar ne huornima: tada je već bila čitava šuma oko cijelog Isengarda, a mnogi su bili otišli dalje dolinom.

Kad su enti veći dio južnih zidina pretvorili u prah i pepeo, te pošto su i preostali Sarumanovi ljudi kidnuli i napustili ga, njega je uhvatila panika. Čini se da je on bio na ulazu kad smo mi stigli: valjda je došao ispratiti svoju sjajnu vojsku. Kad su se enti probili u tvrđavu, on je pobjegao navrat-nanos. Nisu ga u prvi mah otkrili. Ali noć se bila razvedrila i granula je mjesečina, postalo je tako svijetlo da su enti mogli sve lijepo vidjeti, pa je Brzogredac odjednom vrisnuo: "Eno drvoubojice! Eno drvoubojice!" Brzogredac je stvorenje blage naravi, ali zato još više mrzi Sarumana: njegov je narod pretrpio mnogo zla od sjekira orkâ. Sjurio se niz stazu što vodi od unutarnjih vratnica, a kad se razjari, brz je poput vjetra. Neka je blijeda spodoba bježala u sjeni stupovlja i samo što nije stigla do stuba pred vratima kule. Spasila se u posljednji čas. Brzogredac je tako žestoko navalio za njom da mu je trebalo još samo korak-dva da je ulovi i zadavi prije nego što je šmugnula kroz vrata.

Čim se Saruman opet našao živ i zdrav u Orthancu, pokrenuo je nešto od svoje skupocjene mašinerije. Tad je već u Isengardu bila sva sila entâ: jedni su pojurili za Brzogrecem, a drugi su upali u tvrđavu sa sjevera i istoka, pa su se motali amo-tamo i pravili veliku štetu. Iznenada izbiju vatre i dignu se grdna isparenja: okna i odušci počeli su rigati i šikljati na sve strane. Nekoliko se entâ opeklo i opržilo. Jedan od njih, mislim da se zvao Bukvinakost, vrlo visok, pristao ent, upao je u nekakvu tekuću vatru što je prskala na sve strane, pa se zapalio kao baklja: užasan prizor!

Tad su se tek enti raspomamili. Do tada sam mislio da su razjareni, ali nisam imao pravo. Napokon sam vidio šta to znači. Bilo je to pravo čudo! Urlali su, zavijali i tulili dok kamenje nije počelo pucati i padati od same te halabuke. Merry i ja smo ležali na zemlji i začepili uši plaštem. Enti su po stijeni Orthanca grabili krupnim koracima okolo-naokolo i mahnitali kao vihor što fijuče, lomeći stupovlje, bacajući u okna lavinu krupnog kamenja i hitajući uvis kamene ploče kao lišće. Kula se našla usred zakovitlanog vihora. Vidio sam željezne stupove i blokove zidina kako lete na stotinjak metara u zrak i razbijaju prozore Orthanca. Ali Drvobrađaš je ostao priseban. On se, na svu sreću, nije opekao. On nije htio da se njegovi sunarodnjaci ozlijede u svojoj jarosti, a nije htio ni da u općoj zbrci Saruman klisne kroz neku rupu. Mnogi su se enti bacali na stijenu Orthanca, ali im je ona odolijevala jer je vrlo tvrda i glatka.

Možda se u njoj krije i neka čarolija, starija i jača od Sarumanovih? Bilo kako bilo, nisu se uspjeli uhvatiti za nju, niti je rascijepiti, a sami su se izubijali i izranili.

Stoga je Drvobradaš stupio u taj krug i povikao iz sveg grla tako da je nadjačao svu onu galamu. Nastao je grobni muk, odjednom. Uto smo začuli prodoran smijeh s visoka prozora na kuli. Taj je smijeh čudnovato djelovao na ente. Bili su uzavreli, a sad su najednom postali hladni i tvrdi kao led, i tihi. Povukli su se sa zaravanka i okupili oko Drvobradaša, mirni kao bubice. On im je zakratko govorio nešto na njihovu jeziku, mislim da im je rekao kakav je plan smislio poodavno u svojoj staroj glavi. Onda su se oni jednostavno bez riječi izgubili i stopili sa sivim svjetlom. Upravo je svitalo.

Mislim da su postavili stražare oko kule, ali su stražari bili tako dobro skriveni u sjeni i tako nepomični da ih nisam ni vidio. Ostali su otišli na sjever. Cijelog tog dana bili su zauzeti nečim, negdje izvan našeg vidika. Mi smo veći dio vremena bili sami. Bio je to sumoran dan; pa smo šalabazali okolo, ali smo se držali izvan vidokruga prozora na Orthancu: nekako su nam djelovali prijeteći. Dobar dio vremena tražili smo štogod za jelo, a i sjedili smo i razgovarali pitajući se što li se zbiva daleko ja jugu, u Rohanu, i što li se dogodilo s ostalim članovima naše družine. Svakog časa začuli bismo iz daljine štopot i rušenje kamenja, a u brdima je odjekivala tutnjava.

Po podne smo obišli oko kruga da vidimo što se zbiva. Na početku doline stajala je velika sjenovita šuma od huorna, i još jedna oko sjevernog bedema. Nismo se usuđivali stupiti u nju. Ali čuli smo kako se unutra neprestano nešto trga i kida. Enti i huorni kopali su velike jame i rovove, pravili velika jezera i podizali nasipe skupljajući svu vodu Isena i svih drugih izvora i potoka u okolini. Ostavili smo ih da se time bave.

U sumrak je Drvobradaš došao do glavnog ulaza. Pjevušio je i mumljao nešto za se, reklo bi se da je zadovoljan. Stojeći protezao je svoje dugačke ruke i noge i duboko disao. Upitao sam ga nije li možda umoran.

"Umoran?" rekao mi je. "Umoran? Ma ne, nisam ja umoran nego ukočen. Morao bih se napiti vode iz Entwasha. Naradili smo se. Danas smo više kamenja izlomili i zemlje izgrizli nego u ne znam koliko godina. Ali samo što nismo okončali posao. Kad padne noć, nemojte se zadržavati blizu ovog ulaza ni u starom tunelu! Možda će nadoći voda – to će u prvi mah biti gadna voda dok ne odnese svu Sarumanovu nečistoću. Poslije će Isen biti opet bistar kao nekad."

Uzeo je rušiti još nešto malo od bedema, onako usput, tek toliko da se zabavi.

Baš smo se pitali gdje bi bilo najsigurnije prileći i malo odspavati kad se dogodi nešto upravo nevjerojatno. Začuli smo kako cestom dolazi neki konjanik. Merry i ja smo mirno ležali, a Drvobradaš se sakrio u sjenu pod svodom. Odjednom se pomoli velik konj, poput blijeska srebra. Iako je već bio mrak, lijepo sam vidio jahačevo lice: reklo bi se da se sjaji, a sav je bio u bijelom. Ja sam samo sjeo, zinuo i zablujio se u njega. Htio sam ga zazvati, ali nisam uspio.

Nije bilo ni potrebno. Zastao je baš pred nama i pogledao nas.

"Gandalf!" promucalo sam napokon, zapravo prošaptao.

A on mi nije rekao: "Zdravo, Pippine! Ovo je zbilja ugodno iznenađenje." Ni govora! Nego mi je samo dobio:

"Ustaj, budaletino jedna od Tooka! Gdje je, pobogu, u ovim ruševinama Drvobradaš? Brže!"

Kad je Drvobradaš začuo njegov glas, izašao je odmah iz sjene. Bio je to čudan susret. Ja sam bio iznenađen zato što ni jedan ni drugi nisu uopće bili iznenađeni. Gandalf je očito očekivao da će tu naći Drvobradaša, a Drvobradaš kao da se motao oko ulaza ne bi li se susreo s njim. Mi smo bili ispričali starom entu sve što se dogodilo u Moriji. Ali onda sam se sjetio kako nas je čudno pogledao nakon toga. Mogu samo nagađati da je on vidio Gandalfa, ili da je primio neke glase o njemu, ali nam nije htio ništa reći na brzinu. "Samo nemojte nagliti!" – to je njegovo geslo. Ali nitko, pa čak ni vilenjaci, ne vole mnogo govoriti o njegovu kretanju kad njega nema.

"Hum! Gandalf!" rekao je Drvobradaš. "Drago mi je što ste došli. Ja mogu ukrotiti drvo i vodu, stoku i kamen; ali ovdje valja izaći na kraj s jednim čarobnjakom."

"Drvobradašu," reče mu Gandalf, "potrebna mi je tvoja pomoć. Mnogo si dosad učinio, ali ja trebam još nešto od tebe. Moram izaći na kraj s otprilike deset tisuća orkâ."

Onda su se njih dvojica povukla u kut da se dogovore. To se Drvobradašu moralo činiti vrlo brzopletim jer se Gandalfu silno žurilo pa je govorio brzorečicom još prije nego što su odmakli toliko da ih nismo više mogli čuti. Zadržali su se u kutu tek nekoliko minuta, najviše četvrt sata. Onda se Gandalf vratio do nas, reklo bi se da mu je odlanulo, bio je gotovo razdragan. Tad je napokon rekao da mu je drago što nas vidi.

"Ali, Gandalf," uzviknuo sam, "gdje ste to bili? Jeste li vidjeli ostale?"

"Gdje god da sam bio, vratio sam se." Odgovorio mi je na svoj pravi Gandalfski način. "Da, vidio sam još neke od naših. Ali strpite se još malo. Ovo je pogibeljna noć pa moram hitno dalje. Možda će jutro biti vedrije. Ako bude, onda ćemo se uskoro vidjeti. Čuvajte se i držite podalje od Orthanca. Zbogom!"

Kad je Gandalf otišao, Drvobradaš je ostao vrlo zamišljen. Zacijelo je svašta čuo za kratko vrijeme pa je sve to još probavljao. Pogledao nas je i rekao nam:

"Hm, ovaj, ipak vi niste tako brzoplet svijet kao što sam mislio da jeste. Rekli ste mi mnogo manje nego što ste mi mogli reći, i ništa više nego što ste smjeli. Hm, ovo je zbilja pun koš novosti, nema zbora! E, a sad Drvobradaš mora opet prionuti poslu."

Prije nego što je otišao, izvukli smo od njega neke novosti, koje nas nisu nimalo obodrine. Ali trenutno smo više mislili na vas trojicu nego na Froda i Sama, pa i na sirotog Boromira. Jer, shvatili smo da se vodi velika bitka, ili da će se uskoro zametnuti, i da vi sudjelujete u njoj i da se možda nećete vratiti.

"Huorni će nam pomoći." Rekao je Drvobradaš. Zatim je otišao i nismo ga više vidjeli do jutros.

Bilo je gluho doba noći. Ležali smo na hrpi kamenja i nismo ništa vidjeli iza nje. Magla ili sjene zastrle su bile sve oko nas poput velika pokrivača. Bilo je vruće i zagušljivo, i neprestance je nešto šušalo, pucketalo i mrmorilo kao glasovi prolaznikâ. Mislim da je na stotine huorna moralo proći pokraj nas na putu do bojišta. Poslije smo čuli silnu grmljavinu daleko na jugu, i vidjeli munje kako sijevaju nad Rohanom. Svaki čas bismo spazili gorske vrhunce, na milje i milje daleko, kako iznenada iskrsavaju, crni i bijeli, pa nestaju. I iza nas se razlijevala tutnjava poput grmljavine u brdima, samo drukčija. Na mahove je odjekivala cijela dolina.

Moralo je biti negdje oko ponoći kad su enti probili nasipe i pustili svu nakupljenu vodu kroz procijep u sjevernom bedemu, u sam Isengard. Nestalo je tame od huorna i tutnjava je zamrla. Mjesec je zalazio za gorje na zapadu.

Isengard se počeo puniti crnim, gmizavim potocima i mlakama. Voda se ljeskala na ostacima mjesečine šireći se po zaravanku. Svakog časa voda bi nadrla u koje okno ili odušak. Šišala su velika bijela isparenja. Dim se dizao u valovima. Vatra je na sve strane buktala i šikljala. Velika zavojnica vatre zakovitlala se uvis uvijajući se oko Orthanca tako da je na kraju izgledao kao visok vrhunac od oblaka, odozdo užaren a odozgo obasjan mjesečinom. A voda je i dalje nadirala sve dok Isengard nije na kraju izgledao kao golema plosnata tava koja se sva puši i ključa."

"Mi smo opazili oblak dima i pare kako se dižu na jugu kad smo sinoć stigli do ždrijela Nan Curuníra" reče Aragorn. "Pobojali smo se da Saruman opet sprema neku čaroliju protiv nas."

"Nije to bio on!" uzvikne Pippin. "On se vjerojatno gušio i prisjeo mu je smijeh. Jučer rano izjutra voda je bila prodrila u sve rupe i digla se gusta magla. Mi smo se sklonili ovamo, u stražarnicu, i poprilično se prepali. Jezero se počelo prelijevati i izlijevati u stari tunel, i voda se naglo penjala uza stube. Bojali smo se da ćemo upasti u klopku kao i orci, ali smo otkrili u dnu smočnice zavojite stube pa smo se tako popeli na vrh svoda. Jedva smo se nekako dokopali vrha jer su prolazi bili urušeni i napol zakrčeni popadalim kamenjem blizu vrha. Tako smo gore lijepo sjedili iznad poplave i gledali potapanje Isengarda. Enti su i dalje puštali vodu dok se sve vatre nisu pogasile i dok se sve šupljine nisu napunile vodom. Para se polako zgrušnjavala i izdizala u golem kišobran od oblaka: mora da je bila milju visoka. Pred večer se na brdima na istoku pojavila velika duga, a onda je sunce na zapadu zastrla gusta kišica na gorskim obroncima. Nastao je muk. Samo su negdje u daljini zavijali vukovi. Enti su obnoć zaustavili dotok vode i vratili Isen u njegovo korito. I to je bio kraj.

Otada je voda opet opadala. Mislim da je negdje dolje bilo ispusta iz podruma. Ako Saruman izviruje na koji od prozora, sve mu ovo mora izgledati kao gadna, jeziva kaša. Mi smo tamo gore bili osamljeni. Među svim tim razvalinama nije bilo čak ni jednog enta na vidiku s kojim bismo mogli porazgovarati, niti smo čuli ikakve novosti. Noć smo proveli tamo gore na vrhu svoda, bilo je hladno i vlažno i nismo mogli spavati. Imali smo osjećaj da se svakog časa može nešto dogoditi. Saruman je još u svojoj kuli. Obnoć smo čuli otprilike nešto takvo kao da vjetar huji dolinom. Mislim da su se tada vratili enti i huorni sa svoga pohoda, ali ne znam kamo su potom otišli. Bilo je maglovito, vlažno jutro kad smo sišli i pogledali opet oko sebe. Nigdje nije bilo ni žive duše. I to je otprilike sve što vam možemo ispričati. Nakon svega onog meteža ovo sad izgleda kao blaženi mir. A nekako se i sigurnije osjećamo otkako se Gandalf vratio. Ja bih mogao čak i spavati!"

Svi su neko vrijeme šutjeli. Gimli je iznova napunio lulu.

"Meni još samo nešto nije jasno" reče pripaljujući lulu kresivom i gubom. "Što je s Gujoslovom? Théodenu ste rekli da je sa Sarumanom. Kako je došao do njega?"

"Ah, da, na njega sam zaboravio" reče Pippin. "On je istom jutros stigao ovamo. Tek što smo naložili vatru i doručkovali, pojavio se opet Drvobradaš. Čuli smo ga kako vani hmka i zove nas."

"Došao sam samo vidjeti kako ste mi vi, momci" rekao je. "I da vam javim novosti. Vratili su se huorni. Sve je u redu; jest, u najboljem redu!" nasmijao se i pljesnuo po bedrima. "U Isengardu nema više orkâ ni sjekira! A do kraja dana još će nam stići gosti s juga, možda će vam biti drago da ih vidite."

"Tek što je on to rekao, začuli smo konjski topot s ceste. Pojurili smo do glavnog ulaza, a ja sam tamo stao i zabuljio se, napol očekujući da ugledam Stridera i Gandalfa kako jašu na čelu vojske. Ali iz magle je izronio samo čovjek na starom, umornom konju, koji je izgledao kao neko čudno, uvrnuto stvorenje. Bio je sâm. Kad je izronio iz magle i iznenada ugledao sav ovaj krš i ruševine pred sobom, zinuo je i upravo pozelenio u licu. Bio je toliko smeten da nas nije ni primijetio. Kad nas je konačno spazio, uzviknuo je nešto, pokušao okrenuti konja i pobjeći. Ali Drvobradaš je zgrabio za njim krupnim koracima, ispružio svoju dugačku ruku i podigao ga iz sedla. Konj je pobjegao u strahu a on je pao ničice na zemlju. Rekao je da je on Gríma, prijatelj i savjetnik kraljev, i da mu je Théoden povjerio da prenese važne poruke Sarumanu."

"Nitko se drugi nije usudio krenuti na konju kroz tu ravnicu punu gnusnih orkâ," reče on, "pa su zato mene poslali. I doista je ovo bilo opasno putovanje, sad sam gladan i umoran. Skrenuo sam bio daleko na sjever jer su me progonili vukovi."

"Primijetio sam kako gleda ispod oka Drvobradaša i rekao sam u sebi: "Lažljivac!" Drvobradaš ga je onako dugo i polako gledao, na onaj svoj način, nekoliko minuta, dok se taj jado nije počeo previjati na zemlji. Napokon Drvobradaš progovori:

"Ha, hm. Očekivao sam ja vas, majstore Gujoslove!" Čovjek se lecnuo kad je čuo to ime. "Gandalf je stigao ovamo prije vas, pa znam o vama koliko mi treba, i znam što ću s vama. Gandalf mi je rekao neka potrpam sve štakore u jednu klopku, i tako ću i učiniti. Sad sam ja gospodar Isengarda, Saruman je zatvoren u svoju kulu, a vi možete otići do njega i predati mu sve poruke koje vam padnu na pamet."

"Pustite me, pustite me!" zavapio je Gujoslov. "Ja već znam put."

"Ne sumnjam da znate," reče Drvobradaš. "Ali ovdje se ponešto promijenilo. Uvjerite se i sami!"

"Pustio je Gujoslova pa je ovaj odšepesao ispod svoda a mi smo pošli za njim dok nije došao do kruga i ugledao svu onu vodurinu između sebe i Orthanca. Tad se okrenuo nama i procvilio:

"Pustite me! Pustite me! Moje poruke sad više ništa ne vrijede."

"Doista ne vrijede," reče Drvobradaš. "Ali imate samo dva izbora: da ostanete sa mnom dok ne dođu Gandalf i vaš gospodar; ili da pregazite tu vodu. Što ćete izabrati?"

"Čovjek je zadrhtao na spomen svoga gospodara i zakoračio u vodu, ali je ubrzo povukao nogu."

"Ja ne znam plivati" reče.

"Voda vam nije tako duboka," otpovrne Drvobradaš. "Prljava je, ali to neće naškoditi vama, Gujoslove! Ulazite u vodu!"

"Nato onaj jado pljusne u vodu. Vidio sam kako mu je voda došla do grla prije nego što mi se izgubio iz očiju. Posljednje što sam vidio od njega bilo je kako se dokopao neke stare bačve ili komada drva. Ali Drvobradaš je zagazio za njim u vodu i gledao ga kako napreduje."

"E pa, dočepao se kule." rekao je kad se vratio. "Vidio sam ga kako se pentra uza stube kao mokar štakor. Ima još nekog u toj kuli: taj mu je pružio ruku i uvukao ga unutra. I tako je sad on tamo, nadam se da mu je dobrodošlica bila po volji. A ja moram sprati ovu sluz sa sebe. Ako me tko traži, ja ću biti tamo na sjevernoj strani. Ovdje nema čiste vode koju bi ent mogao piti, ili u kojoj bi se mogao okupati. Zato vas molim, momci, pripazite na ovom ulazu tko sve dolazi. Pazite, doći će gospodar Rohanskih polja! Njega morate dočekati najljepše što znate i umijete: njegovi su ljudi vodili veliku bitku s orcima. Možda vi znate i bolje od enta kako se valja obratiti takvom gospodaru na ljudskom jeziku. Ja sam se svojedobno nagledao velikih gospodara u zelenim poljima, ali nisam nikad naučio njihov govor ni njihova imena. Oni će tražiti od nas ljudsku hranu, a vi valjda najbolje znate što oni jedu. Stoga potražite ono što mislite da bi kralj mogao jesti."

"I to je kraj priče. Volio bih doduše znati tko je taj Gujoslov. Je li doista bio kraljev savjetnik?"

"Bio je" potvrdi Aragorn. "Bio je i Sarumanov uhoda i sluga u Rohanu. Sudbina nije bila prema njenu milostivija nego što je zaslužio. Vjerojatno je pogled na ruševine svega onoga što je on mislio da je jako i veličanstveno zapravo dostatna kazna za njega. Ali bojim se da ga čekaju još gora iznenađenja."

"Da, mislim da ga Drvobradaš nije poslao u Orthanc iz dobrote" reče Merry. "Rekao bih da mu je sve skupa pričinilo neko mračno zadovoljstvo, smijao se ispod brka kad je odlazio napiti se vode i okupati. Mi smo nakon toga imali ovdje pune ruke posla pretražujući ovaj talog i naplavine i njuškajući svuda naokolo. Pronašli smo još dvije-tri smočnice na raznim mjestima u blizini, koje nisu bile poplavljene. Ali Drvobradaš je poslao ovamo nekoliko entâ koji su mnogo toga odnijeli."

"Treba nam ljudske hrane za dvadeset pet osoba." rekli su nam enti. Po tome možete zaključiti da je netko dobro prebrojio vašu družinu prije nego što ste stigli. Očito je da su i vas trojicu pribrojili Velikim ljudima. Ali ne bi vam tamo bilo ništa bolje. Vjerujte mi da ovdje nismo zadržali ništa gore od onoga što smo im poslali. Čak i bolje jer im nismo poslali nikakva pića."

"Što ćemo s pićem?" upitao sam ente.

"Ima tamo vode iz Isena." odgovorili su mi. "Ona je sasvim dobra i za ente i za ljude."

"Ali nadam se da su enti našli vremena da proizvedu od izvor-vode nešto od onih svojih napitaka, i da će Gandalfu, kad se vrati, opet brada biti kovrčava kao i nekad. Kad su enti otišli, bili smo umorni i gladni. Ali nismo roptali... za svoj trud dobili smo lijepu nagradu. Upravo kad smo tražili ljudsku hranu, Pippin je otkrio glavni zgoditak među svim onim naplavinama, one Hornblowerove bačvice. "Pušenje će nam bolje prijati nakon objeda", rekao je Pippin, i eto, zato ste nas onako i zatekli."

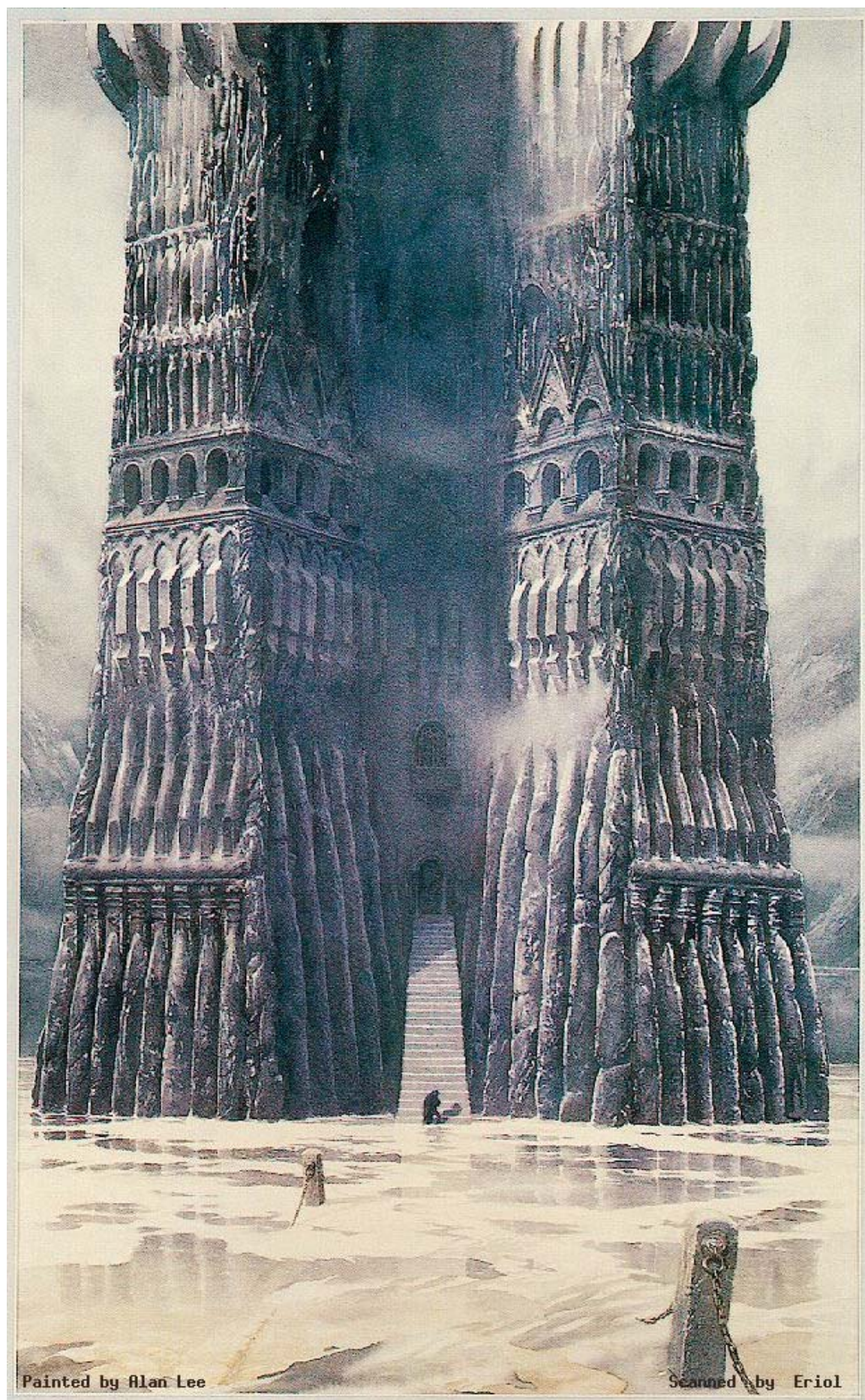
"Sad vas sasvim dobro razumijemo" reče Gimli.

"Sve osim jedne stvari" reče Aragorn. "Otkud samo u Isengardu ta sorta duhana iz Južne četvrti. Što više o tome razmišljam, to mi je stvar čudnija. Nikad prije nisam bio u Isengardu, ali sam putovao po ovoj zemlji i dobro poznajem sve one puste krajeve između Rohana i Shirea. Mnogo, mnogo godina nisu ni roba ni živalj prošli tim putem, bar ne otvoreno. Bit će da je Saruman održavao tajne veze s nekim u Shireu. Gujoslovâ se može naći i u drugim kućama, ne samo kod Théodena. Je li bio kakav datum na bačvicama?"

"Jest" odgovori Pippin. "Bio je to urod iz 1417. godine, to znači lanjske. Ne, nego preklanjske, naravno; bila je to dobra godina."

"E pa, kakvo se god zlo spremalo, nadam se da je sad prošlo; ili da je bar izvan našeg domašaja" napomene Aragorn. "Ipak ću to spomenuti Gandalfu, premda se njemu može činiti da je to sitnica prema njegovim velikim poslovima."

"Da mi je znati što radi!" reče Merry. "Popodne je poodmaklo. Pođimo malo prošvrljati i razgledati okolicu! Ti sad, Stridere, možeš slobodno ući u Isengard, ako želiš. Ali nemaš tamo šta vidjeti."

*X. poglavlje***SARUMANOV GLAS**

Prošli su kroz urušeni tunel, stali na gomilu kamenja i zagledali se u tamnu stijenu Orthanca i njegove mnogobrojne prozore, još uvijek prijetee usred pustoši oko sebe. Voda se bila već gotovo dokraja povukla. Ovdje-ondje ostala je gdjekoja mračna mlaka pokrivena prljavom pjenom i otpacima, ali je veći dio širokog kruga opet bio ogoljen, pusta divljina od mulja i izvaljenog kamenja, razrovana pocrnjelim rupama i istočkana stupovima i potpornjima pijano naherenim svaki na svoju stranu. Na rubu izrovane zaravni ležali su silni humci i kosine, nalik na crepove razbacane velikom olujom; a iza njih je zelena i zapletena dolina prelazila u dugačku jarugu između tamnih ogranaka gorja. U toj pustoši ugledali su neke jahače kako se probijaju; dolazili su sa sjevera i približavali se već Orthancu.

"Eno Gandalfa, i Théodena i njegovih ljudi!" usklikne Legolas. "Pođimo im u susret!"

"Pazite kako hodate!" upozori ih Merry. "Ima tu rasklimanih ploča koje se mogu izokrenuti i izvrnuti vas u jamu ako dobro ne pripazite!"

Išli su onim što je ostalo od ceste od glavnog ulaza do Orthanca, polagano, jer su kamene ploče bile popucane i blatne. Kad su ih jahači opazili kako im se približavaju, zastali su u sjeni stijene i pričekali ih. Gandalf im je krenuo u susret.

"E pa, imao sam neke zanimljive razgovore s Drvobradašem, i skovali smo dvatri plana" reče im. "I svi smo se malo odmorili, što nam je bilo prijeko potrebno. Sad moramo opet dalje. Nadam se da su se i svi vaši suputnici odmorili i okrijepili!"

"Jesmo" potvrdi Merry. "Ali razgovori su nam započeli i završili usred dima. Ipak, nismo više onako nabrušeni na Sarumana kao što smo bili."

"Ma nemojte?" iznenadi se Gandalf. "Ja sam i dalje nabrušen na njega. Sad mi je preostalo još samo jedno, prije nego što odem: moram se oprostiti sa Sarumanom. Opasan i vjerojatno beskoristan posjet, ali što se mora, nije teško. Svi oni od vas koji žele, mogu poći sa mnom... ali čuvajte se! I nemojte zbijati šale! Nije vrijeme za šalu."

"Ja ću s vama" reče Gimli. "Htio bih ga vidjeti i uvjeriti se da li je zaista sličan vama."

"A kako ćeš se u to uvjeriti, majstore patuljče?" priupita ga Gandalf. "Saruman bi mogao u tvojim očima izgledati kao i ja ako to odgovara njegovim nakanama s tobom. Jesi li već dostatno mudar da prozreš sve njegove obmane? Pa dobro, vidjet ćemo, možda. Možda će se ustručavati da se pokaže pred tolikim različitim očima u isti mah. Ali naložio sam svim entima da se uklone, tako da ćemo ga možda nagovoriti da izađe pred nas."

"A u čemu se krije opasnost?" upita ga Pippin. "Da neće gađati u nas, ili sasuti vatru na nas kroz prozor? Ili nas možda iz daljine začarati?"

"Ovo je posljednje najvjerojatnije ako mu dođeš pred vrata laka srca" reče Gandalf. "Ali nikad se ne zna što on može učiniti, ili pokušati da učini. Opasno je prići zvijeri stjeranoj u škripac. A Saruman raspolaže moćima o kojima i ne slutiš!"

Stigli su do podnožja Orthanca. Kula je bila crna, a stijena se ljeskala kao da je vlažna. Mnoge strane kamena imale su oštre bridove, kao da su netom isklesane. Nešto malo ogrebotina i sitne krhotine nalik na pahuljice što su ležale blizu osnovice bijahu jedini znaci entskoga bijesa.

Na istočnoj strani, u kutu između dva potpornja, nalazila su se velika vrata, visoko iznad zemlje, a nad njima prozor sa zatvorenim kapcima koji se otvarao na balkon ograđen željeznim šipkama. Do praga vrata vodile su stube od dvadeset sedam širokih stepenica isklesanih nekom neznanom vještinom od istog crnog kamenog bloka. Bijaše to jedini ulaz u kulu, ali je mnogo duboko usađenih prozora bilo usječeno u okomite zidove: visoko gore piljili su poput sitnih očiju u strme gorske obronke.

Gandalf i kralj sjahali su podno stuba.

"Idem ja gore" reče Gandalf. "Ja sam već bio u Orthancu i znam kakve me opasnosti čekaju."

"Idem i ja" reče kralj. "Ja sam star i ne bojim se više nikakvih opasnosti. Želim porazgovarati s neprijateljem koji mi je nanio toliko zla. Sa mnom će poći i Éomer i pripaziti da mi staračke noge ne posrnu."

"Kako hoćete" reče Gandalf. "A sa mnom će poći Aragorn. Neka nas ostali pričekaju podno stuba. Oni će već dovoljno čuti i vidjeti ako bude išta da se čuje ili vidi."

"Ne!" umiješa se Gimli. "Legolas i ja želimo ga vidjeti izbliza. Mi smo ovdje jedini predstavnici svojih rodova. I mi ćemo za vama."

"Hodite onda!" reče im Gandalf, pa pođe uza stube a s njim i Théoden.

Jahači iz Rohana sjedili su nemirno na svojim konjima s obje strane stuba i gledali prijekim okom na golemu kulu pred sobom strepeći za svoga gospodara. Merry i Pippin sjedili su na prvoj stepenici osjećajući se beznačajni i nesigurni.

"Svega pola skliske milje odavde do glavnog ulaza!" promrmlja Pippin. "Najradije bih se neopazice vratio u stražarnicu! Zašto smo uopće dolazili ovamo kad nas ovdje ne trebaju?"

Gandalf je stajao pred vratima Orthanca i udario po njima štapom. Razlegne se potmuo odjek.

"Sarumane! Sarumane!" poviče snažnim, zapovjedničkim glasom. "Izlazi, Sarumane!"

Neko vrijeme nije bilo odgovora. Napokon se otvori prozor iznad vrata, ali se u mračnom otvoru nitko ne pojavi.

"Tko je?" zapita nečiji glas. "Što želite?"

Théoden se trgne i reče:

"Poznajem taj glas, i proklinjem onaj dan kad sam ga prvi put čuo."

"Gríma Gujoslove, idi po Sarumana kad si mu već postao sluga!" reče Gandalf. "I ne traći nam vrijeme!"

Prozor se zatvori. Čekali su. Odjednom se javi neki drugi glas, dubok i milozvučan, što je upravo plijenio. Oni koji bi prostodušno slušali taj glas malokad bi znali kazati što su čuli; a kad bi i znali, iznenadili bi se jer bi u tim riječima preostalo malo snage. Većinom bi se samo sjećali da je bilo pravo uživanje slušati taj glas, i da je sve što je rekao bilo mudro i razborito, budeći u njima želju da brzim povlađivanjem i sami ostave dojam mudrosti. Ali kad bi drugi progovorili, zvučali su grubo i neotesano, a kad bi se usprotivili tom glasu, izazvali bi gnjev onih koji su njime bili

očarani. Neki su bili očarani samo dok im se taj glas obraćao, a kad bi se obratio komu drugom, osmjehnuli bi se kao što se ljudi osmjehuju kad prozru mađioničarski trik kojem se drugi dive. Mnogima je bilo dovoljno samo da čuju taj glas pa da budu opčinjeni, ali oni koje bi osvojio ostali bi očarani i pošto bi već bili daleko od njega; štoviše, neprestano bi slušali taj blagi glas kako im šapuće i salijeće ih. Ali nitko ne bi ostao ravnodušan, nitko ne bi odbacivao njegove molbe i zapovijedi bez napora svijesti i volje dok je god gospodar vladao svojim glasom.

"Dakle?" zapita nježnim glasom. "Zašto me ometate u mom miru? Zar mi nećete dati mira ni noću ni danju?"

Bijaše to glas dobre duše ojađene nezaslužnim uvredama.

Digli su u čudu poglede jer ga nisu čuli kako dolazi, i ugledali spodobu kako stoji naslonjena na ogradu i motri ih odozgo: starac zaogrnut velikim plaštem, za koji nije bilo lako reći kakve je boje jer se boja mijenjala kad god bi svrnuli pogled ili se pomaknuli. Lice mu bijaše izduženo, s visokim čelom, imao je duboko usađene tamne oči u koje je bilo teško proniknuti, iako mu je pogled trenutno bio ozbiljan i dobroćudan, te pomalo oprezan. Kosa i brada bijahu mu bijele, ali oko usana i očiju bijaše još crnih čuperaka.

"Sličan mu je a opet i nije" promrmlja Gimli.

"Pa dobro, što je?" izusti opet onaj blagim glasom. "Najmanje dvojicu među vama znam i po imenu. Gandalfa odviše dobro poznajem da bih se mogao nadati da je došao ovamo po pomoć ili savjet. A vas, Théodene, gospodara Marke Rohanske, prepoznajem po vašim plemićkim obilježjima, a još više po naočitom licu Eorlove dinastije. O, vrli sine trostruko slavnog Thengela! Zašto niste prije došli ovamo, i to kao prijatelj? Silno sam vas želio vidjeti, najmoćnijeg kralja zapadnih zemalja, pogotovo u ovim posljednjim godinama, da vas spasim od nerazboritih i opakih savjeta kojima su vas obasipali. Da nije možda već kasno? Usprkos šteti koja mi je nanesena, u čemu su, na žalost, sudjelovali i ljudi iz Rohana, ipak bih vas spasio i izbavio od propasti što vam se neumitno primiće produžite li putem kojim ste krenuli. Uistinu vam sad mogu još samo ja pomoći."

Théoden zausti da nešto kaže, ali ne reče ništa. Pogleda u lice Sarumana s njegovim tamnim, ozbiljnim očima što bijahu odozgo uprte u njega, pa onda u Gandalfa što je stajao uza nj. Reklo bi se da se nešto koleba. Gandalf nije dao ni glasa od sebe, samo je stajao nepomično poput kamena, baš kao da strpljivo čeka poziv koji još nije uslijedio. Jahači su se u prvi mah uzvrpoljili povlađujući mrmljanjem Sarumanovim riječima, a onda su i oni umuknuli, kao da su opčinjeni. Učinilo im se da Gandalf nije nikad govorio njihovu gospodaru tako lijepo i prikladno. Činilo im se da mu se oduvijek obraćao grubo i nabusito. Nad srca im se nadvila sjena, strah od velike opasnosti: propasti Marke u tmini i koju ih Gandalf gura dok Saruman stoji pokraj izlaza za nuždu držeći vrata odškrinuta tako da unutra pada zraka svjetla. Zavladała je mučna šutnja.

Iznenada je prekine patuljak Gimli.

"Riječi ovoga čarobnjaka stoje naglavce" progundā i maši se za sjekiricu. "Pomoć na jeziku Orthanca znači propast, a spašavanje znači ubijanje, to je bar jasno. Ali mi nismo došli ovamo da išta molimo."

"Mir!" prozbori Saruman. Glas mu načas nije više bio onako udvoran a oči mu se zakrijesile i ugasile. "Još se nisam obratio vama, Gimli, sine Glóinov" reče. "Vaš je

zavičaj daleko odavde pa ne marite mnogo za nedaće ove zemlje. Ipak, niste se upleli u njih od svoje volje te vam neću zamjeriti ulogu koju ste odigrali – hrabro, po svoj prilici. Ali molim vas, dopustite mi da najprije porazgovaram s kraljem Rohana, svojim susjedom i nekadašnjim prijateljem. Što mi imate vi kazati, kralju Théodene? Želite li sklopiti mir sa mnom, i želite li svu pomoć koju vam može pružiti moje znanje stečeno dugogodišnjim trudom? Hoćemo li se savjetovati međusobno kako da prebrodimo ove teške dane, i kako da nadoknadimo štetu uz pomoć dobre volje tako da nam posjedi procvjetaju i budu još ljepši nego što su ikad bili?"

Théoden mu još ne odgovori. Nitko nije bio načisto da li se u sebi bori s gnjevom ili sumnjom. Naposljetku progovori Éomer:

"Počujte me, gospodaru! Sad tek osjećamo opasnost na koju smo upozoreni. Zar smo krenuli da izvojujemo pobjedu samo zato da na kraju ovdje stojimo zapanjeni pred starim lažljivcem s medom na račvastom jeziku? Tako bi i vuk u klopci govorio psima kad bi mogao. Kakvu vam on doista pomoć može pružiti? On samo gleda kako da se izbavi iz nevolje. Zar ćete pregovarati s ovim čovjekom koji trguje izdajom i ubojstvima? Sjetite se samo Théodreda na gazovima i Hámina groba u Helmovoj klisuri!"

"Ako već govorimo o otrovnim jezicima, što ćemo onda reći o tvom jeziku, mlada gujo?" reče mu Saruman. Lijepo se vidjelo kako je planuo od gnjeva. "Ali dobro, Éomere, sine Éomundov!" nastavi opet blažim glasom. "Svakome svoje! Tebi pripada hrabrost na oružju, i time si stekao visoke časti. Ubijaj one za koje ti gospodar kaže da su neprijatelji, i budi s mirom! Ne pačaj se u državne poslove koje ne razumiješ. Ali možda ćeš, ako danas-sutra postaneš kralj, uvidjeti da kralj mora pomno birati prijatelje. Sarumanovo prijateljstvo i moć Orthanca ne mogu se olako odbaciti, ma kakvi bili razlozi za pritužbe, stvarni ili izmišljeni. Ti si dobio bitku ali ne i rat... i to uz pomoć na koju više ne možeš računati. Možda ćete sjenu šume drugi put naći pred svojim vratima: ona je hirovita, nerazumna i ne voli ljude.

Ali, gospodaru Rohana, zar sam ja ubojica zato što su u boju pali hrabri ratnici? Kad kreneš u rat – nepotreban, jer ja ga nisam želio – izginut će ti ljudi. A ako sam ja zbog toga ubojica, onda je sva Eorlova dinastija okaljana ubojstvima, zato što su vodili mnoge ratove i napadali mnoge koji su ih izazivali. Pa ipak su s nekima od njih poslije sklopili mir, koji nije bio ništa gori zato što je sklopljen iz državničkih razloga. Pitam vas stoga, kralju Théodene: hoćemo li živjeti u miru i prijateljstvu, vi i ja? Na nama je da odlučimo."

"Živjet ćemo u miru" izusti napokon Théoden na jedvite jade, prigušenim glasom. Nekoliko jahača kliknu od радости. Théoden podigne ruku uvis. "Da, živjet ćemo u miru" produži glasno i jasno "živjet ćemo u miru kad propadnete vi i sva vaša nedjela... i nedjela vašeg mračnog gospodara kome ste nas htjeli izručiti. Vi ste, Sarumane, lažljivac, i vi kvarite ljudska srca. Pružate mi ruku ali ja vidim da je to samo prst šape iz Mordora. Nemilosrdan i hladan! Sve kad bi vaša vojna protiv mene i bila pravedna – a nije, jer da ste i sto puta mudriji od mene, ne biste imali pravo vladati mnome i mojima u svoju korist kao što ste željeli – čak i kad bi bilo tako, što ćete reći o svojim bakljama u Zapadnom prigorju i o djeci koja ondje mrtva leže? I o Háminu tijelu izmrcvarenom pred ulazom u Rograd, kad je već bio mrtav? Ja ću živjeti u miru s vama i s Orthancom tek kad budete visili sa svoga prozora, na zadovoljstvo svojih vrana. Toliko o kući Éorlovoj. Ja sam beznačajan sin velikih predaka, ali ne moram

vam zato lizati prste. Okrenite se na drugu stranu! Ali bojim se da vam je glas izgubio svoje čari."

Jahači su se zagledali u Théodena kao da su se prenuli oda sna. Nakon Sarumanove glazbe glas njihova gospodara doimao ih se kreštavo, poput graktanja starog gavrana. Ali ipak Saruman se časkom izbezumio od bijesa. Nagnuo se nad ogradu kao da će smlaviti kralja štapom. Nekima se od nazočnih odjednom učini da vide zmiju što se sklupčala da se okomi na žrtvu.

"Vješanje i vrane!" prosikće. Svi se naježure od te grozne promjene. "Podjetinjeli starče! A što je drugo Eorlova kuća nego stračara pokrivena slamom u kojoj razbojnici loču usred smrada a deriščad se valja po podu među psima? Odviše su dugo sami izmicali vješalima. Ali omča se približava, polako se zateže, a na kraju će biti čvrsta i tijesna. Visite ako baš hoćete!" Glas mu se opet promijenio jer je malo-pomalo ovladavao sobom. "Ne znam ni sâm kako sam imao strpljenja razgovarati s vama. Jer ja ne trebam vas ni vašu malu bandu galopera koji su isto tako brzi u bježanju kao i u napredovanju, Théodene konjogojče! Davno sam ja vama ponudio viši položaj nego što ga zaslužujete, položaj kojem niste dorasli. Iznova sam vam to ponudio, tako da oni koje tako loše vodite jasno vide koji još put mogu izabrati. A vi mene obasipljete hvalisanjem i pogrdama. Pa dobro, neka vam bude! Vratite se u svoje kolibe!

A ti, Gandalf! Zbog tebe mi je ipak krivo jer suosjećam s tvojom sramotom. Kako možeš biti u takvu društvu? Jer ti si, Gandalf, ponosit, i to ne bez razloga, imaš plemenit um i oči koje gledaju i duboko i daleko. Zar nećeš ni sad poslušati moj savjet?"

Gandalf se promeškolji i digne pogled.

"Što mi imaš kazati što mi nisi rekao prošli put?" upita ga. "Ili možda želiš štogod opozvati?"

Saruman pošuti.

"Opozvati?" ponovi zamišljeno, kao da je u neprilici. "Opozvati? Nastojao sam te posavjetovati radi tvoga dobra, ali ti jedva da si slušao što ti govorim. Ponosit si i ne voliš savjete zato što i sam imaš veliko znanje. Ali mislim da si prošli put pogriješio i da si navlaš pogrešno shvatio moje namjere. Ja sam, na žalost, u svojoj silnoj želji da te uvjerim, izgubio strpljenje. I doista mi je žao zbog toga. Jer nisam bio kivan na tebe, pa čak ni sad nisam, iako se vraćaš u društvu nasilnih i neukih ljudi. Kako bih mogao biti kivan? Zar nismo obojica članovi visokog i drevnog reda, najvrsnijeg u Međuzemlju? Od našeg prijateljstva imali bismo obojica podjednako korist. Mogli bismo još mnogo toga postići zajedno da izliječimo svijet od njegovih boljetica. Nastojimo razumjeti jedan drugoga i osloboditi svoje misli ovih beznačajnih stvorova! Neka oni radije čekaju na naše odluke! Ja sam spreman, radi općeg dobra, ispraviti greške iz prošlosti i primiti te. Zar se ne želiš posavjetovati sa mnom? Zar nećeš doći ovamo gore?"

Tolika je bila moć Sarumanovih riječi u ovom posljednjem pokušaju da nitko od nazočnih nije ostao ravnodušan. Ali sad je očaranost bila posve drukčija. Ono što su čuli bijahu blagi prijekori dobroćudna kralja upućeni zavedenom ali voljenom ministru. A oni sami su bili isključeni iz razgovora, slušali su na vratima riječi koje nisu bile namijenjene njima: kao što neodgojena djeca ili glupa služinčad prisluškuju njima teško razumljiv razgovor starijih, pa se pitaju kako će to utjecati na njihovu

sudbinu. Njih su dvojica bili ljudi plemenitijeg kova: časni i mudri. Bilo je neminovno da se udruže. Gandalf će se popeti s domaćinom na vrh kule da raspravi s njim u visokim odajama Orthanca zamršena pitanja koja oni ne mogu shvatiti. Vrata će se zatvoriti i oni će ostati vani čekati da im se dodijeli posao ili odredi kazna. Čak se i u Théodenovoj glavi uobličila ta misao, poput sjene sumnje: "On će nas izdati; otići će... propali smo."

Tad se Gandalf nasmije i tlapnja se raspline poput oblačića dima.

"Sarumane, Sarumane!" izusti Gandalf svejednako se smijući. "Sarumane, promašio si karijeru. Trebalo je da budeš kraljeva luda i da zarađuješ kruh svoj, pa i masnice od biča, oponašajući njegove savjetnike. Joj meni!" zastane obuzdavajući razdraganost. "Da razumijemo jedan drugoga? Bojim se da ti mene ne možeš shvatiti. Ali ja tebe, Sarumane, razumijem i odviše dobro. Bolje se sjećam svojih zaključaka i postupaka nego što misliš. Kad sam te posljednji put pohodio, bio si tamničar Mordora i tamo si me htio poslati. Gost koji je jednom pobjegao s krova ove kule dobro će porazmisliti prije nego što se vrati na ova vrata. Ne, mislim da neću doći gore do tebe. Nego, poslušaj me, Sarumane, po posljednji put! Ne bi li ti možda sišao ovamo do nas? Pokazalo se da Isengard nije tako jak kao što si se nadao i mislio. Možda će se tako dogoditi i s drugim stvarima u koje se uzdaš? Ne bi li bilo bolje da napustiš Isengard na neko vrijeme? Da se, možda, pozabaviš drugim stvarima? Dobro porazmisli, Sarumane! Ne bi li možda sišao ovamo k nama?"

Preko Sarumanova lica preleti sjenka, a onda on проблjedi kao krpa. Prije nego što je to uspio prikriti, opazili su nazočni kroz krinku na licu tjeskobu uma obuzeta sumnjom, koji ne želi ostati a boji se napustiti svoje utočište. Potom progovori prodornim i hladnim glasom. U njemu su prevagnuli oholost i mržnja.

"Da siđem k vama?" podsmjehne se. "Zar nenaoružan čovjek izlazi na vrata da razgovara s razbojnicima? I ovdje vas dobro čujem. Nisam ja budala, i ne vjerujem ti, Gandalfe. Iako ne stoje tu na mojim stubama, znam da me oni divlji šumski zlodusi čekaju vani u zasjedi, da čekaju na tvoje naloge."

"Izdajice su uvijek sumnjičave" umorno će Gandalf. "Ali ne moraš se bojati za svoju kožu. Ja tebe ne kanim ubiti niti te pozlijediti. Kad bi me stvarno razumio, onda bi to i znao. A imam moć i da te zaštitim. Dajem ti svoju posljednju priliku. Možeš otići iz Orthanca, slobodan... ako želiš."

"To zbilja dobro zvuči" podrugne mu se Saruman. "Sasvim u skladu s ponašanjem Gandalf Sivog: tako milostivo, i tako ljubazno! Ne dvojim da bi se ti u Orthancu dobro osjećao, i da bi ti odgovaralo da ja odem. Ali zašto bih ja odlazio? I što misliš kad kažeš "slobodan"? valjda pod određenim uvjetima?"

"Razloge za odlazak možeš vidjeti sa svojih prozora" odgovori mu Gandalf. "Pa i drugi će ti razlozi pasti još na pamet. Sluge su ti pobijene ili rastjerane; od susjeda si napravio neprijatelja; i izdao si svoga novog gospodara, ili si ga bar pokušao izdati. Kad on svrne pogled ovamo, oko će mu pocrvenjeti od gnjeva. A kad kažem "slobodan", mislim "slobodan": bez okova, bez lanaca i zapovijedi: možeš ići kamo hoćeš, pa čak i u Mordor, Sarumane, ako želiš. Ali najprije ćeš mi predati ključ Orthanca i svoj štap. To će zasada biti zalog za tvoje dobro ponašanje, a kasnije će ti biti vraćeni ako ih opet zaslužiš."

Saruman проблjedi, lice mu se iskrivi od bijesa, a u očima mu plane crveno svjetlo. Pomamno se nasmije.

"Kasnije!" uzvikne prodornim glasom. "Kasnije! Da, kad budeš valjda imao i ključeve samog Barad-dûra, i krune sedmorice kraljeva, i palice petorice čarobnjaka, i kad pribaviš sebi par čizama koje će biti za više brojeva veće od tih koje sada nosiš. Zbilja skroman plan! Teško da ti je tu moja pomoć potrebna! Ja imam druga posla. Ne budali! Ako se želiš nagoditi sa mnom dok još imaš priliku, odlazi i vrati se kad budeš trijezan! I nemoj mi više dolaziti s ovim ukoljicama i sitnim ološem što ti se drže za skute! Zbogom!"

Okrene se i ode s balkona.

"Vrati se, Sarumane!" dovikne mu Gandalf zapovjedničkim glasom.

Na veliko čudo svih nazočnih, Saruman se opet okrene i, kao da ga tko vuče protiv njegove volje, polako se vrati do željezne ograde i nasloni se na nju predišući. Lice mu bilo naborano i smežurano. Držao se grčevito za svoj teški crni štap, kao pandžama. "Nisam ti još dopustio da odeš" strogo će Gandalf. "Nisam još sve rekao. Postao si prava budala, Sarumane, a opet mi te je žao. Mogao si se još odreći ludosti i zla, i biti od neke koristi. Ipak, odabrao si da ostaneš tu i grickaš krajeve svojih starih spletki. Pa ostani onda! Ali te upozoravam da nećeš više lako izaći odavde. Bar dok se ne pruže crne ruke s istoka da te uzmu k sebi, Sarumane!" uzvikne Gandalf još snažnijim i bespogovornijim glasom. "Pazi, ja nisam onaj Gandalf Sivi koga si izdao. Ja sam Gandalf Bijeli koji se vratio od mrtvih. Ti sad više nemaš svoje boje pa te izbacujem iz našeg reda i vijeća." Podigavši ruku, polako proslijedi jasnim i hladnim glasom: "Slomljen ti je štap, Sarumane!" Štap prasne i raspadne se u Sarumanovoj ruci, a glava štapa padne do Gandalfovih nogu. "Odlazi!" zapovjedi mu Gandalf.

Jauknuvši, Saruman ustukne i odvuče se. Uto nešto teško i sjajno poleti odozgo, okrzne željeznu ogradu baš u času kad se Saruman odvojio od nje, prohuji pokraj same Gandalfove glave i pogodi stepenicu na kojoj je stajao. Ograda je zazvečala i pukla. Stepunica se rasprsnula i raspala na blistave komadiće. Ali kugla je ostala čitava: otkotrljala se niza stube, kristalna, tamna kugla užarena od unutarnje vatre. Dok je skakutala prema lokvi, Pippin potrči za njom i podigne je.

"Ubojico podmukla!" prodere se Éomer. Ali Gandalf je ostao priseban.

"Ne, to nije bacio Saruman" reče "niti je on, mislim, zapovjedio da se baci. To je doletjelo s jednog od gornjih prozora. Hitac na rastanku meštra Gujoslova, po svoj prilici, samo što je slabo gađao."

"Možda je tako slabo ciljao zato što nije bio načisto koga više mrzi, tebe ili Sarumana?" reče Aragorn.

"Možda imaš pravo" priklopi Gandalf. "Toj dvojici neće baš njihovo druženje biti velika utjeha: gložit će se riječima. Ali pravedno su kažnjeni. Ako Gujoslov ikad iznese živu glavu iz Orthanca, bit će to više nego što je zavrijedio. Hajde, momče, daj mi sad to! Nisam te zamolio da to uzimaš u ruke" reče Gandalf pošto se naglo okrenuo i ugledao Pippina kako se penje uza stube, polako, kao da nosi težak teret. Sišao mu je u susret, brže-bolje uzeo od hobita tamnu kuglu i zamotao je u nabore svoga plašta. "Ja ću se za ovo pobrinuti" nadoda. "Mislim da to nije nešto što bi Saruman olako odbacio."

"Ali možda će morati neke druge stvari odbaciti" pripomene Gimli. "Ako je ovo kraj raspre, hajdemo se bar povući izvan dometa kamena!"

"Jest, ovo je kraj" potvrdi Gandalf. "Idemo!"

Okrenuli su leđa vratima Orthanca i sišli niza stube. Jahači dočekaju kralja radosnim klicanjem i pozdrave Gandalfa. Sarumanove je čarolije nestalo: vidjeli su ga kako dolazi na poziv i odlazi kad je otpušten.

"E pa, to je sad gotovo" reče Gandalf. "Sad moram potražiti Drvobradaša da mu kažem kako je sve skupa prošlo."

"Valjda je i sam pogodio kako će proći?" reče Merry. "Kako je drukčije i moglo završiti?"

"Malo je nedostajalo da drukčije završi" ustvrdi Gandalf. "Ali imao sam razloga da to pokušam; neki su razlozi bili milosrdni, a neki i nisu. Najprije sam Sarumanu pokazao da je oslabila moć njegova glasa. Ne može on biti u isti mah i tiranin i savjetnik. Kad urota sazri, više nije tajna. Pa ipak je upao u klopku i pokušao se sa svojim žrtvama nagađati, sa svakim pojedinačno, dok ostali slušaju. Onda sam mu pružio posljednju i časnu priliku: da se odrekne i Mordora i svojih osobnih planova i da nam nadoknadi štetu pomažući nam u nevolji. Nitko ne zna bolje od njega za našu nevolju. Mogao nam je učiniti veliku uslugu. Ali nam ju je radije uskratio i zadržao vlast u Orthancu. On ne želi nikome služiti, nego samo zapovijedati. Sad živi u strahu od sjene Mordora, a još sanjari o tome kako će prebroditi oluju. Nesretna budala! Progutat će ga sila s istoka samo ako pruži ruke prema Isengardu. Mi ne možemo izvana uništiti Orthanc, ali tko zna što sve može Sauron?"

"A što će biti ako ga Sauron ne pobijedi? Što ćete onda s njim?" upita ga Pippin.

"Ja? Ništa!" odgovori Gandalf. "Ja mu neću učiniti ništa nažao. Ja ne težim za gospodstvom. A što će biti od njega? Ne bih znao reći. Žao mi je što toliko toga što je nekad bilo dobro sad propada u ovoj kuli. Čudni su obrati sudbine! Često mržnja najviše nudi sama sebi! Sve da smo i ušli u kulu, mislim da bismo teško u njoj našli mnogo vrednijih stvari od onoga što je Gjuoslov bacio na nas."

Prodoran vrisak, naglo presječen, dopre kroz jedan od otvorenih prozora visoko na kuli.

"Čini mi se da i Saruman misli tako" reče Gandalf. "Ostavimo ih sada nasamo!"

Vrate se do porušenog glavnog ulaza. Tek što su prošli ispod nadsvođenog luka, iz sjene nagomilanog kamenja gdje su bili stajali, izađu krupnim koracima Drvobradaš i još desetak drugih entâ. Aragorn, Gimli i Legolas gledali su ih u čudu.

"Drvobradašu, evo ovdje sa mnom još tri moja suputnika" reče Gandalf. "Pričao sam ti o njima, ali ih još nisi vidio."

Predstavi ih jednog po jednog, stari ent ih je motrio dugo i ispitljivo, a onda im se obrati riječima. Na kraju se okrene Legolasu:

"I vi ste, dobri moj vilenjače, došli čak iz Mrkodola ovamo? Ono je nekad bila zbilja velika šuma!"

"Pa i sad je" odvrati Legolas. "Ali nije opet tako velika da nama koji u njoj obitavamo ikad dojadi gledati novo drveće. Ja bih od srca volio proći kroz Fangornsku šumu. Jedva da sam zašao pod njene krošnje a već nisam htio izaći iz nje."

Drvobradašu se zakrijese oči od radosti.

"Nadam se da će vam se želja ispuniti prije nego što ova brda budu mnogo starija" otpovrne on.

"Doći ću tamo budem li imao priliku" reče Legolas. "Dogovorio sam se sa svojim prijateljima da ćemo, ako sve sretno prođe, zajedno posjetiti Fangorn... s vašim dopuštenjem."

"Svaki vilenjak koji dođe s vama dobro je došao!" reče Drvobradaš.

"Moj prijatelj o komu je riječ nije vilenjak" objasni Legolas. "Mislim na ovog ovdje, Gimlija, sina Glóinova."

Gimli se duboko pokloni, pa mu sjekirica isklizne iz pojasa i tresne na zemlju.

"Hum, hm! A, tako!" reče Drvobradaš gledajući prijekim okom. "Patuljak koji još k tome nosi sjekiru! Hum! Ja jesam naklonjen vilenjacima, ali previše tražite od mene. Čudno je to vaše prijateljstvo."

"Možda izgleda čudno" reče Legolas "ali dok je god Gimli živ, ja neću doći sâm u Fangorn. Njegova sjekirica nije za drveće nego za vratove orkâ, o Fangorne, gospodaru Fangornske šume! Sasjekao ih je četrdeset dvojicu u boju."

"Hu! Hajde de!" reče Drvobradaš. "To je već nešto bolje! E pa, dobro, bit će kako bude, a nema potrebe da pokušamo preduhitriti događaje. Ali sad se moramo na neko vrijeme rastati. Dan je na izmaku, a Gandalf kaže da morate krenuti prije mraka. Pa i kralj Marke jedva čeka da se vrati kući."

"Da, moramo krenuti, i to odmah" priklopi Gandalf. "Morat ću vam, na žalost, uzeti vaše vratare. Ali moći ćete valjda i bez njih."

"Možda" reče Drvobradaš. "Ali nedostajat će mi. Sprijateljili smo se u tako kratkom roku da bih sve rekao da sam počeo nagliti; možda rastem unatrag prema mladosti? Ali oni su bili prva nepoznata živa bića pod mjesecom i suncem koja sam vidio nakon dugo, dugo vremena. Neću ih zaboraviti. Uvrstio sam ih na svoj dugi popis. Enti će to upamtiti."

*Iz tla iznjedreni, stari ko planine,
Koraka dugačka Enti od vode žive;
Gladni poput lovca, hobiti su djeca,
Taj sićušni narod od srca se smije,*

"Ostat će prijatelji dok god se lišće obnavlja. Zbogom vam želim! Ako čujete kakve novosti gore u svojoj ugodnoj zemlji, u Shireu, javite mi! Znae već što mislim: vidite li ili čujete za entice? Dodite nam i sami ako uzmognete!"

"Hoćemo!" uzviknu Merry i Pippin uglas, pa se brže-bolje okrenu na drugu stranu. Drvobradaš je gledao za njima i pošutio časak zamišljeno vrteći glavom, a onda se obrati Gandalfu:

"I tako, Saruman nije htio otići? Ja nisam ni mislio da će htjeti. Srce mu je trulo kao u crnog huorna. Uostalom, da sam ja poražen i da su mi sve drveće uništili, ne bih ni ja izašao dok bih god imao kakvu mračnu jamu da se sakrijem u nju."

"Znam da ne bi" reče Gandalf. "No ti nisi ni snovao kako da prekriješ cijeli svijet svojim drvećem i ugušiš sva ostala živa bića. Ali, eto, Saruman je ostao da njeguje svoju mržnju i plete mreže kakve još može. Kod njega je ostao i ključ Orthanca. Ali ne smije nam pobjeći."

"Ne smije, doista! Enti će se pobrinuti za to" reče Drvobradaš. "Saruman neće stupiti nogom dalje od svoje stijene bez mog dopuštenja. Enti će paziti na njega."

"Dobro!" reče Gandalf. "Tome sam se i nadao. Sad mogu otići da se pozabavim drugim stvarima jer imam brigu manje. Ali morate dobro paziti! Voda je opala. Bojim se da neće biti dovoljno postaviti straže oko kule. Ja vjerujem da su ispod Orthanca iskopani duboki rovovi, i da se Saruman nada da će uskoro moći neprimjetno izlaziti i ulaziti. Ako baš želite da se toga prihvatite, molim vas da ponovo pustite vodu unutra, i da je puštate dok god se Isengard ne pretvori u veliko jezero, ili dok ne otkrijete te tajne izlaze. Kad potopite sve što je pod zemljom i zatvorite izlaze, Saruman će morati ostati gore i samo gledati kroz prozore."

"Prepustite vi to samo entima!" reče Drvobradaš. "Pretražit ćemo mi svu dolinu uzduž i poprijeko i zaviriti pod svaki kamičak. Živo drveće vratit će se ovamo, staro drveće, divlje drveće. Ovaj ćemo kraj prozvati Pazišuma. Ni vjeverica neće moći ovuda proći bez mog znanja. Prepustite vi to samo entima! Pazit ćemo mi na nj dok ne prođe sedam puta više godina od onoga koliko je on nas mučio."

*XI. poglavlje***PALANTÍR**

Sunce je tonulo za dugački zapadni krak gorja kad su Gandalf i njegovi suputnici, i kralj sa svojim jahačima, ponovo krenuli iz Isengarda. Merry je sjeo na konja iza Gandalfa, a Aragorn je uzeo k sebi Pippina. Dvojica su od kraljevih ljudi otišli naprijed brzim kasom i uskoro nestali u dolini s vidika. Ostali su jahali lakim korakom. Enti su svečano stajali u redu kao kipovi na vratnicama, ispruženih dugačkih ruku, ali nisu dali ni glasa od sebe. Kad su malo odmakli niz zavojitu cestu, Merry i Pippin se osvrnu za sobom. Sunce je još sjalo na nebu, ali su dugačke sjene bile pale preko Isengarda: sive ruševine tonule su u tamu. Sad je ondje stajao još samo Drvobradaš, poput panja starog stabla u daljini: hobiti se sjete kako su ga prvi put sreli, na onoj suncem obasjanoj izbočini daleko na granicama Fangorna.

Došli su do stupa s bijelom šakom. Stup je još stajao na svom mjestu, ali je isklesana šaka bila zbačena i razbijena na komadiće. Nasred ceste ležao je dugački kažiprst, bijel u sumrak, crveni mu nokat pocrnio.

"Enti vode računa o svakoj sitnici!" reče Gandalf.

Dok su dalje jahali, večer se u dolini zgrušnjava.

"Hoćemo li još daleko večeras, Gandalfe?" upita ga Merry nakon nekog vremena. "Ne znam kako se vi osjećate sa sitnim ološem što se klati za vama, ali ološ je umoran i bit će presretan kad se prestane klatiti i legne."

"I ti si to dakle čuo?" reče Gandalf. "Nemoj se zbog toga izjedati! Budi sretan što se nikakve duže riječi nisu odnosile na vas. On je vas dvojicu držao na oku. Ako je to ikakva utjeha vašem povrijeđenom ponosu, rekao bih da ste trenutačno ti i Pippin više u njegovim mislima nego svi mi ostali. Tko ste vi, kako ste dospjeli ovamo, i zašto, što znate, jeste li bili zarobljeni, a ako jeste, kako ste se spasili kad su svi oni orci izginuli – takvim je malim zagonetkama sad zaokupljen Sarumanov veliki um. Njegova je poruga čast za vas, Meriadoče, ako ste počašćeni njegovim zanimanjem."

"Hvala vam lijepa!" reče Merry. "Ali za nas je veća čast da se držimo za vaše skute, Gandalfe. Prvo i prvo, ovako bar imam priliku ponoviti svoje pitanje. Hoćemo li još daleko večeras?"

Gandalf se nasmije:

"Kakav uporni hobit! Svi bi čarobnjaci morali imati na brizi po jednog ili dva hobita da nauče što znači ta riječ, i da ih neprestano ispravljaju. Oprosti, molim te! Ali ja mislim i na takve sitnice. Jahat ćemo još dva-tri sata, polagano, dok ne dođemo do kraja doline. Sutra ćemo morati jahati malo brže. Kad smo dolazili, kanili smo se iz Isengarda vratiti preko ravnice pravo do kraljeva dvora u Edorasu, što znači za nekoliko dana jahanja. Ali pošto smo malo bolje promislili, predomislili smo se. Glasnici su otišli ispred nas do Helmove klisure da jave tamo da se kralj sutra vraća. On će zatim odande odjahati sa mnogo ljudi stazama kroz brda do Dunharrova. Uбудuće se ne smiju više od dvojica-trojica otvoreno kretati ovim krajem, obdan ili obnoć, kad god se to može izbjeći."

"Vi ne znate drukčije nego: ništa ili dvostruka porcija!" opet će Merry. "Na žalost, ja sam mislio samo na noćasnji počinak. Gdje je, i što je, Helmova klisura i sve ostalo? Ja ne poznajem ovu zemlju."

"Onda će ti biti bolje da naučiš ponešto ako želiš razumjeti što se zbiva. Ali ne sad odmah, i ne od mene: ja imam previše drugih briga o kojima moram razmisliti."

"Dobro, onda, dopovezat ću se Stridera uz logorsku vatru: on ipak nije tako mrzovoljan. I čemu sva ta tajnost? Ja sam mislio da smo dobili bitku."

"Jesmo, dobili smo je, ali to je tek prva pobjeda, a ona sama po sebi povećava opasnost. Između Isengarda i Mordora postojala je neka veza u koju još nisam proniknuo. Nisam još načisto kako su izmjenjivali vijesti, ali su ih izmjenjivali. Mislim da će Oko Barad-dûra nestrpljivo gledati prema Čarobnjakovu dolu, i prema Rohanu. Što manje bude vidjelo, to bolje."

Cesta je polako zavijala u dolinu. Isen je, sad bliže sad dalje, tekao svojim kamenim koritom. Noć se nadvijala s gorja. Nestalo je magle. Puhao je hladan vjetar. Mjesec, sad već zaobljen, ispunjavao je nebo na istoku blijedim i studenim sjajem. Kraci planine njima zdesna spuštali su se do golih bregova. Pred njima su pucale široke sive nizine.

Napokon su zastali. Zatim su skrenuli u stranu, sišli s ceste i udarili preko ljupke visinske rudine. Jašući milju ili nešto više na zapad, došli su do jedne udoline. Bila je otvorena prema jugu i naslonjena na obronak oblog Dol Barana, posljednjeg brijega sjevernih lanaca, sa zelenim podnožjem, okrunjenog vrijeskom. Strane te udoline bile su čupave od lanjske paprati, među kojom su iz mirišljave zemlje izbijale čvrsto zakovršane proljetne mladice perastih listova. Bujno bodljikavo grmlje raslo je na niskim padinama podno kojih su se utaborili, otprilike dva sata prije ponoći. Naložili su vatru u maloj zavali, među korijenjem rasprostranjenog gloga, visokog poput stabla, iskrivljenog od starosti, ali zdravih grana. Na vršku svake grančice pupali su pupoljci.

Odredili su straže, po dvojicu u smjeni. Ostali su se, pošto su povećerali, umotali u plašteve i gunjeve i pozaspali. Hobiti su ležali za se u kutu, na hrpi stare paprati. Merry je bio pospan, ali je Pippin bio nekako čudno nemiran. Paprat je šuškala i pucketala dok se on bacakao i prevrtao na njoj.

"Što ti je?" upita ga Merry. "Da ne ležiš na mravinjaku?"

"Ne ležim" odgovori mu Pippin "ali mi je nekako neudobno. Pitam se kad sam posljednji put spavao u krevetu."

Merry zijevne.

"Izračunaj na prste!" reče mu. "Ali najprije moraš znati koliko je dana prošlo otkako smo krenuli iz Lóriena."

"Ah, to!" izusti Pippin. "Mislim na pravi krevet u spavaćoj sobi."

"E pa, onda, otkako smo krenuli iz Rivendella" opet će Merry. "A ja bih noćas mogao bilo gdje spavati."

"Ti si, Merry, imao danas sreću" tiho prozbori Pippin nakon dulje stanke "zato što si jahao s Gandalfom."

"Pa šta onda?"

"Jesi li izvukao kakve novosti, obavijesti od njega?"

"Jesam, poprilično. Više nego inače. Ali i ti si sve to čuo, ili bar najveći dio, jer si bio blizu nas a nisu to bile nikakve tajne. Sutra možeš ti jahati s njim, ako misliš da ćeš više saznati od njega... i ako te on bude htio."

"Mogu li? Izvrsno! Ali on je nekako zatvoren, je li? Nije se uopće promijenio."

"Ma jest, jest!" ustvrdi Merry i donekle se razbudi pitajući se što li to muči njegova sudruga. "Nekako se još više razvio. Može biti i blaži i strašniji, i veseliji i ozbiljniji nego prije, rekao bih. promijenio se, ali zasad još nismo imali prilike vidjeti koliko. Sjeti se samo onog posljednjeg dijela razgovora sa Sarumanom! Nemoj zaboraviti da je Saruman nekad bio Gandalfov poglavar: predsjednik Vijeća, što god mu to bilo. Bio je Saruman Bijeli. A sad je Gandalf Bijeli. Saruman je došao na njegov poziv, i on mu je oduzeo palicu, a onda mu je jednostavno rekao neka ide, i on je otišao!"

"E pa, ako se Gandalf uopće promijenio, onda je samo zatvoreniji nego ikad, ništa više" ustvrdi Pippin. "Recimo, ona staklena kugla. Izgledao je silno zadovoljan zbog nje, jer zna ili naslućuje nešto o njoj. A je li nama rekao štogod o tome? Nije, ni riječi. A ja sam je kupio i spriječio da se ne otkotrlja u lokvu. *Hajde, momče, daj mi sad to...* To je sve što je rekao. Da mi je znati kakva je to kugla? Bila je strašno teška."

Pippin je snizio glas kao da razgovara sam sa sobom.

"Oho!" izusti Merry. "To tebe dakle muči? E sad, Pippine dragi, nemoj zaboraviti onu Gildorovu uzrečicu... onu koju je Sam obično navodio: *Ne pačaj se u poslove čarobnjakâ, jer oni su osjetljivi i učas se naljute.*"

"Ali mi već mjesecima ništa drugo i ne radimo nego se pačamo u poslove čarobnjakâ" reče Pippin. "Godilo bi mi da dobijem malčice obavijesti, bar koliko i opasnosti. Volio bih razgledati tu kuglu."

"Radije spavaj!" reče mu Merry. "Dobit ćeš kad-tad dovoljno obavijesti. Dragi moj Pippine, ni jedan Took nije nikad ni jednog Brandybucka nadmašio u radoznalosti, ali je li baš sad pravo vrijeme za tako nešto?"

"U redu! Što ima loše u tome što sam ti rekao da bih volio pogledati onaj kamen? Znam da ga se ne mogu domoći dok stari Gandalf sjedi na njemu kao kvočka. Ali nije mi baš od neke pomoći što od tebe ne mogu izvući ništa drugo nego: *Ne možeš doći do njega pa radije spavaj!*"

"A što ti drugo mogu reći?" opet će Merry. "Žao mi je, Pippine, ali stvarno se moraš strpjeti do jutra. I ja ću biti znatiželjan koliko god hoćeš nakon doručka, i pomoći ću ti koliko budem mogao pri ispitivanju čarobnjaka. Ali više ne mogu ostati budan. Ako budem još zijevao, popucat će mi sve oko ušiju. Laku noć!"

Pippin nije više ni pisnuo. Mirno je ležao, ali san mu nije dolazio na oči; nije mu pomagalo ni Merryjevo tiho disanje – Merry je bio usnuo nekoliko minuta pošto mu je poželio laku noć. Kako se sve pomalo smirivalo, Pippina je sve više obuzimala pomisao na tamnu kuglu. Ponovo je osjećao njenu težinu u rukama, i ponovo je u duhu gledao u one tajanstvene crvene dubine u koje je načas bio zavirio. Bacakao se, prevrtao i pokušavao misliti na nešto drugo.

Naposljetku nije više mogao izdržati. Ustao je i osvrnuo se oko sebe. Bilo je svježije pa se bolje umotao u plašt. Mjesec je sjao, hladan i bijel, dolje u dolu, a sjene grmlja bile su crne. Posvuda unaokolo ležale su usnule prilike. Ona dva stražara nisu bila na vidiku: bili su valjda gore na brijegu ili skriveni u paprati. Gonjen porivom koji

mu ni samom nije bio jasan, prikrao se do mjesta na kojem je ležao Gandalf. Baci pogled na nj. Činilo se da čarobnjak spava, iako mu vjeđe nisu bile čvrsto sklopljene: oči su mu se kriješile ispod dugih trepavica. Pippin naglo ustukne, ali Gandalf ne daje ni znaka od sebe. Privučen još jedanput k njemu, gotovo preko volje, hobit se ponovo prišulja do iza čarobnjakove glave. Čarobnjak je bio umotan u gunj, preko sebe je bio prebacio plašt, a blizu njega, između njegova desnog boka i savijene ruke, nalazila se neka humčica, nešto okruglo umotano u tamno platno; činilo se da mu je ruka netom bila skliznula s nje na zemlju.

Jedva dišući, Pippin se prikrađe još bliže, pedalj po pedalj. Napokon klekne. Zatim kriomice ispruži ruke i polako podigne onu grud: učini mu se da nije onako teška kako je očekivao. "Možda je ipak samo zamotuljak pun nekih tričarija", pomisli osjećajući nekakvo čudno olakšanje, ali ne ispusti zavežljaj iz ruku. Stajao je još časa privijajući ga uza se. Tad mu nešto padne na um. Udalji se na prstima, nađe poveći kamen i vrati se.

Brže-bolje odmota platno, umota u nj kamen, ponovo klekne i vrati zamotuljak do čarobnjakove ruke. Tad napokon pogleda ono što je izvukao iz zamotuljka. Bila je to ona ista glatka kristalna kugla, sada tamna i ugasla. Ležala je gola pred njegovim koljenima. Podigne je, umota na brzinu u svoj plašt i napol se okrene da pođe do svog ležaja. Uto se Gandalf pomakne u snu i promrmlja riječ-dvije: reklo bi se da su na nekom čudnom jeziku; opipa rukom i dohvati umotani kamen, a onda uzdahne i više se ne pomakne.

"Budalo jedna blesava!" promrmlja Pippin za se. "Uvalit ćeš se u užasnu nepriliku. Vrati to brže!" Ali osjeti kako mu koljena klecaju i ne usudi se više približiti čarobnjaku i posegnuti za zamotuljkom. "Sad ga više ne bih mogao vratiti a da njega ne probudim", pomisli. "Bar dok se malko ne smirim. Pa hajde da je onda bar najprije pogledam. Samo, ipak ne ovdje!" Odšulja se dalje i sjedne na zeleni humak nedaleko od svoga ležaja. Mjesec je zavirivao preko ruba udoline.

Pippin je sjedio skupljenih koljena i stavio kuglu među njih. Sagnuo se nisko nad nju, poput proždrljiva dječaka što se saginje nad punu zdjelu, u kutu podalje od ostalih. Odmaknuo je skutove plašta i zagledao se u nju. Sve je oko njega bilo nekako mirno i pritajeno. U prvi mah kugla je bila tamna, crna kao ugljen, samo je mjesečina odsijevala na njoj. Zatim duboko u kugli zatreperi slabašan sjaj i privuče mu pogled tako da nije mogao više odvojiti očiju od nje. Uskoro mu se učini da joj sva nutrina gori, kugla se zavrtjela ili su se svjetla u njoj počela okretati. Iznenada se svjetla pogase. On se zadiše i počne otimati, ali ostane prignut privijajući kuglu objema rukama uza se. Sve se više i više prigibao, a onda se ukočio: usne su mu se neko vrijeme nečujno micale. Tad uz hroptavi krik on padne nauznak i ostane tako ležati.

Krik bijaše prodoran. Stražari poskaču s uzvisina. Uskoro se cijeli tabor uskomeša.

"To je dakle taj tat!" uzvikne Gandalf i brže-bolje prebaci svoj plašt preko kugle, što je ležala na zemlji. "Ali baš ti, Pippine! Ovo je žalostan obrat u događajima!" Klekne uz Pippina: hobit je ležao na leđima ukočen, gledajući u nebo očima koje ništa nisu vidjele. "Čarolija! Kakvu je štetu nanio, sebi i svima nama?"

Čarobnjaku je lice bilo izduženo i izmoždjeno. Uhvati Pippina za ruku i nagne se nada nj osluškujući mu dah. Hobit uzdrhti. Oči mu se zatvore. On krikne i sjedne zureći zbunjeno u sva lica oko sebe, blijeda na mjesecini.

"Nije to za tebe, Sarumane!" vikne prodornim i bezbojnim glasom uzmičući pred Gandalfom. "Poslat ću po njega ovog časa. Razumiješ li? Reci samo toliko!"

Upeo se da ustane i pobjegne, ali ga je Gandalf držao blago i čvrsto.

"Peregrine Took!" reče mu. "Vrati se!"

Hobit se opusti i zavalj se držeći se za čarobnjakovu ruku.

"Gandalf!" uzvikne. "Gandalf! Oprostite mi!"

"Da ti oprostim?" reče čarobnjak. "Najprije mi reci što si učinio."

"Ovaj, uzeo sam kuglu i pogledao je" promuća Pippin. "I vidio sam nešto od čega sam se prepao. I htio sam otići, ali nisam mogao. A onda je došao on i počeo me ispitivati, i pogledao me, i... i to je sve čega se sjećam."

"To ipak nije dovoljno" strogo će Gandalf. "Što si vidio, i što si rekao?"

Pippin zatvori oči i uzdrhti, ali ne reče ni crne ni bijele. Svi su šutke zurili u njega, osim Merryja koji se okrenuo na drugu stranu. Ali Gandalfu je lice svejednako bilo strogo.

"Govori!" reče mu.

Pippin ponovo progovori tiho i neodlučno, ali su mu riječi malo-pomalo bivale sve jasnije i odlučnije.

"Vidio sam tamno nebo i visoka kruništa" reče. "I sićušne zvijezde. Činilo mi se da je to negdje daleko i davno, a opet je sve bilo oštro i jasno. Onda su se zvijezde upalile pa se opet ugase... zaklonjene krilatim bićima. Vrlo velikim, zapravo, mislim, ali su u onom staklu izgledala kao šišmiši što se vrte oko kule. Čini mi se da ih je bilo devet. Jedan je od njih poletio ravno prema nama, i bivao sve veći i veći. Imao je užasnu... ne, ne! To ne mogu ipak reći. Pokušao sam pobjeći jer sam pomislio da će izletjeti iz kugle, ali kad je zastro cijelu kuglu, nestao je. Onda je *on* došao. Nije govorio da bih mu mogao čuti riječi. Samo me gledao, a ja sam shvatio."

"Vratio si se dakle? A zašto se nisi tako dugo javljao?"

"Nisam mu ništa odgovorio. Upitao me: 'Tko si ti?' Ja mu još nisam ništa odgovorio, ali me strašno boljelo, a on je i dalje navaljivao pa sam mu rekao: 'Hobit.'"

Onda mi se odjednom učinilo da me vidi, i nasmijao mi se. Bilo je to okrutno od njega. Kao da me izbo noževima. Otimao sam se ali mi on reče: "Čekaj malo! Uskoro ćemo se opet sresti. Reci Sarumanu da ta poslastica nije za njega. Smjesta ću poslati po nju. Razumiješ li? Reci samo toliko!"

Onda se opet zapiljio u mene. Osjećao sam se kao da se raspadam na komadiće. Ne, ne! Ništa više ne mogu reći. Ničeg se više ne sjećam."

"Pogledaj me!" zapovjedi mu Gandalf.

Pippin ga pogleda ravno u oči. Čarobnjak je neko vrijeme šutke podnosio njegov pogled. Zatim mu se lice razblaži i na njemu se ocrta osmijeh. Nježno položi ruku Pippinu na glavu.

"U redu!" reče mu. "Ne govori ništa više! Nije tebi ništa. U očima ti nema laži, kao što sam se bojao. Ipak nije dugo razgovarao s tobom. Budala si ti, ali poštena budala, Peregrine Took! Možda bi netko pametniji od tebe gore prošao na tvom mjestu. Samo pazi! Spasila te je, pa i sve tvoje prijatelje, uglavnom dobra kob, kako se to kaže. Ne smiješ računati na nju i drugi put. Da te je on, tada i tamo, ispitivao,

gotovo je sigurno da bi mu rekao sve što znaš, i sve nas upropastio. Ali bio je odviše nestrpljiv. Nije htio od tebe samo obavijesti nego je htio i *tebe*, što prije, da bi se mogao pozabaviti tobom u Crnoj kuli, na miru. Ne boj se! Ako se već petljaš u poslove čarobnjakâ, moraš biti spreman misliti i na takve stvari. Nego, idemo! Opraštam ti. Budi sretan! Nije sve skupa ispalo onako loše kako je moglo."

Nježno podigne Pippina i odnese ga do njegova ležaja. Merry je došao za njima i sjeo do Pippina.

"Lezi sad tu, Pippine, i odmaraj se ako možeš!" reče mu Gandalf. "Uzdaj se samo u mene. Ako te opet zasvrbe dlanovi, odmah mi reci! Takve se boljke mogu izliječiti. Ipak, dragi moj hobite, nemoj mi više stavljati kamen pod lakat! A sad ću vas obojicu ostaviti na neko vrijeme."

Nato se Gandalf vrati ostalima koji su još stajali, uznemireni i zamišljeni, pred onim dragocjenim kamenom iz Orthanca.

"Pogibao dolazi noću kad joj se najmanje nadamo" reče. "Izmakli smo joj za dlaku!"

"Kako je hobit Pippin?" upita ga Aragorn.

"Mislim da će biti sve u redu" odgovori mu Gandalf. "Nije bio dugo zadržan, a hobiti imaju čudesnu sposobnost oporavljanja. Vjerojatno će brzo proći to sjećanje, ili taj užas sjećanja. Možda i prebrzo. Hoćeš li ti, aragorne, uzeti taj kamen iz Orthanca i čuvati ga? To je opasna odgovornost."

"Doista je opasna, ali ne i za svakoga" reče Aragorn. "Postoji netko tko ima pravo na taj kamen. Jer to je jamačno onaj isti palantír iz Orthanca, iz Elendilova blaga, koji su kraljevi Gondora prenijeli onamo. Bliži se pomalo i moj čas. Uzet ću ga."

Gandalf pogleda Aragorna, a onda, na veliko čudo nazočnih, podigne umotani kamen i nakloni se predajući ga Aragornu.

"Primi ga, gospodaru!" reče mu. "Kao zalog ostalih stvari koje će ti još biti vraćene. A što se tiče uporabe, ako te smijem savjetovati, nemoj ga rabiti... zasad još nemoj! Budi oprezan!"

"Kad sam ja uopće bio nagao ili neoprezan, ja koji sam tolike godine čekao i pripremao se za ovo?" priupita ga Aragorn.

"Nikad još. Ali pazi da ne poklekneš na kraju puta" odgovori mu Gandalf. "U najmanju ruku, drži ovo u tajnosti. Ti i svi ostali koji tu stoje! Navlastito hobit Peregrin ne smije znati gdje ga čuvaš. Moglo bi ga to zlo ponovo spopasti. Zato što ga je, na žalost, doticao i gledao u njega, što nikako nije smio. Nije ga smio dotaknuti ni u Isengardu, ja sam tamo morao biti brži. Ali bio sam usredotočen na Sarumana i nisam u prvi mah naslutio narav tog kamena. Poslije sam bio umoran i, dok sam ležao premišljajući o njemu, shrva me san. Sad znam što je posrijedi!"

"Da, o tom nema dvojbe" reče Aragorn. "Napokon smo saznali za vezu između Isengarda i Mordora, i kako se održavala. Štošta je sad jasnije."

"Naši neprijatelji imaju čudne moći, i čudne slabosti!" javi se Théoden. "Ali odavno je rečeno: *Zlo će često nauditi zlu.*"

"To smo više puta i vidjeli" potvrdi Gandalf. "Ali ovaj put smo imali začudnu sreću. Možda me je čak ovaj hobit ovdje spasio da ne počinim tešku pogrešku. Razmišljao sam o tome da li da sâm ispitam taj kamen, da saznam čemu služi. Da sam

tako učinio, sam bih mu se otkrio. A nisam još dorastao takvoj kušnji, ako ikad i budem dorastao. Ali sve da sam i našao snage da se povučem, bilo bi pogubno da me on vidio, bar zasad... do onog časa kad više ne bude tajne."

"Ja mislim da je kucnuo taj čas" reče Aragorn.

"Još nije" otpovrne Gandalf. "Preostaje još kraće vrijeme sumnje koje moramo dobro iskoristiti. Očito je da je Neprijatelj mislio da je kamen u Orthancu... a kako i ne bi? I da je, prema tome, hobot tamo zarobljen, da ga je Saruman natjerao da gleda u kuglu i tako ga mučio. Onaj mračni um bit će sad zaokupljen hobitovim glasom i likom i iščekivanjem: možda će mu trebati nešto vremena da otkrije svoju zabludu. To vrijeme moramo iskoristiti. Previše smo se opustili. Moramo odmah krenuti dalje. Ne valja se zadržavati u blizini Isengarda. Ja krećem odmah naprijed s Peregrinom Tookom. Bolje će mu biti da bude sa mnom nego da leži u mraku dok drugi spavaju."

"Ja ću zadržati uza se Éomera i deset jahača" reče kralj. "Mi ćemo krenuti dalje u osvit dana. Ostali neka idu s Aragornom, i neka krenu kad sami odluče."

"Kako vas volja" reče Gandalf. "Samo pohitajte koliko god možete da se sklonite u brda, u Helmovu klisuru."

Uto neka sjena padne na njih. Reklo bi se da je sjajna mjesečina iznenada bila nečim zastrta. Nekoliko jahača krikne i čučne držeći ruke nad glavom, kao da odbijaju udarac odozgo: spopao ih je slijepi strah i smrtna studen. Onako skutreni, digli su poglede. Golema krilata prilika preleti preko mjeseca poput crna oblaka. Zaokrene i udari na sjever leteći brže od svakog vjetra u Međuzemlju. Zvijezde su izbljedjele pred njom. Iščezne.

Ustali su, kruti kao kamen. Gandalf je zurio uvis, raširenih i spuštenih ruku, ukočen, stisnutih pesti.

"Nazgûl!" uzvikne. "Glasnik iz Mordora. Bliži se oluja. Nazgûli su prešli preko rijeke. Krenite, krenite dalje! Ne čekajte da svane! Neka oni brži ne čekaju one sporije! Krećite!"

I odjuri pozivajući u trku Shadowfaksa. Aragorn pođe za njim. Gandalf pride Pippinu i uzme ga u naručje.

"Ovaj put ćeš ti sa mnom" reče mu. "Shadowfax će ti pokazati koliko je hitar."

Otrči do mjesta na kojem je spavao. Shadowfax je već bio ondje. Prebacivši preko ramena torbu obramnicu koja je bila sva njegova prtljaga, čarobnjak se vine na konja. Aragorn podigne Pippina i doda ga Gandalfu, zaogrnutog plaštem i gunjem.

"Zbogom! Krenite što brže za mnom!" uzvikne Gandalf. "Hajdemo, Shadowfaxe!"

Veliki konj zabaci glavu. Lepršavi rep zatreperi mu na mjesečini. Tad zagrabi krupnim koracima vrcajući zemlju oko sebe i iščezne poput sjeverca s gorja.

"Lijepa, spokojna noć!" reče Merry Aragornu. "Poneki zbilja imaju čudesnu sreću. Nije mu se uopće spavalo i htio je jahati s Gandalfom... i eno ga, ode s njim! Umjesto da se skameni i ostane ovdje dovijeka za opomenu!"

"A da si ti prvi pokupio kamen u Orthancu, a ne on, kako bi sad bilo?" upita ga Aragorn. "Možda bi ti prošao još gore? Tko zna? Ali sad, bojim se da ti se posrećilo što ćeš jahati sa mnom. Hajde, spremi se, i ponesi sve što je Pippin ostavio za sobom. I požuri se!"

Shadowfax je letio ravnicom, nije ga trebalo podbadati niti upravljati njime. Nije prošlo ni sat vremena a već su bili na gazovima na Isenu i prešli preko rijeke. Mogila s jahačima i njihova hladna koplja ostali su sivi za njima.

Pippin se oporavljao. Bilo mu je vruće, ali ga je osvježavao prohladni vjetar što mu je puhao u lice. Jahao je s Gandalfom. Prolazio ga je pomalo užas od onog kamena i odvratne sjene što je bila zastrla mjesec, od svega onoga što je ostalo za njim u magli gorja ili u prolaznom snu.

"Nisam znao, Gandalfe, da jašete bez sedla" reče mu. "Nemate ni sedla ni uzde!"

"Ne jašem inače na vilenjački način osim na Shadowfaxu" otpovrne Gandalf. "Jer Shadowfax ne trpi nikakvu opremu na sebi. Na Shadowfaxu ne možeš jahati: on je ili voljan da te nosi, ili nije. Ako je voljan, ništa ti drugo nije potrebno. Onda on sam pazi da ostaneš na njemu, osim ako ne odletiš u zrak."

"Koliko brzo trči?" upita ga Pippin. "Vrlo brzo, sudeći po vjetru, ali i vrlo ravnomjerno. Kako mu je lagan korak!"

"Sad trči koliko najbrži konj može galopirati" odgovori mu Gandalf "ali za njega to još nije brzo. Zemljište se ovdje malo penje i neravnije je nego što je bilo s onu stranu rijeke. Ali gledaj kako nam se Bijelo gorje približava pod zvijezdama! Eno tamo prijeko vrhunca Thrihyrne na nalik na crna koplja. Još malo pa ćemo stići do raskrižja i do Prodolja gdje se prije dvije noći vodila bitka."

Pippin opet pošuti časkom. Začuo je Gandalfa kako tiho pjevuši nešto za se mrmljajući kratke odlomke stihova na više jezika dok su pod njima promicale milje. Naposljetku čarobnjak zapjeva pjesmu od koje je hobit ipak razumio riječi: nekoliko mu je stihova jasno doprlo do ušiju kroz hujanje vjetra:

*Vite lađe, kršni kralji,
Njih tri puta tri,
Što doniješe izdaleka,
Odande gdje more vri
Sedam zvijezda, kamenova
I stablo bijelo krošnju što zri.*

"Što kažete, Gandalfe?" priupita ga Pippin.

"Ništa, samo sam se prisjetio nekih pjesama očuvanih u legendama" odgovori mu čarobnjak. "Hobiti su ih valjda zaboravili, čak i one koje su nekad znali."

"Ne, nisu ih sve zaboravili" otpovrne Pippin. "A imamo mi i mnogo svojih pjesama koje vas možda ne bi zanimale. Ali ovu nisam još nikad čuo. O čemu je riječ... sedam zvijezda i sedam kamenova?"

"O *palantírima* kraljeva od davnine" odgovori mu Gandalf.

"A što su to *palantíri*?"

"Ta riječ doslovce znači *onaj koji daleko gleda*. Jedan je od njih i kamen iz Orthanca."

"Onda njega nije napravio, nije napravio..." Pippin se skanjivao "Neprijatelj?"

"Nije" odgovori Gandalf. "Ni Saruman. On nije tome dorastao, kao ni Sauron. *Palantíri* potječu onkraj Zapadnih strana, iz Eldamara. Noldori su ih izradili. Možda ih je napravio sam Féanor, u tako davno doba da se to vrijeme ne može mjeriti u

godinama. Ali ničega nema što Sauron ne bi mogao preokrenuti na zlo. Jao si ga Sarumanu! Sad mi je tek jasno da je to bila njegova propast. Za sve nas pogibeljni su izumi u umijeću dubljem od onog što sami posjedujemo. Pa ipak je sam sebi kriv. Budala! Čuvao ga je u tajnosti radi vlastite koristi! Nikad nije o tome ni riječi spomenuo pred članovima Vijeća. Mi nismo imali pojma o sudbini kamenova iz Gondora nakon razornih ratova. Ljudi su ih malne zaboravili. Čak je i u Gondoru to bila tajna za koju je znala samo nekolicina; u Arnoru su ih se sjećali tek u jednoj pjesmi iz legendi *dúnedaina*."

"A čemu su služili ljudima od davnine?" upita ga Pippin, iznenađen i oduševljen što dobiva odgovore na tolika pitanja, i ne vjerujući da će to dugo potrajati.

"Da vide na daljinu i da u mislima razgovaraju jedni s drugima" odgovori mu Gandalf. "Na taj su način dugo čuvali i držali na okupu kraljevstvo Gondor. Postavili su kamenove u Minas Anoru, i u Minas Ithilu, i u Orthancu, u Prstenu Isengarda. Njihov je poglavar i gospodar stolovao pod Kupolom zvijezda u Osgiliathu prije njezine propasti. Tri su ostala bila daleko na sjeveru. U Elrondovoj kući kažu da su bili u Annúminasu i Amon Sûlu, a da je Elendilov kamen bio na Kulskim brdima što gledaju na Mithlond u Lunskom zaljevu, gdje su usidrene sive lađe.

Svaki je *palantír* razgovarao sa svakim drugim, ali su svi oni u Gondoru bili na vidiku Osgiliathu. Sad se pokazalo, kao što je stijena Orthanc odoljela naletima vremena, da se isto tako očuvao i *palantír* na tamošnjoj kuli. Ali on sam mogao je vidjeti tek sitne slike predmeta u daljini i davno minule dane. Iako je to nedvojbeno bilo vrlo korisno Sarumanu, čini se da on ipak nije bio zadovoljan. Gledao je sve dalje i dalje dok nije bacio pogled na Barad-dûr. Tada je bio otkriven.

Tko zna gdje sad leže kamenovi iz Arnora i Gondora, negdje duboko zakopani ili potonuli? Ipak, Sauron se bar jednoga od njih dokopao i zagospodario njime. Rekao bih da je to kamen iz Ithila, jer je on poodavno zauzeo Minas Ithil i pretvorio ga u zlo mjesto: tako je nastao Minas Morgul.

Sad više nije teško pogoditi kako je Sarumanovo oko, bludeći naokolo, bilo brzo uhvaćeno u klopku i zadržano u njoj, i kako ga je odonda bilo uvijek lako nagovoriti na bilo to, ili zastrašiti ako se nije dao nagovoriti. Ujedeni u jedač, sokol u orlovskim pandžama, pauk u čeličnoj mreži! Pitam se koliko je često morao dolaziti do zrcala na ispitivanje i po upute, i otkad je kamen iz Orthanca tako usmjeren prema Barad-dûru da će svakome tko pogleda u njega, osim onome tko ima čeličnu volju, učas upraviti misli i poglede na tu stranu? I kako svakog privlači k sebi! Nisam li i sâm to doživio? Čak mi i sad srce žudi da iskušam na njemu svoju volju, da vidim ne bih li ga mogao otrgnuti od njega i okrenuti kamo ja hoću – pogledati preko široke pučine vode i vremena do Tiriona ubavog, i promotriti nezamislivu ruku i misli Féanora na djelu dok su Bijelo i Zlatno stablo u cvatu!"

Uzdahne i ušuti.

"Da sam bar sve to prije znao!" reče Pippin. "Pojma nisam imao što radim."

"Ma imao si, imao" odvrati Gandalf. "Znao si da postupaš pogrešno i glupo, i govorio si to sam sebi iako se nisi htio poslušati. Ja ti sve ovo prije nisam rekao zato što sam to shvatio tek pošto sam porazmislio o svemu onom što se dogodilo, upravo sad dok zajedno jašemo. A sve da sam ti i prije rekao, ne bi ti se smanjila želja niti bi joj lakše odolilo. Naprotiv! Ama, žežen kašu hladi! Tek kad se čovjek opeče, prihvati savjet da se ne igra vatrom."

"Tako je" potvrdi Pippin. "Kad bi sad tko stavio preda me svih tih sedam kamenova, zatvorio bih oči i strpao ruke u džepove."

"Ta ti valja!" reče Gandalf. "Tome sam se i nadao."

"Ali volio bih znati..." započne Pippin.

"Smiluj mi se!" uzvikne Gandalf. "Ako se ta tvoja znatiželja može izliječiti tek navođenjem podataka, sve ću preostale dane svoga života samo odgovarati na tvoja pitanja. Što još želiš znati?"

"Imena svih zvijezda, i svih živih bića, i svekolike povijesti Međuzemlja i Zaneblja i Graničnih mora" nasmije se Pippin. "Dabome! Ništa manje od toga! Ali noćas mi se ne žuri. Trenutno mi još ne da mira samo ona crna sjena. Čuo sam vas kako vičete: "Glasnik Mordora!" što je to bilo? Što ga je zanimalo u Isengardu?"

"Bio je to krilati Crni jahač, nazgûl" odgovori Gandalf. "Mogao te je odnijeti do Crne kule."

"Pa nije valjda došao po mene?" propenta Pippin. "Mislim, nije valjda znao da ja..."

"Dakako da nije" odvrati Gandalf. "Od Barad-dûra do Orthanca ima šest stotina milja zračne linije, ako ne i više, pa bi čak i jednom nazgûlu trebalo nekoliko sati da preleti tu udaljenost. Ali Saruman je svakako pogledao u kamen nakon napada orkâ, i ja nimalo ne sumnjam da je više njegovih tajnih misli pročitano nego što je on želio. Zato je poslan glasnik da izvidi što je posrijedi. A nakon onoga što se noćas dogodilo, vjerujem da će doletjeti još jedan, i to ubrzo. Tako će se po posljednji put pritegnuti škripac u koji je stavio ruku. Nema ni zarobljenika da ga pošalje. Nema kamena u koji bi mogao pogledati i odgovoriti na poziv. Sauron će još povjerovati da on zarobljenika drži za sebe i da se ne želi poslužiti kamenom. Sarumanu neće ništa vrijediti ako glasniku kaže istinu. Jer Isengard je porušen, ali je on još na sigurnome u Orthancu. Stoga, htio-ne htio, izgledat će da se pobunio. A nas je odbio da bi upravo to izbjegao! Ne mogu se domisliti što će učiniti u tom položaju. mislim da još ima moć, dok je u Orthancu, da se odupre Devetorici jahača. Možda će to i pokušati. Možda će pokušati uloviti nazgûla u klopku, ili bar ubiti stvorenje na kojem nazgûl jaše po zraku. U tom slučaju, neka u Rohanu pripaze na svoje konje!

Ali ne bih mogao reći kako će to biti za nas, dobro ili loše. Možda će se Neprijatelju pomutiti misli, ili će ih omesti srdžba na Sarumana. Možda će doznati da sam ja bio tamo i stajao na stubama Orthanca... s hobitima za sobom. Ili da je jedan Elendilov nasljednik još živ i da je stajao uza me. Da Gujoslova nisu zavarali rohanski oklopi, on bi se sjetio tko je Aragorn i na kakvu titulu polaže pravo. To je ono čega se ja bojim. Zato sad i letimo – ne od opasnosti nego u susret još većoj opasnosti. Svaki Shadowfaxov korak, Peregrine Took, nosi te sve bliže Zemlji sjena."

Pippin mu ništa ne odgovori nego se samo čvršće umota u plašt, kao da mu je iznenada postalo hladno. Pod njima je promicala siva zemlja.

"Pogledaj!" reče mu Gandalf. "Pred nama se otvaraju dolovi Zapadnog prigorja. Vraćamo se na cestu što vodi na istok. Ona tamna sjena ondje prijeko, to ti je ždrijelo Prodolja. Na tu su stranu Aglarond i Blještave spilje. Ne pitaj me za njih! Pitaj radije Gimlija, ako ga opet sretnješ, pa ćeš možda prvi put dobiti dulji odgovor nego što želiš. Nećeš vidjeti spilje, bar ne na ovom putovanju. Uskoro će biti daleko za nama."

"Ja sam mislio da ćete se zaustaviti u Helmovoj klisuri!" reče Pippin. "Pa kamo onda idete?"

"U Minas Tirith, prije nego što ga opaše more rata."

"Oho! A koliko je to daleko?"

"Milje i milje" odgovori mu Gandalf. "To ti je tri puta dalje nego dvori kralja Théodena, a oni su odavde više od stotinu milja na istok, po crti kojom lete glasnici Mordora. Shadowfax mora ići daljim putem. Tko li će biti brži?"

Jahat ćemo do osvita dana, a dotle ima još nekoliko sati. Onda će se čak i Shadowfax morati odmoriti, u nekoj gorskoj zavali: nadam se, u Edorasu. Spavaj radije ako možeš! Možda ćeš prvi treptaj zore vidjeti na zlatnom krovu Eorlove kuće. A dva dana nakon toga ugledat ćeš purpurnu sjenu gore Mindolluin i bedeme kule Denethorove, bijele u rano jutro.

Naprijed, Shadowfaxe! Juri, nebojšo, juri kao što nikad nisi jurio! Stigli smo, evo, u kraj u kojem si se rodio, i u kojem poznaješ svaki kamen. Juri samo! U brzini nam je sva nada!"

Shadowfax zabaci glavu i glasno zanjišti, kao da su ga trubljom pozvali u boj. Tad zagrabi svom snagom. Pod kopitima su mu frcale iskre, a noć je hujala nad njima.

Tonući polako u san, Pippin je imao čudan osjećaj da su on i Gandalf nepomični kao kamen, da sjede na kipu konja u trku, dok se svijet kotrlja ispod njihovih nogu i vjetar snažno huji.